

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Sibel Özbudun

Antropoloji Gözüyle:

**Sınıf,
Kültür,
Kimlik**

Yazıları

ÜTÖPYA

Ütopya Yayınları: 196
Antropoloji Dizisi

© 2010 Ütopya Yayınevi

1. Baskı
Ütopya Yayınevi
Eylül 2010

Sayfa Düzeni
Ütopya

Redaksiyon
Mustafa Çoban

Kapak Tasarım
İlknur Kavlak

Baskı ve Cilt
Sözkesen Matbaası
İvedik Org. San. Matbaacılar Sitesi
558. Sok. B Blok No: 41 Yenimahalle - Ankara
Tel: (0 312) 395 21 10

ISBN 978-605-5580-07-0

Ütopya Yayınevi
Ataç I Sokak 33/15 Kızılay / Ankara
Tel-Fax: (0 312) 433 88 28
İnternet: www.utopyayayinevi.com.tr
E-Posta: utopya@utopyayayinevi.com.tr

ANTROPOLOJİ GÖZÜYLE: SINIF, KÜLTÜR, KİMLİK YAZILARI

SİBEL ÖZBUDUN

*İnsanca bir geleceği
elbirliğiyle kuracaklarından
hiç kuşku duymadığım,
insan sicağına aşına öğrencilerim(iz) için,
minnet ve sevgiyle...*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ: COĞRAFYANIN KİLİTLERİNİ AÇMAK	7
I. AYIRIM: 'SINIF BİTTİ, KİMLİK VERELİM!'	11
Bir Sermaye 'Girdi'si Olarak 'Kimlik'	13
Kültüralizm Üzerine Notlar.....	19
Cin Şişeden Çıkarken.	35
Avrupa Birliği: Çokkültürcülüğün 'Krizi'	42
Popüler Kültür Üzerine.....	68
Kültürel Haklar Bireysel mi?	86
AB Muktesebatı Kürtlerin Durdine Deva Olabilir mi?	98
Necip Fazıl, Tatyos Efendi, Ahmet Kaya, Nâzım Hikmet, Bertolt Brecht, Che Guevara ve Saidi Nursi.....	110
O Suskun, Yalnız Kadınlar... ..	113
'Köy Öğretmeni' Mitosunun Sonu: <i>İki Dil Bir Bavul</i>	120
'Devrim' ve 'Kültür' Üzerine Çerçeve Düşünceler	125

II. AYIRIM: ‘O DİYAR’DAN İZLENİMLER...	135
Ekvator Seçimleri Öncesi, CONAIE Diyor ki.....	137
Kolombiya’da Yerli Hareketleri ve ONIC	143
Latin Amerika’dan Bir İyi Haber Daha: Ekvator Seçimleri	153
Arjantin: Dün, Bugün, Yarın.....	157
İki Bolivya.....	197
Araftaki Paraguay.....	205
Tupamaroslardan ‘Neo-Liberal’ Vázquez’e Uruguay.....	226
EZLN’in ‘Birinci Dünya Saygın Öfke Festivali’nden Notlar	253
Latin Amerika: Maden ve Kan.....	263
Meksika: EZLN, <i>Caracoles</i> ve Yerel Özerklik.....	276
Eşitlik ile Özgürlük, Sınıf ile Kimlik İktisat ile Kültür Bağdaşabilir mi? ya da Nasıl Bir Anayasa (Bolivya Anayasası Örneği).....	285
III. AYIRIM: ANTROPOLOJİ GÖZÜYLE...	305
Dinin Antropolojisi Nasıl Yapılır?	307
Tören, Ulus-Devlet, İktidar	317
Bir ‘Yapı Üstadı’nın Ardından... ..	328
İsmail Beşikçi İçin	333
ABSTRACT/ CONTENTS.....	337

ÖNSÖZ: COĞRAFYANIN KİLİTLERİNİ AÇMAK

“Sevmek bu dünyayı çerden çöpten
Sevmek bir zerresini ziyan etmeden
Sevmek durup dinlenmeden sevmek.”

(Bedri Rahmi Eyüboğlu)

Aramızda yabancı yok, o hâlde itiraf edebilirim. Bir konu üzerinde odaklaşıp hedefe kilitlenen, bir sorunu alıp enine boyuna deşerek onun üzerinde uzmanlaşmasını becerebilën ‘bilim inanları’ndan değilim. Gazetede okuduğum, dolmuşta kulak kabarttığım, ekranda gözüme çarpan herhangi bir şey birden onulmaz sandığım biçimde yaralıyor beni. Apansız, ‘dünyanın en önemli konusu’ oluveriyor... Ve onu irdelemek, yeryüzünün en acil işi hâline geliyor.

Merhum babam ‘maymun iştahlı’ derdi bana. Ola ki doğrudur.

Ama tüm yaşamını, ne bileyim, ‘şempanzelerin sosyal davranışının incelenmesine’ hasretmeye çağıran bir bilim anlayışı oldum olası ters geldi bana. Aşırı uzmanlaşmanın, incelenen konunun diğer (insan) ilişkilerinden yalıtılması riskini taşıdığını düşündüğeldim ta üniversite yıllarımdan beri... Ucundan bucağından merak edip de kurcaladığım konuların süreç içerisinde birbirleriyle hayret verici ilintileniş tarzı, aklımda tedricî olarak bir ‘toplumsallık’ imgesinin ve anlayışının biçimlenmeye başlayışı ise, ödülüm oldu...

Üstelik geri dönüp baktığımda, merak ettiklerimin, üzerinde uğraştıklarımın birbirinden çok da uzak konular olmadığına, bir

çeşit, *zeitgeist*'in önümüze koyduğu paradigmatik sorulara çeşitli veçheleriyle yanıt arama faaliyetini oluşturduğunu fark ediyorum.

Misal: Neo-liberal iklim ve onun *zeitgeist*'i postmodernizmin en kapsayıcı şiarlarından biri, '*Sınıf bitti, kimlik verelim*' oldu, bu son yirmi-otuz yıldır. Sınıf kavramı, artan ölçülerde teknikleştirildi, işyerine değgin bir konumlanışa indirgendi. Eh küreselleşme 'işyeri'ni deteritoryalize edip, bizatihi 'mekân' kavramını yapıbozumuna uğrattığına göre, 'mekânsal bir kategori' olarak 'sınıf' da ilişkinsizleşmekteydi.

Oysa kimlikler öyle mi; onlar esnekti, sonsuza dek bölünebilirdi, bağlamsaldı, müzakereye açıktı, özgürleştiriciydi; kısacası, 'suçlar'ın (yoksulluk, çevre, yabancılaşma, mafyatik pratikler, ırkçılık...) çoğalırken failerin meçhulleştiği günümüz dünyasını çözümle(me)meye en uygun kavramsal araçlardı.

Böylece yasaların emekçi sınıfların sendikal, sosyal ve iktisadi haklarını alabildiğine budarken, kültürel/etnik hakları genişletecek tarzda değiştirilmesi sürecine, sosyal bilimler dünyasında etnik, kültürel, dinsel, cinsel... söylemlerin çeşitlenmesi eşlik etti.

Bu duruma yönelik tepkinin, 'sınıf her şeydir, kimlik(ler) hiç!' tarzı bir başka topyekûnluk biçimini aldığını belirtmeye gerek var mı? Kimlik bizi mahvetmek isteyen emperyalizmin, hain dış güçlerin, 'iç düşmanlar'la el ele vererek mütecanis toplumsal bünyemize zerk ettiği bir zehirden başka bir şey değildi! Bu fesada karşı tüm 'zinde güçler' uyanık olmalı, her türlü kimlik, kültürel hak tartışmasına var gücüyle karşı koymalıydı... Dumani üzerinde faşizm ile 'ulusal sol'un acayip evliliği!

Bu görünürdeki açmaza ilk yanıt, yanılmıyorsam, neo-liberalizmin 'sınıf' kavramını belleklerden silme operasyonunu en 'kör parmağım gözüne' bir umursamazlıkla uyguladığı Latin Amerika'dan geldi; daha doğrusu, neo-liberalizmin kendilerine

‘bahsettiği’ kültürel hakları, neo-liberal talana karşı sınıfsal mücadelede bir silaha dönüştürmesini bilen Latin Amerika yerlilerinden. Onlar, kültürel dağarcıklarını, ulus-devletlerine olduğu kadar, maddî ve tinsel kaynaklarına göz diken ve onları ‘etnik girişimciler’e dönüştürmeyi ‘özgürlükçülük’ sayan neo-liberal projeye ve çokuluslu şirketlere karşı toprak ve özgürlük mücadelelerinde yeniden üretebildiler.

Bu nedenledir ki bu kitabı oluşturan yazılar, bir ‘sav’ ve bir ‘ilgi’ etrafında toparlanıyor: ‘Kimlik’ ile ‘sınıf’ arasında aşılmaz bir uçurumun olmadığı, her ikisinin birbirini besle(yebil)diği ve insanlığın kadîm düşü ‘Özgürlük’ ve ‘Eşitlik’in, ya da özgürlükçü bir eşitlik içerisinde kardeşleşmenin, hem farklılık hem de birliği vazgeçilmez sayan bir yaklaşımdan, bir başka deyişle kimlik ile sınıfı bağdaştırabilmeden geçtiği savı; ve bu savın argümanlarının gözlemlenebileceği Latin Amerika toplumsal muhalefet hareketlerine ilgi...

Bu sav ve bu ilginin, ‘kimlik/sınıf’ açmazına kısıtılmaya çalışılan bu coğrafyanın kilitlerini açmada işlevsel olabileceği kanaatindeyim. Bence bu nedenledir ki, üzerlerinde düşünülmeyi hak ediyorlar...

Sibel Özbudun,
Balgat, 5 Şubat 2010

I. AYIRIM:

‘SINIF BİTTİ, KİMLİK VERELİM!’

BİR SERMAYE ‘GİRDİ’Sİ OLARAK ‘KİMLİK’*

“Hiçle başlayan, hiçle biter.”¹

Kapitalizmin, özellikle de onun günümüzdeki durağı, neo-liberalizmin birbiriyle bağlantılı iki ‘temel içgüdü’sünden söz edebiliriz: ne denli ücra, ne denli erişimi zor, ne denli küçük olursa olsun, yeryüzünde ‘serbest piyasa ekonomisi’nin kapsama alanı dışında bir bucak, bir mezra ya da bir topluluk bırakmamak; ve yalnızca nesneleri değil, tüm değerleri, tahayyülleri, bağınıtları, ilişkileri, duyguları... velhasıl insana dışsal ya da içsel her şeyi, olabildiğince üzerinden kâr edinilebilir ‘şey’lere dönüş-türmek, araçsallaştırmak, metalaştırmak.

Bu ‘temel içgüdü’lerden ilkinin, en ücra, en erişilmez mekân-ları, en marjinal kişileri küresel piyasa ekonomisine dahil etme girişiminin bir ayağını, yoksullara yönelik ‘mikrokredi’ uygulamalarında izleyebiliriz. Tüm parlak retoriklere karşın, mikrokredi uygulamalarının esas hedefi, yoksulluk sınırı altında yaşayanları birer ‘girişimci’ kılarak sisteme dahil etmektir: üstelik de onlar için tek kuruluş harcamaksızın... Daha doğrusu, bu uğurda harcadığı paraları, dağıttığı kredileri kat be kat faizle geri alarak.²

İkinci içgüdünün, yani insan ilişkilerinin metalaştırılmasının çarpıcı bir örneğiniyse, ‘toplumsal sermaye’ kavramı oluşturuyor.

* Kaldıraç Dergisi, No:66, Nisan 2006; Demokratik Dönüşüm, No:23, Mart 2006.

¹ Cornelius Gallus.

² Bkz. S. Özbudun “Kuzu Postundaki Kurt: Mikrokrediler”, Uzun Yürüyüş, sayı 74, Şubat 2006.

‘Toplumsal sermaye’ kavramının tanımı konusunda tartışmalar süregitse de, kast edilen, hepimizin gayet yakından bildiği bir şey: İnsanlar arasındaki sevgi, yakınlık, dostluk, güven, bağlılık, dayanışma ilişkileri. Bu hâliyle ebeveynlerin çocuklarına, eşlerin ya da kardeşlerin birbirine olan sevgisi, komşular arası dayanışma, memurun amirine saygısı, hatta –neden olmasın– yandaşların ağalarına duyduğu güven, devrimci bir militanın önderine bağlılığı, neo-liberalizmin dilinde pekala bir çeşit ‘sermaye girdisi’ne dönüştürülebilmekte: toplumsal sermaye... İktisat kitaplarında grafikleri çizilmeye, formülleri verilmeye, hatta yasaları saptanmaya başlandı bile... Neo-liberalizmin dâhi çocuğu Fukuyama, üzerine kitaplar yazıyor...³

Kavramı, bilebildiğim kadarıyla sosyal bilimler literatürüne takdim eden, Pierre Bourdieu oldu. Bourdieu, toplumsal sermayeyi ‘bireyin toplumsal bağlamdaki bir arfi’ olarak tanımlamaktaydı: “Kişi amaçlı eylemlerle toplumsal sermaye edinebilir ve toplumsal sermayeyi konvansiyonel iktisadî kazançlara dönüştürebilir. Ne ki bunu yapabilme yetisi eldeki toplumsal yükümlülük, bağlantı ve ağların doğasına bağlıdır”.⁴ Ancak, Bourdieu’nün dahi bu ‘metafor’unun, IMF ve Dünya Bankası ideologu ekono-

³ Şöyle diyor Fukuyama ‘toplumsal sermaye’ konusunda: “Kabileler, klanlar, köy dernekleri, dinsel tarikatlar vb. gibi tüm geleneksel toplumsal-kültürel gruplar paylaşılan normlar üzerine temellenirler ve bu normları ortak amaçlara varmak için kullanırlar. Kalkınma literatürü, genel kural olarak, bu biçimiyle toplumsal sermayeyi bir değer (asset) olarak görmemektedir, daha tipik biçimde bir yatınlık olarak görülür. Ekonomik modernleşme geleneksel kültür ve toplumsal örgütlere antitetik olarak görülmüş ve ya onları ortadan kaldıracığı ya da gelenekçilik kuvvetleri tarafından engelleneceği öngörülmüştü. Eğer toplumsal sermaye gerçek bir sermaye biçimiye bu neden böyle olsun?” (Francis Fukuyama, “Social Capital and Civil Society”, The Institute of Public Policy, 1 Ekim 1999. IMF İkinci Kuşak Reformlar Konferansı’na yaptığı sunum).

⁴ P. Bourdieu, “Forms of Capital”, Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, Greenwood Press, 1986: 241-260.

mistlerin elinde neo-liberal sermaye birikimi modelinin bir ‘girdi’ sine dönüştürüleceğini tahayyül ettiğini sanmıyorum.

Toplumsal sermaye kavramını neo-liberal ideologların gözünde bu denli ayrıcalıklı kılan, onun bürokratik denetimin maliyetini düşürücü niteliğidir. Katı, hiyerarşik, ayrıntılı denetim mekanizmalarının yüksek masraflarına karşın, dürüstlük, güven, dayanışma duygularının kapitaliste maliyeti sıfırdır. Buna karşılık, emekçiler arasındaki uyum, işbirliği duygusu, işçi-idareci arasındaki karşılıklı güven ilişkileri üretimin sorunsuz yürütülmesinde –ve tabii ki kârın azamîleştirilmesinde– eşsiz bir girdi sağlamaktadır! İdareciye sevgi ve saygı bağlarıyla bağlı, işlerini severek yapan, birbirleriyle uyum içerisinde çalışan işçiler, daha üretken –ve daha az talepkâr– olacaklar ve böylelikle işletmenin kâr marjını yükselteceklerdir. Onlar evlerine uyumlu, sıcak bir ‘yuva’da çalışıyor olmanın manevî huzuru içerisinde dönerken, işletmenin rekabet gücü ve kârlılığı yükselecek, patronların kazancı katlanacaktır.

Buraya kadar, üniversite birinci sınıf işletme kitaplarında dahi yer alıyor. Ama ‘toplumsal sermaye’nin, yakın zaman öncesinde dolaşıma giren farklı veçheleri de var. Kavram, 1980’lerin sonlarına doğru, desteklediği kalkınma projelerinin, proje uygulama bölgesinde yaşayan yerel halkların direnciyle karşılaşması nedeniyle yarım kaldığını, başarısızlığa uğradığını fark eden Dünya Bankası’nın, bu tip projelerin biçimlendirilmesi ve uygulamasında yerel toplulukları da muhatap kabul etmeye yönelmesiyle yeni bir geçerlik kazandı.⁵ Yanlış anlaşılmasın, DB’nin yerel halkları ‘muhatap’ kabul etmesinin nedeni, onlara duyduğu saygı, kültürel haklarına, yaşam koşullarına gösterdiği ilgi vb.

⁵ Bkz. M.M. Cernea ve S.E. Guggenheim (der.), *Anthropological Approaches to Resettlement, Policy, Practice and Theory*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview, 1993: 24-25.

değildi. DB, insanların, finanse ettiği projelerin yaşam koşullarını olumsuz etkileyeceğini düşünerek direnişe geçmesi sonucu uygulamaların yarım kalmasından ve bu nedenle de verdiği kredilerin geri dönmemesinden rahatsızdı!

Böylelikle, kalkınma projelerinin ‘yerel koşullara uygunluğu’ da destek kriterleri arasına yerleştirildi. Bu ise, kredilendirilen projenin, etkileyeceği toplulukların isteklerini, taleplerini ve toplumsal örgütlenmelerini dikkate alan bir tarzda yapılandırılması anlamına geliyordu. Bir başka deyişle, Üçüncü Dünya bölgelerini hedefleyen kalkınma projeleri, çekirdek aileyi varsayan bireyci, rekabetçi, Batı-merkezci bir zihniyet uyarınca değil, yerel örgütlenme tarzlarını dikkate alan bir anlayışla hazırlanacaktı.

Böylelikle soy grupları, kabileler, cemaatler, tarikatlar, mahalleler, Aydınlanmacı rasyonalizm tarafından kovuldukları modernizme arka kapıdan yeniden kabul ediliyorlardı. Bu ise, ‘cemaatten cemiyete’ yönelen, cemaat baskılarından kurtulmuş ve (ulus-)devlete ve birbirlerine ‘toplumsal sözleşme’yle bağlanan bireyleri önvarsayan modernist paradigmanın –itiraf edilmemiş– iflasıydı! (Dinsel, etnik, soya dayalı, yerel... tüm versiyonlarıyla) cemaatler, bir kez daha (en azından Güney’de) değer kazandılar.

Üstelik cemaatlerin değer kazanışı, salt kalkınma programlarının uygulanabilirliğinin bir getirisi değildir. Cemaatler, Güney’e dayatılan neo-liberal politikaların halkların yaşam ve geçim koşullarında yol açtığı tahribata masrafsız bir telafi sağlamaları açısından da işlevseldirler. Tarımı sübvansede edilen Kuzey ürünlerinin rekabeti neticesinde çöken Üçüncü Dünya kırsalından kentlere göç eden işsiz yığınları, kentlerde soy, kabile, hemşeri, etnik ya da dinsel ağları sayesinde ayakta kalabilmektedir. Dahası, içe kapalı, baskılayıcı cemaat kuralları, neo-liberalizmin kurbanlarının talepkârlık düzeyini sınırlandırmakta, oluşabilecek tepkileri, uygulanan ekonomik politikalara değil de, kültürel farklılıklara, ‘öteki’ cemaatlere karşı yönlendirmede araçsal olmaktadır.

‘Hayatta kalma’ araçları olarak cemaatler, neo-liberal kapitalizm ile ‘ulus devlet’(ler)in ikircimli ilişkisinde de çözümleyici bir rol oynarlar. Cemaatlere yaslanma, bir yandan her ulus devletin şu ya da bu ölçüde üstlenmesi gerektiği varsayılan sosyal desteklerden devletleri kurtararak bu fonların toplumun üst katlarına ve ÇUŞ’lara aktarımını olanaklı kılmaktadır. Böylelikle yoksullar, dışlananlar ‘her şeyi devletten beklememek gerek’liğini öğrenerek kendi başlarının çaresine bakacaklardır (devleti küçültme retoriği). Öte yandan, ‘ulus-devlet’in içindeki cemaatler, uluslararası kapitalizmin ulus devleti terbiye araçları olarak da işlev gösterebilmektedirler.

‘Etnisite/etnik kimlik’ görüngüsünün neo-liberalizmle birlikte ‘aşırı değer kazanması’nın, yoksulluğun yükünü yoksullara yıkıp, bu durumdan işgücü fiyatını daha da ucuzlatmanın yollarını devşirmeyi olanaklı kılan ‘toplumsal sermaye’ kavramıyla birlikte düşünüldüğünde, daha iyi anlaşılacağı kanısındayım. Genellikle yoksulları devşiren bir aidiyet duygusu olarak etnisite, etnik tutunum ve dayanışmanın, sosyal maliyeti hafifleten yönü, neo-liberalizm açısından vazgeçilmez bir önem taşımaktadır. Dahası, biçimlenmekte olan etnik katılım modelleri (kooperatifler, yerel yönetim birimleri, dernekler, vakıflar, yerel inisiyatifler...) ulusal seferberliklerin harekete geçirmede başarısız kaldığı yerel ‘enerjiler’i açığa çıkartmakta, yeni mikro-pazarlara, yeni ‘girişimcilik’ tarzlarına, yeni kredi(lendirme) olanaklarına zemin oluşturmaktadır.

* * * * *

Burada hemen şunu belirtmek gerekiyor: Son yıllarda sol içerisinde sahte bir ikilem biçimlendi: ‘ya sınıf ya etnisite’. ‘Sınıf seçeneği üzerindeki aşırı vurgu, kültürel/etnik çoğulluğu yadsıyan bir ulusalcılığa teslimiyetin yolunu döşerken, çubuğun ‘etnik kimlik’ yönünde bükülmesi ise, ulusal baskıların hafifletilmesi

adına neo-liberal 'çözüm(süzlük)'e sempatiyle bakılmasına yol açmakta. Kanımca her ikisi de, 'başka bir dünya mümkün' diyebilen 'eşitlikçi özgürlük/özgürlükçü eşitlik' ütopyasından yan çizmenin, neo-liberaller ile milliyetçiler arasında süregiden kayıkçı dövüşüne teslim olmanın kolaycı yollarını oluşturuyor.

Oysa anti-kapitalist bir kardeşleşme tasarımı, kültürel 'farklılıklar'ın varlığını ve meşruiyetini, giderek zenginleştiriciliğini peşinen ve sonuna dek kabul edip onların özgürce hayata geçmesi yönünde mücadele verirken, Çokuluslu Şirketlerin insanlığın büyük kısmını dışlayan, yoksullaştırıp yoksunlaştıran egemenliğine, insana, insanlığa değgin her şeyin sınır tanımayan metalaştırılmasına, aynı solukta karşı durmasını bilebilmektir. Kendini cemaatçilikle sınırlandırmayan, özgürlükçü, eşitlikçi, kardeşleştirici bir kamusalın biçimlendirilmesi için uğraş vermektedir.

Bunu gerçekleştirebilmenin ilk adımı ise, neo-liberalizmin altın tabak içinde önümüze sunduğu her meyvenin mutlaka ve mutlaka 'zehirli' olacağı yolundaki sağlıklı kuşkuculuğu asla elden bırakmamaktır.

KÜLTÜRALİZM ÜZERİNE NOTLAR*

“Hiçbir kültür ürünü yoktur ki aynı zamanda uygarlık belgesi olmasın.”⁶

- ‘Kültüralizm’i tanımlamak, öncelikle ‘Kültür’ü tanımlamayı gerektiriyor -ki bunu hiç de kolay bir görev olmadığı vurgulanmalı. Çünkü sadece (sosyal bilimler arasındaki işbölümünü tesis ederken antropolojinin konusu olarak ‘kültür’ü gösteren ABD’li sosyal bilimci Talcott Parsons’un ayırımına dayanılarak ‘kültür’ün bilimi olarak tanımlanan) antropolojide ‘kültür’ün yüzlerce farklı tanımı var. (Klasikleşmiş bir örnek. Kluckhohn ve Kroeber’e göre: 164 adet tanım bulunmakta).

- Üstelik bu tanımların her biri, bünyesinde biçimlendikleri antropoloji kuramı açısından işlevsel. Örneğin insan-çevre ilişkileri üzerine odaklanan ekolojik antropolojiye göre “kültür, toplumların çevreye uyarlanma stratejilerinin oluşur”ken, lingüistik antropolojiyle birlikte, bilişsel antropolojinin kurucusu sayılan Sapir’e göre “(...) Kültürün gerçek ‘locus’u özgül bireylerin etkileşiminde, ve öznel olarak, her bir bireyin, bilinçdışı bir tarzda bu etkileşimlere katılımından çıkarsayabileceği anlamlar dünyasıdır”. Psikolojik-psikanalitik yönelimli antropologlar “kültürü toplumsal ölçekte yansıtılmış bireysel psikoloji” (Benedict) olarak tanımlarken, ilgi odağı toplumsal tutunumlar ve bunların sürdürülebilirliği üzerine olan yapısal-işlevselci Radcliffe-

* İnsancıl Dergisi, Yıl: 17, No: 2007/03, Mart 2007...

⁶ Walter Benjamin.

Brown'a göre kültür, davranış standardizasyonunu sağlayan "öğrenilmiş duyuş ve düşünüş standartları"dır.

Yorumsamacı antropolog Geertz'e göre ise:

"Max Weber ile birlikte insanın kendi ördüğü anlam ağlarında asılı bir hayvan olduğuna inanmakla, kültürün bu ağlar olduğunu söylüyor, bu nedenle de analizin yasa peşindeki de-neysel bilim değil, anlam peşindeki yorumsal bilim olması gerektiğini öne sürüyorum. Benim peşinde olduğum, açıklama, yüzeysel muammalarının üzerine toplumsal ifadelerin inşasıdır".

- Bir başka deyişle, her bir kuramsal yaklaşım, konusuna bütünlüklü bir açıklama (ya da anlama) çerçevesi sunabilmek amacıyla, farklı bir tanımdan kalkınır: bu da sosyal bilimler açısından doğal bir durum.

- Ama durum buraya kadar söylediklerimin düşündürüleceği ölçüde kaotik değil. Kültür paradigmalarını birkaç eksen üzerinde sınıflandırabilmek mümkün. Bunlardan ilki, maddeci-idealiste (ya da *ideationist*) yaklaşımlar arasındaki ayırımdır.

- Özetiyle, maddeci yaklaşımlar, sanatsal ifade ve duygusal sağlık gibi maddi-olmayan gereksinimlere ikincil önemde sayarak, insanların barınak, besin, cinsellik ve güvenlik gereksinimi dahil fiziksel hayatta kalma sorunlarını nasıl karşıladığı ile ilgilidir.

- Maddeci paradigmaya bağlanan yaklaşımlara göre, kültür türevsel bir görüngüdür: ya toplumsal yapının (yapısal işlevselcilik), ya sosyo-ekonomik koşulların, üretim tarzının, insan praxisinin (Marksist antropoloji), ya biyo-psikolojik gereksinimlerin (işlevselcilik, sosyobiyoloji), ya insan-çevre etkileşiminin (yeni evrimcilik, ekolojik antropoloji) vb... Her durumda kültür, insana, daha doğrusu insan zihnine 'dışsal' olan görüngülerin insan(ların) zihinlerine dayattığı biçimlenişlerdir.

- Buna karşılık, fikişel ya da idealist yaklaşımlarsa, insanların yaşamın gerçeklerini öznel olarak nasıl algıladıklarının da yaşamın

nesnel gerçekliği kadar önemli olduğunu savunurlar. İdealist (ya da fikirsel) yaklaşımlar kültürel algı ve kategorileştirmelerin kendilerine özgü bir yaşamı olduğunu ve maddi güçlerce etkilenmekten çok bunları etkilediklerini söylemektedir. Antropolojinin bu dalı için, fikirler ve zihinsel örgütleniş, içerik ve yapı kültürü tanımlamakta ve insanları diğer hayvanlardan ayırmaktadır.

- İdealist antropolojinin bir önemli dalı, yapısal lingüistik ve bilişsel psikolojiye dayanan yapısalcılıktır. Ağırlıklı olarak Fransız antropolog Claude Levi-Strauss'a (1967) bağlanan yapısal antropoloji, aklın yapısının fikir, simge ve mitosları, genellikle zıt ya da ikili kategorilerle nasıl örüntüler hâlinde örgütlediği üzerinde durur. Dilin sesler arasındaki ayrımlarla örüntü, yapı ve anlamlar imal ettiği gibi, kültür de fikir, inanç ve algıların zihinsel örgütlenişinin dışavurumudur. Yapısalcı antropologlar insan düşüncesini anlamanın kaynağı olarak genellikle mitos ve ayin üzerine odaklanırlar.

- Başka vakalarda, yapısalcılar insanların çevrelerini nasıl kategorileştirdiklerine bakarlar. Örneğin Mary Douglas, tüm insanların doğal dünyayı anlayabilecekleri kategoriler hâlinde örgütlediklerini ve bunu da, bizim kırmızıyı turuncudan ayırt ederken yaptığımız gibi, tanımlanmış sınıf ya da sınırlar yaratarak gerçekleştirdiklerini öne sürmekteydi.

- Nihai olarak gramer paradigması üzerine yerleşen yapısalcı yaklaşımlar, kültürü insanların çevrelerini anlaşılabilir kıldıkları *ideationist* sınıflandırma sistemleri olarak ele almaktadır; aralarındaki farklılık, bu sınıflandırma sistemlerinin her bir kültürel grup için eşsiz ve biricik (kültüre özgü) mi olduğu, yoksa tüm insanlığın paylaştığı evrensel bir gramerin kırılmaları mı olduğu yolundadır

- İdealist antropolojide ikinci bir yaklaşıma, *yorumsal/ yorumsamacı antropoloji* adı verilebilir. Amerikalı antropologlar Clifford Geertz ve James Clifford tarafından vurgulanan bu yaklaşım her bir kültürün diğerinden farklı olduğu ve toplum-

sal-kültürel sistemlerin sınırlarını aşan genellemelerin olanaklı olmadığı yolundaki kültürel görecilik önermesini geliştirir.

- Dahası, yabancı kültürlerin gözlemcileri olarak Batı'da eğitilen (ve kendileri de genellikle Batılı olan) antropologların bir başka kültürü hiçbir zaman yeterli biçimde betimleyemeyeceklerini, ancak kendi kültürlerinin 'öteki'ne tepkisini dile getirebileceklerini söylemektedirler. Bazıları bizzat antropolojik betimlemenin bir kurgu, o kültürün katılımcılarının birbirlerinin eylemlerini nasıl anlayıp yorumladığını açıklamayan Batılı etnografça inşa edilen bir 'öteki' anlatısı olduğunu öne sürer. Pek çok temsili ve postmodern antropolog, gerçek antropolojinin Batılı kapitalist kültüre batmış dışarıklılarca değil, bizzat kültürün katılımcılarınca yapılması gerektiği kanısındadır.

- Bir başka deyişle idealist (yapısalcı ya da yorumsamacı/simgesel) yaklaşımlara göre kültür dışsal görüngülerin bir türevi değil, bizzat insanın dış dünyayı anlaması/açıklamasının kalıplarını sunan zihinsel şablonların kaynağıdır. Nihai olarak Kant'a dayandırılabilir bu yaklaşımlara göre kültür, insan pratiğinin (ya da kurumlarının) bir türevi değildir; tersine, insan, pratiğini kültür(ün)e uygun bir tarzda biçimlendirir.

- İşte 'kültüralizm' olarak tanımlanabilecek görüngü, kültüre idealist yaklaşımlarla bağlantılıdır.

- Ama ilerlemeden önce, kültür tanımlarını üzerine yerleştirebileceğimiz iki ayrıma daha dikkati çekmek durumundayız.

- Bunlardan ilki, *senkronik-diyakronik* yaklaşımlar arasındaki kutuplaşmasıdır.

- Senkronik yaklaşımlar, toplum ve/veya kültürlerin verili bir momentteki durumlarının incelenmesini temel almaktadırlar. Antropolojinin 19. yüzyıldaki 'evrimci' yönelişine tepki olarak, 20. yüzyıl Avrupa antropolojisi, toplumların ya da kültürel görüngülerin tarihsel izini sürmenin ya da onların 'gelişme yasa-

larını' araştırmanın abesle iştigal olduğu vurgusuyla, dikkatini toplumların hâl-i hazırdaki durumlarının incelenmesi üzerine odaklaştırmıştır. Durkheim'a dayandırılabilir bu yaklaşım, *ahistoriktir*; tarihi analiz çerçevesinin dışına sürer, toplumsal ya da kültürel değişimle ilgili değildir, ya da arızî olarak ilgilendir.

- Buna karşılık *diyakronik* yaklaşımlar, toplumsal dinamikle ilgilidir, toplumları ve kültürlerini tarihsel süreçler (ve karşılıklı bağıntılılıklar) içerisinde ele alıp nasıl değiştiklerini açıklama görevini önlerine koyarlar.

- Ve nihayet, kültürü açıklamada *uyum ve çatışma perspektifleri* üzerinde durulmalıdır.

- 'Uyum perspektifi' toplumları birbirleriyle uyum içerisinde ve birbirlerini ve içinde yer aldıkları geniş bağlamı, yani toplumu destekleyecek tarzda işleyen 'urumlardan oluşur tarzda tahayyül etmektedirler. Bu anlayışa göre kültür, bu işleyişi sağlayan norm ve kodların aktarıldığı locus'u sağlamaktadır. Böylelikle, örneğin yapısal işlevselcilere göre kültürün temel işlevi, toplumsal çatışmaları önlemek, ve bireylerin toplumsal kurumların pürüzsüz işlemlerini sağlayacak tarzda sosyalleştirmektir.

- Ya da, eğer kültüralist paradigmadan kalkınıyorlarsa, kültür tanımlarında 'uzlaşa ve uyum' vurgusu ön plandadır. Örneğin Kroeber ve Kluckhohn'un kültür tanımı bu yöndedir: "Kültür, paylaşılan anlamlar, tutumlar ve değerler sistemi ve onların içerdiği simgesel biçimler (gösteri ve sanat eserleri)'dir". Dikkat edilirse bu tanım kültürel dağarcıkta çelişki ve çatışma olasılığını dışlamakta, kültürü paylaşılan, uyumlu ve ancak kendi terimleriyle açıklanabilecek bir kendilik olarak tasarlamaktadır.

- Buna karşılık çatışma perspektifi, kültürün içine yerleştiği toplumun çatışkılı bir kendilik olduğu önkabulünden kalkınır. Toplumlar çıkarları birbiriyle çelişen, çatışan kesimlerden, toplumsal gruplardan oluşmuştur: sınıflar, cinsiyet-yaş-statü grupları

vb... Kültür, kaynaklara erişimi eşitsiz olan bu grupların çatışmalarını yansıtmakta, hatta bizatihi bu  atışkıların gerçeklendiği alanlardan birini teşkil etmektedir. Çatışmacı perspektifler, konumlanışlarına göre kültürü toplumsal çatışkılarının çözümlendiği ( rneğin Max Gluckman gibi yeni-işlevselciler) ya da sürdürüldüğü ( rneğin Marksist tarih i E.P. Thompson) alan olarak tanımlarlar.

- şu hâlde ‘kültüralizm’i kültüre çeşitli yaklaşımları karakterize eden bu üç gerilimli alan üzerinden daha yakından tanımaya çalışalım. Kültüralizm, kültürün idealist tanımlarından kalkınmaktadır. Buna göre kültür(ler), insanların zihinlerinin belirli biçimleniş tarzları (dünya görüşü, ethos, inanışlar, değer sistemleri, görenekler, sınıflandırma sistemleri, mitoslar vb.)’dırlar ve *a priori* g r n g ler olarak insan(-ların) praxisini bi imlendirmektedirler.

- Bir başka deyişle, kültürü biçimlendiren bir ‘dış dünya’ yoktur, dış dünya (bağımsız olarak var olup olmadığı sorunundan bağımsız olarak) insan için, ancak insan tarafından anlaşıldığı yorumlandığı, açıklandığı, sınıflandırıldığı ölçüde anlaşılabilir ve anlamlıdır (Bu gerçekte neo-Kant i bir formülasyondur). İnsanın anlama, açıklama, yorumlama, sınıflandırma vb. tarzları kültürel olduğuna göre, ‘dış dünya’ olarak nitelenen ‘şey’ler (doğa ve toplum) bizim için ancak kültürel olarak vardır.

- Gelin bu fikri, ünlü savunucularından birinden, önceleri kendini ‘maddeci’ olarak niteleyen, ancak sonradan k lt ralizmce kayan antropolog Marshall Sahlins’den izleyelim.

- *Culture and Practical Reason*’ın girişinde Sahlins, kitabı yazma nedeninin Marx’ın kuramsal olarak ifadelendirdiği maddeci tarih ve kültür kavrayışının kabile toplumlarının anlaşılmasında yararlı olup olmadığını araştırmak olduğunu belirtir. Buna yanıtı, ‘hayır’dır. Sahlins’e göre Marx, erken dönemlerinde kültürü insanın fiziksel doğaya müdahalesi olarak ele alırken, geç dönemlerinde anlam ya da ideoloji üzerinde odaklaşmış, ve “tarihsel yapısalcılığa işaret eden kültürel Marksizm’in eşiğindeyken ölmüştür”.

Kendisi, antropolojideki ilerlemelerle baş edemeyen Marksistlerin başaramadığı bir işe, tarihsel yapısalcılığı inşa etmeye taliptir.

- Sahlins, kabile toplumlarında maddî altyapı ile bağıntılı kurumlar ve ideolojiden oluşan üstyapı arasında bir zıtlığa yer olmadığını, kabile kültürlerinde iktisat, siyaset, ayin ve ideolojinin tümünün akrabalık bağlamında gerçekleştiğini savunmaktadır.

- Marksizm’de saptadığı ikinci bir aslî zaaf da, temel ya da altyapının da tıpkı üstyapı gibi “bir anlamlar sisteminin tezahürü” olduğunu göremeyişidir. Oysa “insanlar ne düşünüyorlarsa odurlar”. Sahlins, simgesel düzen ya da kültürün tüm toplumlardaki başatlığı ve belirleyiciliğini vurgulayan tek bir kuramın gerekliliğini savunmaktadır. Kabile toplumlarıyla modern toplumlar arasındaki fark teknolojilerinde ya da toplumsal örgütlenmelerinde değil, simgecilik kaynaklarının farklılığında yatmaktadır.

- Akrabalık eğretilmesi kabile toplumlarında başatken şeflikler devlet dinine, kapitalist toplumlar ise iktisadî simgeciliğe yaslanmaktadır. Ve bunlardan herbiri (akrabalık, devlet dini ve para) doğal olgular ya da nesnel zorlamalara karşı geliştirilmiş rasyonel stratejiler değil, simgesel söylemlerdir; şu hâlde neoklasik iktisat, faydacılık, hatta Marksizm gerçekte Batılı (kapitalist) toplumların analitik anlatıları değil, ‘yerli’ ideolojilerdir. Tıpkı sosyobiolojinin bir ‘piyasa ideolojisi’ olduğu gibi...

- Sahlins bunu kanıtlamak için, Amerikalıların temel ‘gereksinimleri’ için neyi ürettiğine eğilir ve ‘gereksinimler’in kültürel olarak inşa edilmiş olduğunu, metaların simgeler olarak işlediğini, gerçekte rolleri toplumsal konumları temsil etmekle sınırlı olmayıp, kimlik imgelerini de imal eden birer ‘Amerikan totemi’ olduklarını vurgular.

- Ancak Sahlins, burada kültürel evrimi (maddi güçler olmadığına göre) neyin mümkün kıldığı sorusuyla yüzleşmek du-

rumunda kalır. Eşitlikçi toplumlar nasıl olur da şeflik ve devletlere dönüşmektedir?

- Sahlins, bu soru karşısında “kültürel temaslar ve fetihler” yanıtını yeterli bulmamakta ve şeflikler ve devletlere doğru evrensel kabul ettiği değişimin temelini fikirler alanında araştırılması gereğini vurgulamaktadır. Bunun için Lévi-Strauss’un değişken ‘sıcak’ ve değişime kapalı ‘soğuk’ toplumlar eğretilmesine başvurur. Hedefi, şeflikten devlete devrimin kültürel bir anlatısını sunan bir ‘yapısal tarih’ kurmaktır. Bu projesini, mitoslarını yorumladığı Polinezya şeflik ve devletlerinde gerçekleştirmeye koyulur.

- Mitoslar, Sahlins’e göre insanların yeni olayları yorumlayıp anlamlandırabildikleri bir kalıp sunmaktadır. Hatta daha da ileri giderek, mitosların birer davranış rehberi sunduğunu, kişilerin eylemlerinde model aldıkları prototipleri oluşturduğunu söyler. Böylelikle, bir yandan değişimi açıklarken, bir yandan da gelişmelerinin zeminini hazırlamaktadırlar.

- Sahlins’in en iyi bilinen örneği, Kaptan Cook’un Hawaii adasına ilk ayak bastığında (1778-79’da) yerlilerce iyi karşılanması, tanrı yerine konulması, ağırlanması, ancak adadan ayrıldıktan kısa bir süre sonra teknesi bozulup da geri döndüğünde bambaşka bir durumla karşılaşması, çıkan kavgalar sonucu öldürülmesini yerlilerin mitosları arkaplanında açıklamak için kaleme aldığı bir dizi makaledir.

- Hawaii yerlileri, 1778’de tam da yeni yıl festivali Makahiki kutlamaları sırasında adalarına ayak basan Kaptan Cook’u tanrı Lono (Makahiki tanrısı) olarak karşılamışlar ve kendisine tanrıya yakışır bir itibar göstermişlerdi. Kaptan Cook, bir süre sonra adadan ayrılmış, ancak gemisinin yelken direği kırıldığı için geri dönmek zorunda kalmıştı. Yine iyi karşılansa da, Hawaiililer yabancıların bu beklenmedik dönüşüne şaşırılmışlardı. İkinci ikametleri sırasında zaman zaman baş gösteren hırsızlıklar, gemi ekibi ile yerliler arasında gerilimlere yol açmaktaydı. Bir filikanın kay-

bolmasının ardından Kaptan Cook, Kral Kalaniopu'nun rehin alınmasını emretti. Bu durum yerlilerin daha da kuşkulanasına yol açacaktı. Etraflarına toplanan kalabalık, denizcilerin de paniğe kapılmasına neden oldu, Cook, kargaşaya hakim olmak amacıyla silahını ateşledi. Ancak bu arbedenin daha da büyümesinden başka bir işe yaramayacak, bu arada Kaptan Cook yerlilerden biri tarafından bıçaklanarak öldürülecekti. Cesedini Hawaiililer alıp yüksek bir şefe gösterilen saygıyı gösterdiler. Çatışmalar bir hafta sürdü, sonunda taraflar uzlaşmaya vardı. İngilizler Cook'un kemiklerini alıp yola çıktılar, Kaptan Cook denize gömüldü.

- Bu öykü, Sahlins'in araştırması sırasında tarihçilerin üzerinde uzlaşmaya vardığı versiyondur. Sahlins, Kaptan Cook'un devinimleriyle Lono mitosuna arasındaki koşutlukları saptayarak başlar işe. Barış ve bereket tanrısı Lono Kahiki'den adaya geldiğinde, yılın geri kalan kısmına egemen olan, yönetici şefler, savaşlar ve insan kurbanıyla ilişkili tanrı Ku'nun kültü ve ritüelleri askıya alınmakta, savaş dahil bir dizi tabu uygulamaya girilmektedir. Rahipler Lono'nun imgesine 23 gün boyunca saat yönünde adayı dolaştırırlar; Makahiki'nin sonunda kralla karşılaşır, temsili bir savaş yaparlar; Lono ayinsel bir ölüm yaşar, ardından yiyecek yüklü bir kanoya bindirilerek bir yıl dönmek üzere uğurlanır.

- Kaptan Cook, tıpkı Lono gibi, adaya çıkmadan önce saat yönünde adayı turlamış ve ilginç bir rastlantıyla, Lono tapınağının yakınlığında bir yere demir atmıştı. Üstelik, adadan ayrılışı da Makahiki'nin sonlarına denk düşmüş, ayrılırken ertesi yıl geri döneceğine söz vermişti.

- Sahlins'e göre Cook'un zamansız dönüşü de mitolojik çerçeveye yerleştirilebilecek bir olaydı. Lono'nun dönüşü, bir bakıma adayı fetih yoluyla ele geçirip yöneten hanedanın varisi kralla bir meydan okumaydı. Kral yandaşları buna bir dizi hırsızlıkla tepki verecekti. Kaptan Cook'un öldürülmesi ve parçalarının gemiye

teslim ediliş de, mitopraksisin çerçevesiyle uyarlıdır. Yerliler, ekibe Lono'nun bir daha ne zaman döneceğini sormaktadırlar.

- Ancak hiçbir mitos, ikircimden bağışık değildir. Lono ya da diğer Hawaii mitosları, bizzat Hawaiiililerin farklı okumalarına açıktır. Böylelikle Kaptan Cook (yerli) Lono rahipleri için Lono'nun kendisiyken örneğın (yabancı/gaspçı) kral için potansiyel bir tehdit; denizcileri Hawaiiili kadınlar için tabuların kaldırıldığı cömert aşıklar, sıradan erkekler için ise demir gereçler ve ticaret fırsatı anlamına gelmektedir -ki bu da, demiri tekelinde tutmaya çabalayan kral için ek bir tehdit oluşturmaktadır.

- Ancak mitopraksis, ardından pek çok değişimi sürükleyecektir. Cook'un yenilgisi, kral ve şeflere onun *mana'sını* temellük olanağını sağlayacaktır. Bu noktada Hawaii eliti İngiltere kraliyetiyle özdeşleşecek, Avrupalı isimler ve giysileriyle donatacaktır kendini.

- Cook'un tayfalarıyla giriştikleri ticaret, Hawaii halkını da değişime uğratar. Sahlins, Hawaiiililerin ilk temasta tanrı olarak gördükleri tayfaların kendi 'karşılıklılık' anlayışları çerçevesinde davrandıkları ve yerlilere yiyecek ve cinsellik karşılığı silah, alet vb. verdikleri ölçüde 'dünyevileştikleri'ni (Tanrılar karşılık vermezler) gözlemlemektedir. Tayfalarla giriştikleri mübadeleler kadınlarla erkekler ve/ile mübadeleyi kendi çıkarına yöneltmeye çalışan şeflerle sıradan halk arasındaki rekabeti körüklemektedir. Böylelikle kadınlarla erkekler arasındaki ilişkilerde eşitliğe, buna karşılık yöneticilerle halk arasındaki ilişkiler daha fazla hiyerarşiyeye yönelmektedir. (Denizcilerin yerlileri sarıp sarmalayan tabuları çiğnemesi ve onları da -ticaret uğruna- çiğnemeye çağırması, Hawaii toplumsal ilişkilerini daha da fazla altüst etmektedir).

- Böylelikle Marshall Sahlins, kültürün (burada mitos/lar) paylaşımcılarına, hem bir anlama/anlamlandırma kalıbı hem de bir davranış rehberi sunduğu idealist/ideationist yaklaşımın bir örneğini verir bize.

- K lt ralist yaklaşımı tanımlayan ikinci özellik, çoğunlukla senkronik (kimi zaman -yukarıdaki örnekte g r ld    üzere-yapısal) bir okuma sunmasıdır. Kültür, genellikle toplumsal pratiklere önsel ve onları biçimlendirici, kendi içerisinde tutunumlu bir bütün olarak kavranıldı ı sürece, toplumsal ve kültürel değişimi açıklamak zorlaşmaktadır. Böylelikle kültüralist  er eve kültürel değişimi ya dış müdahalelerle [başka kültürlerin etkileri: difüzyon ya da işgal, ilhak vb. kültür-dışı (siyasal) süreçler] açıklayacak, ya da Sahlins'in yaptığı gibi, değişimlerin toplumsal süreçlerle bağlantısına bakmaksızın, kültürel devimin kendine özgü, özerk (zihinsel) kurallarını çıkarsamaya  abalayacaktır.

- Bu bakımdan kültüralizm tarih-dışı, ya da en iyi olasılıkla tarihe karşı kayıtsızdır. Kültürel kendilikler kültüralist kavrayışta ezelden ebede var olan, de işimsiz varlıklardır. Bunun en iyi  rne i, ulusal ya da etnik kültürlere ilişkin tasarımlardır. Her bir ulus (ya da etnik grup) kendi tarihini olabildiğince gerilere götürerek hep 'var' olageldi ini kanıtlama çabasında adeta bir-biriyle yarışır. Bu anlayışta tarihsel olaylar arızidir, ama kültürel 'öz'ler, bu arıziliklerden münezzeh olarak vardır (‘Tarihten önce vardık, tarihten sonra varız!’). Soyut ve genellikle tanımsız bırakılmış bir tasarım olan ‘ z’ n bozulması, ancak ve ancak dış (ve bu nedenle de karşı durulması gereken) müdahalelerle gerçekleşebilecek bir olaydır (Yozlaşma, taklitçilik, vb.). Bu nedendir ki, ulus ya da etnisitenin varlığının güvencesi olarak görülen kültürel aralık korunmalı, buna kast eden dış güçler ve onların ‘içerideki’ işbirlikçilerine karşı grup, sürekli uyanık olmalıdır.

- Ve nihayet kültüralizm, kültürü bütünleşmiş, uzlaşsal (konvansiyonel) ve çelişkiden arı olarak tasarlar.  elişkisiz, bütünsel, kapsayıcı bir zihinsel örüntü olarak katılımcılarına, hem dünyayı anlamak için bir  er eve sunmakta hem de onların edimlerine bir rehber oluşturmaktadır.

- Kültüralizm bu yönüyle farklı öncüllerden hareket edebilir. Bunlardan en yaygın olarak başvurulana, insanın Kaos'tan haz etmediği, bunun için sürekli olarak dünyasını düzene sokmaya çabaladığı argümanıdır. Kültür, bu görüşe göre, her şeyi yerli yerine yerleştiren, çelişkileri çözüme kavuşturan, şeyleri sınıflandıran ve dolayısıyla anlaşılabilir kılan bir düzenleyicidir.

- Bu argümanlarında kültüralistler sık sık, kültürün en yüksek düzlemde örüntülendirilmiş hâli saydıkları dine başvururlar. Yüksek ölçüde yapılandırılmış bir bilgi dağarcığı olarak din, insanların anlama/anlamlandırma çabalarında olduğu kadar davranışları için de işlevli model(ler)i sunmaktadır. Din, en genel tanımıyla insanın Kaos'u anlaşılabilir kılma girişimidir; ve toplumsal çelişkilerin çözümlenmesinde de sıkça başvurulanan bir toplumsal düzenleyicidir. Bunun yanı sıra, içerdği kadîmlik imaları, onu, adına konuşanlar açısından önemli bir meşrulaştırıcı kılmaktadır.

- *Şu hâlde, toparlayacak olursak kültüralizm, kültürün idealist/ideationist, değişimsiz ve çelişkisiz bir bütün olarak tasarlanmasıyla bağlantılıdır. Bu yönüyle bir kısım kültür bilimciler ya da antropologlar için olduğu kadar, siyasal tasarımcılar, ideologlar için de yararlı araçlar sağlamaktadır.*

- *Kültür söylemi, kültüre yapılan çağrılar, böylelikle kültürün katılımcıları ya da taşıyıcılarınca, en değerli, en saf, en ayırt edici, en biricik 'töz'lerine yapılmış bir çağrı olarak algılanmaktadır. Kültüralizmin bağlamında kültür, toplumun maddîyatından soyutlanmış bir 'geist' ve ancak teleolojik olarak devinen bir görüngü olarak biçimlenmektedir. Günümüz dünyasında kaynakların denetimi konusunda yürütülen pek çok mücadelenin, 'değerler sistemi' adına yürütüldüğü yanılsamasını yaratmak böylelikle mümkün olabilmektedir. Örneğin ABD Ortadoğu'nun petrol kaynaklarına müdahalesini 'demokratik değerlerin ve çağdaşlığın savunulması' olarak meşrulaştırabilmekte, Kuzey*

lkelerinin Güney zerindeki iktisadî-siyasal tahakkümlerine karşı Güney'in direnişi 'Medeniyetler atışması' olarak sunulabilmekte, Avrupa ülkelerine artık 'fazla' gelen göçmenler zselci bir tutumla 'kültürel uyumsuzlar' olarak damgalanabilmektedir.

- *Kültürün bu ('kültüralist') kavranışının ötekileştirici, dşmanlaştırıcı yönü, pratikte kendini giderek daha belirgin biçimde ortaya koymakta.*

- şu hâlde, gelin bundan sonrasını bir kültür kuramının neleri ihtiva etmesi gerekebileceği üzerine tartışmaya ayıralım:

- Kanımca böyle si bir kuramın hareket noktasını oluşturacak olası bir kültür tanımı, "Anlam, değer ve öznellikler oluşturran bir dizi maddi pratik"tir.

- Bu tanım, öncelikle 'kültür'n maddî pratikle bağıntılılığını vurgulaması açısından işlevsel gözükmektedir. Çünkü toplumların 'maddî pratikleri', ya da doğal ve toplumsal çevreleriyle etkileşimlerinin temelini oluşturran geçim faaliyetlerini, üretim, bölüşüm, paylaşım ilişkilerini düzenleyiş tarzları, kültürel yaşantı/deneyimlerin 'son kerte de ki' çerçevesini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, maddi pratiklerimiz, toplumsallığımızı örgütleyiş ve yaşamı, dünyayı, evreni anlamlandırma/rntlendirme tarzlarımızın genel çerçevesini oluşturmaktadır. Ve geçim faaliyetleri, üretim ve bölüşüm ilişkileri değiştikçe, toplumsallığın örgütleniş ve dünyaya, yaşama, toplumsal ilişkilere ilişkin anlamlandırma rntlerimiz de değişime uğrar.

- Ne ki, gerçekte ayırışmamış, ve/fakat ayırıştırılması analitik açıdan kolaylaştırıcı olan bu üç düzlem (geçim pratikleri, toplumsal örgütleniş ve anlam sistemleri) arasında mekanik bir belirlenmeden söz etmek, naif bir maddeciliğin yanılısamasını tekrarlamak olacaktır. Çünkü insan ürünü olan her bir kurum, pratik, ilişki, tahayyül, değer vb.nin kendisine göreli özerklik sağlayan ve onu kendi içinde göreli tutunumlu ve istikrarlı kılmaya yönelen

özgöl bir birikimselliği bulunmaktadır. Bu birikim dağarcığı, onun değişim süreçlerindeki yönelişlerini biçimlendirmede etkili olur. Pratik, kurum ve tahayyül örüntüleri, kendi tarihsel dağarcıklarından kaynaklanan tutunum eğilimleri doğrultusunda, özgöl dinamiklerine uygun olarak değişime uğrarlar. Bir başka deyişle ‘toplumsal bilinç’ne toplumsal varlığın mekanik bir yansıması ne de ondan tümüyle kopuk, bağımsız bir görüngüdür.

- Öte yandan, kültürü oluşturduğu varsayılan gereçlerin, tasarımların, örüntülerin, kavrayış ve değerlerin taşıyıcısı insan(lar)dır. Şu hâlde, insan aracılığını, insan praksisini yok sayan bir kültür tanımının geçerliliği, kuşku olacaktır.

- *Kültürün oluşturucusu, taşıyıcısı, aktarıcısı olan insanlar ise, yaşamlarını sürdürebilmek için topluca üretip, ürettiklerini bir biçimde mübadeleye sokarlar; yani birbirleriyle geçim/üretim (ve bölüşüm/mübadele) ilişkileri içerisinde dirler. Bu bağlamda, bir toplum içinde insanlar, birbirleriyle genellikle eşitsiz güç ilişkileri içinde olan farklı toplumsal konum ya da sınıfları işgal ederler. Genel bir deyişle, iktidara ilişkin konumları farklılaşmış insan grupları, kaynaklara erişim konusunda çatışma içindedir. Çok genel bir formülasyonla, bu kaynakların denetimini ellerinde tutan toplumsal kesimler, yani iktidar sahipleri, diğerlerinin bunlara erişimini sınırlandırma çabası içerisinde dir. İktidar konumu, yani tasarımlarını, iradesini ötekilere dayatabilme yetisi, iktidar sahiplerine mensubu oldukları toplumun örgütleniş tarzlarını olduğu kadar, zihinsel mükteşebatinin tanımlanması ve yorumlanması konusunda önemli bir avantaj sağlamaktadır.*

- Öte yandan, iktidar ilişkileri, toplumun bütününe kapsayan, makro ölçekli ilişkiler oldukları kadar, her bir kurumun (ya da alanın) içinde, yani mikro ölçekli olarak da gözlemlenebilmektedir. Bu mikro-iktidarlar, zaman zaman kendilerini toplumdaki başat iktidar formundan özerk, hatta onunla çatışmalı kılabilecek bir özerkliğe sahiptir.

• Ve son bir nokta: Kültür-biçimlendiricisi ve taşıyıcısı olarak toplumlar, birbirleriyle ilişki ve etkileşim içindedir. Bu ilişki/etkileşim,  a da  dünyayı tanımlayan küreselleşme süreçleriyle çok daha büyük bir yoğunluk kazanmıştır. İnsanların, fikirlerin, imge ve simgelerin yeryüzündeki devinimi hızlanmıştır. Ne ki, izi en azından sömürgecilik çağına dek s r lebiyecek aktüel ‘küreselleşme’, ya da tüm dünya toplumlarının tek bir iktisadî sisteme, asimetrik olarak biçimlenmiş bir piyasa ekonomisine ba lanması süreci, günümüzde ‘Kuzey-Güney’  eli kisi olarak ifade edilen bir ‘zengin-yoksul ülkeler’ uçurumunu tahkim etmektedir. Dünya sisteminin katılımcıları arasında, hem iktisadî hem de siyasal açıdan devasa bir dengesizlik ve eşitsizlik söz konusudur. Bu durum, sosyal/kültürel antropolojinin inceleme alanına dahil olan kültürel etkileşimlerin de asimetrik olarak biçimlenmesine neden olmaktadır. Günümüzde herhangi bir kültürel görüngüyü, içerisine yerle ti i eşitsiz g   ilişkilerinden bağımsız olarak ele almak, oldukça güç gözükmektedir.

• * u hâlde, kültür üzerine d  nmek, birkaç kerteeyi birden göz önünde bulundurmaya gerektirir:*

1) *İnsan topluluklarının maddî pratikleri, geçim faaliyetleri. Toplulukların içi ve arasındaki üretim ve b l   m ilişkileri;*

2) *İnsan pratik, kurum ve tahayyüllerinin tarihselli i, birikimsel niteliği ve bu niteliğin her birine kazandırdığı görelî  zerklik;*

3) *Kültürün muhtevisiyatının oluşturulması, taşınması ve aktarımındaki insan aracılığı ve/veya etkinliği;*

4) *Kültür olu turucusu, taşıyıcısı ve aktarıcısı olarak insan(lar)ın (ve toplumların) arasındaki   itsiz iktidar ilişkileri ve iktidar konumlarının sahiplerine kültürel muhtevanın yorumlanması ve/veya yeniden üretilmesinde sağladığı avantajlar.*

• Bu  nc ller, kültürün insan(lar)ın yeryüzündeki varoluş koşullarıyla ba ıtısız, fikr , zihinsel bir kurgu olarak gören ide-

alist yaklaşımlara olduğu kadar, onu üretim ilişkilerinin ve/veya çevresel koşulların mekanik bir yansıması olarak değerlendiren kaba maddeci akımlara da karşı pratikle bağıntılı, dinamik/süreçsel, etkileşimsel bir yaklaşımın ipuçlarını sunmaktadır.

- Küresel kapitalizmin yeryüzü kültürlerini tek bir dünya pazarı çerçevesine temellük ederek ‘deteritoryalize’ ettiği, yani geçmişte ‘yerel’ olarak kavranılan hiçbir şeyi artık ‘yerel’ düzlemde çözümlemenin mümkün olmadığı, medya araçlarının taşıyıcısı olduğu kültür emperyalizminin tüketim(cı) standartlarını hızla tüm insan topluluklarına nüfuz ettirdiği, Marx’ın deyişiyle, ‘katı olan her şeyin buharlaştığı’ çağımızda, iktidar ilişkilerini sorgulayan, dinamik ve etkileşimsel bir kültür kavrayışına gereksinim, kültüre ilişkin söylemlere damgasını vurmaktadır.

- Kültüralizm(ler)in çizdiği ‘ideal, çelişkisiz, devinimsiz bir kendilik’ olarak kültür kurgusu karşısında kültürün maddeci, devinimsel ve çatışkılı kavrayışı, ezilenlere, onları yöneticiler(i) adına seferber olan edilgin kitleler olmaktan çıkartarak, emek, paylaşımcılık ve kardeşleşme üzerine temellenen bir dünya tahayyülünü hayata geçirme uğraşına, bir başka deyişle hayata kendi adlarına ve kendileri için müdahale etmeye çağıran bir motivasyon sağlayacaktır.

CİN ŞİŞEDEN ÇIKARKEN...*

“Güçlülerle güçsüzler arasındaki çatışmada yer almayı reddetmek, tarafsız olmak değil güçlülere yandaşlık etmek demektir.”⁷

Bir öğrencim... Güleç, sevimli, ilgili... Hani ‘şeytan tüyü var’ dedikleri cinsten. Şivesi ise bir hayli Laz. Takılmadan edemiyorum, “E, Laz çocuğu, işler nasıl gidiyor?” İtiraz ediyor: “Yok hocam, ben Laz değilim. Biz Hemşinliyiz. Yani anlayacağınız, Ermeniyiz, hocam; bakmayın dilimizin Lazca’ya çaldığına... Zaten derslerinizi de ileride Hemşin tarihi ve kültürü üzerine çalışmak istediğim için izliyorum...”

Son Kürt isyanı, hiçbir şey yapamadıysa cini şişeden çıkarttı. Cumhuriyet tarihinin kendine ilişkin yekparelik, katıksızlık idealini nafile bir tekerlemeye dönüştürdü. ‘Akdeniz’e bir kısarak başı gibi uzanan’ bu köprüden geçen de kalan da resmî tarih katmanlarının altında kalmış özel tarihinin enkazını eşelemeye başladı. Yıkımdan kurtarılabilenler –neneye dedenin kendi ara-

* Tiroj, Yıl: 7, No: 42, Ocak-Şubat 2010; <http://www.dusunadasi.org/>; www.postager.com/modules.php?name=News&file...sid; www.newedersim.com/news_print.php?id=4642; www.gomanweb.com/; www.halkingunlugu.net/; www.ivmedergisi.com/cin-siseden-cikarken.html?quicktabs_9=1; [www.penche.net/Yazilar\(kold\)](http://www.penche.net/Yazilar(kold)); www.gozpinar.net/; www.devrimecidemokrat.com/modules.php?name=Kose; www.yeniperspektif.com/newsdetail.asp?NewsID=2498... www.78liler.com/78web/?Sayfa=iletisim.

⁷ Paulo Freire.

larındaki sohbetlerinden akılda kalan birkaç sır sözcük, büyük büyük annenin Ermeni olabileceğine dair müphem emareler, sandıktan çıkıveren eprimiş kadife Çerkes elbisesinin diğer çeyiz eşyalarıyla uyumsuzluğu, dağ köyündeki çocukluk evinden hatırlanan o yersiz akordeon, paskalyada boyanan yumurtaların bir çocuk eğlencesinden farklı anlamlara sahip olabileceği fikri, mahalle arkadaşlarıyla oynanan oyunlardaki tekerlemenin kimi sözcüklerinin Gürcüce olduğunun keşfi...– özenle temizlenerek bilmecenin eksik parçalarının yerine yerleştiriliyor... Ve Cumhuriyetin ilk yıllarında biçimlendirilip bizlere ilkokuldan bu yana belletilmiş tarihten çok daha farklı, çok daha çeşitlenmiş bir tarih şekillenmeye başlıyor gözlerimizin önünde...

Erken Cumhuriyet'in kültürel projesi, aslında son derece yalındı: Dağılmış İmparatorluktan artakalan ve Anadolu'da toplanan etnik ve kısmen dinsel açıdan heterojen nüfustan 'kaderde, tasada, kıvançta ortak' bir 'ulus' imal etmek... Yüzyıllardır içe kapalı cemaatler hâlinde yaşayan kırsal gruplardan bir 'yurttaşlar toplumu' üretmek... 'Gönderilenlerin' (tehcir/katl edilen Ermeniler, mübadele edilen Rumlar) yerine 'getirilenlerin' (Kafkasya ve Balkan Müslümanları: Çerkesler, Gürcüler, Abhazlar, Arnavutlar, Boşnaklar, Tatarlar...) 'içeridekilerle' (Türkmenler, Lazlar, Kürtler, Araplar...) 'kaynaşarak' hep birlikte 'Türkleşmeleri'ni sağlamak... Alabildiğine heterojen bir halkı olabilecek en monolitik bir tasarımın kalıbına dökmek... Boşnak manavı, Kürt rençberi, Türkmen göçeri, Hataylı Arap tüccarı, Çerkez bürokrati 'imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle' hâlinde kaynaştırmak... Her birinin kendisini, Orta Asya'dan başlayıp Misak-ı Milli'de sona eren bir serüvenin katılımcısı olarak hissetmesini sağlamak. Ya da 1925 yılında, Türk Ocakları'nın İkinci Kurultayı delegelerinden bir kısmını kabul eden İsmet İnönü'nün deyişiyle: "(...) Milliyet yegâne vâsita-i iltisâkıımızdır. Diğer anâsır Türk ekseriyeti karşısında hâiz-i tesir değildir. Vazifemiz Türk vatanı içinde bulunanları behme-

hâl Türk yapmaktır. Türklere ve Türkçülüğe muhalefet edecek anâsırı kesip atacagız. Vatana hizmet edeceklerde arayacağımız ev-sâf her şeyden evvel o adamın Türk ve Türkçü olmasıdır”⁸

Aradan doksan yıla yakın bir süre geçmiş olmasına karşın hemen her kentte hâlâ ‘yerlilerin’ kuşkuyla baktığı, kaynaşmakta isteksiz olduğu ‘muhamir mahalleleri’nin bulunduğunu göz önüne alınca, ‘zor’ bir görev olduğunu teslim etmek gerekir.

Bu ‘zor’ görevi yerine getirebilmek için ise –ne ilginç bir paradokstur ki– iki araç vardı Cumhuriyet’in elinde: Lağvettiği İmparatorluk’tan kalıtığı ceberut devlet geleneği ile, toplumsal yaşam üzerindeki belirleyiciliğine karşı savaş ilan ettiği İslâm’ın Sünni versiyonu. Bir başka deyişle Türkiye Cumhuriyeti Devleti, inkâr ettiği İmparatorluktan kalma iki ‘arkaik’ araçla ‘modernleşecek’, ‘modern’ bir ulus oluşturacaktı: Osmanlı imparatorluğunun maddesi (Devlet) ve ruhu (İslâm). İslâm havucunun yetmediği yerde, devlet sopası... Türk Ocakları üçüncü kurultayında (1926), “*Türkiye toprakları başka hissiyâtla meşbû ve başka li-sanla görüşmekte ve bu suretle asabiyyet-i milliyemizi tahrik edenler için bir çiftlik, bir muhaberât mahalli değildir*”⁹ sözleriyle Türkçe’nin dışında bir dil konuşanların cezalandırılmasını öneren Çal delegesi Dr. Şakir Turgut’un öfkesinden; Dersim’in kadın-çocuk demeden kana boyanmasına, gayrimüslimlerin güçlerinin kat be kat üzerinde insafsız vergilere maruz bırakılıp ödemeleri için kendilerine bir haftadan az süre tanındığı, ödeyemeyenlerin malları mülkleri gaspedilip kendileri taş kırmaya sürüldüğü Varlık Vergisi’ne¹⁰ uzanan uzun bir sopa...

⁸ Akt. F. Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul, İletişim Yay., 2004 (1997), s. 173.

⁹ Akt. Üstel, s. 186.

¹⁰ Bkz. Ali Sait Çetinoğlu, *Varlık Vergisi 1942-1944. Ekonomik ve Kültürel Jenosid*, İstanbul, Belge Yay., 2009.

Bu çabuk tahrik olan, tahrik olduğunda da sağı solu belli olmayan asabîliğin yanı sıra, kendilerini nereye giderlerse gitsinler kovalayan 19. yüzyıl boğazlaşmalarının ve kıyımlarının hayaleti ve sürekli başlarına kakılan “biz size kucak açtık, buyur ettik, ekmeğimizi paylaştık, sakın ola ki nankörlüğe yeltenmeyin...” lütfkârlığının minneti altında mübadiller, göçmenler anadillerini çocuklarından gizleyerek konuşma, geleneklerini de mutfak dolabına saklama alışkanlığını edindiler. Otoktonlar ise, gayrimüslim kıyımlarından kendilerine verilen ganimetleri (tarla-tapan, ev, dükkân, ziynet eşyaları, altın, değirmen, yağhane, kim bilir, belki kara üzüm gözlü suskun bir Ermeni kızı...) ‘sus payı’ kabul etti.

Ve İslâm dininin ‘birleştirici’ aguşunda derlenen, millî eğitimin ‘Türküm, Doğruyum’ tornasında perdahlanan kuşaklar, ‘imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle’ye dönüştü. Küçük itirazlar, ‘Vatandaş Türkçe konuş!’ mahalle baskısından te’cip hareketlerine, bir dizi yaptırımla bastırılmaktaydı.

Peki, ne oldu da bu sonsuza dek sürecek gibi gözüken düzenin (Türkiye’de yaşayan her yurttaş, tapu idaresinden askerlik şubesine, yerel yönetimler yasasından Anayasa’ya, kaymakamlıktan Çankaya Köşkü’ne her kurum ve kuralın ezelden ebede hüküm sürmek üzere tasarlandığını ve maruz kalabileceği tek değişimin içeriden çürüme olacağının bilgisine sahiptir...) çarkları teklemeye başladı? ‘Etnik cin’ nasıl çıktı şişeden?

‘Ulusalcılar’ bütün bu olan bitenlerden ulus-devletleri zaafa uğratmaya çalışan neoliberalizmi ve ‘bizi bölüp parçalamak isteyen’ emperyalist güçleri (ve tabii ki onların işbirlikçilerini) sorumlu tutuyor.

Ola ki doğrudur. Neo-liberalizm serbest piyasanın işleyişini engelleyen, yavaşlatan, piyasaya entegre olmayı reddeden her şeyi tasfiye ederek, dönüştürerek ilerlemekte. ‘Ulus-devletler’in her türlü ‘sosyal’ işlevinden soyunarak piyasanın deviniminin önünü açacak tarzda işleyen, idare ve zor aygıtlarına dönüştürülmesi de

bu sürecin bir parçası. Yanı sıra, neoliberalizm, etnik ve kültürel grupları belirli ölçülerde özerkleştirmekle, hem ‘müşteri profili’ni genişletip çeşitlendirmeyi, hem de devleti bu yolla Çokuluslu şirketlere yönelebilecek kaynakları bu grupların kalkındırılması, asimilasyonu (sağlık hizmetleri, eğitim, barınma vb.) için kullanmaktan ‘kurtarmayı’ hedeflemektedir. Bunlar biliniyor. Ama bu söylediklerimin alternatifinin kimliklerin bastırılması, zorla asimilasyonu, unutturulması olmadığı da biliniyor.

Peki, olan-bitenlerin hiç mi ‘otokton’ sebebi yok?

Öncelikle, Onuncu Yıl’ın ‘15 milyon genc’i, büyüdü, büyüdü, 70 milyona vardı. %90’ı köylerde unutulmuşluğa terk edilmiş, dünyadan kopuk, devleti jandarma bilen bir toplum, bugün çoğunluğuyla kentlerde yaşıyor. Eskisine göre daha fazla okuyor, yazıyor, izliyor... Ve buna koşut olarak, Cumhuriyet’in ülkenin kaynaklarının çoğunluğunu bir avuç Batılılaşmış ‘sera burjuvazisi’ne tahsis etmesine itiraz ediyor. Monden ‘efendiler’ karşısında el pençe divan yanaşmalığın ötesinde bir pay istiyor artık. İşin ilginç yanı, bunu elde edebileceğine ilişkin bir özgüven biriktirdi kendine... Bunu elde etmenin bir yolunun da ‘etnik/kültürel sermaye’den geçtiğinin farkına vardı. Hemşeri derneklerinde, cem evlerinde, yöresel folklor çalışmalarında, yayınlarda, yerel radyo-televizyonlarda, internet sitelerinde yoğunlaşan ‘Biz’lik duygusunun, dayanışmanın sermaye birikimindeki rolünü çözdü artık.

Tabii konu, salt ‘sermaye birikimi’ ya da rekabetçilikle açıklanamayacak kadar girift. İnsanlar yıllardır yaşayageldikleri o bastırılmışlık, susturulmuşluk hâlinin nafileliğinin bilincine varmaya başladılar. Bir dilin konuşulması neden yasaklanır; insanlar kendi halk oyunlarını neden ‘millî folklor’ formatında icra etmek ya da unutulmuşluğa terk etmek ikilemiyle karşı karşıyadır; yeri geldiğinde ‘mozaik’ metaforuyla övünülen bir ülkede kültürel çeşitlilik neden yöresel yemek çeşitlerine indirgenmiştir; köylerin, mezraların, dağların, derelerin, göllerin adları ne-

den durmadan değiştirilir; kültürel köklerini, kendi grubunun tarihini araştırmaya kalkışan biri neden iki kuşak öncesine ulaştığında derin ve ölümcül bir suskunlukla karşılaşır; insanların anadillerini öğrenmeleri, anadillerinde eğitim görmeleri, türkü söylemeleri, dinlemeleri neden ‘yıkıcılık/bölücülük’ sayılıp TCK’da zikredilir? Sorular yüksek sesle terennüm edilmeye başlandı... Deli gömleği, dar geliyordu artık.

Ama altını çizmeli, tüm tartışmaları tetikleyen, son Kürt isyanı oldu. İlk kez kırsalda tecrit kalmayıp kentleri kapsayan, etkileri yöreselle sınırlanmaksızın ülke sathına yayılan isyan, ‘İngiliz kışkırtması’, ‘mürteci ayaklanması’ olarak geçiştirilemeyecek kadar gözler önündeydi. Ve donanımlı, yaygın bir entelijansiye sahipti: kendi televizyonunu kuran, kendi dilinde yazıp yayınlayan, kültür-sanat alanında etkinlik gösteren, kendi kurumlarını yaratan... İlk kez, devletin gözünün içine baka baka kimliklerinden kaynaklanan haklarını, farklılık hakkını talep ediyorlardı... Üstelik bunlardan bir kısmını fiilen hayata geçirmeye başladılar: T.C. tarihinde olmadık şeyler oluyordu: devletin inisiyatifinden bağımsız olarak bir halk, anadilinde kitap basma, kaset yapma, TV kurma ‘hak’larını fiilen elde etmiş, yarattığı özerk siyaset alanıyla, yüz binlerce kişilik kitlesel gösterilerle parlamenter rejimi etkilemeye başlamış, dosta düşmana kendinden söz ettirir olmuştu... Laz’a Çerkes’e, Pomak’a, Boşnak’a, Nusayrî’ye... ‘Demek ki olabiliyormuş’ dedirten buydu. Kürt mücadelesinin açtığı alanda farklı dillerden yayınlar, kültürel dernekler, araştırma grupları, internet siteleri pıtrak gibi bitmeye başladı.

İlginç yanı, ‘üst katlar’ üslup değiştirmeye başlamıştı. “*Türk-lere ve Türkçülüğe muhalefet edecek anâsırı kesip atacağız*” dan, kültürel çeşitliliğin bireysel düzlemde zenginleştirici bir şey olduğu, ‘Türk’ teriminin bir etnik grubu değil, bir yurttaşlık ilişkisini temsil ettiği söylemine geçiş yapıldı. Ya da “*Ne mozayığı lan, beton, beton*” dan “*Türk-Kürt kardeşdir, PKK kalleştir*” e...

Besbelli, “bir daha hiçbir şey eskisi gibi olmayacak...” Ama kabullenmeli ki, elindeki tek araç çekiç olduğu için bütün sorunları çivi olarak gören, yekpareci devlet geleneğinin baş edebileceği bir sorun değil. Deniz Baykal’ın, Onur Öymen’in, Devlet Bahçeli’nin ya da İlker Başbuğ’un son üç aydaki konuşmalarının metinlerine bir göz atmakla dahi anlaşılabilir bu... Öylesine esneklikten uzak, öylesine monolitik olarak kurulmuş bir gelenek ki bu, en ufak bir çatlağın un-ufak olmasına yol açacağı paranoyasına yazgılı... Ama “DTP’yi nasıl olur da ketenpereye getirip oylarına konarım?” hesabındaki AKP bezirgânlığının ‘muhatapsız Kürt çözümü’ kurnazlığının da altından kalkabileceği bir iş değil.

Filler tepişirken, malûm, olan çimenlere olur. ‘Üst katlarda-kilerin’ gözünü karartmış kavgası, onlarca yılın bastırılmışlıklarının, düş kırıklıklarının, gerilimlerinin güncel işsizlik, yoksulluk, yoksunluk sorunlarıyla karıldığında, müthiş bir patlayıcıya dönüşmesi riskini getiriyor beraberinde.

Bu nedenledir ki Türkiye’nin farklılığı, çeşitliliği zenginlik kaynağı sayan, ondan beslenen ve onu besleyen bir kardeşleşme tasarımına ihtiyacı var. Ekmekleri ve gelecekleri için Ankara’ya akın edip polis copu, biber gazı karşısında direnen Tekel işçisini, açığa alınan arkadaşlarının iadesi için trenleri durduran demiryolu emekçilerini, onurları için direnen Kürt yoksullarıyla kardeşleştirecek, birbirlerinin acısını yüreklerinde duymalarını sağlayacak, Kürt, Türk, Arap, Laz, Çerkes... tüm emekçileri şovenizm mikrobunu bertaraf edip ülkeyi herkesin türkülerini anadilinde söyleyeceği, kendi kültürünü özgürce geliştirirken ötekilerden öğreneceği, özgür ve eşit bir kardeşlik sofrasına dönüştürme ülküsünde birleştirecek bir tasarıma...

Bu tasarım sosyalistlere aittir. Onu hayata geçirme çabası da onlara düşmektedir...

AVRUPA BİRLİĞİ: ÇOKKÜLTÜRCÜLÜĞÜN ‘KRİZİ’*

“Testide ne varsa, dışa o sızar.”¹¹

Bu satırların yazarının ilkençlik yıllarının birkaçı, Paris’te öğrencilik yaparak geçti. O zamanlar (70’lerin ikinci yarısı) ‘çokkültürcülük’ kavramı bugün olduğu kadar popüler değildi; belki daha dile dahi getirilmemişti; ancak o zamanlar, Fransa’nın en büyük iki işçi sendikaları konfederasyonundan biri olan CGT’nin sıkça düzenlediği devasa gösterilerde Fransız ve göçmen işçilerin birlikte haykırdıkları ‘*Français, Immigrés, même patron même combat!*’ (‘Fransızlar, göçmenler, aynı patron, aynı mücadele’) sloganı hâlâ kulaklarımda çınlıyor. ‘Karakafalılar’a karşı, ülkeden ayrılışından kısa süre sonra boy vermeye başlayan ırkçı saldırılara karşı dile getirilen, (Türkiye’de de bir dönem geniş bir popülerite kazanan) ‘*Touche pas mon pot!*’ (‘Arkadaşıma dokunma’) uyarısı da, sanırım aynı ‘kardeşleşme’ tahayyülünün bir başka uzantısıydı.

Bir zamanlar sokaklarında ırkçılık, yabancı düşmanlığı karşıtı sloganların yankılandığı Paris’te, bugün Fransa yurttaşı da olsalar, Kuzey Afrika ve Ortadoğu kökenlileri ‘pislik’ olarak nitelemekte beis görmeyen, ‘neredeyse ırkçı’ olarak tanımlanan ‘Milli Kimlik Bakanlığı’ projesinin sahibi,¹² eski içişleri bakanı N. Sarkozy’nin

* 25-27 Mayıs 2007 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenen 1. Uluslararası Antropoloji Kongresi’ne sunulan tebliğ metni.

¹¹ Mevlana.

¹² Arzu Çakır Morin, “Sarko ile Le Pen Yarışacak”, Radikal, 15 Nisan 2007, s. 11.

cumhurbaşkanlığı seçimleri zaferini kutlayan şenliklerin düzenlenmesi, gerçekten hüznün verici olduğu kadar düşündürücü.

Ama dilerseniz, düşünmeye başlamadan önce, Avrupa Birliği ülkelerinde yükselen ‘ırkçılık’ ve ‘yabancı düşmanlığı’ ile ilgili, Türkiye basınından rastgele derlenmiş birkaç veriyi anımsayalım. Ve fazla zaman almamak için örneklerimizi AB’nin ‘motoru’ konumundaki üç ülke, İngiltere, Fransa ve İngiltere’yle sınırlandıralım... Önce AB ‘geneli’ üzerine birkaç veri:

* Avrupa’nın çeşitli ülkelerinden aşırı sağcı ve ırkçı partiler, Avrupa Parlamentosu’nda grup kurmak çabalarını nihayet ‘başarıyla’ sonuçlandırdı. AP’de aşırı sağcı grup için Fransa’dan Ulusal Cephe, Belçika’dan Vlaams Belang (Flamanların Menfaati), Avusturya’dan Özgürlük Partisi, İtalya’dan Fiamma Tricolore Sosyal Hareketi ve Kuzey Birliği ile Polonya’dan Aileler Birliği gibi partiler destek veriyor.¹³

Şimdiye dek AP’de siyasi grup kuracak çoğunluğa ulaşamayan aşırı sağcı ve ırkçı milletvekilleri, 1 Ocak’ta AB’ye üye olan Romanya ve Bulgaristan’ın aşırı sağcı milletvekillerinin desteğiyle bu hedeflerini gerçekleştirebildi. Grubun liderliğini Fransa’nın aşırı sağcı partisi Ulusal Cephe’nin başkanı Jean-Marie Le Pen’in yardımcısı Bruno Gollnisch yapacak. Muhtemel üyelerden biri de İtalyan diktatör Mussolini’nin torunu Alessandra Mussolini.¹⁴ Yeni gruba ‘Anavatanların Avrupası’ veya ‘Kimlik, Egemenlik ve Gelenek’ adı verileceği bildirildi. Grup, altı ülkeden 20 vekili buluşturuyor. Fakat Polonyalı Aileler Birliği, Belçikalı Vlaams Belang ile Avusturyalı ırkçı lider Jörg Haider’in eski başkanı olduğu Özgürlükler Partisi’nin katılacağı grubun üye sayısının 40’ı aşacağı belirtiliyor.¹⁵

¹³ “AP’de ‘Aşırı Sağ Grup”, Cumhuriyet, 25 Ekim 2006, s. 11.

¹⁴ “AP’de İrkçı Grup Kuruluyor”, Cumhuriyet, 9 Ocak 2007, s. 11.

¹⁵ “Yeni Üyelerden AB’ye İrkçı Grup Hediyesi”, Radikal, 9 Ocak 2007, s. 12.

* Irkçılığa Karşı Avrupa Ağı (ENAR), 2005'te Avrupa'da ırkçılığın korkutucu boyutlara ulaştığını duyurdu. ENAR, ırkçılığın hedefinde göçmenler ve Müslümanların bulunduğunu açıkladı.¹⁶

* Avrupa Komisyonu girişimiyle, Haziran 2006'da gerçekleştirilip, Ocak 2007'de yayımlanan Avrobarometre araştırması ise, AB ülkeleri sakinlerinin %64'ünün, yaşadıkları ülkede etnik kökene dayalı ayrımcılığın yaygın olduğu kanaatinde olduğunu gösteriyor.¹⁷

* AB bünyesinde yapılan bir başka araştırmaya göre, Müslümanlar Avrupa'da doğmuş olsalar da eğitim, iş hayatı ve mülk edinmede büyük ayrımcılığa maruz kalıyorlar.¹⁸ 'AB'de Müslümanlar-Ayrımcılık ve İslâmofobi' başlıklı araştırma, Avrupa'da yaşayan Müslüman göçmelerin eğitim, konut ve iş bulma gibi konularda 'büyük bir ayrımcılıkla karşı karşıya oldukları'nı ortaya koyuyor.¹⁹

* Yine AB'ye bağlı 'Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi'nin (EUMC) 2005 yılı raporuna göre, AB ülkeleri arasında en çok ırkçılık olayları İngiltere'de yaşanıyor. Raporla, 2003-2004 yılları arasında İngiltere'de 52.694 ırkçılık olayı yaşandığı kaydediliyor ve bunun, 25 AB üyesi arasında rapor edilen en fazla ırkçı olay sayısı olduğu belirtiliyor.

* İngiltere'de beyaz okullarda okuyan her üç öğrenciden biri, bir ırkın bir başka ırktan üstün olduğuna inanıyor.²⁰ *The Guardian*'ın haberine göre, İngiltere İçişleri Bakanlığı'nın talebi

¹⁶ "Avrupa Irkçılığın Pençesinde", *Ülkede Özgür Gündem*, 16 Mayıs 2006, s. 8.

¹⁷ Ahmet İnsel, "AB'de Ayrımcılık", *Radikal İki*, 11 Şubat 2007, s. 3.

¹⁸ "AB'de Müslüman Olmak Zor", *Radikal*, 19 Aralık 2006, s. 9.

¹⁹ "Avrupalı Müslümanlar Ayrımcılık Kurbanı", *Evrensel*, 20 Aralık 2006, s. 11.

²⁰ "İngiltere'de Irkçılık", *Cumhuriyet*, 18 Nisan 2006, s. 11.

ile Lancaster Üniversitesi tarafından başlatılan araştırmaya göre, beyaz öğrencilerin okullarındaki her üç öğrenciden biri, bir ırkın diğerinden daha üstün olduğuna inanıyor. Bu oran Asyalı Müslüman öğrencilerin okuduğu okullarda ise onda bir oranında seyrediyor.²¹

* Yine İngiltere’de halkın %57’si, Müslümanların topluma uyum için daha çok çaba harcaması gerektiğine inanıyor. Yine *The Guardian*’ın anketine göre, İngilizlerin %22’si, Müslümanların uyum için gerekli çabayı harcadığını düşünüyor. Ankete katılanların %53’ü, eski Dışişleri Bakanı Jack Straw’un, “Müslüman kadınların peçelerini çıkarması gerektiği” görüşünü desteklerken, %36, bu görüşü yanlış bulduğunu belirtti.²²

The Guardian’da yer alan bir başka habere göre ise, üniversitelerin, ‘aşırıların taraftar bulma merkezi’ hâline geldiğini düşünen Britanya hükümetinin, yükseköğretim kurumlarına gönderdiği resmi yazıda, “aşırıların ya da terörist faaliyetlere destek verdiğinden şüphe edilen Asyalı ya da Müslüman öğrencilerin, öğretim elemanları ve üniversite çalışanlarınca izlenmesi ve rektörlüğe bildirilmesinin” istendiği öğrenildi. ‘Öğretmenlere Müslüman öğrenciler konusunda casusluk teklif ediliyor’ başlıklı haberinde, özellikle aşırı İslâmi unsurlarla ilişkisi olduğundan şüphelenilen öğrencilerin takip edileceğini, bu konudaki genelgenin üniversitelere gönderileceğini yazdı.²³

* İngiltere’ye yerleşmek isteyen yabancılar artık ‘İngilizlik’lerini sınavla kanıtlamak zorundalar... İngiltere’de 2 Nisan 2007’de başlatılan uygulamaya göre süresiz vize için başvuruda bulunanlar ‘Birleşik Krallık’ta yaşam’ adı verilen 24 soruluk bir teste girerek, İngilizcenin yanı sıra İngiltere hakkındaki yeterli-

²¹ ‘İrkcılık Avrupa’ya Geri mi Dönüyor?’, Ü. Özgür Gündem, 22 Ekim 2006, s.8.

²² “Müslümanlar Uyumsuz”, Cumhuriyet, 15 Ekim 2006, s. 9.

²³ “Britanyalı Müslüman’a Cadı Avı Başlatılıyor”, Radikal, 17 Ekim 2006, s. 9.

liklerini göstermek zorundalar. Bu soruları İngilizlerin çoğunun cevaplayamayacağını öne süren basın, uygulamayla alay ediyor!²⁴

* Ve nihayet İngiltere Başbakanı Tony Blair, son dönemde artan bıçaklı ve silahlı cinayetleri, ‘siyah kültürüne’ bağlayarak ırkçı bir çıkış yapıp, “Londra’daki cinayetlere, fakirlik değil tipik siyah kültürü neden oluyor. Son dönemdeki şiddet olayları, genel suç artışının parçası gibi değil siyah gençlere özgü olarak görülmeli. İnsanlar, siyaseten doğruculuğu bırakmalı ve şiddetin, bunu siyah çocuklar yapmıyormuş gibi davranarak durdurulmayacağını kabul etmeli” dedi...²⁵

* Fransa’da düzenlenen bir kamuoyu araştırması, bu ülkedeki siyahların yarısından fazlasının, kendilerine ayrımcılık yapıldığını düşündüğünü ortaya koydu. Le Parisien gazetesinin araştırmasına göre, ülkede yaşayan Afrika ve Karayib kökenlilerin %56’sı ayrımcılıktan mağdur olduğunu düşünüyordu...²⁶

* SOS Racisme hareketinin Fransız istihbaratına karşı açtığı davada, ceza yasasında kişilerin etnik kriterlere göre sınıflandırılmasının yasak olmasına rağmen istihbaratın hazırladığı raporda suçlu olarak görülen kişilerin hangi ulustan olduğu değil, hangi etnisite ve ırka sahip olduğunun belirtildiğine dikkat çekildi. SOS Racisme davayı, 25 Şubat 2006’ta Le Monde gazetesinde çıkan bir haber üzerine açtı. Haberde gazete, 24 hassas bölgede 436 ‘elebaşının’ etnik kökenlerinin listelendiği 6 Ocak 2005 tarihli bir istihbarat raporunu ortaya çıkarmıştı...²⁷

²⁴ Testteki bazı sorular şöyle: “1880-1910 arasında zulümden kaçarak göç eden Yahudiler hangi ülkelerden gelmişlerdir?”, “İskoçya’nın kuzey sahiliyle İngiltere’nin güney sahili arasındaki mesafe ne kadardır?”, “İskoçya’da bir eve yeni yılın ilk konuğu olarak geliyorsanız ne getirmanız beklenir?” (“İngilizler Bile Bu Sınavdan Zor Geçer”, Cumhuriyet, 3 Nisan 2007, s. 11).

²⁵ “Britanya Lideri Irkçılıkla Suçlanıyor”, Radikal, 13 Nisan 2007, s. 10.

²⁶ “Fransa’da Siyahlara Ayrım”, Cumhuriyet, 1 Şubat 2007, s. 11.

²⁷ “Fransız İstihbaratına Dava”, Ü. Özgür Gündem, 24 Ağustos 2006, s. 8.

* Almanların %58'i İslâm ve Batı kültürü arasındaki farklılıkların çatışmalara yol açacağına inanıyorken;²⁸ Stern dergisi, ülkede 1990 yılından beri ırkçı saldırılarda ölen kişilerden 46'sının resmini yayımladı. Dergi, 1990'lı yılların başlarında artan ırkçı saldırılarda bugüne kadar 88 kişinin öldüğünü yazdı.²⁹

* Bir araştırmaya göre, Almanya halkının %79'u, topluma uyum sağlamayan yabancıların sınır dışı edilebilmesi için yasal düzenlemelerden yana olduğunu belirtmekte.³⁰

Ayrıca Bielefeld Üniversitesi'nin 'Çatışmaları ve Şiddeti Araştırma Enstitüsü' tarafından gerçekleştirilen bir başka araştırmaya göre, Almanya'da yabancı düşmanlığı da %48,5 oranında.³¹

* Potsdam kentinde, Etiyopya kökenli bir Alman vatandaşı-na yapılan saldırının ırkçı olmadığını ileri süren, Hristiyan Demokrat Birlik'çi Brandenburg İçişleri Bakanı Jörg Schönbohm, ayrıca binlerce insanı toplama kamplarında yok eden Nazilere sahip çıktı...³²

* Almanya'da vatandaşlığa başvuran yabancılar için zorlu sınav hazırlıkları yapan eyalet yönetimleri, sonunda Alman dili ve kültürü kursu mecburiyetinde uzlaştı. İçişleri Bakanı W. Schauble başkanlığında toplanan 16 eyaletin içişleri bakanları, aylar süren tartışmaları noktaladı: Artık vatandaş olmak isteyen yabancılar da Alman dili, tarihi, kültürü ve değerlerine dair temel bilgi aranacak, bunun için vatandaşlık kurslarına katılmaları talep edilecek; böylece vatandaşlığa geçiş uygulamaları da, tek tip hâle getirilecektir...³³

²⁸ Ümran Avcı, "İslâmofobi Yükseliyor", Milliyet, 18 Nisan 2006, s. 22.

²⁹ "İrkçilik Kurbanları", Cumhuriyet, 2 Haziran 2006, s. 11.

³⁰ "Uyumuz? Yabancıya Hayır", Cumhuriyet, 22 Nisan 2006, s. 11.

³¹ "Yabancı Düşmanlığı Yükselişte", Evrensel, 15 Aralık 2006, s. 11.

³² "SS'lere Bakan Desteği", Evrensel, 26 Nisan 2006, s. 11.

³³ "Vatandaşlık Artık Kursla", Radikal, 7 Mayıs 2006, s. 13.

* Almanya’da terör uzmanı olarak tanınan yazar Udo Ulfkotte’nin, 2008’de Hamburg’da yapılacak eyalet meclisi seçimlerine, yeni kuracağı İslâm karşıtı ‘Anti-İslâm’ partisiyle katılacağı açıklayıp, amaçlarının Almanya’yı İslâmiyet baskısından kurtarmak olduğunu belirtti...³⁴

* Almanya ordusunda bir eğitmenin, askeri eğitim sırasında bir askeri “ABD’nin New York kentindeki Bronx mahallesinde siyahlarla karşılaştığını düşün” diyerek motive ettiğini gösteren video kaydı ortaya çıktı... Kayıтта eğitmen, “Bronx’tasın. Bir kamyon dan üç siyah adam inip annene küfrediyor. Harekete geç” diyor. Asker de, makineli tüfeğini birkaç kez ateşledikten sonra İngilizce birçok küfür savuruyor. Eğitmen ise askere daha yüksek sesle küfretmesi emri veriyor...³⁵

* * * * *

Dediğim gibi, bunlar son birkaç ay içerisinde Türkiye başında yer alan haberler arasında rast gele yapılmış bir derlemenin verileri... Ancak, siyasetbilimci Martin Jacques’in “Avrupa’da sağın yükselişinin, etnik-dini azınlıklar açısından ‘düşük yoğunluklu bir iç savaş’ süreci başlatma tehlikesi”nden³⁶ söz ettiği bir ortamda, kıta ölçeğinde ırkçılık ve yabancı düşmanlığının kaygı verici bir tırmanışa geçtiğini göstermek için bu kadarı dahi yetiyor.

İşin düşündürücü yanı, bu gelişmelerin, ‘kültürel çeşitlilik’ ve ‘çokkültürcülük’ söylemlerinin yaygınlık kazandığı bir süreç, yani 1990-2000’li yıllarda yaşanması.

Evet, asimilasyoncu entegrasyona karşı, ulus-devletler içerisindeki *de facto* kültürel çeşitliliğin kabul ve teşvikine dayalı, ve entegrasyonu bu çeşitliliği eritmeksizin sağlamayı öngören bir

³⁴ “Hamburg’da ‘Anti-İslâm’ Parti”, Cumhuriyet, 27 Mart 2007, s. 11.

³⁵ “Almanya’da Askeri Skandal”, Radikal, 15 Nisan 2007, s. 11.

³⁶ The Guardian, 4 Mayıs 2007. Aktaran: Nuray Mert, “Sarkozy’nin Zaferi”, Radikal, 15 Mayıs 2007, s. 6.

siyasa yönelimi olarak ‘çokkültürcülük’, devreye girmesinden kısa bir süre sonra AB ülkelerinin çoğunda bugün, hem siyasal iktidarlar, yönetimlerden hem de tabandan gelen bir karşı-saldırıyla karşı karşıyadır; ve bu karşı-saldırı, onun geleceğini belirsizleştirmektedir. Dolayısıyla bu durumda çokkültürcülüğün ‘krizi’nden söz etmek, abartı olmayacaktır.

Bu bizi, mevcut krizi karşılama kapasitesi ve içkin zaafı tartışmaya yöneltmelidir. Bu tebliğin amacı da, özetle, budur...

Çokkültürcülük, bilindiği üzere liberal ideoloji çerçevesinde biçimlenmiş bir yaklaşımdır (Parekh 2002). Ancak, sosyalist politikaların gerilemesinin ardından, kimlik söylemlerinin öne çıkmasıyla, Avrupa siyasal dizilimindeki ‘sol’ oluşumlar [Kagarlitsky’ye (2000: 43) göre “kapitalizme eleştirel yaklaşan, ancak kitlesel işçi hareketleriyle birleşmeye isteksiz” kesimler] tarafından hızla benimsenmiştir [Somersan (2004: 118) çokkültürcülüğün sol versiyonları arasında, ‘direnişçi’, ‘kritik (=eleştirel)’, ‘ütöpik’, ‘put-kırıcı’, ‘postmodern’, ‘isyankâr’, ‘çoksesli’ ve ‘çokmerkezli’ çokkültürcülük anlayışlarını sayıyor].

Liberal ya da radikal versiyonlarının çoğulluğu, çokkültürcülüğün kurumsal uygulamalarını sorunsallaştırırken, AB bağlamında bu alandaki çerçeve yasayı oluşturan ‘Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme’³⁷ ve ‘Bölgesel Diller veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı’³⁸ ‘çokkültürcülük’ü bir ‘olgu’ kabul etmekle birlikte onu tanımlama girişiminden uzak durmaktadır. Oldukça ihtiyatlı bir dille kaleme alındığı gözlemlenen³⁹ Çerçeve

³⁷ Framework Convention for the Protection of National Minorities, Kabul tarihi: 1 Şubat 1995; Yürürlük: 1 Şubat 1998.

³⁸ European Charter for Regional or Minority Languages, Kabul tarihi: 5 Kasım 1992; Yürürlük: 1 Mart 1998 (Her iki bildiri için bkz. İnanç 2004).

³⁹ Sözleşmede, “ taraflar... gerektiğinde... mümkün olduğunca... çaba gösterirler/kaçınırlar” gibi muğlak ifadeler oldukça fazla (Bkz. İnanç 2004: 75-86).

Sözleşme, devletlerin “genel entegrasyon politikaları gereğince aldıkları önlemleri saklı tut”makta (md. 5/2- İnanç 2004: 78): mezkûr hakların “Devletlerin egemen eşitliği, ülkesel bütünlüğü ve politik bağımsızlığına aykırı” doğrultuda kullanılamayacağını altını çizmektedir (md. 20, 22). Öte yandan göçmenler, her iki bildirmede de dışta bırakılmışlardır.

Avrupa ‘çokkültürcülüğü’nün çerçevesini oluşturan her iki bildirge de devletlere kültürel çeşitliliğin yaşama geçmesi açısından oldukça geniş bir alan bırakmaktadır. ‘Çokkültürcülük’ün uygulanışı, böylelikle pratikte her devletin kendi tercihlerine bırakılmıştır ve devletler, bu konuda kendi tarihsel/sömürgeci deneyimlerinden tevarüs ettikleri dağarcık doğrultusunda uygulamalarda bulunmaktadır. Söz konusu olan, ‘ulusal azınlıklar’ değil de, haklarında pek az Avrupa-ölçekli düzenleme bulunan göçmenler olduğunda, bu durum daha da vurgulu hâle gelir.

Nitekim, örneğin Melotti (1997: 75-83), “özdeşleşmiş türdeş bir toplum tahayyülü başat” olduğu, “ulusal azınlıklar ya da yerel etnik grupların varlığını tanımayan, resmî kurumlarla yurttaşlar arasında tikelci dolayımına olanak vermeyen”, “göçmenlerin ve diğer azınlıkların, ‘*état-nation*’ (devlet-ulus) ideolojisiyle biçimlenmiş Fransız kültürüne asimilasyonunu öngören” Fransa’nın “doğrudan yönetim ve asimilasyonculukla karakterize olan” sömürgecilik deneyiminin aksine, pragmatik bir siyasal kültürün damgasını vurduğu Britanya’da, “toplumsal düzenlemelerin ağırlıklı olarak yerel yönetimlerce yürütüldüğünü, aracı toplumsal formasyonlar, özellikle de etnik ve dinsel cemaatlerin temsilcilerinin, yerel düzlemde cemaat içi, cemaatler arası ve resmî kurumlarla ilişkilerde etkin olduğunu”, “göçmenlerin ‘iyi İngilizler’ olmaları beklentisinin bulunmadığını, yasalara uymalarının yeterli görüldüğünü” vurgular. Melotti’ye göre bu pragmatik, ademi merkeziyetçi, tikelci stratejiler, Britanya sömürgeciliğinin ‘dolaylı yönetim’ geleneğinin bir uzantısıdır. Etnik temelli bir ulusçuluğun egemen

olduğu Almanya’da ise Alman kökenliler dışındaki göçmenler ‘konuk’ kabul edilmekte, kalıcı yerleşim teşvik edilmemektedir. Bu bakımdan, göçmenlere yönelik politikalar, onları asimile etmeye değil (bir gün ülkelerine dönecekleri varsayımıyla) dil ve kültürlerini korumaya yöneliktir. Alman kökenli olmayan göçmenlerin ısrarla ‘konuk’ sayılması, göç filiyatının reddi, göçün sürdüğü onlarca yıl boyunca sorunların da birikmesine yol açacak, bu durum karşısında, kimi politika değişikliklerine gidilecektir: 1999 Mayıs’ında yurttaşlık hakkını *jus sanguinis* (yurttaşlığı ‘Cermen ırkı mensubu olmaya’ bağlayan kan hukuku)’den *jus soli* (yurttaşlık için Almanya toprakları üzerinde doğmuş olma koşulu getiren ‘toprak hukuku’)’ye geçiş, bu bağlamda değerlendirilmelidir.⁴⁰

Öyle görülüyor ki, AB ‘çokkültürcülüğü’, ‘ulusal azınlıklar’ ile ‘göçmenler’ arasındaki, (çokkültürcülük savunucularının gözünden genellikle kaçmakla birlikte devletlere göç/göçmen politikaları konusunda geniş bir manevra alanı sağlayan) farkta ‘infilak etmektedir’... Sözleşme ve Şart, ‘ulusal azınlıklar’a sınırlı ve muğlak da olsa kimi kültürel güvenceler sağlasa da, bu ‘yeni’ yönelişin göçmenlere yayılması konusunda herhangi bir güvence oluşturmamaktadır. Göçmen politikaları böylelikle konjonktüre tabi olarak gevşetilip sertleştirilebilmektedir. Son yıllarda, neo-liberal istihdam ve sosyal güven(siz)lik siyasalarının ve 11 Eylül’ün getirisi ‘Medeniyetler Çatışması’ retoriğinin de desteğiyle genel eğilimin artan ölçüde sertleşme yönünde olduğu gözlemlenmektedir. Dahası, seçim sonuçları ve çeşitli anketler, bu sertleşmenin AB ülkelerinin kamuoyunca da onaylandığını ortaya koymaktadır. Ve bunda şaşılacak bir şey yoktur.

Yoktur, çünkü ‘post-endüstriyel’ olarak nitelenen Kuzey ülkelerinde, üretimde, istihdamda gerçekleştirilen ÇUŞ eksenli yapısal dönüşümler, geniş kitlelerde, orta-alt ve alt sınıflarda

⁴⁰ Bu konuda ayrıca bkz. Kastoryano (2000: 17-23; 59-94).

yaygın bir güvensizlik duygusuna yol açmaktadır. ‘Medeniyetler çatışması’ retoriğinin toplumsal taban bulması, kamuoyu içerisine nüfuz eden ırkçı, ayrımcı tutumlar, bu duyguyla yakından ilişkilidir. Sennett’in (2002) de vurguladığı üzere,

“...sermayenin, günümüz ekonomisinin bütün dünyaya yayılmış dalgalı denizlerinde ‘hızlı kâr’ın dışında başka bir amacı yok; şirketlerini piyasadaki anlık değişimlere müdahale edecek biçimde esnekleştirip, yeniden yapılandırıyor. Kişilerden sürekli kendisini yenilemesini, seyyar olmasını, risk almasını, rekabet becerisini geliştirerek yırtıcı bir karakter edinmesini, takım çalışmasında uyumlu olmasını bekliyor. Ancak eski kapitalizmin rutin ve monoton yapısına karşı savunulan bu politikaya yakından bakıldığı zaman, sadece eski iktidar yapılarının rengini değiştirdiği görülüyor. Çalışanlar için esnekliğin anlamı ise yaşam boyu iş güvencesinin yok olması; sürekli iş ve şehir değiştirerek yön duygusunu yitirmek; istikrarlı işlerin yerini geçici projelere bırakması ve bir işten diğerine, dünden yarına sürüklenen yaşam parçacıklarından beslenen, rekabetin körüklediği ‘güvensizlik’ ve ‘kayıtsızlık’ duygusu... Ve bir de karakter aşınması...” (akt. Anavarzalı, 2003)

Esnek üretim, yoğun ve yıpratıcı rekabet koşulları, sosyal güvenlik sisteminde gerçekleştirilen aşınmalar, üretken sektörlerin büyük bölümünün işgücünün ucuz ve örgütsüz olduğu Güney ülkelerine kaydırılması, istihdam güvencesinin yok edilmesi, dahası AB ülkelerinin çok düşük ücretlerle ve ağır koşullarda, kayıt dışı olarak çalışmaya hazır göçmenlerin istilasına uğraması (bu, AB’nin ‘Batı’sı için ‘Polonyalı muslukçu sendromu’ biçimini almakta), 11 Eylül’le birlikte Kuzey medyasını teslim alan ‘İslâmofobi’ ile birleştiğinde, böylesi bir reaksiyona davetiye çıkartır gözüküyor.

Böylelikle ‘çokkültürcü söylem’, iş güvencesini yitiren, geleceğinden kaygılı, yarışın dışına düşme endişesi içerisinde yaşayan AB halkları ve ‘karakafalılar’ şahsında olası tepkilere kolay bir hedef bulan sağ, aşırı-sağ politikacılar nezdinde geçersizleşmektedir.

Sanırım bu geçersizleşme, bizlere ‘çokkültürcülük’ (ve de genel anlamıyla ‘kültür/kültürel kimlik’) konusunda yeni bir değerlendirmenin olanağını da sunuyor.

En azından antropologları ilgilendirdiği kadarıyla kültür kuramlarını, kabaca üç eksen üzerine yerleştirilmek, mümkün gözüküyor. Bunlardan ilki *maddeci-idealist* (ya da *ideationist*) yaklaşımlar arasındaki ayırımdır.

Bilindiği üzere, maddeci paradigmaya bağlanan yaklaşımlara göre, kültür türevsel bir görüngüdür: ya toplumsal yapının (yapısal işlevselcilik), ya sosyo-ekonomik koşulların, üretim tarzının, insan praxisinin (Marksist antropoloji) ya biyo-psikolojik gereksinimlerin (işlevselcilik, sosyobiyooloji), ya insan-çevre etkileşiminin (yeni evrimcilik, ekolojik antropoloji) vb. türevi. Her durumda, kültür, insana, daha doğrusu insan zihnine ‘dışsal’ olan görüngülerin insan(ların) zihinlerine dayattığı biçimlenişlerdir. Maddeci paradigmaya yaslanan kültür kuramları, kültürü ya da kültürel görüngüleri, yalıtılmış bir alan olarak değil, dışsal (iktisadî-siyasal, biyo-psikolojik, toplumsal-yapısal, çevresel vb.) bağlantıları içerisinde ele almaktadır.

Buna karşılık, fikirsel ya da idealist yaklaşımlarsa, insanların yaşamın gerçeklerini öznel olarak nasıl algıladıklarının da yaşamın nesnel gerçekliği kadar önemli olduğunu savunurlar. İdealist (ya da fikirsel) yaklaşımlar, kültürel algı ve kategorileştirmelerin kendilerine özgü bir yaşamı olduğunu ve maddi güçlerce etkilenmekten çok bunları etkilediklerini söylemektedir. Bu yaklaşım(lar)a göre, fikirler ve zihinsel örgütleniş, içerik ve yapı kültürü tanımlamakta ve insanları diğer hayvanlardan ayırmaktadır (yapısalcılık, bilişsel antropoloji). Ya da bir ‘anlamlar sistemi/ağı’ olarak kültür, insan(lar)a bir yandan hayatı anlamlandırıp yorumlayacağı ontolojik bir çerçeve sunmakta, bir yandan da onun için bir davranış rehberi oluşturmaktadır (yorumsamacılık).

İkinci eksen ise, *senkronik-diyakronik* yaklaşımlar arasındaki kutuplaşmasıdır.

Bilindiği üzere senkronik yaklaşımlar, toplum ve/veya kültürlerin verili bir momentteki durumlarının incelenmesini temel alırlar. 19. yüzyıldaki ‘evrimci’ yönelişe tepki olarak, 20. yüzyıl Avrupa antropolojisi, toplumların ya da kültürel görüngülerin tarihsel izini sürmenin ya da onların ‘gelişme yasalarını’ araştırmanın abesle iştigal olduğu vurgusuyla, dikkatini toplumların hâl-i hazırdaki durumlarının incelenmesi üzerine odaklaşmıştır. Bu yaklaşım, *ahistoriktir*; toplumsal ya da kültürel değişimle ilgili değildir, ya da arızî olarak ilgilenir.

Buna karşılık *diyakronik* yaklaşımlar, toplumsal dinamikle ilgilidir, toplumları ve kültürlerini tarihsel süreçler (ve karşılıklı bağıntılılıklar) içerisinde ele alıp nasıl değiştiklerini açıklama görevini önlerine koyarlar.

Ve nihayet, kültürü açıklamada *uyum* ve *çatışma perspektifleri* üzerinde durulmalıdır.

‘Uyum perspektifi’ toplumları birbirleriyle uyum içerisinde ve birbirlerini ve içinde yer aldıkları geniş bağlamı, yani toplumu destekleyecek tarzda işleyen kurumlardan oluşur tarzda tahayyül etmektedirler. Bu anlayışa göre kültür, bu işleyişi sağlayan norm ve kodların aktarıldığı locus’u sağlamaktadır. Ve doğası gereği uyumsaldır, uyuma yöneliktir.

Buna karşılık çatışma perspektifi, kültürün içine yerleştiği toplumun çatışkılı bir kendilik olduğu önkabulünden kalkınır. Toplumlar çıkarları birbiriyle çelişen, çatışan kesimlerden, toplumsal gruplardan oluşmuştur: sınıflar, cinsiyet-yaş-statü grupları vb. vb... Kültür, kaynaklara erişimi eşitsiz olan bu grupların çatışmalarını yansıtmakta, hatta bizzatı bu çatışkılarının gerçekleştiği alanlardan birini teşkil etmektedir. Çatışmacı perspektifler, konumlanışlarına göre kültürü toplumsal çatışkılarının çözümlendiği ya da sürdürüldüğü alan olarak tanımlarlar.

Kanımcı ‘çokkültürcülük’ kavramının içkin zaafı, ‘kültür’ daha doğrusu ‘kültürel kimlik’ kavramının kurgulanışında idealist, senkronik ve uyumsal yaklaşımın, bir başka deyişle ‘kültür-a-list’ bir çerçevenin (Özbudun 2007) başat olmasından kaynaklanmaktadır. Appadurai’nin (1998) ‘primordialist’ olarak tanımladığı bu kurgu, etnik ve/veya kültürel grupları birbirleriyle tarihsel, coğrafi, kültürel, ırksal vb. bağları olan ve bu zeminde ‘ortaklaşan’, ortak bir hâlet-i ruhiyeyi sürdüren gruplar olarak tanımlamaktadır. Bu ‘işsel’ uyum fikri, konjonktür elverdiğinde ‘dışa’ yönelik düşmanlığın ve ‘kültürler arası’ çatışmaların da zeminini oluşturacaktır.

Çokkültürcülük fikri, en azından, AB ülkelerinde kurumsal uygulamalarda başat gözüken liberal versiyonlarıyla, kültürel kimliğin ‘bu’ yorumunu benimser gözükmekte, kültürlerin iktisadî-siyasal-toplumsal bağlamlarda sürekli olarak üretilen ve yeneden üretilen ‘mamûller’ olduğunu⁴¹ gözden kaçırmaktadır.

Kültürlerin, (çokkültürcülük kavrayışına göre birbirlerine zarar vermeksizin bir arada yaşama yetisine sahip), *a priori*, değışimsiz, uyumlu, içe kapalı değer sistemleri olarak algılanışı, etnik azınlıklar, göçmen grupları vb. kültürel grupların *bazı* temsilcilerinin (ve de ırkçı ideologların)⁴² ‘cemaat’ tahayyüllerine denk düşebilir, ancak ‘çokkültürcülük’ söylemi ile ırkçı yükselişin neden atbaşı gittikleri konusunda bize bir fikir vermektedir.⁴³

⁴¹ Bu görüş, en azından Hobsbawm ve Ranger’ın *Invention of Tradition*’undan bu yana toplum ve kültür bilimlerin gündemindedir. Bkz. Hobsbawm ve Ranger (1983); ve bu tezin “yerel” kimi uyarlamaları konusunda Hawaii “ulusalcılığı” için bkz. Linnekin (1983); Maoriler için bkz. Hanson (1989); Quebec “milliyetçiliği” için bkz. Handler ve Linnekin (1984); ve, Ainu “etnik yeniden inşai” için bkz. Friedman (2002: 240-241).

⁴² “Avrupa ve ABD’deki sağcı ırkçılar, faşistler ve köktenci hareketler hiç kuşku yok ki, davranışlarında, açıkça nefret ettikleri ırksal azınlıklardan daha primordial gözükmeleler” diyor, Appadurai (1998: 143).

⁴³ Nitekim ‘çokkültürcülük’ kavramının, ‘kültürler’i (ya da etnisite’yi) özelleştirerek sabitlediği, durumsal, dinamik, değışken, süreçselci, etkileşimsel vasıfla-

Bir örnek olarak Hint kökenli liberal çokkültürcülük kuramcısı Parekh'in (2002: 337-38) "çokkültürlü bir toplumun azınlıkların hangi değer ve adetlerini hangi sınırlar içerisinde hoş göreceğine nasıl karar vereceği sorusunu"n yanıtlarını araştırırken sıraladığı olgular dizisini verelim:

- 1) Kadınları sünnnet etmek
- 2) Çok eşlilik
- 3) Müslüman ve Yahudilerin hayvan kesme yöntemi
- 4) Görücü usulü evlilikler
- 5) Yakın akraba evlilikleri
- 6) Erginleme ayinlerinde uygulanan bedensel mutasyonlar ve yaralamalar
- 7) Müslüman kızların beden eğitimi derslerinden çekilmesi
- 8) Müslüman kızların başörtüsü/türban giymesi
- 9) Sihlerin türbanlarını çıkartmayı reddetmesi
- 10)Çingene ve Amishlerin çocuklarını okula göndermeyi reddedişi
- 11)Hinduların ölümlerini yakması
- 12) Kadınların düşük konumu...

Parekh, bu etnik simgeleri a priori, değişime kapalı, mutlak bir kimliğin gösterenleri olarak ele alırken, hiç kuşku yok ki 'geniş toplum'u 'hoşgörü ve diyaloga' çağırıyor (Bu çağrı, tabii, kabule olduğu kadar, redde de açıktır...). Ancak esas sorulması gereken soruyu, yani bir topluluğun bu gibi gösterenleri neden ve hangi koşullarda katı kimlik sınırlayıcılarına dönüştürdüğünü sormuyor.

rını göz ardı ederek şeyleştirilmelerine, kültürel sınırların fetişleştirilmesine yol açtığı eleştirileri yakın zamanlarda sıkça dile getirilmeye başlanmış (Çağlar 1997; Bauman 1999); 'çokkültürcülük' kavramı yerine 'kültürlerarasılık'ı kul-lanma yolundaki vurgular artmıştır (Kentel, tarihsiz).

Bu soruyu, hiç kuşkusuz ki sormak gerekir. Sorunun yanıtı ise, herhangi bir etnik grubun eşitsiz, hiyerarşik bir dizilim içerisinde yer aldığı, ayırmacılığa uğradığı ve/veya kaynaklara erişiminin iktisadî-siyasal sistem tarafından sınırlandırıldığı durumlarda, yani ‘madûn’ konumunda olduğunda kimliğine daha fazla sarılma, sınırlarını daha fazla vurgulama eğiliminde yatmaktadır⁴⁴ [“Kültürler arasında ne zaman çelişkili ve eşitsiz bir karşı karşıya geliş yer alsın, işgal, sömürgecilik veya iletişimin gelişkin biçimleriyle de olsa, kültürel kimlik ortaya çıkar” diyor Larrain (1995: 197)] Bir başka deyişle, etnik gösterenleri vurgulama, cemaatler arasında sınır çizme ya da kendini ‘geniş toplum’dan ayırma eğilim ya da kararı, bir etnik grubun mensupları tarafından tek başına alınmış bir karar değil, madûn grupla hâkim grup arasındaki etkileşimin niteliği tarafından belirlenen, yani *etkileşimsel* ama *eşitsiz* bir süreçtir.

Kagarlitsky’nin (2000) de dikkati çektiği üzere, günümüzün ‘kimlik tartışmaları’nın pek azı, toplum içerisinde servet ve iktidar gibi kritik kaynakların dağılımı sorunuyla ilgilenmekte, bir başka deyişle etnisite ile sınıf arasındaki ilişkileri sorgulamaya/kurmaya gönüllü gözükmemektedir. Oysa etnisitenin görünür olduğu (ya da az-çok gerilimli bir bagaj oluşturduğu) her durum, aynı zamanda eşitsiz iktisadî-siyasal ilişkilerin damgasını taşır. Böylelikle örneğin, günümüzde Belçika’da ‘etnik sorun’dan söz edildiğinde, Valonlar ile Flamanlar arasındaki sorunlar değil, Belçikalılarla Ortadoğulu, Afrikalı, Asyalı göçmenler arasındaki sorunlar akla gelmektedir. Şu hâlde kültür ve kültürel kimliği, bünyesinde biçimlendikleri iktisadî-siyasal ilişkilerden yalıtılarak, örneğin ayırt edici bir paylaşılan gösterenler/ simgeler dizini olarak ele alan bir

⁴⁴ Tabii bunun tersinin geçerli olduğu, ezilen grupların kimliklerini gizleme/red-detme eğilimini benimsedikleri durumlar da var. Ancak çağımızın başat yönelişi yeniden dağıtım müzakerelerinde etnisitenin vurgulanması yönünde seyrediyor...

‘çokkültürcülük’ yaklaşımı, farklı kültürlerin barış içerisinde bir arada yaşayabilmesinin önkoşulunu oluşturan, kaynakların eşitlikçi paylaşımı sorunu üzerinden atlıyor, demektir.

Bu saptama bizi etnisite ile sınıf,⁴⁵ kültür ile ekonomi-politik arasındaki ilişkiler üzerinde düşünmeye olduğu gibi, kültürün dinamik, değişken, etkileşimsel özelliklerini vurgulamaya da çağırmaktadır. Hiçbir kültürel grubun tecrit bir yaşam sürdürmediği, her bir topluluk için bir ya da daha fazla ‘öteki’nin varlığı, kültür bilimleriyle uğraşanlar açısından bir kaziyedir. Küreselleşme süreçlerinin farklı kültürlerin mensupları arasındaki doğrudan ya da dolaylı temas, ilişki ve bağıntılılıkları şimdiye dek görülmemiş ölçüde yoğunlaştırdığı da öyle... Bu nedenledir ki günümüzde antropolojik ilgi, odağına sabitlerden çok değişkenlikleri, ‘iç’lerden çok sınır alanlarını, tecritten çok etkileşimleri, nüfuz edilemezliklerden çok geçirgenlikleri yerleştirmektedir.

Temas/etkileşim alanları, kültürler arası farklılıkların da tanımlandığı, değerlendirildiği ve yeniden üretildiği alanlardır. Mevcut ve/veya kısıktırılan önyargılar, ayrımcılık, kişi ve grupları ‘farklılıklarını’ aşırı değerlendirmeye yöneltebileceği gibi (Bu bakımdan AB ülkelerinin göçmenlerine yurttaşlık statüsü tanırken, hatta giderek oturma izinlerini uzatırken, onları ev sa-

⁴⁵ İlk biçiminde, iş akti feshedilen göçmenlerin derhâl sınırdışı edilmesi önlemini içeren Fransız “Entegrasyon ve Göçmenlik Yasa tasarısı”, komisyondaki kimi hafifletmelere rağmen, sanırım “etnisite ile sınıf” arasındaki ilişkiyi, en açık biçimde gözler önüne seren örneklerden birini oluşturuyor. Tasarının gerisindeki mantığa göre, (göçmen) işçi, ancak artı-değer üreticisi olduğu ölçüde (“topraklarımızda” yaşamaya layık olacak bir) değer kazanırken, artı-değer üreticisi olmaktan çıktığında, “etnikleş(tirilerek)” değer yitirmektedir İnsel’in (2006) deyişiyle, “Gerçekten de, güçsüz konumda olan kesimin haklarını daha da azaltmak, bunlar üzerinde daha büyük bir güvensizlik baskısı yaratmak ve bunun sonucunda ortaya çıkacak sorunların güvenlik devleti yöntemleriyle bastırmaya girişip, toplumun gelecekte endişeli kesimlerinin yabancı korkusunu körüklemek olarak özetlenecek bir siyasal strateji bugün Fransız sağına hâkim durumda”.

hibi ulus-devletin tarihi, kültürel özellikleri konusunda bilgi testlerine tabi tutup, yurttaşlarının ‘göçmen’in kültürü, tarihi, dünya görüşü vb. konusunda bilgilenmesini beklememesi ile Kürtlere ‘Türkçe öğretmedik’ diye hayıflanana bir Türk’ün birkaç sözcük de olsa Kürtçe öğrenmemek konusundaki ısrarcı tutumu arasında bir fark yoktur!); fark(lılıklar)ı zenginlik olarak algılayan bir dünya görüşünden beslenen tutumlar, onları bir gerilim kaynağı olmaktan çıkartır, kültürler arasındaki alış-veriş değeri katar, insanların önlerindeki seçenekleri çoğaltır, onları donanım açısından zenginleştirir. Bir başka deyişle kültür(ün) mensupları açısından tek-tipleştirici bir cendere mi, yoksa kişileri tinsel açıdan zenginleştiren bir kaynak mı olacağı, büyük ölçüde kültürler, daha doğrusu onların taşıyıcısı olan gruplar arasındaki etkileşimin niteliğince belirlenmektedir.

Vurgulanması gereken bir başka nokta da, kültürel grupların çelişkilerden arî, uyumlu kendilikler olmadığıdır. Nihâî olarak bir kültürün taşıyıcıları, aktarıcıları vb. insanlardır, üretim-bölüşüm ilişkileri içerisindeki, kaynaklara erişmeye, çıkarlarını yaşama geçirmeye çalışan insanlar. Kapitalizm koşullarında insanlar arasındaki ilişkilerde rekabet ve çatışma, normdur. Özellikle ‘etnik/kültürel cemaatler’ söz konusu olduğunda gözden kaçana, bunların iktidar, iktisadî konum, otorite, toplumsal statü vb. açısından farklılaşmış ve çatışmalı kendilikler olduğudur.

Azınlık grubunun içinde yer aldığı geniş toplum tarafından dışlanarak kendi içine kapanmak durumunda kalması ‘geleneksel’ iç hiyerarşilerin de pekiştiği bir mekân olarak etnik cemaatlerin oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Böylesi durumlarda genellikle ‘dışarı’ ile müzakereleri yürüten konumdaki (dinsel ya da seküler) önderler, simsarlar otorite konumlarını pekiştirirken, cemaatin ‘güçsüzleri’ni (kadınlar, gençler, çocuklar...) bastırmanın zeminini oluşturmaktadır. ‘Dışarı’ ile gerilimli ilişkiler, iktisadî-siyasal çelişkilerin ‘Medeniyetler/Dinler çatışması’ olarak se-

rimlendiği çatışkı ortamları, ‘cemaat’ın en ‘özel’ özelliklerinin (genellikle dinsel referanslar) bu sınırlar eliyle seçilip vurgulanması ve ‘cemaat’ın diğer üyeleri üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanılmasını getirebilir. İçerisinde yaşanan ülke tehlike ve bilinmezliklerle dolu bir ‘düşman toprağı’ olarak algılandığı ve/veya temsil edildiği sürece, kadınların çalışması, gençlerin eşlerini özgürce seçmesi, kız çocukların sokağı çıkması vb. dışarıdan içeriye yönelik tehditler olarak algılanır ve ‘cemaat’ içeri doğru büzülerek muhafazakârlık dozajını durmaksızın artırır.⁴⁶

Gerçekte, en azından göçmenler söz konusu olduğunda, ‘cemaatleş(tir)me’ süreçlerinin kapitalizm açısından yararları, tartışmasıdır. Wallerstein (1995: 106-107), göçmenlerin kendi kültürlerinde sosyalleştirilmelerini sağlayan çokkültürcü uygulamaların, (talepkârlık düzeyi düşük, uysal, düşük ücretlere ve elverişsiz çalışma koşullarına razı bir işgücü biçimlendirmedeki ve bunun ülke içerisindeki ücretlerini aşağıya çekmedeki rolüyle –b.n.) kapitalizmin hiyerarşik gerçekliğinin meşrulaştırılmasına nasıl katkıda bulunduğuna işaret eder.

⁴⁶ Abdurrahman Karataş, HÜ Antropoloji Bölümü için hazırladığı, Almanya’daki Türk ve Kürt göçmenler arasındaki alan araştırmasına dayalı yüksek lisans tezi çalışmasında, kadınlara yönelik baskıların cemaatleşme eğilimindeki İslâmî çevrelerde daha yüksek düzeyde seyrettiğine dair şu gözlemlerde bulunmakta: “Kadının ücretli bir işte çalışmasının onu özgürleştirdiğine yönelik sorularımıza İslâmî çevreden gelen genel bir cevap, ‘evinin kadını’nı Alman kadını ile kıyaslayarak, Alman çalışan kadının olumsuzlanması olmuştur. Bu kesime göre; Alman kadını bir köle gibi çalışmakta, aileye ve çocuğı önem vermemekte, kadının kocasına ve ailesine yabancılaşmasına neden olmakta ve kadına bu özgürlüklerin verilmesi kadının kocasını aldatmasına kadar gitmektedir... Söz konusu çevrelerde kadının, orijin bölgeye göre daha çok kontrol edilmesi gerektiğı, çevrede bulunan her şeyin bu yapıyı kolayca yıkabileceğı tehdidine karşı, daha sıkı önlemlerin alınması anlamına gelir. Kızların evlilik konusunda tercihlerinde serbest bırakılmasının aileyi parçalayacağı düşüncesi hâkimdir. (...) Evlilik konusunda kızın rızasının önemi vurgulanmakla birlikte önemli olanın aile babasının rızası olduğuna inanılmaktadır” (Karataş 2006: 157-58).

Öte yandan, sosyal dayanışmada refah devletinin rollerinden bazılarını üstlenebilen cemaat yapısının sosyal harcamaları düşürücü rolü, etniler arası rekabetin (örneğin ABD’de) sistemi dinamize edici yönleri de vurgulanmalıdır. Bunun yanı sıra, etnik gösterenleri aracılığıyla (başörtüsü, etek altı pantolon, kurban kesimi, sarık, mangal, bıyık, sakal...) sınırlarını çizerek görünür hâle gelen ‘etnik cemaat’ kriz durumlarında öfkeli kitlelere hedef gösterilebilecek uygun bir ‘günah tekesi’ oluşturmaktadır...

* * * * *

Şu hâlde aynı topraklar üzerinde birbirine kapalı bir cemaatler dizilimi kurgusu olarak çokkültürcülük tasarımı, ekonomipolitikten çok kültüre, değişimden çok duraganlığa vurgu yaptığı, cemaat-içi hiyerarşi ve baskıları ilişkinsiz saydığı ölçüde, kültürlerin barışçıl biraradalığından çok, çatışmayı körüklemekte, farklı kültürel grupların ötekileştirilmesine yol açmakta ya da en azından bunu engellemede yetersiz kalmaktadır.

‘Çokkültürcülüğün krizi’ olarak saptanabilecek durum üzerine irdelemeleri, alternatif bir kavrayış konusunda ipuçları sunması açısından, farklı bir coğrafyadaki, Latin Amerika ülkelerindeki ilginç gelişmelerle değgin kimi gözlemlerle tamamlamakta yarar var.

1980 ve 90’lı yıllar çok sayıda Latin Amerika ülkesinin Anayasal ya da yasal düzlemde yerlilerine yönelik bir dizi reform gerçekleştirmesine sahne oldu. Böylelikle, örneğin Peru 1979’da, Brezilya 1988’de, Kolombiya 1991’de, Ekvator 1998’de ve Venezüella 1999’da ulusun çok-etnili ve çoğul kültürlü karakterini ilk kez tanıyan yeni Anayasaları kabul ettiler. Bolivya ve Ekvator ise benzer hükümler içeren yeni Anayasaları hazırlama süreçlerine girdiler. Yanı sıra, birçok ülke, ILO’nun, yerli halkların teritoryal ve özerklik haklarını tanıyan 169 sayılı Konvansiyonu’nu (1957) onaylayarak iç hukuk normu hâline getirdi.

Böylelikle Latin Amerika devletlerinin önemli bir bölümü, en önemlileri arasında devredilmez toprak hakları [Kolombiya'da 600.000 yerli için 27 milyon hektar toprak; Brezilya'da nüfusun %0,2'sini geçmeyen bir yerli nüfusu için özellikle Amazon bölgesinde 100 milyon hektar yerli cemaatlere dağıtıldı (Gros 2000: 124)]; iki-dilli ve kültürlerarası eğitim, pek çok ülkede geleneksel yerli otoritelerinin tanınması ve (evrensel insan haklarını ihlal etmediği sürece) cemaat içerisinde örfi hukukun geçerliliğinin kabulü, çevre ve kaynakların korunmasına ilişkin haklar olmak üzere bir dizi 'kolektif hak'ı tanıyarak yaşama geçirme taahhüdünde bulundu.

AB ülkeleri için tahayyül edilemez bir radikallikteki, ulus-devlet paradigmasına köklü bir meydan okuma oluşturan bu yeni yöneliş, kısmen, 80'li yıllardan sonra giderek özgücü bir yönelişe giren yerli mücadelelerine bir yanıttır. Ancak, 'küresel etken', daha fazla etkin olmuşa benzemektedir. 'Yerli talepleri', Latin Amerika'nın, gerilla hareketleri ve askerî rejimler altında geçen onlarca yılın ardından 1980'li yılların sonlarında ve özellikle 1990'lardaki 'demokratikleşme' ve 'pasifikasyon' süreçlerine müdahil olan devletler (ABD ve AB ülkeleri), BM, bağlı kurumları, Dünya Bankası ve bölgesel kalkınma bankaları ve kimi uluslararası STÖ'ler arasında uluslararası ölçekte 'rezonans' bulmuşa benzemektedir.

Öte yandan, küresel etken, bununla da sınırlı değildir. LA'nın 'plurikültürelleşmesi' ve 'multietnikleştirilmesi' neo-liberalizm bağlamından ayrı düşünülemez. Bu süreçte, kreditor konumundaki Kuzey ülkelerinin ve onların şirketlerinin, kıta devletlerinin yozlaşmış devlet bürokrasilerini by-pass ederek doğrudan cemaatlerle müzakere etmeyi daha 'rasyonel' bulmalarının payı vardır.⁴⁷

⁴⁷ "(Kolombiya'da -b.n.) çoğu biyoenerjik kaynakların sinai işletmesi, madencilik ve petrol, büyük şirketlerin, ÇUŞ'ların, ağırlıklı olarak yerli topraklarında geçen oyuna

Öte yandan, bu düzenlemeler, ‘refah devleti’nin yüksek maliyetinden kurtulabilmek için adem-i merkezîleşmeye sıcak bakan Latin Amerika hükümetlerine de cazip gelmiştir. Çünkü borç krizini aşabilmek ve yeni krediler bulmak için benimsemek durumunda kaldıkları ‘yapısal uyum programları’, çoğunlukla kamu sektörlerinin özelleştirilmesini, sosyal harcamaların daraltılmasını öngörmektedir. Yerli cemaatlara tanınan özerklik ise, başarısızlığa uğrayan kırsal kamusal politikaların özerk(leştirilmiş) cemaatlerin sırtına yıkılarak özelleştirilmesi tarzında yorumlanmıştır, borçlu ve krediye muhtaç ülke yönetimleri tarafından. Böylelikle cemaatler kendi topraklarının yönetimi, eğitim ve sağlık gibi alanların düzenlenmesi konusunda başlarının çaresine bakmaya terk edilirken (bu, genellikle uluslararası STÖ’lerden maddî destek biçimini almaktadır), bir yandan DB, IMF gibi uluslararası kreditor kuruluşlara, bir yandan da onlar üzerinde basınç uygulayan Kuzeyle ‘sivil toplum’a göz kırpılmaktadır. Rodríguez (2003: 72, 73)’in Ekvator için yaptığı, “İktisadi neo-liberalizm ile siyasal adem-i merkezîleşme arasında bir eklemelenme söz konusudur. Bu nedenledir ki, başta yerliler olmak üzere kimi toplumsal hareketlerin yurttaşlık haklarına ilişkin temalar gündeme gelebilirken, işçi hakları sorunu devre-dışı bırakılabilmektedir” yolundaki saptama, Latin Amerika geneli açısından da bağlamsallaştırılabilir.

Ancak neo-liberal uygulamaların kaynakları ve yaşam koşulları üzerindeki yıkıcı etkilerini kavramakta gecikmeyen Latin Amerika yerli hareketleri, ekonomi politik ile kültürü, sınıf ile etnisiteyi özgün biçimlerde kaynaştıran muhalefet siyasalarına yönelerek tepki vereceklerdir bu duruma. Günümüzde, yeni ‘yerli cemaati’, deyim yerindeyse ‘küresel köy’ün küresel ‘muhalifleri’ne dahil

dahil olmasını getirmektedir. Bunlar ulusal örgütlerle müzakerelere girşmekteyse yerli cemaat önderleriyle muhatap olmayı yeğliyorlar” (Jackson 2002: 95).

olmuştur. Yerli örgütleri, bir yandan ‘tikel kültürel değerler’ ve ‘kimlik’ dilini ustaca kullanırken, bir yandan da yerel, ulusal, bölgesel, kıtasal, hatta küresel ölçekli ittifak stratejileri izlemekte, kültürel taleplerle iktisadi-siyasal-toplumsal nitelikli talepleri özgün biçimlerde kaynaştırmakta,⁴⁸ asla ‘kültürel özselcilik’ olarak nitelenemeyecek melezlenmeleri üretebilmektedir...⁴⁹ ‘Kimlik’, ellerinde bir içeri büzüşme vesilesi değil, bir açılma, etkileşim, sinerji aracı, neo-liberal siyasalara ve küresel kapitalizme karşı ittifak ve alternatif arayışlarının dinamik bir değerine, canlı bir ‘eğretilmeler kaynağı’na dönüşmüştür. Bir Aymara sosyologun şu sözleri, kültürün küresel ölçekli bir antikapitalist stratejiye dahil edilmesinin ilginç bir örneğini oluşturmaktadır:

“Günümüzde neo-liberalizme karşı çıkmak, anıtsal bir meydan okumadır, ancak hem ekolojik, hem iktisadî, hem de toplumsal açıdan sürdürülebilir yaratıcı alternatif öneriler geliştirmeye yetili olmamız gerekiyor. Toplumun gelecekteki biçimlenişinin felsefi yönelişi yaşam paradigması olarak Aymaraların *Suma Qamaña*’sı, Quichwaların *Sumaj Kawsay*’ı, Guaranîlerin *Nande Rekô*’su üzerine düşünebilmeli. Bu öteki kozmovizyonun

⁴⁸ Latin Amerika’nın çeşitli yerli örgütlerinin düzenledikleri kıta ölçekli zirvelerin deklarasyonları, bu konuda ilginç örneklerle doludur. Örneğin bkz. <http://icci.nativeweb.org/cumbre2004/kito.html>; <http://www.cwis.org/fge/swsf.htm>, <http://www.cumbrecontinentalindigena.org/declaracion.php>.

⁴⁹ Latin Amerika yerli hareketleri, kültürel gruplar arasındaki etkileşimi önvarsayan “kültürlerarası(hk)” terimini, kültürlerin geçirimsiz, sabit bir tarzda bir arada bulunmasını çağrıştıran “çokkültürcülük”e yeğler gözükmekteler: “Kültürlerarasılık başka bir şeydir ve çelişki olmaksızın Garcia Canclini ya da Lyotard ve Vatimo’nun estetik övgüleri ya da ludik patlamasıyla karıştırılamaz. Yerli halklar küreselleşme çaığında örgütsel biçimlerini, etnik-kültürel sadakatlerini terk etmeksizin dünyasallaştırmadan direniş seçeneğine sahip olmadıklarının farkındadırlar. Devlete aidiyetlerini kabul etmekte ve bu yolla öteki toplumla bağlantı kurmakta, ama özerklik ve milliyet talebinden –bu da alternatif uygarlık yollarını oluşturmakta– vazgeçmemekteler” (Rodríguez 2003: 108).

bizi kapitalist materyalin büyümesi aracılığıyla ‘kalkınma’ ve ‘ilerleme’ yoluna itebileceği söylenebilir. Yine de, tinsel boyuta ne olacak? Burada iki uygarlık-kültürel matrisi herkesin refah ve uyumunu sağlamak üzere diyaloga doğru eklemleyip etkileşime sokacak ustalık ve zekâya sahip olabilmeliyiz”.⁵⁰

* * * * *

Kültürel çeşitliliğin geleceği üzerine düşünürken AB ve Latin Amerika ülkeleri arasında ayrıntılı bir karşılaştırma yapmak, ilginç olurdu. Ancak buna, ne zaman ne de bağlam elverişli. Yine de, burada söz konusu edilebildiği kadarıyla dahi tezat, çarpıcıdır: Neo-liberal siyasetlerin yönlendiriciliğinde etnik unsurların ‘cemaatleşmesi’nin önünü açan iktidarlar karşısında, ‘kolektif kimlik’ kurgusundan beslenen, ancak onu aşarak kendi ‘sınırlarını’ anti-neoliberal ittifaklar çerçevesinde geçirgenleştiren ‘etnik’ kendiliklerin ‘kültürlerarasılık’ı (*interculturalism*) ile, ‘kültürler’i sabit, geçirimsiz kendilikler olarak tasarlayan, ancak iktisadî-siyasal yapısı bağlamında onları belirli bir hiyerarşi dizilimine tabi tutan ve bu hiyerarşi içerisinde, hoşgörü ve diyaloga dayalı bir yan yana yaşama tarzı geliştirmelerinden öte beklentisi olmayan, dolayısıyla ‘kriz’ anlarında kültürler-arası çatışmaya açık (ya da en azından bu çatışmaları engelleyecek donanımlar karşısında kayıtsız) ‘çokkültürcülük’ arasındaki tezat.

İktisadî-siyasal bağlamla eklemelenebilen kültür, Latin Amerika (yerli, siyah ve Avrupa kökenli) madûnları arasında kardeşleşme sürecinin aslî unsuruna dönüşürken, AB’nin ‘çokkültürcülüğü’nün tökezleyen görüntüsü, bu proje üzerinde yeniden düşünmeye çağırıyor bizleri...

⁵⁰ Yampara (2006).

Yararlanılan Kaynaklar

Anavarzalı, A. (2003), "Richard Sennet Bir Yaramıza Parmak Basıyor: Karakter Aşınması", *Cumhuriyet Kitap*, 691.

Appadurai, A. (1998), *Modernity at Large, Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Baumann, G. (1999), *The Multicultural Riddle. Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities*. New York ve Londra: Routledge.

Çağlar, A. (1997), "Hyphenated Identities and the Limits of Culture", *The Politics of Multiculturalism in the New Europe. Racism, Identity and Community*, T. Modood & P. Werbner (eds.) Londra ve New York: Zed Books. (169-185).

Friedman, J. (2002), "Globalization and Localization", *The Anthropology of Globalization. A Reader*, Inda, J.X. ve R. Rosaldo (der.), Malden, Mass ve Oxford, Blackwell Publishers.

Gros, C. (2000), *Políticas de la Etnicidad: Identidad, Estado y Modernidad*, Instituto Colombiano de Antropología e Historia, Bogotá.

Handler R. ve J. Linnekin (1984), "Tradition, Genuine or Spurious", *Journal of American Folklore*, 97, 385: 273-290.

Hanson, A. (1989), "The Making of the Maori: Culture Invention and its Logic", *American Anthropologist*, 91: 890-902.

Hobsbawm E. ve T. Ranger (eds.) (1983), *The Invention of Tradition*, Cambridge, Cambridge University Press.

İnanç, Z. (2004) (der.). *Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları*, Ankara: Ütopya.

İnsel, A. (2006). "Atılabilir Genç, Atılabilir Yabancı", *Radikal İki*, 30 Nisan 2006.

Jackson, J.J. (2002), "Contested Discourses of Authority in Colombian National Indigenous Politics: The Summer 1996 Takeovers", Kay B. Warren ve Jeane E. Jackson (eds.) *Indigenous Movements, Self-Representation and the State in Latin America*, Austin, University of Texas Press.

Kagarlitsky, B. (2000), *The Return of Radicalism: Reshaping Left Institutions*, Londra, Pluto.

Karataş, A. (2006), *Almanya'daki Türkiyeli Göçmenler Özçinde Asimilasyon ve Entegrasyon*, HÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, (Y. lisans tezi).

Kentel, F. (tarihsiz). "Kültürel Kimlik, Çokkültürlülük ve Avrupa Deneyimi", İHD Diyarbakır Şubesi, *Çokkültürlülük Konferansı (27-28 Kasım 2005, Diyarbakır)*.

Kastoryano, R. (2000). *Kimlik Pazarlığı. Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri*, İstanbul, İletişim.

Larrai, J. (1995). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, İstanbul, Sarmal.

Linnekin, J.S. (1983). "Defining Tradition: Variations on the Hawaiian Identity", *American Ethnologist*, 10, 2: 241-252.

Melotti, U. (1997). "International Migration in Europe: Social Projects and Political Cultures", *The Politics of Multiculturalism in the New Europe. Racism, Identity and Community*, T. Modood & P. Werbner (eds.) Londra ve New York, Zed Books. (73-92)

Özbudun, S. (2007). "Kültüralizm Üzerine Notlar", *İnsancıl* 2007: 3, 6-11.

Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek. Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*, Ankara, Phoenix.

Rodríguez, R.U. (2003). *Educación indígena y proyecto civilizatorio en Ecuador*, Quito, Universidad Andina Simon Bolivar, Abya Yala, Corporación Editora Nacional.

Sennet, R. (2002), *Karakter Aşınması*, İstanbul, Ayrıntı, 2002.

Somersan, S. (2004). *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*. İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Wallerstein, I. (1995), "Halklığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik", E. Balibar ve I. Wallerstein (der.), *Irak, Ulus, Sınıf – Belirsiz Kimlikler*, İstanbul, Metis, 91-108.

Yampara, S. (2006), "Testimonio de una experiencia educativa andina", *pukara*, 1: 6.

POPÜLER KÜLTÜR ÜZERİNE*

“Hiçbir şey icat edilmedi, yeniden keşfedildi.”¹

1970’lerden bu yana yoğun biçimde tartışma evrenimizde olan bir kavramdır popüler kültür.

Belki de bu nedenle, yani fazla tartışıldığı için, onlarca olası tanımı var: Her bir tartışmacı kendi kuramsal çerçevesi ve siyasi duruşuna uygun bir tanım getirmekte.

Ama bu ‘çoktanımlılığın’ bir başka nedeni daha var, kanımca: seçkinlerin, yüksek sınıfların, yönetenlerin ‘kültür’ü karşısında madunların ya da daha genel deyişle ‘halk’ın kültürü olarak popüler kültür, çeşitli girişimlere açık olduğu ölçüde içeriği sürekli olarak değişen bir kavram.

* 8 Ağustos 2009 tarihinde Tavla Sosyal Yardımlaşma Derneği’nin (Antakya) tarafından düzenlenen Kültür-Sanat Festivali çerçevesinde yer alan “Popüler Kültür ve Toplumsal Yansımaları” başlıklı panele sunulan tebliğ; Atak Dergisi, Yıl: 10, No: 85 (88), Ekim 2009; Atak, No: 86 (89), Kasım 2009; Odak, No: 2009/3, Kasım 2009; roni-ensar.sosyomat.com/blog/4107019- Turque-; www.atakdergisi.org/; www.gomanweb.com/; www.ivmedergisi.com/populer-kultur-uzerine.html; www.radyokassel.de/; devrimcitavir.net/; www.Devrimcide-mokrat.com/modules.php?; www.halkingunlugu.net; www.penche.net/?author=4; Turkiyekomunistpartisibirlik: Messages:4589-4618 of 4618, groups.yahoo.com/ group/messages; www.newroz.com/forum; www.postager. com; http://e-meginsanati.blogcu.com; http://www.odak-direnis.com/wordpress; www.blog-cu.com/etiket/öykü%20türleri.

¹ Rodin.

Örneğin, devrimci dönüşümlerin yoğunlaştığı, ezilen/sömürülen sınıfların kendi aktörlerini biçimlendirdiği dönemlerde, popüler kültür daha radikal, dönüştürücü ve muhalif bir içerik kazanıyor.

Buna karşılık, egemen sınıfların yönetilen kitleler üzerindeki yatıştırıcı/manipülatif müdahalelerinin yoğunlaştığı ve zor ve/veya ikna yoluyla hegemonik bir durum aldıkları momentlerde, popüler kültür reaksiyonerelebiliyor.

Demek ki, popüler kültürün siyasal duruşumuza göre olumlu ya da olumsuz özellikler yüklenişinin en önemli koşullarından biri, sınıflar arasındaki ilişkilerin, güç dengelerinin dizilimi.

Öte taraftan popüler kültürün içeriği, taşıyıcı katmanların kırsal/kentsel olmalarına bağlı olarak da değişebiliyor.

Kentlerle etkileşimi sınırlı, içe kapalı bir kırsal cemaatte popüler kültür görece statik, geleneksel ve 'folklorik' bir biçimleniş olarak kendini sürdürebilirken, kentlerde dinamik, değişken, dışa, dolayısıyla da dışarıdan gelebilecek çelişik etkilenimlere açık bir özellik sergilemekte. Kentsel popüler kültür, hibrid (melez) özellikleri ağır basan bir kültür.

Nihayet medya ve tüketim toplumu fikri, özellikle de 80'li yıllardan itibaren küresel ölçekte işerlik kazanan dinamiklerin --sosyalist sistemin çöküşü, neo-liberal paradigmanın başatlık kazanması, iletişim teknolojilerinin kazandığı muazzam itim, postmodernizmin 'büyük kuramlar'ı kırılmaya uğratması, emekçilerin büyük yük mevziler yitirışı vb.nden söz ediyorum-- sonucu olarak, günümüz popüler kültürü üzerinde belirleyici bir ağırlık kazandı.

Sözü daha fazla ilerletmeden hemen şu saptamayı yapmak gerek: 'Popüler kültür' (aslına bakarsanız bizatihi 'kültür') ezel-den ebede uzanan, durağan bir 'şey' değildir. İçeriği, yönelişi, duygusal yükü, taşıyıcısı toplumun içerisinde bulunduğu koşullara göre değişime uğrar.

Değişkenliğin yalnızca ‘popüler kültür’ için değil, aynı zamanda kapsamında yer aldığı ‘kültür’ için de geçerli olduğunu vurguladım. Popüler kültürü daha ayrıntılı bir tarzda ele almaya başlamadan önce, dilerseniz kısaca ‘kültür’ kavramı üzerinde biraz duralım.

Bir tarihi ve bir geçimi paylaşmış bir insanlar topluluğunun tarih içerisinde geliştirdiği ortak anlamlandırmalar çerçevesi olarak kültür, dinamik, değişken bir çekişme alanıdır.

Bu da, ilkin, bizatihi kültürlerin taşıyıcısı olan toplumlar tarih içerisinde değiştikleri için böyledir. Geçim tarzları değişir, yaşam biçimi değişir, toplumsal örgütleniş biçimleri değişir... Tabii ortak anlamlandırma tarzları da...

Şunu vurgulamak gerekir: toplumların geçim faaliyetleri, üretim, bölüşüm, paylaşım ilişkilerini düzenleyiş tarzları, kültürel yaşantı/deneyimlerin ‘son kertedeki’ çerçevesini oluşturmaktadır. Yani maddi pratiklerimiz, toplumsallığımızı örgütleyiş ve yaşamı, dünyayı, evreni örüntülendiriş tarzlarımızın genel çerçevesini oluşturur. Ve geçim faaliyetleri, üretim ve bölüşüm ilişkileri değiştikçe, toplumsallığın örgütleniş ve dünyaya, yaşama, toplumsal ilişkilere ilişkin anlamlandırma örüntülerimiz de değişime uğrar.

İkincisi, toplumlar her zaman birbirleriyle –savaşçı ya da barışçı– ilişki içerisindeyler. İlişki, aynı zamanda kültürel alışveriş demektir: nesneler, teknikler, bilgiler, kavramlar, giderek düşünce ve değer örüntüleri, toplumlar arasında sürekli dolaşımındadır. Ortak insanlık durumuna değgin sorunlara bir grubun getirdiği yanıt(lar), başka gruplarca temellük edilebilir, uyarlanabilir, hazmedilebilir, ya da savunma mekanizmalarını tetikleyebilir.

Nihayet, hiçbir toplum, homojen değildir, eşit bireylerden oluşmaz. Her toplum, ama en çok da günümüzün geniş ölçekli, karmaşık, çeşitlenmiş sanayi toplumları kaynaklara erişimi fark-

lulaşmış, dolayısıyla da çıkarlar açısından farklı ve zıt gruplara bölünmüştür. Açımlayayım:

Kültürü oluşturduğu varsayılan gereçlerin, tasarımların, örüntülerin, kavrayış ve değerlerin taşıyıcısı insan(lar)dır. Şu hâlde, insan aracılığını yok sayan bir kültür tanımının geçerliliği, kuşkulu olacaktır.

Kültürün oluşturucusu, taşıyıcısı, aktarıcısı olan insanlar ise, yaşamlarını sürdürebilmek için topluca üretip, ürettiklerini bir biçimde mübadeleye sokarlar; yani birbirleriyle geçim/üretim (ve bölüşüm/mübadele) ilişkileri içerisindeyler. Bu bağlamda, bir toplum içinde insanlar, birbirleriyle genellikle eşitsiz güç ilişkileri içinde olan farklı toplumsal konum ya da sınıfları işgal ederler. Genel bir deyişle, iktidara ilişkin konumları farklılaşmış insan grupları, kaynaklara erişim konusunda çatışma içindedir. Çok genel bir formülasyonla, bu kaynakların denetimini ellerinde tutan toplumsal kesimler, yani iktidar sahipleri, diğerlerinin bunlara erişimini sınırlandırma çabası içerisindeyler. İktidar konumu, yani tasarımlarını, iradesini ötekilere dayatabilme yetisi, iktidar sahiplerine mensubu oldukları toplumun örgütleniş tarzlarını olduğu kadar, zihinsel müktesebatının tanımlanması ve yorumlanması konusunda önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Ne ki bu, hiçbir zaman ve şekilde, iktidar sahiplerinin kültür üzerinde tam, eksiksiz bir hegemonya kurabildiği anlamına gelmez. Madun sınıflar, James Scott'un örtülü ve açık transkript adını verdiği biçimlerde direnirler. Egemen kültüre ya da egemenlerin dayattığı kültürel formlara açık biçimde meydan okuyabilecekleri, onları reddedebilecekleri gibi ('açık transkript') ona örtük bir muhalefet sergileyebilir, parodileştirebilir, yeneden yorumlayabilir, dönüştürerek temellük edebilirler vb...

Daha yalın bir deyişle, sınıf mücadelesinin yürütüldüğü alanlardan biridir kültür...

Şu hâlde, kültür üzerine düşünmek, bize popüler kültürele ilgili şu ipuçlarını sağlayabilecektir:

1) İnsanın kendi dünyasını kurarken gereksindiği zihin haritaları ya da kültür, bir etkileşimin, insan ile (fiziksel/sosyal) dünya(sı) arasındaki dolayımıdır ve bu nedenledir ki tarihsel, dolayısıyla da değişkendir.

2) Kültürlerin taşıyıcısı olan toplumlar birbirleriyle temas hâlinde oldukları ölçüde, kültürel iletişim içerisindedirler. Kültürel unsurlar ve konfigürasyonlar, toplumlar arasında yayılır.

3) Kültürün muhteviyatının oluşturulması, taşınması ve aktarımında insan aracılığı ve/veya etkinliği esastır. Ne ki, kültür oluşturucusu, taşıyıcısı ve aktarıcısı olarak insan(lar)ın aralarındaki iktidar ilişkileri eşitsizdir ve iktidar konumları, sahiplerine kültürel muhtevanın yorumlanması ve/veya yeniden üretilmesinde somut avantajlar sağlamaktadır.

4) Ne ki, bu, alt/madun sınıfların, üsttekilerin kendilerine dayattığı kültürel formların pasif alıcıları olduğu anlamına gelmez. Madunlar, egemenlerin kültürel mündericattı tartışmaya açar, yeniden yorumlar, dönüştürür, tersine çevirir vb... Bir başka deyişle, kültür, –ve en çok da ‘alttakiler’in kültürel alanı olarak popüler kültür– sınıflar arasında bir mücadele alanıdır.

* * * * *

Kültür –tabii popüler kültür de– değişir, daha doğrusu taşıyıcısı, sürdürücüsü, aktarıcısı olan aktörlerce, yani insanlarca içerik ve biçim olarak sürekli değişime uğratılır. Bu nedenledir ki, hakkında genel geçer bir tanım (ve de tutum)da sabitlenmek, mümkün gözükmemekte.

Günümüzde kültürel içeriğin yeniden dizilime tabi tutulmasında küresel ölçekte işlerlikteki en önemli dinamik, bizatihi küreselleşme süreçleridir denilebilir.

Küreselleşme, bilindiği üzere, özellikle kitle iletişim teknolojilerindeki benzeri görülmemiş gelişmelerin tetiklediği, şu meşhur ‘küresel köy’ eğretilmesiyle tanımlanan, yeryüzünde birbiriyle ilişkilennememiş, birbirinden habersiz iki kişinin kalmadığı, tüm dünya nüfusunun girift bir iletişim, etkileşim ve mübadele ağıyla birbirine bağlandığı savıyla tanımlanan bir durumdur.

Küreselleşme çağında, demektir küreselleşme apolojistleri, hem devletlerin müdahaleciliğinin geriletilmesi ve ‘sivil toplum’ alanının genişlemesi, hem de iletişim teknolojilerindeki muazzam gelişme sayesinde, bugüne dek ‘ulusal kültür’ adına bastırılmış, yok sayılmış olan yerel kültürler de ortaya çıkmakta, görünürlük kazanmakta, deyim yerindeyse ‘ulus-üstü kültür piyasası’na dahil olabilmektedirler. Artık her şey her yerdedir ve kuramsal olarak herkesin her şeye erişme şansı vardır.

Söz gelimi, evinizde oturarak Avustralya aborijinlerinin avlanma teknikleri üzerine TV’den belgesel bir film izleyebilir, yakınınızdaki bir müzik marketten Kuzey Amerika yerlilerinin şaman müziği CD’si edinebilir; internetten Inuit bir chat arkadaşı edinebilir, süpermarketten konserve Çin sosları satın alıp, kitapçınızdan bulacağınız yemek kitabı sayesinde mükellef Çin yemekleri pişirebilir ya da köşedeki Hint lokantasına gidip karınızı egzotik yemeklerle doyurabilir; ne bileyim, yaşadığınız kentin caddelerinde tezgâh kurmuş Kenyalı öğrencilerden Afrika yağmur maskaları alabilir... Ya da maddî gücünüz elveriyorsa, turizm şirketleri tarafından düzenlenen turlarla bizzat bir safariye katılabilirsiniz...

Bir başka deyişle, küreselleşme çağında kültürler alabildiğine birbirine açılmış, kültürlere erişim demokratikleşmiş, yaygınlaşmış, açılmıştır. Kültürel aktörlerin birbirleriyle özgürce etkileşime girebildiği bu ortam, alabildiğine hibridleşme, yani melezleşmeyi de beraberinde getirmiştir.

Bunlar iyi hoş, ama madalyonun bir de öbür yüzü var.

Kültürel etkileşim süreçlerinin piyasa dolayımında gerçekleştiği, ancak piyasaya çıkabilen, çıkartılabilen kültürel unsurların görünürlük kazandığı, bir başka deyişle küreselleşme süreçlerinin kültürün 'para edebilecek' yönlerini, unsurlarını öne çıkartırken, diğer yönlerin bastırıldığı, göz ardı edilmektedir genellikle.

Küreselleşme süreçleri, daha doğrusu bunların gerisindeki günümüz kapitalizmi, gündelik yaşamı bütünüyle yeniden örgütlerken, yaşamın her alanının piyasaya açılmasını, yani meta üretimi ilişkisi içerisine yerleştirilmesini hedeflemektedir.

Bu, hayatın her alanının 'paket programa' dönüştürülmesini öngören dinamiklerin devreye sokulması anlamına gelir. Örneğin, kadınların dere kenarında çamaşır yıkaması, kendi bağlamı içerisinde anlamlı bir kültürel faaliyetti: haneler bu sayede haberleşebilmekte, ortak stratejiler geliştirebilmekte, bu kararlar cemaatin ortak tutumlarına dönüşebilmekte vb. idi.

Ama bu, kapitalizm açısından sıfır rantabilitedir. Çamaşırı toplu olarak dereye kül ya da evde üretilmiş sabunla yıkamak yerine hane içinde satın alınmış çamaşır makinesinde, satın alınmış çamaşır deterjanı, kireç önleyici, yumuşatıcı kullanarak yıkamak, piyasaya nakit pompalamak ve çamaşır makinesi ve deterjan üreticilerine, yani kapitalist firmalara kaynak aktarmaktır oysa.

Benzer biçimde, arka bahçede yetiştirilen domates, soğan, de-reotuyla, kümesteki tavuklarla, evde üretilen yağla, evin kadınları tarafından yapılan yemek, topluluk üyelerinin üretici faaliyetlerini, toplumsal konumlarını, cinsiyet rollerini ve lezzete ilişkin yerel zevkleri yeniden ürettikleri kültürel bir faaliyettir; akraba topluluğunun paylaştığı sofraya, cemaatin kültürel ortaklığını onaylar. Ama ağını dünya ölçeğinde yaygınlaştırmış, üretimi masrafları asgarî düzeyde tutarak kârı azamileştirecek tarzda örgütlemiş, örneğin GDO'lu patates, sunî yem ile beslenen, kitlesel olarak üre-

tilmiş besi (ya da kümes) hayvanları, asgarî ücretli, sosyal güvence yoksunu bir çalışanlar organizasyonuna dayanan bir ‘fast-food’ zinciri, muazzam kârlar sağlayan bir girişimdir... Fast food zincirinin hamburger mi, lahmacun mu, suşi mi pazarladığı ise, hiç önemli değildir; zaten her biri, üretim koşulları nedeniyle ‘yerel’ lezzetlerini ve kültürel anlamlarını çoktan yitirmiş, dünyanın neresinde yerseniz yiyin, tektipleşmiştir... Şu hâlde, sundukları ‘kültürel çeşitlilik’ ve ‘öзgünlük’ görüntüsü de yapay, yapıntıdır.

Evet, küreselleşme süreçlerine eşlik eden ortamlarda ancak ‘piyasaya dahil olabilen’, özgün bağlamlarından ve bu bağlamlardaki anlamlarından sıyrılıp salt metalar olarak boy gösteren unsurlar öne çıkabilmektedir. Bu, aynı zamanda küresel ‘kültür piyasası’yla uyumlu davranabilen, ‘arz-talep’ dengelerini gözetebilen ‘kültürel simsarlar’ın da her bir kültürel grup içerisinde öne çıkmasına yol açmaktadır. Bu ‘simsarlar’ (yerel yöneticiler, girişimciler, turizm şirketleri, kültürel görevliler, muhtarlar, cemaat önderleri vb.) ‘para edeceğini’ düşündükleri unsurları paketleyip piyasaya sürerken (Birinci Geleneksel (!) Domates Festivali, Mahallî Cirit Şenlikleri, Anadolu Ateşi Dans Topluluğu...) ‘değer bulunmayan’, yani küresel kapitalizmin dinamikleriyle uyarsız kültürel unsurlar, unutuluşa terk edilmektedir.

Şu hâlde, günümüzde popüler kültür, çarpıcı bir biçimde, hem içleyici hem de dışlayıcı bir tarzda işleyen küresel ölçekli bir ‘tüketim kültürü’ne eşitlenmiştir...

Peki, Türkiye’den ‘popüler kültür manzaraları’ ne durumda?

Dilerseniz bu sorunun yanıtını, Türkiye’nin iktisadi-siyasal olduğu kadar, toplumsal-kültürel tarihi açısından da bir ‘eşik’ niteliği taşıyan 1980’li yılların hemen öncesini ve sonrasını karşılaştırarak arayalım. Bu, aynı zamanda popüler kültüre ilişkin olarak öne sürdüğüm hipotezleri sınama olanağı da verecektir. Kuşku yok ki bu karşılaştırma, yerimizin ve zamanımızın elverdiği ölçüde muhtasar ve sınırlı olacaktır...

1970'LERİN TÜRKİYESİ'NDE POPÜLER KÜLTÜR

Önce 70'lerin Türkiye'si'nin genel manzarasını çizecek birkaç not:

Türkiye 1970'li yılların başlarında 12 milyon kadarı kentlerde, 22 milyon dolayı ise kırsal kesimde yaşayan, 35 milyon nüfuslu, çalışabilir işgücünün %66,1'i tarım ile bağlantılı faaliyetlerle geçimini sağlayan (imalat sektöründe çalışanların oranı: %8,8), buna karşılık hızlı bir sanayileşme ve kentleşme süreci içerisinde bir 'gelişmekte olan ülke' görünümündedir (1955'te tarımsal faaliyetlerle geçinenlerin oranı: %77,4).

Böylelikle, 1971'e gelindiğinde, işçi sayısı, 360 bin kadarı 100'den fazla işçi çalıştıran büyük işletmelerde olmak üzere, 1 milyon 200 bine yükselmişti.

İthal ikameci, iş pazara dayalı bir 'kalkınma' modeline yaslanan, montaj ağırlıklı bir sanayileşme stratejisi, kırsaldan kentlere göçü tetiklerken, büyük kentlerin çeperlerindeki gecekondu sayısını da büyük bir hızla arttırmaktadır. Gerçekten de, 1960'ta 240 bin olan gecekondu sayısının 1983'te 1,5 milyona fırladığı göz önünde bulundurulursa, 70'li yıllar Türkiye'de kentleşmenin en hızlı ve yoğun yaşandığı yıllar olduğu anlaşılabacaktır. Öte yandan, görece düşük seyreden okur-yazarlık oranlarına karşın (7 yaş üzeri nüfusun 1/3'e yakını okur-yazar değildir), 70'ler Türkiye'de sınıf bilincinin ve emekçilerin sınıf bilinçli tavırlarının zirve yaptığı, buna koşut olarak da sınıf çatışmalarının en yoğun yaşandığı dönem olarak anılmalıdır. Kentlerde işçilerle öğrencilerin eylemlerini buluşturan 1968 olayları, 12 Mart faşist rejimine karşın, kentlerdeki toplumsal muhalefete damgasını vurmuş, işçi sınıfı, 15-16 Haziran'ın rahle-i tedrisinden geçerek çoktan radikalleşmiştir. Devrimci sınıf sendikacılığı, tabanını hızla genişletmektedir. 1971'de işçiler arasında sendikalaşma oranı %29,6'yı bulmuştur.

1970'li yıllarda petrol fiyatlarındaki dramatik artışla birlikte krize sürüklenen Türk sanayi, çareyi ücretlerden ve emek hakla-

rından kismada ararken, örgütlü ve kararlı bir işçi hareketini de tetiklemekteydi. Bu işçi hareketinin yükselen sosyalist hareketle buluşması ise, fazla zaman almayacaktı. Çoğu sendikaların yönetimindeki sosyalistler, emeğin taleplerini sendikal düzlemde siyasal düzleme taşıyor, böylelikle işçi grev ve direnişleri, işçi ücretleri ve sosyal haklardan, faşist saldırılara karşı direniş eylemlerine, DGM direnişine doğru uzanıyordu.

Dahası, sınıf mücadeleleri yalnızca kentleri değil, kırsalı da kapsamaktadır. 1950'li yıllarda hızlanan bir biçimde tarımda kapitalistleşme önemli mesafeler kat etmiştir; ama çiftçiler, hükümetlerin, uluslararası piyasada rekabet edebilmek amacıyla düşük tuttuğu taban fiyatlarının baskısı altındaydılar. Dahası, kırsal hareketlilik, 1968'in devrimci öğrenci hareketlerinden de beslenmiş, geniş katılımlı kırsal mitingler ve toprak işgallerini örgütlemesini öğrenmişti.

1970'lerin kırsal-kentsel emekçi muhalefeti, 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü ortamdan, ama özellikle Türkiye 1968'in radikal rüzgârının etkisiyle yükselen ve 12 Mart müdahalesinin önünü kesemediği bir devinimdi.

Ancak 1970'li yıllar, özellikle de 1973-80 arası Türkiye'sinde toplumsal sahneye damgasını vuran, hiç kuşku yok ki, 12 Mart darbesiyle kesintiye uğrayıp, 1973 seçimleriyle birlikte yeniden ivme kazanan ve tüm ülke yüzeyini saran devrimci hareketlilik idi. 12 Mart faşizminin sisinin dağılması, 1968'li üniversiteli ağabeylerini, ablalarını ortaokul sıralarında coşkuyla izleyen, THKO/THKP-C/TİKKO efsaneleriyle ergenliğe erişmiş, TÖS'lü öğretmenlerin yetiştirdiği on binlerce, yüz binlerce genci devrimci mücadele sahnesine itti. Ana gövdesini gençlerin oluşturduğu yüzlerce örgüt ve dergi çevresi pıtrak gibi bitti. Boykotlar, okul işgalleri, sokak gösterileri, işçi eylemleriyle dayanışma gösterileri, birbirini izliyordu. Ne ki 1973-75 arasında görece barışçıl geçen gösteriler, 1975'te I. Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulması ve Ülkü

Ocakları'nda eğitilip 'komando kampları'nda kontrgerilla savaşı eğitimi almış faşist çetelerin sokağa salınmasıyla silaha yöneldi.

68'lilerin, kısmen Latin Amerika devrimciliğinin antiemperyalizminden, kısmen 27 Mayıs'ın etkilerinden, kısmen de CHP'nin manipölasyonlarından kaynaklanan milliyetçilikle barışıklığı, Ziverbey Köşkü, Gayrettepe Emniyet binası vb. işkence tezgâhlarında terk edilmiş, faşist çetelerin devlet tarafından beslendiği açığa çıktıkça, devletle görülecek hesabı olan bir devrimcilik boy atmaya başlamıştır. Antifaşist mücadeleye sık sık sol örgütler arasında, bazen silahlı çatışmalara varabilen anlaşmazlıkların eşlik etmesi, sol içi parçalanmanın vardığı boyutlar ise, solun siyaset sahnesinde varlığını duyumsatmasını engelliyor, kitlesel ölçekte CHP'yi tek başına 'solun tek temsilcisi' pozisyonuna yükseltiyordu.

Sermayenin içine girdiğı sıkışıklık ve yükselen emek mücadelesi karşısında 'ölüm mangaları' işlevini üstlenen faşist çetelere karşı mücadele, bir başka deyişle özsavunma, 1970'li yılların sonlarına damgasını vuracak ve bu ülke tarihinin en canlı, en umutvar, en dinamik dönemi, 12 Eylül askeri müdahalesiyle sona erecekti.

Pekâlâ, bütün bu koşullar nasıl bir popüler kültürü biçimlendirmiştir?

Öncelikle 1980 öncesinde bu ülkedeki toplumsal ethos'a dayanışmacılığın, yüksek bir sosyal sorumluluk duygusunun, kamuculuğun, kendini daha yüce görülen idealler doğrultusunda feda etmek anlamında bir idealizm ve altruizm'in hâkim olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal sınıflar arasındaki mesafe henüz fikirler dünyasına yansımamıştır; 'haramzadelik', 'tüyü bitmemiş yetim hakkı yemek', 'vurgun, ihtikâr, rüşvet' vb. suçların 'yüz kızartıcılığı' henüz Özal liberalizmi tarafından kökünden kazınmış değildir.

Ortalama ahlâk, 'gırtlğından haram lokma geçmemiş memur çocukları'nındır; servet özen nesnesi olsa da onu sergilemek, gösterişçi tüketim ayıp sayılmaktadır. 'Diskotek bebeleri' vardır;

İspanyol paça pantolon, apartman topuk ayakkabı, Bağdat caddesinde piyasa da... Ama o kadar. ‘Kolej çocukları’ını diğerlerinden ayırt eden tek nokta, Budak pastanesinde pasta yeme, tevatürü gerçeğinden bol ev partilerine katılma, genellikle 02.00’ye kadar açık olan diskotekte salınma lüksüdür. Buna karşılık çay bahçeleri, yazlık sinemalar, halk plajları, Birinci, Bafra sigarası, henüz tartışmalı olmakla birlikte blucin, parka-postal, genç kadınlarda heybe, bütün bir kuşağın eşitliğe ve paylaşımcılığa özleminin, lüks tüketime olan küçümsemesinin ortak gösterenlerdir.

Kolejlerde bile Fakir Baykurt okutan öğretmenler derslere girmekte, yeniyetme gençler, Kemalettin Tuğcu öykülerinden, Victor Hugo’nun ‘Sefiller’i üzerinden Maksim Gorki’nin ‘Ana’sına, oradan da Gladkov’un ‘Çimento’suna geçiş yapmaktadır. Örgüt kararıyla örgütlenme yapmak için üniversiteden, kolejden ayrılıp, gecekondu mahallesine taşınma, fabrikada işe girme ender değildir. 70’li yılların ethosu ve onun biçimlendirdiği popüler kültür, bir bakıma 68 rüzgârının etkisiyle, Cumhuriyetin ilk on yıllarında biçimlenen korporatist zihniyetten kolektivist zihniyete, devlet merkezci bakıştan sınıf merkezci bakışa geçişin damgasını taşımaktadır.

Bu yıllar, 1968 dönemecinde tohumları atılan devrimci sanatın çiçeklendiği bir dönem olmuştur. Tiyatro sahnelerden sokağa taşınırken (grevlerde, mitinglerde gösteri düzenleyen sokak tiyatroları) sahnede işçi hareketlerini, grevleri, devrimci mücadeleleri sergilemektedir (AST, Dostlar Tiyatrosu...). Yeşilçam’ın gözde ‘zengin kız fakir oğlan’ teması toplumsal-siyasal ortama ayak uydurup fakir oğlanı sendikacı, zengin kızı da sonunda devrimciye dönüştürürken, düğün sahnelerini grev çadırlarına taşımıştır. Bunun yanı sıra, ‘Çirkin Kral’lıktan sinema dehasına yükselen Yılmaz Güney fırtınası esmektedir devrimci çevrelerde. Halk müziği, özellikle de Alevî geleneği bir ‘protest’ müziği olarak yeniden yorumlanmakta, Pir Sultan’ın, Hatay’ının, Dadaloğlu’nun deyişleri, ‘rock’ yorumuyla buluşmaktadır devrimci gençlikle.

Öykü ve romanlarda devrimci gençler boy göstermeye başlamıştır. 12 Mart romanları, anıları ilk kez ‘Derin Devlet’ gerçeğiyle karşı karşıya bırakmaktadır bütün bir kuşağı. Önceleri yalnızca komünistleri ve 141-142 sınırını aşan yazar-çizerleri konuk eden cezaevleri, yüzlerce, binlerce gencin okulunu oluşturunurken, zengin bir edebiyata da kaynaklık edecektir.

1980 ‘EŞİĞİ’

Yukanda sözünü ettiğim süreç, bir başka deyişle korporatizmden kolektivizme, devlet merkezci bakıştan sınıf merkezci bakışa geçiş, 1980 askerî darbesiyle birlikte, apansız ve geri dönüşsüz bir biçimde kesintiye uğrayacak, Türkiye’yi 1970’lerin başlarından itibaren küresel ölçekte kotalanmakta olan neo-liberal paradigmaya doğru savuracaktı. Küresel ölçekli dinamiklerin yanı sıra, Türkiye’de 12 Eylül askerî rejimiyle birlikte kalıcı özellik kazanan ‘de-ideolojikleştirme’ ya da tersinden ideolojikleştirme olarak niteleyebileceğimiz ‘operasyon’ da bu durumu destekleyecek koşulları yarattı.

Bugün Türkiye’de popüler kültürü ya da herhangi bir toplumsal-kültürel görüngüyü irdelerken, “650 bin kişinin gözaltına alındığı; 1 milyon 683 bin kişinin fişlendiği; 230 bin kişinin yargılandığı; 7 bin kişi için idam istendiği; 517 kişiye idam cezası verildiği; idam cezası verilenlerin 50’sinin asıldığı; 14 bin kişinin yurttaşlıktan çıkarıldığı; 30 bin kişinin ‘siyasi mülteci’ olarak yurtdışına gittiği; 300 kişinin kuşkulu bir şekilde öldüğü; 937 filmin sakıncalı bulunup yasaklandığı; 23.677 derneğin faaliyetinin durdurulduğu; 3.854 öğretmen, 120 öğretim üyesi ve 47 hâkımın işine son verildiği; gazetecilere 3.315 yıl 6 ay hapis cezası verildiği; gazetelerin 300 gün yayın yapamadığı; 39 ton gazete ve derginin imha edildiği; cezaevlerinde 299 kişinin yaşamını yitirdiği”² ve en koyusundan

² Akt. Gümüş, A. (2006), “Şiddet Türleri: Bir Refleksiyon, Bir Sembol, Bir Gösterge Olarak Şiddet”, *Toplumsal Bir Sorun Olarak “Şiddet” Sempozyumu*, Eğitim Sen Yayınları.

despotizmin tüm toplum kurumlarına nüfuz ettiği 12 Eylül rejiminin etkilerini görmezden gelerek hiçbir yere varamayız.

Bu tahayyülü zor bilanço, toplumu yeni öğrenmeye başladığı sosyalizasyon türlerini baskılamaya, bilinçaltına itmeye, zorunlu bir unutmaya itecekti. Darbe günlerinde evlerde, banyolarda, arka bahçelerde, sobalarda yakılan binlerce, on binlerce kitap, bu unutuşun simgesidir adeta...

Dişinden tırnağına, köylüsünden polisine örgütlü, haklarının bilincinde, talepkârlık düzeyi yüksek, giderek de yükselen emekçiler, 12 Eylül terör rejimi altında zorla örgütsüzleşirken 1960'lı yıllardan itibaren edindikleri bütün kazanımları tek tek yitirmeye başladı. 1980 öncesinin güven ve kararlılığı bir anda yerini kuşkuya, güvensizliğe, içe kapanmaya, özetle bir ihanet iklimine bıraktı.

Neo-liberalizm aşısı, böylesi bir yılgınlık ikliminde tuttu. Millî Güvenlik Konseyi'nin toplumun bütününe kısıkvırak kavrayan çelik pençesi, Necip Fazıl'ın rahle-i tedrisinden geçmiş, laubali görünümlü, askeri şort ve şıpidik terliklerle teftiş etmekten çekinmeyen, İbrahim Tatlıses'e bayılan, kendi sürdüğü otomobiliyle Antalya yollarında saatte 180 km. sürat yapan bir başbakan (sonradan Cumhurbaşkanı) tarafından sözüm ona gevşetiliyor ve Türkiye bir nevî 'rehabilitasyon'a alınıyordu. Cunta rejiminin travması çok ağırdı; üstelik emek cephesi, hele sosyalist blokun çözülme sürecine girdiği bir ortamda, tüm dünyada gerilemekteydi. Böylelikle 12 Eylül öncesi öğrenmeye başladıklarımızı, yani 'Hak verilmez alınır', "Fabrikalar, tarlalar, siyasi iktidar, her şey emeğin olacak", "DGM'yi ezdik, sıra MESS'te"yi, bir çırpıda unutuluşa terk ederek, bireysel hazların havucuna sarıldı toplum. Kiviler, Çikita muzlar, Jack Daniels viskiler, İsviçre çikolataları, lüks otomobiller, renkli TV'ler, yüzme havuzlu villalar, assolistin başından aşağıya dolarların saçıldığı gazinolar boca edildi, ücretlerin kısıldıkça kısıldığı, sosyal hakların bir bir yitirildiği, işsizlik oranlarının tırmanışa geçtiği, tarım topraklarının, arkeolojik sitle-

rin rant yağmasına açıldığı neo-liberalizm koşullarında giderek yoksullaşan halkın önüne. “Kafayı kullan, köşeyi dön” almıştı “Kurtuluş yok tek başına, ya hep beraber ya hiçbirimiz”in yerini. Çaycı çocuklar bankerliğe soyunup bir yılda tahayyül edemeyecekleri servetlere kavuşur, ertesi yıl da batarken, futbolcu delikanlılar milyonluk transferlere imza atarken, kısa yoldan zengin olma ihtirası sarmıştı toplumu. Artık ‘gemisini kurtaran kaptan’dı; ‘altta kalanın canı çıksın’ burcuna girmişti güneş... Ve her şey, ama her şey, başta ‘mahremiyet/özel yaşam’ denilen şey olmak üzere büyük bir hızla piyasalaşıyordu. Akla gelebilecek her şeyin, piyasada bir karşılığının, bir fiyatının olduğunu toplumun ciddi ciddi düşünmeye başladığı bir çağ oldu, 1980’ler...

80’lerin sonlarıydı galiba; o dönemin hâlet-i ruhiyesini, sanırım en iyi, Yalçın Pekşen’in Cumhuriyet gazetesinde bir zamane delikanlısıyla yaptığı söyleşi anlatır. Aklımda kaldığı kadarıyla aktarayım...

“Marka giymek zorundayız, Yalçın abi” diyordu delikanlı. “Misal, geçen gün kız arkadaşım la Kadıköy-Karaköy vapuruna binmiştik. Yakınımızda bir başka genç. Benim üzerimde Benetton gömlek, çocuğun üzerindeki ithal. Bendeki kot yerli, onunki Amerikan. Benim ayakkabılar Nike, onda orijinal Cats var... Vapur Karaköy’e vardığında sevgilim beni terk etmişti...”

Yoldaş cenazelerinde kolkola faşizmi lanetleyen yürüyüşlerin yapılıp devrim andı içilen, devrim sonrasında toprağın nasıl dağıtılacağı, fabrikaların nasıl işletileceğinin geceler boyu tartışıldığı günler silinip gitmişti belleklerden...

1970’li yıllarda toplumsal ethos’a damgasını vuran, ‘korporatizmden kolektivizme geçiş’ ise eğer; 1980’ler, bireyciliğin ve piyasanın mutlak ve ‘ötekini tanımayan’ hükümdarlığını ilan ettiği yıllardır. Diğerkamlık benmerkezcilikle, dayanışmacılık ‘altta kalanın canı çıksın’ diyen bir tırmanma hırsıyla, idealler uğruna yaşamdan vazgeçmeyi göze alan bir özgecilik sınır tanımayan bir hedonizmle, ‘tüyü bitmemiş yetim hakkı yeme’ korkusu ‘benim

memurum işini bilir' arsızlığıyla ikame edilir. Gösteriştan kaçınan tokgözlölük yerini servetin dökölüp saçılmasıyla sergilendiğı bir 'saltanat'a bırakacaktır. Özal zenginleri, saray bahçelerinde incili kaftanlarla, 'şampanyanın su gibi aktığı davetler' vermektedir...

Hiç kuşku yok ki, bütün bunlar durup dururken, kendiliğinden olup bitmiş şeyler değildir. Bir ucunda 12 Eylül yıldınlığı ve umutlarını yitirmiş, bir kez daha yenilmiş olmanın ezikliği yatan bu ethos değışimi, medyanın ağırlıklı bir rol üstlendiğı kültürel simsarların gayretleri ile gerçekleşmiştir. Gazete sayfaları renklendikçe renklenirken, TV ekranları, özellikle de yasaları baypas ederek mantar gibi biten özel kanallar, 'vur patlasın, çal oynasın' devasa bir gazinoya dönüştürür toplumsal sahneyi. 'Kan kusup kızılıık şerbeti içme'yi bellemiş, 'kabahat de, sevap da yorganın altında' püritenliğiyle yoğrulmuş toplum bu devasa gazinoda tezgâhlanan 'reality show'larda 'mahrem' bildiğı ne varsa, ortalığa saçmaya başlamıştır. Nurdan Gürbilek, bu gelişmeleri şu sözlerle betimliyor: "Yani Türkiye'de sürece damgasını vuran, (...) kendilerine yeni haber alanları yaratmak isteyen gazete ve dergilerin soruşturmalarına büyük bir açıklık, büyük bir iştahla cevap veren, iç dökmek isteyen, bunda bir özgürleşmenin ve bireyselleşmenin imkânını gören gönüllü anlatıcılar oldu.

Sonuçta 80'lerin Türkçe'ye kazandırdığı en önemli sözcüklerden biriydi özel hayat. İçerdiği bütün çelişkilerle birlikte: Özel hayat diye ayrı bir varlık alanının tanımlanabilmesi için önce adlandırılması, ama kamusal olarak adlandırılması, üzerine kamuoyu oluşması gerekiyordu".³ Kimi eski solcular Özal'ın yanında saflarını çoktan almışlar, bir yandan devrimciliğe lanetler yağdırırken bir yandan da liberalizm kalemşörlüğü ile mürekkep yalamışlara 'yeni ufuklar' açmaktadırlar.

³ N. Gürbilek, 1980'lerin Kültürel İklimi, 9/9/2008, Bianet, <http://eski.bianet.org./2005/09/09/66808.htm>

Özetle, cunta yönetiminin sopasını izleyen Özal döneminin havucu, toplumsal iklimi dönüştürürken popüler kültürde Pir Sultan, Hatayî, yerini İbrahim Tatlıses'e, Müslim Gürses'e, Ferdi Tayfur'a bırakır...

Ancak tüm bu zevk ü sefanın, bu hedonizmin, tüketim toplumu yolundaki denemelerin örtemediği bir şey vardır: neo-liberal piyasa ekonomisi, o güne dek bir yandan kliyentalist/popülist politikalar, bir yandan Keynes'ci iktisat, ama bir yandan da örgütlü emek mücadelesinin az-çok dengede tuttuğu sınıflar arası gelir düzeyleri arasına bir uçurum yerleştirmiştir. Küçük bir yordakçı grubu, çığırından çıkmış, gözü karartmış liberalizm ikliminde büyük bir hızla ve o güne dek misli görülmemiş ölçülerdede zenginleşirken, Türkiye toplumu ilk kez sürdürülemez yoksulluk, bir başka deyişle sefaletle tanışmaktadır. Yine Nurdan Gürbilek'in deyişiyle:

"Reklamların sunduğu seçkin imgeler, vitrinlerin bolluğu ve 80'lerin basını; bütün bu birikim, bütün bu görüntüler, bir an için sanki bu ideal herkes için geçerli olabilecekmış izlenimini doğurmayı başardı; Batılılar gibi sanki artık görmezden gelinebilecekmış, sanki New York'ta olduğu gibi yolun ortasında yatan açların üstünden atlanabilecekmış gibi...

Bütün bir söz patlamasının ortasında söz hakkından mahrum bırakılmış, hapishaneye kapatılmış, yasaklarla yönetilen, anadilini konuşamayan Türkiye..."⁴

* * * * *

Sadece birkaç yıl içerisinde bir ülkenin popüler kültür sahnesinin böyle hızlı, kökten, yaygın ve acıtıcı bir şekilde dönüştürülmesi, dönüştürülmüş olabilmesi, bizatihi popüler kültürün bir sınıflar arası mücadele aracı olduğunu bize göstermektedir.

⁴ N. Gürbilek, "1980'lerin Kültürel İklimi", A.g.e.

Çünkü sözünü ettiğim radikal değişim kendiliğinden, müdahalesiz bir biçimde gerçekleşmiş değildir; 1980 sonrasında özellikle madun sınıfların kültürü, ‘yukarıdan’, birbirini tamamlayacak tarzda ikili bir müdahaleye maruz kalmıştır: a/depolitizasyon ve liberal piyasa ekonomisine uyarlanma. Bu müdahaleyi yürütenler, birbirleriyle en azından temel konularda hemfikir olan, farklı kültürel simsarlardır: hemfikir oldukları konular, toplumun 1980 öncesi yaşadığı hızlı siyasallaşmaya bir an önce son verilmesi, kolektivist yönelişin kırılması, sınıf mücadelesi dinamiklerinin zaafa uğratılması, örgütsüzleşme ve tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesidir. Bir başka deyişle, askerî cuntanın sopası ile dizginsiz serbest piyasa ekonomisinin havucu aynı anda işletilmiş, bu sürecin ebeliği ise, ‘bölücülük ve yıkıcılık’ dışında her türlü denetimden azade edilmiş, dizginlerinden boşanmış medya, özellikle de 1980 sonrasında dev bir sıçrama yapan görsel medya, yani televizyon tarafından üstlenilmiştir.

Bugünün solipsist, ‘ötekini’ yok sayan, her türlü farklılığa kapalı, yüksek ölçüde milliyetçileşmiş, fazlasıyla mağrur, ama aynı ölçüde teşhirci, hedonist, tüketimsever kültürel ikliminden rahatsız olanlar, onun tohumlarının 1980’lerde atıldığı bir an olsun akıldan çıkartmamalıdır.

Ama daha da önemlisi, bu kültürel iklim, değişebilir... Yeter ki bu konuda madunlar ve mağdurlar, ezilenler ve sömürülenler, yeterli bir irade koysunlar ortaya.

Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum hepinize...

KÜLTÜREL HAKLAR BİREYSEL Mİ?*

“Bizi kamyona doldurdular
Tüfekli iki erin nezaretinde
Sonra o iki erle yük vagonuna doldurdular
Günlerce yolculuktan sonra bir köye attılar
Tarihöncesi köpekler havlıyordu...”⁵

Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ, özellikle Kürt sorunu söz konusu olduğunda, ‘entelektüel birikimini’ konuşturmayı, belli ki, seviyor. Öyle anlaşıyor ki, ‘kültürel haklar’ konusunda epey kafa da yormuş. Hatırlayacaksınız, en son bir gazeteciye şöyle demişti:

“TSK olarak bizim tutumumuz çok açık. Kültürel özgürlüklere evet. Bireysel kalmak şartıyla. Devlet kültürel özgürlüklerin önünü açabilir. Bunun dışında, yok toplumsal haklar vesaire gibi düşüncelerin biz yanında değiliz. Bizim için önemli olan Türkiye Cumhuriyeti’nin iki niteliğidir. Biri ulus devlet, ikincisi üniter devlet. Biz ne ulus-devletin çivisini oynatma konusunda

* Esmer, No: 53/7, Temmuz-Ağustos 2009; Tiroj, No:41, Kasım-Aralık 2009; www.postager.com/modules.php?name=News&file; http://www.ozguruniversite.org/guncel_sibel_kultur.php; mavidefter.org/index.php?744%3Akulturel-haklar-bireysel-mi; www.gomanweb.com; www.yeni-sentez.net; www.devrimcidemokrat.com/modules.php?name=Kose...op; www.network54.com/Forum/609946; www.kaypakaya-partizan.org/portal.php; gokyuzuedebiyat.ucoz.net/forum/25-25-1; www.sosyalist-kurd.net/index.php; www.atik-onlitir.net/2009/07/kutlurel-haklar-bireysel-mi/; www.postager.com.

⁵ Cemal Süreya.

tavır alırız ne de üniter devletin. Ama elbette kültürel farklılıklara da saygılı olduğumuzu ifade ettik. Onlara da saygılıyız. Ancak bunu siyasi alanlara taşımak, toplumsal haklara taşımanın ulus devlet yapımıza zarar vereceğini düşünüyoruz”.⁶

İlker Başbuğ, yine hatırlanacaktır, Nisan ayı ortalarında, Harp Akademileri’nde yaptığı bir konuşmada konuyu daha ayrıntılı bir tarzda getirmişti gündeme. ‘Türkiyelilik’ tanımının kimi çevrelerde öfori yarattığı bu konuşmada da *kültürel hakların bireysel olduğunun* altını özenle çizmişti:

“İkincil kimlikler ancak ikincil kültürel kimlik şeklinde bireysel seviyede yaşanabilir, geliştirilebilir ve korunabilir. Bunu kültürel bir zenginlik olarak görüyoruz. Bireysel özgürlüklerin sınırının, azınlık ve grup hakları ile kesişmesine, yeni azınlıklar ve üst-kimlikler yaratılmasına izin veremeyiz. Tarihsel hafızamız, ulusumuzun mutlu ve müreffeh geleceği ve anayasal düzenimizin korunması bunu gerektirmektedir.

- İkincil kültürel kimliklerin anayasal ve yasal çerçevede tanınması –ki bu grup hakkı olarak tanınması– anlamına gelir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, ulus-devlet ve üniter-devlet yapısı içinde bu mümkün değildir.

Devlet, ulus-devletin güçlendirilmesi amacıyla, aldığı tedbirlerle ve bütün söylemleriyle vatandaşlarını, daha müreffeh, daha özgür ve daha mutlu bir hayata sahip olabileceklerine inandırmalıdır.

Bu açıdan devletimiz, tüm yurttaşlarına olduğu gibi özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşamakta olan Kürt ve Zaza kökenli vatandaşlarımıza ‘daha müreffeh bir yaşam’, ‘fırsat eşitliğinden daha fazla yararlanabilme’ ve ‘kendilerini her alanda geliştirebilme’ imkânlarını sağlamak zorundadır. Ayrıca, bu yurttaşlarımızın ‘mağduriyete uğradıkları şeklindeki

⁶ “Başbuğ da ‘Fırsat Var’ Diyenlere Katıldı”, Radikal, 6 Haziran 2009.

algılarının’ düzeltilmesi ve değıştirilmesi gerekmektedir. Bu, devletin asli görevidir”.⁷

Arşivlere gittiğinizde, Başbuğ’un bu tutumunun yeni olduğunu, Genelkurmay İkinci Başkanlığı sırasında da aynı konuları terennüm ettiğini görüyorsunuz:

“Azınlık hakları bireysel haklar olup, bu hakların ilgi alanı kültürel alandır. Diğer bir deyişle, azınlık haklarını grup haklarına dönüştürmek ve ilgi alanını siyasal alana yaymak, konuya ilişkin uluslararası kabul edilen görüşlere uygun değildir. (...) Kendilerini azınlık olarak düşünmeyen bireylerin, azınlık olduklarının açıkça söylenmesini veya ima edilmesini tasvip etmiyoruz ve düşündürücü buluyoruz. Düzenlemelerin kültürel alanda kalması ve üniter yapının zedelenmesine yol açılmaması koşuluyla, Türkiye Cumhuriyeti ilgili uyum yasaları ile Türkiye’deki kültürel zenginliğin yaşaması için gerekli düzenlemeleri gerçekleştirmiş tir ve uygulamalar devam etmektedir”.⁸

Kuşkusuz, “Biz ‘Kart-Kurt-Kürt’çüleri, ‘Kürt’ denilince eli tabancasına gidenleri gördük” diye bir Polyanna’cılığa soyunmak da mümkün... Ama çözümleyici değil...

O zaman gelin, Genelkurmay Başkanı’nın ‘kimliksel açılımları’ gerçekte ne anlama geliyor ve bunların sınırları nelerdir, ona bir göz atalım:

- Kültürel kimlik ve haklar diye bir ‘şey’in varlığını kabul ediyoruz.

- Ne ki, bu ancak bireysel olarak tasarruf edilebilecek bir ‘şey’dir.

- Bu ‘şey’in siyasallaş(tırıl)ması ve/veya yasal/Anayasal düzeyde kayda geçirilmesi, bir ‘azınlık’ ya da ‘grup hakları’ katego-

⁷ Star, 17 Nisan 2009, <http://www.stargazete.com/politika/genelkurmaydan-turkiyelilik-duzeltmesi-haber-182509.htm>.

⁸ Murat Yetkin, “Birey Hakkı-Grup Hakkı”, Radikal, 3 Kasım 2004.

risi yaratmak olur ki, bu ‘üniter ulus devlet’ anlayışına terstir ve TSK buna kesinlikle karşıdır.

Bir başka deyişle, Genelkurmay Başkanı’na göre Kürtlerin evlerinde, hatta sokakta Kürtçe konuşmasında, Kürtçe müzik dinlemesinde, Kürtçe kurslar açılmasında, Kürtçe gazete-kitap basılmasında bir mahzur yoktur. Her bir Kürt bireyi, ‘bireysel olarak’ bu ‘kültürel hak’lardan yararlanabilir. Hatta bu durumun diğer ‘kültürel’ gruplara (Lazlar, Çerkezler, Araplar, Boşnaklar vb.) genişlemesi de –yine bireysel düzlemde kalmak kaydıyla ve kerhen de olsa– kabul edilebilir. Ancak bunların bir ‘hak’ olarak Anayasal (hatta yasal?) düzlemde tescili kabul edilemez?

Bir başka deyişle, “devletin farklı kültürel arkaplânlara sahip yurttaşlarıyla ilişkisi, Anayasal (hatta ‘yasal’ diyor Genelkurmay Başkanı) bir düzleme taşınmaksızın, göz yummalar, içtihatlar, yargı kararları, fiilî durumlar çerçevesinde ‘idare edilebilir’; nihaî hedefin, onları ‘daha müreffeh bir yaşam’, ‘fırsat eşitliğinden daha fazla yararlanabilme’ ve ‘kendilerini her alanda geliştirebilme’ imkânları” sağlayarak asimile etmek olduğu bir an bile unutulmaksızın...

Genelkurmay Başkanı’nın ‘kültür’ algısının bir hayli ‘light’ olduğu anlaşılıyor; sinema-tiyatro, dergi, kitap, müzik, dans, folklor, belki biraz dil ve eğitim... İşte o kadar. ‘Hain emelli’lerin elinde siyasallaşabilecek, bu nedenle de sürekli teyakkuz durumunda bulunulması gereken, ancak kendi hâllerine bırakıldığında, ‘masum’ konular. Ne bileyim, bu hâliyle alay komutanının diyelim ki Diyarbakır’ın ‘düşman işgali’nden kurtuluş törenleri sırasında ‘govend’e katılmasında hiçbir sakınca yok...

Herhangi bir sıradan yurttaşın ‘kültür’ algısıyla örtüşen bir algı bu... Ne var ki, yapısal ilişkiler ve onların dayanağını oluşturan hukuk ilkeleri sıradan yurttaş algısı üzerine bina edilemez.

Yine de Genelkurmay Başkanı’nın söylemi, aslında ‘münferit’ değil. Şaşırtıcı gelebilir, ama bu söylemin, gerek AB gerekse BM

çerçevesinde ‘kültürel hak’ka ilişkin olarak kabul edilmiş onlarca kararın ‘ruhu’nu biraz zorlamalı da olsa, yansıttığını söyleyebiliriz..

Birleşmiş Milletler’in, günümüzde yaşadığı en büyük çelişk nedir diye soracak olursanız, kaynak sıkıntısı, BM Barış Gücü’nü bağlı askerlerin suistimalleri vb.ni boş verip, yanılıp şaşırıp bir tarafta almış olduğu ve bir türlü çuvala sığdıramadığı ‘Halkların kendi kaderini tayin hakkı’na ilişkin kararı olduğunu söyleyebiliriz. Bilindiği üzere bu hak, hem Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin (UESKHS) hem de Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nin (USSHS) birinci maddesinde teyit edilmektedir.⁹ Ve ilişkin BM literatüründe, (çoğunluğu UESKHS’de belirtilen) ekonomik ve sosyal ve (gerek İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde -27. madde- gerekse UESKHS’c -15. Madde-¹⁰ son derece muhtasar olarak geçen, ancak ‘Soykırım Suçunun Engellenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’,¹¹ Uluslararası Kültürel İşbirliği UNESCO ilkeleri,¹² BM Kalkınma Hakları Bildirgesi, Kültürel Politikalar Mexico City Bildirgesi,¹³ ve so olarak da, 2007’de onaylanarak yürürlüğe giren BM Yerli Halkla

⁹ “Bütün halklar kendi kaderini tayin hakkına sahiptir. Bu hak sayesinde siyasî statülerini özgürce belirleyebilir ve özgürce iktisadî, toplumsal, siyasal gelişmelerini gerçekleştirebilirler”.

¹⁰ Bu iki sözleşmede kültürel haklar konusuna oldukça sınırlı bir çerçevede değinilir: “kültürel yaşama katılmak”, “bilimsel ilerlemenin sonuçlarından yararlanmak”, “telif haklarının koruma altına alınması”, “devletlerin bilim ve kültürün gelişim ve yayılması için atmaları gereken adımlar”dan ibarettir.

¹¹ Bu sözleşmenin 2. Maddesi bir halkın kültürünün kasıtlı olarak tahrip edilmesinin yasaklanmasına ilişkindir.

¹² Madde 1: “Her kültür saygı gösterilmesi ve korunması gereken bir saygınlık ve değere sahiptir; Her halk kültürünü geliştirme hak ve ödeviyle yükümlüdür; zengin çeşitlilik ve farklılıkları ve birbirleriyle etkileşimleri içerisinde, kültürler tüm insanlığın ortak mirasına dahildir”.

¹³ 2. İlke: “Kültürel kimliğin doğrulanması... halkların kurtuluşuna katkıda bulunur. Tersine, her türlü tahakküm biçimi, bu kimliğin inkâr ya da ihlâline yol açar”.

rın Hakları Bildirgesi'nde içeriği doldurulan) 'kültürel haklar'a dayanak oluşturmaktadır.

*'Halkların kendi kaderini tayin hakkı' hiç kuşku yok ki, tanımı gereği, bireysel olarak gerçekleştirilmesi mümkün olmayan, 'ko-
lektif' bir haktır. Ve bu durum, BM'nin büyük paydaşlarını, Ku-
zey'in kapitalist ülkelerini fazlasıyla tedirgin etmektedir. Aslına
bakılırsa, 'halkların kendi kaderini tayin hakkı', sömürgeciliğin
tasfiyesi sürecini yönetecek bir eksen ilke olarak kabul edilmiş,
ancak, ulus-altı birimler (etnik grup ve milliyetler) tarafından sa-
hiplenildikçe, yeryüzünün 20. yüzyılın ikinci yarısında dönüştüğü
'ulus-devletler' coğrafyası için giderek bir sıkıntı kaynağı hâline
gelmiştir. Robbins ve Stamatopoulou'nun deyişiyle:*

*"Kendi kaderini tayin hakkına 1948'de İnsan Hakları Evren-
sel Bildirgesi'nde değinilmemişti. 1948'i yazarların birçoğu
sömürgeci güçlerdi, ve böylesi bir hakkı tanımaya gönüllü ol-
mamalarında şaşırtıcı bir yan yoktu. Kendi kaderini tayin ilk kez
bir hak olarak 1966'daki Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar
Sözleşmesi'nde kabul edildi. Tabii 1966'ya gelindiğinde sömür-
gelerin tasfiyesi süreci devletlerin listesine artan sayıda eski sö-
mürgeyi eklemekteydi ve bu nedenle kendi kaderini tayine kulak
vermek daha kolaydı. Soğuk Savaş'ın ardından, tabii yeni bir
ulusal bağımsızlık ilanları dalgası yaşandı. Ama günümüzde
kendi kaderini tayin adına ne olup bitiyor? İki özgül örnek, Fi-
listin ve Batı Sahra dışında kendi kaderini tayin, uluslararası öl-
çekte tüm meşru hak sahiplerine çoktan tanınmış bir hak olarak
görülmekte. Mevcut ulus-devletlerce egemenliğe tercüme edil-
memişse, o zaman böyle bir hak yoktur. İnsan Hakları İzleme
Örgütü ve Uluslararası Af Örgütü gibi gruplar kendi kaderini
tayine ilişkin konulara değinmezler.*

Bu uzlaşının zemini yasal değildir. Kendi kaderini tayin hakkı-
nın mevcut devletler içerisindeki, hatta kimi zaman birden fazla
devletin sınırları dahilinde yaşayan ve siyasal egemenlikleri tanın-

mamış gruplara neden uygulanamayacağı sorusunun sözcüğün kesin anlamıyla yasal bir yanıtı yoktur. Yasanın kendisi kendi kaderini tayin hakkının uygun taşıyıcısı grubun boyutları ya da doğasını tanımlamaz. Ama devletler *içerisindeki* gruplara uygulanırsa, tabii ki bizzat devletlerin kendi kaderini tayin hakkını ilga edecektir. Bu bakımdan, tutarsız bir haktır. Ve olasılıkla, böyle de kalacaktır. Kuruluşları ne denli yakın ve keyfi olursa olsun, mevcut devletlerin ‘yerli’, ‘azınlık’ ya da ‘halk’ gibi terimleri tanımlama projesine bu denli direnmesine şaşmamalı –yine de devletler ilişkin sorunlarla kesin bir tanım olmaksızın baş etme konusunda en azından bir istek gösterdikleri de eklenmeli. Bu kolektivitelerden herhangi birini tanımlamak, kendi kaderini tayin hakkını ve egemenlik iddiasını ona yaygınlaştırmak anlamına gelir”.¹⁴

Sıkıntıyı aşmanın bir yolu, ‘halklar’ tanımını, kültürel azınlıkları dışta bırakacak şekilde ‘devlet sahibi uluslar’ ve devlet sahibi olmaya aday sömürge halkları ile sınırlandırmaktır –ki BM belgelerinden bazılarında bu ima edilir. Bu hesaplara, gerçekten de yeryüzünde meşru olarak ‘kendi kaderini tayin hakkı’ndan yararlanmamış halk yoktur. Bundan böyle bu yöndeki talepler ise, “devletlerin egemenlik haklarıyla çelişecekleri için”, ‘gayri-meşru’ sayılacaktır. Aristo mantığının suistimali...

Daha erkin bir yol ise, ‘halkların kendi kaderlerini tayin hakkı’nı, ‘İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde belirtilen temel hakların gerçekleşmesinin bir önkoşula indirgemek ve yalnızca bu olarak sunmak, bir başka deyişle, Bildirgenin ‘birey(sel)ci ve liberal’ ruhuna taalluk etmektir.

“Geniş çapta azınlık hakları olarak bilinen hakların çoğu, gerçekte, ifade özgürlüğü ve ayrımcılığa uğramama gibi temel insan hakları standartlarının doğrudan uygulanmasından başka

¹⁴ Bruce Robbins ve Elsa Stamatopoulou, “Reflections on Culture and Cultural Rights”, South Atlantic Quarterly 2004 103(2-3).

bir şey değildir. Bunun anlamı şudur: dil hakları kolektif haklar değildir; ‘üçüncü kuşak’ haklar ya da muğlâk, uygulanamaz haklar değildir. Azınlıkların dil hakları, genel olarak, uluslararası hukukun geniş ölçüde kabul ettiği, yerleşik ve temel insan haklarının ayrılmaz bir parçasıdır; tıpkı kadın ve çocuk haklarında olduğu gibi. (...) Azınlık haklarının veya dil haklarının yeni kuşak haklardan olduğu ya da bu hakların, doğası gereği kolektif haklar olduğu şeklinde sıkça yapılan bir yanlış var. Bu, hem talihsiz hem de yanlış bir algılamadır: talihsizdir, çünkü dil haklarını ‘gerçek’ insan haklarından daha az önemseme eğilimi taşır; yanlıştır, çünkü bu hakların asıl kaynaklarını anlamaktan uzaktır. Basit bir şekilde söylemek gerekirse, bugün dil hakları olarak anılan hakların hepsi değilse de çoğu, genel insan hakları standartlarından, özellikle de, ayrımcılığa uğramama hakkı; ifade özgürlüğü hakkı; özel yaşam hakkı; dilsel bir azınlığa mensup kişilerin, grubunun diğer üyeleriyle ilişkilerinde kendi dillerini kullanma hakkından doğan haklardır. Bütün bu haklar, uluslararası hukukun genel olarak tanımış olduğu ‘otantik’, bireysel insan haklarıdır”, diyor örneğin Murdoch Üniversitesi’nden (Avustralya) Fernand de Varennes.¹⁵

‘Hakların kendi kaderlerini tayin hakkı’ bir ‘bireysel hak’ka indirgenildiğinde, ondan kaynaklanan ve (doğaları gereği ancak kolektif olarak uygulanabilecek) tüm haklar da ‘bireysel haklar’a irca edilebilmektedir. Böylelikle, BM bildirelerinin kaleme alınışında, özellikle örgüt içerisinde neo-liberal söylemlerin hâkim hâle geldiği 1990’lı yıllarda belirginleşen bir dil değişikliği ortaya çıkar. Örneğin, BM Genel Kurulu’nun 18 Aralık 1992’de kabul ettiği 47/135 sayılı karar, ‘Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup KİŞİLERİN Hakları Bildirgesi’dir;

¹⁵ F. de Varennes, İnsan Haklarının Ayrılmaz Bir Parçası Olarak Dil Hakları, <http://www.zincirlikuyu.net/modules.php?name=Content&pa=show-page&pid=609>.

grupların, kolektivitelerin değil... Böylelikle BM, hak sahibi olanların kişiler/bireyler olduğunu yanlış anlaşılmağa yer vermeyecek bir dille anlatmaktadır...

AB de bu eğilime ayak uydurmakta gecikmez, 1995'te imzalanan Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Anlaşması'nda da hak sahiplerinin azınlık grupları, yani kolektiviteler değil, 'azınlık gruplarına mensup kişiler' olduğunun altı özenle çizilmekte ve ulusal azınlıkların korunmasının, "insan haklarının uluslararası korunmasının ayrılmaz bir parçası" olduğu vurgulanmaktadır (madde 1).

Oysa 'kendi kaderini tayin' ve bundan kaynaklanan iktisadi, siyasal ve kültürel hakların çoğu, doğası gereği kolektif bir nitelik taşımaktadırlar. Örneğin 'grev hakkı' ancak pratikte bir işçi kolektivitesinin toplu edimi, kuramda ise sınıfsal bir hak olduğunda anlamlı olur, yani 'hak' özelliğini yüklenir. Kişilerin birey olarak grev yapmasının hiçbir anlam ya da yaptırımı yoktur. 'Grev hakkı'nın bireysel bir hak olarak sunulması, grev kırıcılığını meşrulaştırmanın ve yasal güvence altına almanın öteki adı olabilir ancak.

Nasıl ki, ekonomik ve sosyal haklar ancak iktisadi ve toplumsal kolektivitelerin, bir başka deyişle sınıfların hakkı olarak anlaşıldıklarında anlamlıysa,¹⁶ 'kültürel haklar' da ancak kültürel grupların hakları olarak kavramsallaştırdıklarında bir anlam ifade edebilecektir.¹⁷ Çünkü kültür, tanımı gereği, kolektiviteye

¹⁶ "Hak nosyonunun sosyal (ya da kolektif –b.n.) içerik kazanması herhangi bir hak kategorisinden kaynaklanan taleplerin toplum adına serbest piyasa düzenine ve ücret sistemine müdahale edebildiği noktada başlar" (A.M. Özdemir, "Kolektif Hak Kavramı ve Emegın Hukuku", Çalışma ve Toplum, 2006/2, s. 50).

¹⁷ Nitekim, Belém'de düzenlenen 2009 Dünya Sosyal Forumu, "kolektif haklar" sorununu gündemine almış ve bu konuda bir bildiri yayınlamıştır. "Kendini özdeşleştirdiği topluluk uygun tarzda tanınmadıkça kimsenin bireysel haklarını tam olarak hayata geçiremeyeceğinin vurgulandığı" bildiride kolektif hakların gerçekleşmesinin iktidar yapılarında köklü değişiklikleri gerektirdiği

ait bir ‘şey’dir (UNESCO’nun diliyle “yaratıcı faaliyetlerde bir araya gelip işbirliği yapan bireylerden kaynaklanan toplumsal bir görüngü”dür);¹⁸ bireyle başlayıp onunla sona ermediği gibi, ‘bireysel kültürel haklar’dan söz etmek bir oxymoron’dur sadece. Bir başka deyişle, kültürel görüngülerin yaratıcısı, taşıyıcısı, aktarıcısı kolektivitelerdir; kültürel pratikler de büyük ölçüde kolektif katılım gerektiren toplumsal edimlerdir: bir dili konuşmak için birden fazla kişi gerekir; bir töreni gerçekleştirmek, oyun oynamak, avlanmak, giyinmek, konut inşa etmek, üretim yapmak, masal anlatmak için de öyle...

Öte yandan, kültürel hakları bireysel haklar olarak tanımlayan anlayış, kültürü dil (ve kısmen sanat-edebiyat, giderek folklor) ile sınırlı olarak algılamakta, onun geçim faaliyetleri ve yaşam tarzı ile bağlantılarını kaçırmaktadır. Oysa en genel tanımla kültür, uzun süre birlikte yaşayan ve geçimini birlikte sürdüren bir kolektivitenin deneyim ortaklıkları bağlamında geliştirdiği ortak anlamlandırma çerçeveleridir. ‘Kültürel haklar’ ise, ‘bu’ faaliyet, yaşam tarzı ve anlam çerçevelerini sürdürme ya da değiştirme konusunda, bizatihi grubun karar verme yetkisiyle başka bir şeye gönderme yapamaz.

Örnekleyeyim: Türkiye’de Osmanlı’dan bu yana zorunlu iskan politikaları uygulanır. Güvenlik, çatışmalar, fizibilite ya da örneğin baraj vb. inşaatı nedeniyle köyler göçertilir, halklar sürülür, göçerler yerleşik yaşama zorlanır, yaşam koşullarında, geçim örüntülerinde dramatik değişiklikler gerçekleştirilir; örneğin hayvancılıktan tarıma geçmeleri öngörülür, ormanları yakılır, topraklarında mo-

teslim ediliyor (“Respect for the collective rights of peoples: one of the cornerstones of another possible world”, <http://autodeterminaciofsm2009.wordpress.com/manifest/english/>).

¹⁸ “Recommendation on Participation by the People at Large in Cultural Life and their Contribution to It”, UNESCO Tavsiye Kararı, Nairobi Toplantısı, 19. oturum, 26 Kasım 1976.

nokültür uygulamasına başlanır, vb. vb... Bunlar yapılırken, hedef toplulukların fikrini almak kimsenin aklına gelmez. En yüksek mülki amirin tebligatı ve jandarma dipçığı, yeterli sayılır.

Ya da örneğin, yukarılarda “tarımsal verimliliği arttırıp nüfusu azaltacak önlemler” konusunda karar alınır. Kırsal, geçim temellerini yitirerek iç göç zorunluluğuyla baş başa kalır. Köy terk edilir, inşaat işçileri, bakkal çıraqları ve işportacılara dönüşmüş eski çiftçiler kent varoşların doldurur. Yine kendilerine bir şey soran olmamıştır... Bunlar olurken bir kültürel dağarcık kimse farkında olmadan yok olur gider... Egemenlerin madunların geçim, yaşam ve düşünme örüntülerini sürekli olarak yeniden biçimlendirme üzerindeki sorgusuz tekeli, kendi başına vahim bir kültürel hakların ihlâlidir –diğer ihlâllerin yanı sıra...

Oysa kolektif hakların olmazsa olmaz bileşeni, toplulukların kendi yaşamlarını, yazgılarını etkileyecek kararlara katılması, yaşam tarzlarını, geçim örüntülerini değiştirip değiştirmeyecekleri, nasıl, ne ölçüde ve ne yönde değiştireceklerine ilişkin kararlarda söz hakkının bulunmasıdır. Bu sınıfsal olduğu kadar yerel, etnik, dilsel... kolektiviteler için de aslıdır. Burada devletin görevi, (kolektivitelerin eşitsiz güç ilişkileri üzerine kurulduğu bilgisinden hareketle) kolektivitenin mensupları üzerinde bir baskı aracına dönüşmemesini, bireylerin kolektiviteye dahil (ve ona müdahil) olma ya da ayrılma haklarını güvence altına almak ve kolektiviteye genel refahtan yararlanma olanaklarını sunmaktır.

Hiç kuşku yok ki, kendini bir kolektivite olarak gören (kimliğin başka –’nesne’– bir ölçütü yoktur çünkü) insanların ölçeği, değişkendir. Bir köy ya da aşiretten, milyonlarca kişiyi kapsayan bir dinsel ya da dilsel gruba, yani yerelden ulus-devlete, hatta birden fazla ulus devleti kapsayan bir bölgeye dek uzanabilmektedir bu ölçek. Ancak ölçek genişliği, nasıl yaşamak istediklerine dair karar haklarını ilganın vesilesini oluşturamaz; yalnızca karar alma mekanizmaları daha karmaşılaşabilir, karar süreçlerine

dahil olan etkenlerin sayısı artabilir. Ancak aslolan, kolektivite ya da halkların, nasıl yaşamak istediklerine dair karar hakkını, nihaî olarak ellerinde tutmalarıdır.

Şu hâlde kültürel haklar üzerinde düşündüğümüz ya da konuştuğumuzda aklımızdan çıkartmamamız gereken üç nokta var:

1) Kültürel haklar, iktisadî ve toplumsal haklardan ayrı düşünülemezler;

2) Bireylere değil, kolektivitelere taalluk ederler;

3) Kolektivitenin kendi yazgısını tayin hakkına içkin, dolaşısıyla da doğası gereği siyasaldırlar.

Bu ilkelerin kabulü, hiç kuşku yok ki, ‘ulus-devlet’ formu üzerinde yeniden düşünmeyi gerektiriyor. Belki de, ‘ulus’u, her türlü duygusal yükten ve kimlik damgasından arınmış, yalnızca toplumsal gereksinimleri karşılamaya yönelik nötr –ve nihaî tahlilde sönmölenmeye mahkûm– bir örgütlenme/aygıt/ıdarî organ olarak biçimlendirilmiş, denetiminde olmanın dönüşümlü olduğu ve hiçbir bireye artı bir –maddî ya da manevî– çıkar sağlamadığı bir ‘devlet’e yurttaşlık bağlarıyla bağlı, serbestçe dahil olup çıkabilecekleri kolektiviteleri de ihtiva eden, özyönetime dayalı bir ‘toplumsallık’ olarak tahayyül etmek, daha sağlıklı bir düşünce tarzı... Ama böylesi bir tahayyülün, her şeyden önce mevcut iktidar yapılarının köklü bir biçimde değiştirilmesi gerektiğini gözden kaçırmadan...

AB MUKTESEBATI KÜRTLERİN DİRDİNE DEVA OLABİLİR Mİ?*

“Deney, okulların en gelişmişidir,
o okulda aptallar bile bir şey öğrenir.”¹⁹

Hasan Cemal’in Kandil’de Murat Karayılan ile görüşmesi ve bu görüşme izlenimlerinin Milliyet gazetesinde bir yazı dizisi olarak yayınlanması, Cumhurbaşkanı’nın “Devlet kademelerinde mutabakat var; iyi şeyler olacak” telmihi, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal’ın Kürt açılımı, Genelkurmay Başkanı’nın ‘(bi-reysel) kültürel haklar’dan söz etmesinin... kim bilir kaçınıcı kez, ‘Kürt Sorunu’nda çözüm’ umutlarını canlandırdığı bir kesitten geçtik/geçiyoruz. Öyle anlaşılıyor ki umut ile ye’is arasındaki bu ‘ulusal salınım’ımız daha bir süre devam edecek. Bir ucunda Tamil Elam Kaplanları’nın kanlı bastırılışını ellerini ovuşturarak izleyenlerin, bir ucunda ise, “Şu Kürt meselesini halletsek de AB bizi alsa” diyenlerin bulunduğu bir salınım...

* Demokratik Haklar Federasyonu’nun “Ulusal Sorun-Kürt Sorunu Sempozyumu (Tarihsel-Kuramsal Kökleri, Emperyalizmin Rolü, Güncel Durum, Proleter Tutum)” başlığıyla 27-28 Haziran 2009’da Ankara’da düzenlediği toplantının üçüncü oturumunda yapılan konuşma; Kaldıraç, No:102, Temmuz-Ağustos 2009; <http://www.yeni-sentez.net>; www.sosyalist-kurd.net; www.devrimcidemokrat.com; www.postager.com; www.newroz.com/forum; www.halkin-gunlugu.net/..../ab_mukteseabi_k_rtlr_n_derd_ne_deva_olab_l_r_m.html; [http://www.gomanweb.com/2008_gomanweb/YAZARLAR-\(YENI\)/sibel_ozbudun.htm](http://www.gomanweb.com/2008_gomanweb/YAZARLAR-(YENI)/sibel_ozbudun.htm); www.araratpost.com; Turkiyekomunistpartisibirlik/groups.yahoo.com/group/.../messages.

¹⁹ Benjamin Franklin.

Yine de, bu salınım içerisinde 1980'lerden, 90'lı yılların başlarından bugüne ilginç gelişmeler yaşandı. Kürt tarafı, taleplerini oldukça minimize etti örneğin. PKK önderi Abdullah Öcalan'ın İmralı Savunması'ndan bu yana gerek PKK, gerekse yasal Kürt partileri, çözümü 'üniter devlet' içerisinde gördüklerini sık sık ifadelendiriyorlar.

Örneğin, Murat Karayılan Hasan Cemal'e şunları söylüyor:

"PKK eskiye göre daha makul bir çizgide. Örneğin evvelce bağımsız Kürt devleti isterdi. Bu geçmişte kaldı. Yani artık 'bölücü' değil. Kürtlerin Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde eşit ve özgür olarak yaşamalarını istiyoruz. Şunu belirtmek isterim. Bu bir taktik değildir. Bölücülüğü, yani bağımsız devleti dışlayan süreç, 1993'te başladı, 1999'da İmralı ile başladı. Paradigma değişti... Bakın biz artık 'demokratik özerk Kürdistan' diyoruz. Bu özerklikten kasıt, federasyon değildir. Sınırların yeniden çizilmesi değildir. Devletin üniter yapısını da bozmayan bir çözümdür. Mahallî İdareler Kanunu değişir, yerel yönetimler güçlendirilir".²⁰

DTP Eşbaşkanı Ahmet Türk, teyit ediyor:

"Biz işin nasıl çözülmesi gerektiğini biliyoruz ama net, şart gibi ifadeler kullanmamız sürecin önünü tıkar. Karşılıklı affetmemiz lazım en başta... Sonra demokratik bir Anayasa, farklılıkları zenginlik gören bir mantık, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, kültürel, dinsel, kimliksel, demokratik özerklik ve ademi merkezilik anlayışı taşıyan bir proje. Katı merkeziyetçi yapının devletleri hantallaştırdığını görüyoruz. Bunları sadeve kendimiz için istemiyoruz. Bunu isteyen başkaları da varsa, o halkın da iradesinin yansımaları lazım. Ama 'Lazlar, Çerkezler' deniyor, bu doğru bir örnek değil. Kürtler yoğun bir nüfusa ve ortak bir

²⁰ Hasan Cemal, "Karayılan: PKK Artık Eski PKK Değil", *Milliyet*, 6 Mayıs 2009, s. 17.

coğrafyaya sahip. Böyle başka bir nüfus yok. Çerkez de hakkını istiyorsa almalı. Talepleri de yok. Ama Kürtlerin var”.²¹

Ve nihayet DTP milletvekili Aysel Tuğluk, hukuksal formülü dile getiriyor:

“Çözüm çokkültürlü bir ‘Anayasal Vatandaşlıkta’ yatmaktadır. (...) Türkiye’de çokkültürlü Anayasal Vatandaşlık anlayışı ve uygulaması yerleşirse, Sayın Abdullah Gül’ün ‘En önemli sorun’ diye tanımladığı Kürt sorununa da ciddi anlamda çözüm ortamı sağlanacaktır”.²²

Kürt tarafı ayrı devlet mücadelesinden vazgeçtiğini ve talebini üniter devlet içerisinde, belirli ölçülerde yerel özerklikler ve kültürel haklarının tanınarak Anayasal güvenceye kavuşturulması düzeyine çektiğini tekrar tekrar açıklarken, ‘Türk tarafı’ da, ‘küçük, sembolik jestler’i ihmal etmedi: Kürtçe yazılı basının, Kürtçe kasetlerin önünün açılması, TRT Şeş, (traji-komik bir mevzuata kurban giden) Kürtçe dil kursları, Kürt bölgesindeki üniversitelerde ‘Kürt Dili Edebiyatı’ bölüm/enstitü vb.nin kurulacağına dair söylentiler, Kürtçe ad koyma üzerindeki yasakların kaldırılması, değiştirilen yer adlarındaki değişikliklerin iptal edileceği konusunda kimi vaadler... Evet, küçük, gönülsüz ve her an geri kaçmaya hazır adımlar bunlar... Ama ‘Kart-kürt-kürt’ten, insanların kafataslarına çivi çakılıp elektrik verildiği Diyarıbekir zindanından, Kürdistan’ın asit kuyularından bu yana, öyle anlaşılıyor ki köprülerin altından epey su aktı...

Şunu lafi uzatmadan vurgulamak gerekir: Bugün her iki taraf için de ‘çözüm’ denilen, neo-liberal standartlar, özellikle de AB’nin belirlediği çerçeve içerisinde. ‘Yakınlaşma’nın (hiç

²¹ “DTP de, PKK da, Halk da Aynı Şeyi İstiyor. Tek Eksik Güçlü Bir İrade”, Sanem Altın’ın Ahmet Türk’le röportajı. *Pazar Vatan*, 7 Haziran 2009, s. 12.

²² Deniz Tatarer, “Kürtlere Anayasal Vatandaşlık”, *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 2009, s. 8.

kuşkusuz ki oldukça hassas dengelere dayanan, görelî ve kırılğan bir ‘yakınlaşma’dır bu ve her an bir kıvılcımla infilak etme riskiyle yüklüdür...) terimleri, her iki taraf için de AB’nin ilişkin müktesebatınca sağlanmaktadır ve her iki taraf da pazarlık payını bu çerçeveye göndermeyle esnetmeye çalışmaktadır. Bu nedenle, bu çerçeveye biraz daha yakından bakmakta fayda var.

Avrupa Birliği ülkelerinde kültürel açıdan farklı grupların (aslına bakarsanız grupların değil de, bu ‘gruplara mensup kişilerin’ –bu tuhaf dîsel zorlamanın nedenlerine az ileride değineceğim) durumları ve ‘hak’ları, iki çerçeve sözleşmeye referansla ele alınmaktadır –tabii ‘kuramsal olarak’:

1) Bölgesel ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı (BADAŞ – Strasburg, 5 Kasım 1992),

2) Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi (UAKÇS –Strasburg, 1 Kasım 1995).

‘Bölgesel ya da azınlık dilleri’ni, “bir devletin sınırları dahilinde belirli bir teritoryada, devlet nüfusundan sayıca daha az ve o devletin yurttaşları bir grup tarafından geleneksel olarak kullanılan diller” olarak tanımlayan BADAŞ, işe sözleşmenin tanıdığı hakların ‘göçmenlerin konuştuğu diller’ için geçerli olmadığını vurgulamakla başlıyor. Böylelikle, daha ilk andan itibaren, Avrupa topraklarında konuşulan onlarca göçmen dili, şartın sağladığı olanaklardan (anadilde eğitim, dilin resmî kurumlarda kullanılması vb.) dışlanarak, her bir devletin (ya da her bir devletin kendine yonttuğu muğlak bir ‘çokkültürcülük’ söyleminin) insafına terk ediliyor. Ancak, iş bununla da kalmıyor; devletlerin azınlık dillerini kültürel zenginliğin bir ifadesi olarak görmesi ve bunların konuşulması, yazılması, öğretilmesi ve geliştirilmesi, azınlık dillerinde eğitim, mahkeme ve yerel yönetimlerde kullanımı konusunda tüm önlemleri almaya çağıran sözleşme, azınlık dillerine ilişkin hakların devletlerin egemenlik ve teritoryal bütünlüğü dahil olmak üzere, uluslararası hukuk yükümlülüklerine

ters düşecek tarzda yorumlanamayacağını altı çizerek ‘koruma’nın da bir sınırı olduğunu anlatıyor. Ve bizzatı bu ‘devletin egemenliğinin ihlâl edilemeyeceği’ hükmü, taraf devletlere ‘azınlık dillerini korumak’ adına alacakları önlemleri manipüle etmede eşsiz bir olanak sağlıyor.

İmzacı devletleri, “gerçek anlamda çoğulcu ve demokratik bir toplumun ulusal azınlığa mensup her kişinin etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliğine saygı duymakla kalmayıp, bu kimliği ifade etmeleri, korumaları ve geliştirmelerini sağlayacak uygun koşulları sağlamaya” çağıran UAKÇS ise, onları “ulusal azınlıklara mensup kişilerin asimilasyonunu hedefleyen siyasa ya da pratiklerden ve her türlü ayrımcılıktan kaçınmakla, kültürlerarası hoşgörü ve diyalogu teşvik etmekle, azınlık grubu mensuplarının örgütlenme özgürlüklerini güvence altına almakla, kitle iletişimi ortamında kendilerini ifade etmelerini sağlamaya, anadilinden kaynaklanan haklarını (dili sözlü ve yazılı ortamlarda özgürce kullanma, eğitim, isim verme, yer adları, işaret tabelaları...) kullanmalarını güvenceye almakla...” yükümlendirmekte (Ne ki, bu hükümlere uymayan üye devletler konusunda herhangi bir yaptırım yoktur!). Ve bu sözleşme de, devletlerin egemenlik ve teritoryal bütünlük haklarının altını önemle çizmekte.

Öte yandan, her iki sözleşme de, sözkonusu hakların gruplara/kolektivelere değil, kişilere ait olduğunu, yani kolektif değil bireysel haklar olduğunu özenle vurgulamaktadır. Her iki sözleşmenin (ve BMÖ’nün benzer sözleşmeleri; örneğin Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi –1992) maddelendirilişinde hakların sahibi ‘özne’, kişiler/bireylerdir, gruplar değil...

Tanıdık geliyor, değil mi? Genelkurmay başkanlarının “kültürel gruplar konusunda en duyarlısı”, Orgeneral İlker Başbuğ da her vesileyle “kültürel hakların bireysel düzlemde kabul edilebileceğini, ama bunların grup hakkı olarak yasalaştırılmasına

TSK'nın karşı olduğunu" vurgulamıyor mu? En son, Washington'da "PKK'yi bitirme konusunda özel bir noktaya gel"indiğini ilan ettiği konuşmasında "farklı etnik kökenden gelen vatandaşların Türkiye'de kendi kültürlerinin zenginliğini yaşayabildiğini" belirtip eklememiş miydi: "Ancak bu özgürlüğün keyfini çıkartmak, bireysel düzeyde tutulmalıdır. Atatürk'ün bize göstermiş olduğu ulus devlet ve üniter devlet yapısını korumadan yana taraf aldığımızı ve alacağımızı da ifade ettik. Bu konuda hiçbir şüpheye yer yoktur".²³

Aslına bakılırsa, akıl hocalığını müteveffa MHP milletvekili Gündüz Aktan'ın yaptığı bu "bireysel kültürel haklara evet, bunların grup hukukuna dönüştürülmesine hayır" yaklaşımı, Kürtler için bugünkü durumdan fazlasını ifade etmiyor: Özel alanda Kürtçe konuşmak, Kürtçe müzik dinleyebilmek, Diyarbakır ve diğer Kürt illerinde Newroz kutlamak, çocuğuna Kürtçe isim koyabilmek, TRT Şeş, haydi diyelim ki bölgedeki devlet dairelerinde ve mahkemelerde Kürtçe tercüman bulundurmak...

İşin vahim yönü, yukarıda adı geçen her iki anlaşmanın da 'azınlık mensubu kişiler'e tanınan hakları ne ölçüde benimseyecekleri konusunda devletlerin elini serbest bırakması ve üye ülkelerin bu hükümleri ihlâl etmemeleri durumunda bir yaptırıma sahip olmaması. UAKÇS'nin getirdiği denetim mekanizması, Bakanlar Komitesi'nin taraf devletlerin belli aralıklarla vereceği raporları değerlendirmesinden ibarettir [Şimdilik sadece hukukî (de jure) durumdan söz ettiğimi, fiilî (de facto) durumun bundan daha vahim olduğunu vurgulamalıyım]. Dahası, bizatihi Birlik üyesi Fransa ve Belçika sözleşmeyi imzalamış değildir. Aday ülkelerden de Polonya, Litvanya ve Letonya ise onaylamamıştır ve bu nedenle herhangi bir yaptırımla karşılaşmış değildir.

²³ "Başbuğ: PKK'yı Bitirmede Özel Bir Noktaya Geldik", *Milliyet*, 3 Haziran 2009, s. 19.

Örneğin, yaklaşık 7 milyon kişinin Fransızca'nın dışında bir dili konuştuğu²⁴ "Fransız hükümetinin şartı imzalamasına karşı çıkan Cumhurbaşkanı Chirac, Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Mahkeme, 14 Haziran 1999'da, şartın Fransız Cumhuriyeti'nin bölünmez bütünlüğü, vatandaşların yasalar önünde eşitliği ve Fransız halkının tekliği gibi temel ilkelere aykırı hükümler içerdiğini vurgulayarak olumsuz bir karar alması üzerine Başbakan Jospin, şartın onanması için anayasa değişikliği yapmak istemişse de, Chirac, bu öneriyi de reddetmiştir.

(...) Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nı onaylamayan ve Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesini imzalamayan Fransa, ülkesinde ulusal azınlıkların bulunmadığını ileri sürmektedir. Aynı gerekçeyle BM KSHS'nin 27. Maddesinin kendisine uygulanamayacağını duyurmuştur. Fransa, 1999'da yayımladığı bir bildirgeyle Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nı ancak bazı yorumlar getirerek onaylayacağını duyurmuş, örneğin Şartın amacını azınlıkların tanınması ve korunması değil, sadece Avrupa dil mirasının geliştirilmesi olarak gördüğünü, Fransa'nın yurttaşları arasında etnik, dilsel ve ırk açısından hiçbir ayrı muamele yapmayacağını ve Fransa'nın sadece Fransız halkını tanıdığını söylemiş ve birçok maddeyi de bu çerçevede yorumlamıştır.

Onun bu yaklaşımı, azınlıkların korunması konusunda pek istekli olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte Fransa Korsika'ya özerklik vererek Korsikaca'ya hukuksal statü tanımıştır.

Birçok alanda Fransızca uygulanan tek dil olmasına rağmen, çok sınırlı da olsa bazı dillerin öğrenimine ve basında kullanıl-

²⁴ Bunlar arasında, Almanca konuşan 1,5 milyon Alsaslı, 80 bin Basklı, 500 bin Bröton, 100 bin Roman 260 bin Katalan, 281 bin Korsikalı, 90 bin Flaman, 250 bin Provençalı, 250 bin Oksitan, 350 bin Frank, 750 bin Portekizli, bir milyon İtalyan ve 2,5 milyon Kuzey Afrikalı sayılabilir ("Yunanistan Azınlık Raporu", http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1359).

masına izin verilmiştir. Ama dil grupları arasında eşit muamele olduğu yoktur. Örneğin Flamanca kanunen korunan diller arasında yer almamakta, buna karşılık Korsikan dili bölgesel özerklik statüsü altında korunmaktadır. AB'nin en önemli ikinci ülkesi olan Fransa, AB'nin benimsediği politikayı ülkesinde tam olarak uygulamamaktadır".²⁵

Bunun yanı sıra Avrupa Konseyi, UAHKS'yi imzalamayan Belçika'nın, 'azınlık haklarını tanıması' yönünde bir tavsiye kararı aldı. Flemekçe konuşan Flamanların bulunduğu Flandr bölgesi ile Fransızca konuşan Valonların bulunduğu Valonya'dan ve ayrı bölgesel yapı oluşturan Brüksel'den oluşan Belçika'da, bugüne dek yalnızca Almanca konuşan ve Almanya sınırında ikamet eden 70.000 kadar Belçikalı, resmen 'ulusal azınlık' olarak tanınmakta, Flamanlar, Flandr'da yaşayan 300.000 Valon'u 'azınlık' olarak tanımayı reddettiği için Sözleşme imzalanmamaktaydı:

“Kendi ülkelerinde’, ama Flaman bölgesinde yaşayan Valonlar, belediyelerde ve resmi dairelerde anadillerini kullanamıyorlar.

Kamu sektöründe, özel sektörde ve ticari yerlerde, Fransızca konuşanlar dışlanıyor. Valonlar, ülkelerinin yarısını oluşturan bu bölgesinde televizyon yayınları, okul ve eğitim gibi konularda kültürel hak elde edemiyorlar. Flaman belediyeler, Valonların düzenlemek istedikleri kültürel toplantılar için salon kiralamayı reddediyorlar. Valonlar, Flandr'da yaşayan İtalyan, Türk ve diğer yabancılara bu alanlarda hiçbir sorun yaratılmadığına dikkat çekiyorlar. Avrupa Konseyi, 'Belçika'da azınlıklar' konulu rapor ve bu rapor kapsamındaki karar çerçevesinde, Federal Belçika'nın Flandr bölgesinde ikamet eden Valonların ve Valonya bölgesinde ikamet eden Flamanların, 'azınlık haklarından yararlanması', 'kültürel haklarının tanınması' ve 'azınlık olarak korunmaları' gerektiğini vurguladı. Vlaams Blok

²⁵ “Yunanistan Azınlık Raporu”, http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1359.

Partisi, 'bölgenin tüm yabancılardan olduğu gibi Valonlardan da arındırılması gerektiği' görüşünü savunmayı sürdürüyor. Daha ılımlı tanınan sağ partilerden Volksunie'nin eski başkanı Geert Bourgeois, 'Flandr'a yerleşen çürümüş, zengin ve şımarık Valonların, Flamanca öğrenmediklerini, uyum sağlayamadıklarını ve kendilerini tüm dünyaya, ezilen zavallı azınlıklar gibi gösterdiklerini' söylüyor.

Flaman Sosyal Hristiyan Partisi, Avrupa Konseyi'nin tavsiye kararını onaylamalarının söz konusu olmayacağını bildirdi. Avrupa Konseyi kararının yaptırım gücü bulunmuyor".²⁶

'Zengin' Flamanların 'yoksul' Valonları artık sırtlarında taşımak istemediklerini açıktan açığa dillendirdiği, 'bölünme'nin eşitlikteki Belçika'da olanlar [üstelik Avrupa'nın bu açıdan tek riskli ülkesi Belçika da değil; İskoçya ve İrlanda'sıyla Britanya'nın, Bask ve Katalanlarıyla İspanya'nın, Korsikalılarıyla Fransa'nın, 'zengin' kuzeyi ve 'yoksul' güneyiyle İtalya'nın 'birlik ve beraberliği'nden söz etmek hayli zor!], *The Guardian*'dan Ian Buruma'nın, "Hiç böyle bir niyeti olmamasına rağmen AB, gelinen noktada tam da savaş sonrası tasarlanan birliğin dizginlemeye çalıştığı güçleri cesaretlendiriyor"²⁷ saptamasını doğrulamaktadır.

'Dizginlemeye çalışılan güçler'in, son Avrupa Parlamentosu seçimleriyle birlikte zincirden boşanması ise, hiçbir sözleşme, şart ya da AİHM kararının 'çokkültürlülük, hoşgörü, kültürel zenginlik vb.' söylemlerini güvence altına alamayacağını net bir şekilde gözler önüne sermiştir.²⁸ 736 sandalyeli Parlamento'nun 120

²⁶ "Yunanistan Azınlık Raporu", http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1359.

²⁷ I. Buruma, "Belçika Tüm Kıtaya Alarm Veriyor", *The Guardian*, 7.8.2008.

²⁸ Tabii bu söylemin AP seçimlerinden önce ne denli geçerli olduğu da ayrı bir tartışma konusu. Hele ki göçmenlere, özellikle de Müslüman ülkelerden gelenlere yönelik, her geçen gün tırmanan ırkçı eylemler bir yana, Ruanda Hükümetinin görevlendirdiği bağımsız bir araştırma komisyonunun hazırladığı raporda, 1992'deki, 800 bin Tutsi ve yandaşının yaşamını yitirdiği soykırımdan Fransa'yı doğrudan so-

milletvekilinin ‘yabancı düşmanı veya AB karşıtı’²⁹ olduğu mevcut tabloda, artık “Avrupa karşıtı, göç karşıtı ve birbirinden çok farklı olan popülist güçlerin Avrupa’yı silip süpürmesi” kaygıları somut olarak dile getiriliyor.³⁰ Şu hâlde, ne azınlık haklarını ‘birey hakları’na indirgeyip, yaptırım yokluğuyla da taraf devletlerin bünyelerindeki kültürel gruplar karşısındaki manevra alanını alabildiğine esneten AB ‘hukuku’,³¹ ne de yükselen ırkçılıkta tezahür eden fiiliyat, ‘farklı’ olanı güvence altına alabilecek durumdadır.

Aslına bakılırsa, AB’nin –kimi politik hesaplarla verebileceği konjonktürel destek dışında– ne Kürtlere ne de bağımsızlık, hak ya da tanınma mücadelesi sürdüren başka bir halka kurumsal bir destek zemini sunmadaki açarsızlığı, kapitalist Batı’nın ‘halkların kendi kaderini tayin hakkı’ ilkesini büyük ölçüde rafa kaldırmış olmasından kaynaklanmaktadır. 1. Dünya Savaşının hemen ardından ABD Başkanı W. Wilson tarafından formüle edilen ve 2. Dünya Savaşı sonrası sömürgeciliğin tasfiyesi sürecinde başta BM olmak üzere tüm uluslararası belgelerin ‘ruhu’na nüfuz eden halkların kendi kaderini tayin hakkı, 90’lardan itibaren hızlı bir unutuluşa terk edil-

rumlu tuttuğu koşullarda... Raporda Fransa ‘Hutu milislerinin soykırım hazırlıklarından haberdar olmak, soykırım hazırlıklarına katılmak, cinayetlerde faal rol oynamak, soykırımcılara istihbarat, strateji desteğiyle askeri eğitim sağlamak, öldürülecek kişilerin listesinin belirlenmesine katkıda bulunmak ve silah temin etmek’le suçlanıyor, (1996’da ölen) Cumhurbaşkanı François Mitterrand, Başbakan Edouard Balladur, Dışişleri Bakanı Alain Juppe, Fransız dışişlerinin Afrika danışmanı Dominique de Villepin (2005-07 arasında başbakanlık yaptı), Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hubert Verdine dahil 33 üst düzey yetkilinin yargılanması isteniyor (Fransa Resmen Soykırımla Suçlandı, *Radikal*, 6 Ağustos 2008, s. 9).

²⁹ AP’nin 6’da Biri ya Irkçı ya da AB Karşıtı’, *Cumhuriyet*, 10 Haziran 2009, s.10.

³⁰ Avrupa Politika Merkezi’nin hazırladığı seçim analizinden. “Popülist Güçler Oyları Silip Süpürdü”, *Cumhuriyet*, 10 Haziran 2009, s. 10.

³¹ Nitekim, toprakları üzerinde en önemlileri Batı Trakya Türkleri, Arnavutlar, Ulahlar ve Makedonlar olan birçok azınlığı barındıran AB üyesi Yunanistan, ülkede azınlıkların varlığını ısrarla reddetmektedir (“Yunanistan’da Asla ve Kar’a Azınlık Yok!”, *Radikal*, 19 Temmuz 2008, s. 12).

miştir. Yalnızca BM ya da AB müktesebatından değil, Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi hak ihlallerini izlemede uzmanlaşmış ‘sivil toplum’ örgütlerinin dağarcığından da silinip gitmiştir bu ilke. Böylelikle, örneğin, ‘halkların (teritoryal imalar içermeyen) kaderini tayin hakkı’ mantığına yaslanan, dolayısıyla da (bireysel değil) ‘kolektif haklar’ mantığıyla hazırlanmış son uluslararası belge olarak nitelendirebileceğimiz BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesinin BM’deki müzakereleri 20 yıldan fazla sürmüştür ve Bildirge, ancak 2007’de ve binbir güçlükle ilan edilebilmiştir...

* * * * *

Toparlayacak olursak, ‘halkların kendi kaderini tayin hakkı’ ilkesi doğrultusunda formüle edilen ‘kolektif hakların’ [ki yalnızca etnik/kültürel grupların değil, aynı zamanda madun sınıfların haklarının da arkaplanını oluşturan bir çerçevedir bu - örneğin, “herkesin çalışma, insanca yaşamasını sağlayacak bir ücret, sendika kurma ve sendikaya katılma, grev, beslenme, giyim ve konut, parasız eğitim, sağlık vb.” ‘hak’kı olduğunu ilan eden ve bugünün neo-liberal iklimi içerisinde devasa bir ‘şaka’ gibi gözüken BM Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (1966) gibi] el çabukluğuyla ‘kişilerin hak’larına dönüştürülmesi, AB çerçevesini, herhangi bir kurtuluş, hak ya da tanınma hareketi açısından tümüyle güvenilmez kılmaktadır. Çünkü:

1) Bu tip hakları ‘güvence altına alan’ uluslararası belgeler, devletlerin egemenlik hakları ve territoryal bütünlüğüne yaptıkları vurguyla devletlerin ‘güvenlik adına’ azınlık haklarını tek yanlı olarak manipüle etme hususunda ellerini genişletirler;

2) Bu gibi belgeler, devletler üzerinde herhangi bir yaptırımdan yoksundur. Avrupa sözleşmeleri söz konusu olduğunda, devletlerin azınlık haklarını ihlâli durumunda tek başvuru merci, AİHM’dir –ve (belirtmeye gerek var mı) o da ancak ‘bireysel başvuruları’ kabul etmektedir. AİHM kararı, en iyi ihtimalle, hakları ihlâl edilen *birey*’in tazmin edilmesine olanak sağlar...

3) Azınlık grubu mensuplarının yararlanabileceği hakların ‘bireysel’ niteliği, bizzat kolektivitenin varlığını da tartışmaya açacaktır. Hakkın muhatabı kolektivite değilse, ya da kolektivite hukuksal olarak ‘var’ sayılmıyorsa, fiilî varlığı da ‘yok’ sayılabilecektir. Bir başka deyişle, örneğin T.C. Devleti’nin Kürtçe konuşan birtakım insanların varlığını kabul etmesi ve onlara dillerini şu ya da bu biçimde kullanma (hatta öğrenme, kimi eğitim kurulumlarında ‘seçmeli dil’ olarak okutma, kamu kurumlarında tercüman bulundurma vb.) olanağı sağlaması, AB açısından yeterlidir; bu, ne Anayasa ne de herhangi bir yasasında ‘Kürtler’den (hele ki “Kürt halkı, Kürt ulusu vb.nden) söz etmesini gerektirmez...” Günümüz Türkiye’sinde Kürt sorununda ‘çözüm’e yatkın gözüken egemenlerin bu sınırın bir milim ötesine geçmeyeceklerini kestirmek için kahin olmak gerekmiyor...

4) Kaldı ki son iktisadî kriz, bizatihi AB’nin kırılgan yapısını iyice gözler önüne sermiş, gerek üye ülkeler gerekse Birlik içerisindeki merkezkaç güçleri daha da etkinleştirmiştir. Bu hâliyle Birlik, giderek ‘kendisi muhtac-ı himmet bir dede...’ görünümüne bürünmektedir.

* * * * *

Kapitalizm bir unut(tur)ma rejimidir –hele neo-liberal kapitalizm daha da öyle. Günümüzde sistem bunu ‘malumat bombardımanı’ ile gerçekleştiriyor en çok.

Bu durumda hatırlamanın kendisi, devrimci bir eylem hâlini almaktadır. Acılarımız, yorgunluklarımız, umutsuzluklarımız ne boyutta olursa olsun, bizi yola çıkartan ilkeleri unuttuğumuzda, bizi onca yolu neden katettiğimize hayıflandıracak sonuçlara varabiliriz. ‘Halkların kendi kaderini tayin hakkı’, hiçbir Kürt yurtseverinin, hiçbir devrimcinin aklından bir an olsun çıkartmaması gereken bu ilkelerden biridir...

NECİP FAZIL, TATYOS EFENDİ, AHMET KAYA, NÂZİM HİKMET, BERTOLT BRECHT, CHE GUEVARA VE SAİDİ NURSI*

“Gerçek özgür değilse, özgürlük gerçek değildir.”³²

“Necip Fazıl, Tatyos Efendi, Ahmet Kaya, Nâzım Hikmet; Saidi Nursi, Ahmede Xani, Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş, Pir Sultan, Hacı Bayram Veli, Yunus Emre, Mevlana, Sabahat Akkiraz, Cem Karaca, Mehmet Akif, Pir Sultan Abdal’sız, Türk, Kürt, Çerkes, Laz, Tatar, Abhaz, Arap, Roman, Musevi, Rum, Ermeni olmadan bir Türkiye düşünülemez” diyor Başbakan...

Eczacıbaşı’ların İstanbul Kültür Sanat Vakfı’nın düzenlediği, Koç Holding sponsorluğundaki³³ 11. Uluslararası İstanbul Bienali, Bertolt Brecht’le birlikte soruyor: “İnsan neyle yaşar?” Bienal üzerine yayınlarda, üstelik de Bienal’in “resmî” yayınlarında çarşaf çarşaf Marksizm tartışılıyor. Öyle anlaşıyor ki, Bienal kapsamındaki etkinliklerde de öyle...

* Evrensel Kültür, No: 215, Kasım 2009; www.dusunadasi.org; www.radyokassel.de; www.devrimcidemokrat.com/modules.php?name; www.ivmedergisi.com/necip-fazil-tatyos-efendi-ahmet-kaya-nazim-hikmet-bertolt-brecht-che-guevara-ve-saidi-nursi...%22.html; www.gomanweb.com; dev-rimcitavir.net/; www.Yeni-sentez.net/index.php?option...id; www.newroz.com/forum; tiyatrofanzini.blogspot.com; Türkiyekomünistpartisibirlik: Messages:4608-4637 of 4637; groups.yahoo.com/group/.../messages.

³² Jacques Prévert.

³³ Üstelik yalnızca Koç Holding değil. Bienal’e malî destek sağlayanlar arasında Ford Vakfı’ndan Christensen Fonu’na, İSO’ya, Sotheby’s’e pek de “Mark-sist” olarak nitelenemeyecek birçok kuruluş var.

İstanbul'da düzenlenen IMF toplantılarında, IMF ve Dünya Bankası'nın 'sosyalist' başkanları, bir ağızdan haykırıyorlar: "Aman protestoculara sevecen davranın... Onlara sakın biber gazı sıkmayın!" Toplantıların yapıldığı salonda fon müziği: 'Hasta siempre Commandante'! Bunlara tanık oldukça, inanın lunaparkta, 'çarpitan aynalar' karşısında gibi hissediyorum kendimi...

* * * * *

Bu yeni 'din' bütün öncellerinden daha hoşgörölü, daha kapsayıcı, daha 'birleştirici'. Kendinden nefret edenleri, 'düşmanları'nı alıyor, içliyor, hazmediyor, dönüştürüyor, tersine çeviriyor, sakıncasızlaştırıp kendine yararlı kılıyor: Adeta bir korku filmi yaratığı.

Küresel serbest piyasa ekonomisinin işleyişinden söz ediyorum... 'Küresel'lik iddiası salt yeryüzünün bütün bucaklarını temellük edip ekonomik sistemin işleyişine dâhil etme girişiminden ibaret değil. Aynı zamanda piyasanın, piyasa işleyişinin dışında bir tek insan, bir tek imge, bir tek düşünce kırıntısı, bir tek ürün bırakmama kararlılığından da kaynaklanıyor. Topyekûn, kökten ve global... Önceden lanetlediklerini, sürdüklerini, mahpuslarda çürüttüklerini, öldürdüklerini, dışladıklarını, kırdıklarını, şefkatle sarmalıyor şimdi: Pir Sultan'ı, Nazım'ı, Can Baba'yı, Ahmet Kaya'yı, Alevîleri, Kürtleri, Che Guevara'yı, Bertolt Brecht'i... Sarmalıyor, metalaştırıyor ve piyasaya sürüyor... Çünkü tek bir ölçütü var: 'Her şeyin değeri, piyasada belirlenir!' İnsanların acıları, öfkeleri, umutları para edebilecekse, onları satışa çıkartmamak niye?

Ama hakkını yemeyelim, sadece para kazanma, kâr, daha çok kâr etme saiki değil. Aynı zamanda bir düşmansız, muarızsız, muhalefetsiz bir dünya yaratma stratejisi. Yanlış anlaşılmasın, düşmanlarını hoş tutup dosta dönüştürerek, muhaliflerini ikna ederek değil, onların hayatiyetlerini iktisap edip birer 'cılız imaj'a döndürerek gerçekleştirmeyi öngörüyor bunu. Yani düşmansız olduğu kadar dostsuz da, herkesin, her şeyin yalnızca ve yalnızca kendisi için ve 'araçsal' olduğu bir dünya yaratmaya gayreti.

Bir bakıma –belki de iddiasını gerçekleştirmeye hizmet edecek teknoloji ve araçlara (elektronik haberleşme, ulaşım araçları, gözetim teknolojileri vb.) sahip olduğu içindir ki, ‘imparatorluk’ fikri tarihte ilk kez bu denli yaygın, evrensel bir biçimde ete kemiğe bürünebilmekte.

‘Ya içleyemedikleri’ diye soracaksınız, isabetle. Yani muhalifliğinden vazgeçmeyen; teslim alınamayan, boyun eğmeyen... Ya da yalnızca ‘para etmeyen’? Örneğin uçsuz bucaksız, iliği kemiği sömürülüp bir kadavra olarak terk edilmiş Sahra-altı Afrika?

Onları bir başka ölüm bekliyor... Dünyanın görüş alanının dışında, medyanın ayna tutmadığı bir yerlerde, unut(tur)ulmuşluklar diyarında ölmeye yatmak. Silinip gitmek yeryüzünden, hiç yaşamamışçasına, hiç var olmamışçasına... “Yüz milyonlar daha da yoksullaşacak, çocuklar açlıktan ölecek” diyor IMF başkanı. “Hatta savaşlar çıkabilir..” Yardım kuruluşlarının kayıtlarına bir istatistik girdisi olarak geçmek... Ya da sürekli bir şeytanlaştırılmaya maruz kalmak: teröristler, haydut devlet, köktendinci, uyuşturucu kaçakçısı, diktatör, potansiyel tehdit olarak damgalanmak örneğin...

* * * * *

Evet, günümüz kapitalizmi, muarız bırakmayacak tarzda işliyor. Böyle yaparken de kendi mezarını kazıyor aslında... Çünkü her muarızlık, aynı zamanda bir muhataplık ilişkisidir. Ve her muhataplık, bir eleştiri zincirini tetikler. Kişi muhatapına bakarak çeki düzen verir kendine. Kapitalizm, 20. yüzyılın büyük bölümünde hegemonyasını sosyalist eleştiri sayesinde kurabilmiş, varlığını sürdürülebilir kılabilmişti. Bu karşısında muhatap bırakmayan işleme/dışlama diyalektiği, aslında küresel serbest piyasa kapitalizminin Aşıl topuğunu oluşturuyor.

Tarih, hiç kuşku yok ki bugünlerde o topuğa oku fırlatacak güçleri hazırlıyor bağrında.

O SUSKUN, YALNIZ KADINLAR...*

“Konuşmaların en önemlisi kendi kendimize olanıdır.
Ama bunu çoğu zaman ihmal ederiz.”³⁴

Ne kadar çokmuşlar... Ve ne kadar suskunmuşlar ki, o kadar çok olduklarını hiç ama hiç anlamamışız... Görmemiştir onları. Adlarını, ama gerçek adlarını ve o geçirimsiz suskunlukları ardında yatan yaşam öykülerini öğrenme gereğini duymamışız...

Acıya tanık, hatta mensuplarının çoğu acının şu ya da bu biçimde faili kuşakların susuş konspirasyonlarına suç ortaklığı etmişiz, onların o suskun, kendi kendinin gölgesi bir yaşama yazgılı varlıklarını sürekli bilincimizin gerilerine kovalamakla.

Bu suç ortaklığını ilk kırmaya cesaret eden, bastırılmışlıklarımızın duvarlarını tuzla buz eden, Fethiye Çetin oldu. Yaşı 60'ı aşkın her T.C. yurttaşının bildiği ‘sır’ı hepimize haykırıyor: Büyükannesi, katliamlardan her nasılsa kurtulup bir Müslüman’la evlendirilmiş bir Ermeniydi! Onun bu keşfini, kısa süre içinde Türkiye’nin hemen her köşesinde pek çok ‘torun’ tekrarlayacaktı. Ermeni ‘büyükanne’ler (ve sayıca çok daha az olan) ‘de-

* Esmer, No: 58/1, Ocak 2010; www.ivmedergisi.com/o-suskun-yalniz-kadinlar.html; www.gomanweb.com; www.devrimcidemokrat.com/modu-les.php?name=Kose; www.atik-online.net; www.kaypakkaya-parizan.org/ -devrimcitavir.net; Türkiyekomunistpartisibirlik: Messages: 4841-4870 of 4870, groups.yahoo.com/group/.../messages; <http://www.dusunadasi.org>; <http://www.yeni-ortam.org/arada1041.html>.

³⁴ Oxenstiern.

de'lerin büyük kısmı suskun ve küskün, geçip gitmişti bu dünyadan. 'Torun'lar şimdi ikinci kuşağa, Müslüman babalarla Ermeni anaların çocukları olan kendi anne-babalarına, büyükanne-büyükbabalarına dönüyordu ağızlarından laf alabilmek için.

Herkesin bildiği, herkesten gizlenen, böylece döküldü ortalığa...

"*Anneannem annesini on yaşına kadar görmüş. Çok ağlamış kadın sessiz sessiz. 'Hiç gülmedi, hiç kahkahasını hatırlamıyorum' diyor. (...) Anneanneme Ermenice hiçbir şey öğretmemiş. Kadın da kim bilir nasıl sakladı. Ki o dönemde iyice saklaması gerekmiş olabilir. Anneannemin babası hâkim olduğu için Türk kimliğine sokmaları kolay olmuş sanırım*".³⁵

"*(...) Ferman'da,³⁶ Kozluk'taki bütün Ermenileri katletmişler. Onlardan hiç kimseyi sağ bırakmamışlar. Kocasını ve ailesini de öldürmüşler. Onu da benim kayınpederim Xalil e Derweş kaçırmış. Böylece ölümden kurtulmuş. Onu bizim köye, Şat'a götürüp samanlığa saklamış. Tam altı ay samanlıkta gizlenmiş. Kayınpederim, geceleri gizlice ona yiyecek götürüyormuş. Ortalık yatıştıktan sonra onu samanlıktan çıkarmış. Evine götürüp onunla evlenmiş. Kayınpederim Xalil e Derweş'in Pire Hatun'la evlenmeden önce dört eşi daha varmış...*"³⁷

Hem Gülçiçek Günel Tekin'in *Kara Kefen*'inde (Belge Yayınları 2008), hem de Ayşe Gül Altınay ile Fethiye Çetin'in birlikte hazırladığı *Torunlar* (Metis Yayınları, 2009)'da derlenen anlatılar, tek bir trajik öyküyü dillendiriyor bize: o uğursuz 'Tehcir' karan çıkmadan önce yerlerinde, yurtlarında, mamur, müreffeh bir yaşam sürdüren, çevredeki Müslümanlarla bayram ziyaretlerine gidecek, birbirine ebelik yapacak, düğünlerde omuz omuza halaya duracak,

³⁵ Ayşe Gül Altınay, Fethiye Çetin, *Torunlar*, İstanbul, Metis Yay., 2009, s.23.

³⁶ *Ferman-e Filla*: Kürtçe, Tehcir fermanı.

³⁷ Gülçiçek Günel Tekin, *Kara Kefen. Müslümanlaştırılan Ermeni Kadınların Dramı*, İstanbul, Belge Yayınları, 2008, s. 78.

beraber çalışacak kertede komşu, Ermeniler. ‘Ferman’ ile birlikte üzerlerine çöken karabasan... Uzak köylerden yakınlara, kulaktan kulağa “Yola çıkardıkları kafileleri yol boyunca katlediyorlarmış” fısıltıları... Toparlanıp götürülmeler... Yine de geride birkaç parça eşya, para bırakıp; “ne olur ne olmaz, belki döneriz” diye...

“Sonra öyle bir dönem olmuş ki erkekler köyden ayrılmışlar. Geceleri gizlice gidip gelenler oluyormuş. Bir sabah babaanne-siyle, annesiyle birlikte uyandıklarını hatırlıyor. Evdeki kapkacağı falan bahçede bir yere gömüp gidiş hazırlıklarına başlamışlar. ‘Osmanlı bizi sürecek, İstanbul hükümeti bizi sürecek, geri gelir-sek eşyalarımızı tekrardan çıkarınız’ diyerek gömmüşler. Orayı örterken bekçi gelmiş. Bekçi anneannemin ve babaannesinin adını çağırmış. ‘Siz ne yapıyorsunuz, daha tarla mı yapıyor-sunuz?’ demiş. (...) ‘Yapmayın, yapmayın, hepiniz gideceksiniz’ demiş. (...) Sonra bekçi yanlarına gelmiş, ve anneannemin başını okşamış. ‘Bu kızı bana ver ha, bu kıza yazık olmasın’. Annean-nemin annesi de demiş ki, ‘Yok ben kızımdan ayırlamam’.

Sonra bir gün herkesi köy meydanında topluyorlar. Özellikle unutmadığını söylediği bir şey, belinden aşağıya kadar uzun saçlı olan genç halasının saçlarından sürüklenmesi, kız çocukları arasında sürüklenerek ilk önce onun ayrılması. Bazı genç kızlar o sırada askerler tarafından ayrılıyor –anneannem ‘güzelleri seçtiler’ diye an-latıyordu– diğerleri de hemen apar topar yola çıkartılıyorlar. (...)

Yolda ilk hatırladığı yer Şarkışla istasyonu. Şarkışla istasyo-nu, kendisi, annesi, babaannesi ve üç küçük kardeşi. (...) Bir de kundakta erkek kardeşleri var. (...)

Şarkışla tren istasyonuna kadar zaman zaman kağı arabası gibi bir şeyler bulup yola devam etmişler. Her durdukları yerde askerlerin, köylülerin, tek tek çocukların, kadınların arasına gi-rip elbiseleri parçalamaları, üzerlerinden altın veya benzeri şey-leri almaları, çeşitli yiyecekleri ekmek karşılığında elbise alışve-rişleri, altın istemeleri var. (...)

Annesinin öldürülmesi en çok aklında kalan olay. ‘Annem oldukça gençti, güzel bir kadındı’ diyor. Sanırım yirmili yaşlarında annesi. Diyor, ‘Malatya Akçadağ’da peşimize köylüler düştü, kaçmaya çalışıyoruz. Babaannem bebeğin kundağında birkaç tane altın saklamış. (...) O kovalamaca sırasında arabayla kaçmaya çalıştık ama annemi köylüler yakaladı. O sıra babaannem hızla yola devam etti ve hiç bakmayalım diye gözlerimizi kapattı’. ‘Bir an döndüm baktım ki’ diyor, ‘annemin üzerinde tepinen insanlar filan’” (Altınay-Çetin, ss. 171-173).

Ya da yola bile çıkarılmaksızın, oracıkta katledilmeler:

“Sonra bir akşamüstü köy aniden askerler tarafından basılmış. Kadın-erkek, çoluk çocuk herkesi köy meydanına toplamışlar. Herkesi ip gibi sıraya dizmişler. Hepsi tek sıra hâlinde dümdüz sıraya dizilmiş. Böyle ip çekilmiş gibi, bir çizgi hâlinde sıralanmışlar. Ferman da annesiyle babasının arasındaymış. Diğer kardeşleri de onların yanındaymış. Annesiyle babası da bunların elinden tutuyormuş. Sonra hükümetin silahlı askerleri bunların tam karşısına geçmişler. Sonra da bunlara durmadan ateş etmişler. Kendilerine ateş edildiğinde, Ferman kendisini annesinin arkasına atmış ve sonra da ölü numarası yapmış. Herkesi öldürdükten sonra askerler çekip gitmiş” (Tekin, ss. 132-133).

Bazen, çoğu sonuçsuz kalan, kaçma çabaları.

“Ermeni kırımı zamanında, Gebzel köyündeki çobanlar dağda koyun güderlerken bir mağaranın önünde yeni örülmüş bir taş duvar görüyorlar. Ermeniler buraya hazine gömmüş diye taş duvarı yıkıyorlar. Orada bir kadınla kucagında çocuğu, iki tane de kız çocuğu çıkıyor. Anlatılanlara göre, katliamda öldürülenler öldürülüyor, bunlar da katliamdan kurtulmak için dağa kaçıyor. Kızlar başka bir aileden. Bunlar dağa kaçarken koyunlarına bulgur, nohut gibi yiyecekler dolduruyorlar. Gündüz derelerden su içiyor, ot yiyorlar, gece de taş oyukların arasında saklanıyorlar. Çobanlar bunları görünce, ‘gidip köye haber verelim’ diyorlar. İşte köyün ileri

gelen bir ailesine haber veriyorlar. Onlar da 'Alın getirin' diyorlar. Çobanlar onları almak için geri dönüyorlar. Kucağında bebeği olan kadın, çobanların seslerini duyuyor. O sırada kucağındaki bebeği ağlıyor. 'İnsanlar çocuğun sesini duyar, bizleri görürler' diye, çocuğu o anda boğup öldürüyor...' (Tekin, ss. 36-37).

Kimi zaman dost elini uzatan Kürt ya da Türk, Müslüman komşular...

"Ama çoğu Aşiret reisleri bu katliamlara karşı çıktı. Kendi Ermenilerini Hükümetin eline teslim etmedi. Onları korudu, kolladı. Onların hükümete gücü yetiyordu. Onlar çok güçlü aşiretlerdi. Hiçbiri Ermeni'sini hükümete teslim etmedi" (Tekin, s. 141).

İçlerinden en güzellerini seçip alıyorlar: *"Ninem bir din adamı tarafından korunmak için mi alındı yoksa güzelliğinden mi? Bazıları diyor korumak için aldı. Ama bakıyorum güzel kızlar alınmış hep. Güzel olmayanlar alındı mı alınmadı mı benim bir araştırmam yok, ama bireysel kanaatimi söylüyorum mahallede gördüklerimden. Ninem de güzel bir kadındı, acaba ondan mı alındı? Yani madem bunları öldürecekler, bu da güzel bir kızdır, alalım mı dendi?" (Altınay-Çetin, s. 44). "Bir de katliam zamanında bizim Kürtler, Ermenilerin en güzel kızlarını, en güzel kadınlarını kaçırdılar. Onları getirip sakladılar. Katliam işi bitip ortalık yatıştıktan sonra onları evlerine getirip onlarla evlendiler" (Tekin, s. 143).*

Ölen ölüp giden gittikten, kaçabilen kaçtıktan sonra iş geliyor geride kalanların talanına:

"Ermeniler katledildikten sonra Kürtler daha yaygın bir şekilde oraya yerleşiyorlar. Ermenilerin evlerinin tamamı boşalmış durumda, gelip işgal ediyorlar. (...) Bir tek babaannem ve birkaç Ermeni sağ. Babaannem kendi mallarını koruyor.

Dedemin de bir karısı ve bir çocuğu var. Babaanneme, malvarlığından dolayı veya işte güzel bir Ermeni kadınla beraber olmak için (...) evlenme teklif ediyor. Birkaç defa elçi gönderi-

*yor. Kadın kabul etmiyor. ‘Benim bir oğlum var, bunu büyüt-
mek için sağ bırakıldım. Bir Müslümanla beraber olmam müm-
kün değil’ diyor. Bunun üzerine babaannem dedemin adamları
tarafından kaçırılıyor. Zorla evlendiriliyorlar. Kadın hayır de-
mesine rağmen imam bunları evlendiriyor.(...)*

*Evlenir evlenmez mallara el koyma süreci başlıyor. Normalde
kadın evlenince mal ve mülkleri kocaya verir ve uysal bir kadın
olur. Babaannem ise çok inatçıymış. Dedem bakıyor ki kadın mal-
ları kendisine vermiyor, hepsini satıyor. (...) Bütün mal varlıkları
bitince mi, sıkılınca mı bilmem, bir süre sonra dedem babaannemi
babamla birlikte evden atıyor” (Altınay-Çetin, ss. 54-55).*

Hepsi evden atılmıyor tabii. Büyük bölümü, yeni ve Müs-
lüman adlarla, suskun, hüzünlü, çalışkan bir yaşama, her biri bi-
rer Müslüman olan çocuklarına, torunlarına adıyorlar kendileri-
ni [*“Mesela diğer nineler, Kürt Müslüman kadınlar yaşlandıktan
sonra erkeğin otoritesini alıyor. Diyelim gelinlere fırça atar, kız-
lara laf söyler, sigarasını içer. Bizde ise tam tersi, mazlum bir
kadın...”* (Altınay-Çetin, s. 41)]. Kimliklerini birbirlerinden bi-
le gizleyerek. [*“Abisinin karısının ailesi Amerika’da yaşıyormuş,
onlar da Ermeniymiş. Yirmi yıl boyunca birbirlerine hiç söyle-
memişler. Karşılıklı birbirlerini Türk biliyorlar. Yirmi yıl bo-
yunca insan bunu söylemeden nasıl gizler?”* (Altınay-Çetin, s.
26)]. Çoğu zaman eski Müslümanlara taş çıkartacak kadar mü-
min. [*“‘Müslüman nine’ tipli kadınlar vardır ya, öyleydi. Bayağı
dindardı. Ama 100 yaşındayken bile cımbızla bıyıklarını alırdı.
Süsüne düşkün, oturmasını kalkmasını bilen bir kadındı. Hiç
bunamadı. Ölene kadar bilinci o kadar açıktı ki Namazını kılar-
dı, din hakkında konuşurdu. Bir gün ‘Abdest aldırın bana’ dedi.
Abdesti aldırdı ve yatağında öldü”* (Altınay-Çetin, ss. 47-48)...

Yumurtaların kırmızıya boyanıp tokuşturulduğu, incikli-
boncuklu giysilerle konu komşu ziyaretlerine, kiliseye çıkıldığı
günler çok gerilerdedir artık. Kimi zaman bir şifre gönderilir

boşluğa, belki bir anlayan, anlam veren olur diye... [*“Hiç unutmam anam saç ekmeği pişirirdi. Ekmeği pişirdikten sonra saco ocaktan alır, duvara dik olarak dayardı. Sonra da ekmeği çevirdiği evirgeç ile, ıslı ve küllü sacın ortasına artı işareti çizerti. (...) Anam her sac ekmeği pişirdiğinde mutlaka bu + işareti saca çizerti, ben de bunu görür, ama buna hiçbir anlam veremezdim. Bir seferinde babam, anamın yaptığı bu + işareti gördü ve anama çok kızdı...”*] (Tekin, ss. 18-19).

* * * * *

Evet, konuşmaya başladı ‘torunlar’. Ve onlar konuştuğça, ‘gayriresmî tarih’imizin mahrem köşe-bucakları, üstü örtülü gerçekleri, sırları, bir bir saçılmaya başladı ortalığa. Kabuk tuttu sanılan yaralar, bir kez daha kanamaya koyuldu.

Ama bu kez, yararlı bir kanama bu. Böylelikle, tehcir edilenlerin, katledilenlerin, birbuçuk milyon, bir milyon, altıyüzbin, üçyüz bin, yani rakamlar değil, bize değen öyküleri olan insanlar olduğunu görebiliyoruz. Bazılarımızın ‘Ermeni dölü’ olduğunu keşfediyoruz. Bu hayırlı bir şey. Çünkü insanın insana açtığı yarayı, yine insan sıcağı sağaltır. Sağaltabilmek için ise hem bilmek, hem de empati kurabilmek gerek...

Anneannen’den başlamak üzere hem *Kara Kefen*, hem de *Torunlar*, çok yararlı bir işe soyunmuş yapıtlar. O uğursuz 1915 yılında komşularımız, toprağımız ‘Gökgözlüler’in bu topraklardan hoyratça çekilip alınışına seyirci kalan, mallarını yağmalayan, altın bulurum diye evlerini tarumar eden, kadınlarına el koyan, çocuklarını katledenlerin torunlarına, kendi gerçeklikleriyle, tarihleriyle yüzleşme olanağı sunuyorlar.

Böylesi bir yüzleşme, bastırılmış kolektif suç duygusunun dönüştüğü, yüreklerimizi kemiren o şövenizm virüsüne deva olabilir mi, dersiniz?

‘KÖY ÖĞRETMENİ’ MİTOSUNUN SONU: *İKİ DİL BİR BAVUL**

“Kullanılması derecesinde
keskinleşen tek alet dildir.”³⁸

İkisi de yanılmıyorsa aynı zamanlarda girdi vizyona... Biri, gösterime girdiği ilk üç günde izlenme rekorları kırdı; tüm ‘Mehmetçik medya’dan övgü üzerine övgü aldı, askerî rical ve MHP’lilerin tam kadro teşrifine mazhar oldu, Deniz Baykal hayranlığını ifadeden geri durmadı. Şimdi rivayet o ki, AKP’nin şu günlerdeki Kızılcahamam kampında da gösterilecekmiş...³⁹ Hâlen vizyonda olduğu salonlar, tıklım tıklım. *Nefes*’ten söz ediyorum.

İkincisi ise, Altın Portakal festivalinden, Uluslararası Ortadoğu Filmleri Festivali’nden, Adana 16. Altın Koza Film Festivali’nden aldığı ödüllere, pek çok film eleştirmeninin haklı övgülerine karşın, yurdumun ‘standart’ seyircisi (bu, galiba genç, işsiz ya da öğrenci ve de erkek profiliyle boy gösteriyor) tarafından ‘pek’ tutulmaması bir yana [*“ne zmn biticek dedigim çok sıkıcı ve asla 9 milyona değmeyen bir film (hem de öğrenci 9 ytdi) ben de yorumlara kanıp gittim ama hakaten değmezmiş..ztn bir olay*

* Newroz Gazetesi, Yıl: 3, No: 112, 3 Aralık 2009; Birgün Pazar, 20 Aralık 2009; devrimcitavir.net; www.halkingunlugu.net/guncel/index.8.html; www.postager.com; www.yeni-sentez.net; www.mesop.net; www.penche.net; ronicensar.sosyomat.com/blog/4107019-Turquie; www.dusunadasi.org/index.php?option=com; www.ivmedergisi.com.

³⁸ Washington Irving.

³⁹ Hürriyet, 19 Kasım 2009.

*oldugu da yok belgesel gibi birsey..türkiyenin doğusunun gerçekliğini göstermiş”, diyor bunlardan biri, film hakkında görüşlerin kaleme alındığı bir sitede. Bir diğeriye ekliyor: “çok güzel bir film gerçekten aslında biz filmin gerçeklik payı olduğu için seviyoruz yani bu film gerçekleri yansıtıyo.acı gerçekleri.. güneydoğuda çocukların çoğu ana dili türkçe yerine kürt.çe öğreniyo buna gerçekten bir dur denmeli bu belkide bir filmle bile olabilir...” (Not: yorumları harfine dokunmadan veriyorum –SÖ)], gösterimde kalabildiği tek-tük kentlerde, sinemaların en ücra, en küçük salonlarında ‘unutuluşa terk edildi’... Doğru tahmin ettiniz; bu sefer de *İki Dil Bir Bavul*’dan söz etmekteyim.*

Duydunuz, ya da gördünüz; ilk tayini Kürt illerinden birinin ‘orda bir köy var uzakta’ kıvamındaki bir mezrasına çıkan Denizlili –ve tabii ki bir kelime bile Kürtçe bilmeyen– çiçeği burnunda ilkokul öğretmeni ile çoğu hiç Türkçe bilmeyen öğrencilerinin bir öğrenim yılına sığdırılmış öyküsü... İki gencecik yönetmenin sırtlarında kameralar, ilk görevine yol alan Denizlili delikanlı, Emre Aydın’ın peşine takılıp düş kırıklıklarını, ‘yabancı’lığını, yalnızlığını, açarsızlığını gün be gün kaydettikleri belgesel. Yapyalın, kısacık, sıcacık...

Ama olanca yalınlığı içerisinde devasa bir iş başarıyor; tanrı kadar eski bir mitosu yerle bir ediyor: “Öğretmenler; yeni nesli Cumhuriyetin fedakâr öğretmen ve eğitimcileri sizler yetiştireceksiniz, yeni nesil, sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin becerinizin ve fedakârlığınızın derecesiyle orantılı olacaktır. Cumhuriyet: fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek karakterli muhafızlar ister. Yeni nesli, bu özellik ve yetenekte yetiştirmek sizin elinizdedir”, “Sizler Cumhuriyet meşalesiyle bu yurdun en ücra köşelerini aydınlatacak, ayak basılmamış mezralara medeniyet, mini mini yavrulara ilmin ve fennin ışığını götüreceksiniz”, “Sizin başarınız, Cumhuriyetin başarısı olacaktır” güzellmeleriyle sırtı sıvazlanıp dağ başlarında, kuş uç-

maz, kervan geçmez mezralarda kaderlerine terk edilen ‘idealist köy öğretmeni’ mitosunu. Başlıca aksesuarı beş sınıf için toz toprak içerisinde tek bir köhne derslik, kırık sıralar, bir Atatürk büstü, ancak kağıt sıkıştırılarak kapanan sınıf kapısı, kimbilir kaç yıldır tedavüldeki rengi atık kağıt bayraklar, dersliğin yıllardır boya badana görmemiş duvarlarına rastgele asılı ‘Ali top at, Leyla lale al’ fişleri, krepon kağıdından şeytan merdivenleri... ve okul bitişiği suyu akmayan, tek odalı harap bir lojman, bir yer yatağı, kırık dökük bir ocaktan ibaret bir mitos. Yalnızca uzaktaki annenin kaygılı sesiyle zaman zaman delinen kesif bir yalnızlık. O dünya güzeli, üzüm gözlü çocukların hasada, –çoğu zaman da binlerce kilometre uzağa, pamuğa, tütüne– gittiği, evde kalanların bir batın sonraki kardeşlerine bakmak zorunda olduğu, zaten devam etseler de dilinden anlamadıkları için, nereye yerleştireceklerini, ne yapacaklarını bilemedikleri için sıkılı-verdikleri, yıliverdikleri devamsız dersler... Aralarında başka bir yıldızdan gelmiş gibi duran, hâllerinden anlamaya gayretli, iyi niyetli bu son ‘yaban’a, “ben apartmanda yaşıyorum biliyor musun, suyun, elektriğin kesilmesine alışık değilim”, diyen yolunu şaşırmış genç uzaylıya nasıl davranacaklarını, nereye koyacaklarını bilmeyen köyün erkekleri... Okulu “Çocuklar ordayken hiç değilse kafamızı az dinliyoruz” diye seven köyün kadınları... “Yabancı dil lazımdır; çocuklarımız hiç değilse orada Türkçe öğreniyorlar”dan ibaret bir eğitim ‘heves’i...

İlk tayini 2008 öğrenim yılında çıktığına göre Emre, belli ki Eğitim Fakültesi mezunu. 2000’li yılların sonlarında 23-24 yaşlarını süren bir genç adam. Yani öğretmenlik eğitimini ‘düşük yoğunluklu savaş’ın ‘o’ coğrafyayı kavurup ‘bu’ coğrafyayı çürüttüğü yıllardan sonra; Kürt partilerinin birbiri ardı sıra kapatılıp açıldığı, bunlardan bazılarının parlamentoya girmeyi başardığı, Kürt illerinin büyük bölümünde HADEP-DEHAP-DTP hattından belediye başkanlarının seçildiği; Kürdistan coğ-

rafyasında yüz binlerce kişilik gösterilerin düzenlendiği, ‘Kürt sorunu’ konusunda kilolarca mürekkep akıtıldığı, tonlarca kağıdın kullanıldığı, TV ekranlarında hemen her gece bir sürü ‘aydın’ın, asker ya da sivil birçok ‘uzman’ın boy gösterdiği, kâh ‘milliyetçi’, kâh ‘demokratik’ şahlanışların birbiri ardı sıra patlak verdiği... Özetin özeti, kimsenin Kürt sorunu karşısında bigane kalamayacağı bir ortamda tamamlamış eğitimini...

Ve besbelli ki, öğretmenliği öğrenirken hiçbir hocası, kur’ası çekilirken hiçbir Milli Eğitim görevlisi kendisine, vazgeçtim çok dilli eğitim sistemi, anadilde eğitim, kültürel haklar vb.nden; “Evladım, bak, ülkemizin Güneydoğusunda Kürtçe diye bir dili konuşan insanlar yaşar; bunların çocukları genellikle Türkçe bilmez, tayinin buralara çıkarsa şöyle şöyle davran”, diye akıl vermeyi dahi akıl etmemiş. Ne bileyim, iki kelime olsun Kürtçe öğrenmesini salık veren çıkmamış... Emre bir bavuluyla gelmiş, Yılmaz Erdoğan’ın şiirinde dediği üzere, ‘bir ülkeden, bir iç ülkeye...’ Bir de, bilincinin gerisindeki, o artık kâh bir karabasan, kâh bir karikatüre dönüşen, ‘Cumhuriyet öğretmenin misyonu’na dair *diktum*’la: “*Milliyetin çok açık niteliklerinden biri dil’dir. Türk Milletindenim diyen insan, her şeyden önce ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk düşüncesine bağlı olduğunu iddia ederse, buna inanmak doğru olmaz*”.⁴⁰ Bu nedenle de bir türlü anlayamıyor her hafta başı okul bahçesine sıra sıra dizdiği Kürt bebelerine okuttuğu ‘And’ın onlar için koro hâlinde bağrıışmanın şamatasından başka bir anlama gelmediğini... Ya da 23 Nisan’daki kısa söylevin yankılarının belleklerden çuval yarışının patırtısı içerisinde silinip gideceğini... Veya o her birine mecburen ‘pekiyi’lerle dolu karnelerini dağıtıp otomobiline binerek memleketine doğru yola koyulur koyulmaz soluğu su kenarında alan çocukların öğ-

⁴⁰ Önder Mehmet, *Atatürk’ün Yurt Gezileri*, İş Bankası Yay., Ankara, 1998, s. 8.

rendikleri her Türkçe kelimeyi bir sonraki okul yılına dek neden unutacaklarını... Anlamıyor... Belki de umursamıyor...

* * *

Evet, *İki Dil Bir Bavul*, Türk eğitim sisteminin nasıl bir *farsa* dönüştüğünü, bu konuda yazılabilecek ciltler dolusu kitaptan daha özlü, daha yoğun bir biçimde gösteriyor hepimize. Yalnız öğrencilerin değil, öğretmenlerin de kuşaktan kuşağa salt ezber zoruyla tekrarlayageldikleri bir müfredatın hayatla ne denli ilişkinsizleşmiş olduğunu... Suyun Batı yakasındaki işlevselliği fazlasıyla tartışmalı bu köhnelik yığınının öte yakaya geçildiğinde, uygulayıcısının dahi paçasına yapışan dev bir 'absürdite'ye dönüştüğünü...

Ve film bizi öğrencileri üretken kılmayı hedefleyen, evrensel olduğu kadar yerel bilgiye de kayıtsız kalmayan, müfredatının hazırlanışı tüm topluluğun katılımıyla gerçekleşecek, toplumsal ve kültürel gereksinimlere duyarlı, anadil eksenli, kuramsal olduğu kadar pratik bir öğrenimin zaruretinin anlatıyor.

En büyük başarısı da nedir, biliyor musunuz? Hiç bağırmandan yapıyor tüm bunları... Bu nedenledir ki tüm Eğitim Fakültelerinde, ders malzemesi olarak gösterilmesi, tartışılması gerek...

‘DEVİRİM’ VE ‘KÜLTÜR’ ÜZERİNE ÇERÇEVE DÜŞÜNCELER*

“Büyükler neden büyüktür, bilir misiniz?
Biz, dizlerimizin üstüne çökmüşüz de ondan.
Artık kalkalım!”⁴¹

Değişimsizliğin sosyologu Talcott Parsons, bir makalesinde, Amerikan toplumunu bütünleştiren en yüksek değerlerin (enstrümantal aktivizm, Weber’in münzevî Protestanlığı), yani Amerikan *kültürünün* Amerikan tarihi boyunca hiç değişmediğini yazabilmişti... (akt. Applebaum 1970: 71).

Benzer bir iddiayı İngiltere için, farklı bir bağlamda Britanyalı tarihçi Macfarlane (1993: 178-189) de dile getirmekte, İngiliz toplumsal/hukuksal, hatta siyasal kurumlarının (hükümet biçimi, hukuk sistemi, sosyal sınıflar, toprak rejimi, akrabalık, evlilik, aile yapısı...) en azından 13. yüzyıldan bu yana temelde aynı kaldığını söylemektedir.

İki yazar arasında yaklaşık 30 yıl, belki biraz daha fazlası olmalı. Tüm bir sosyal bilimler camiasının ‘(toplumsal/kültürel) değişim’ üzerinde kafa yormakla geçirdiği 30 yılın ardından,

* Evrensel Kültür, No: 197, Mayıs 2008; Esmer Dergisi, No: 40, Haziran 2008; <http://www.atik-online.net/modules.php?name=News&file=article&sid=1133>; istanbul.indymedia.org/-117k; <http://www.mavidefter.org/anasayfa/content/view/361/64/>; www.yeniortam.org/33aral.html-25k; www.mazgirt.net/modules.php?name=Kose_Yazilari&op=viewarticle&artid=56-86k; solplatform.org/archive/index.php?f-9.html-10k.

⁴¹ Stirner.

sosyal (ve kültür) bilimler(in)de sarkacın yeniden ‘değişimsizlik’ ve ‘istikrar’a doğru salındığını görmek, düşündürücüdür.

Gerçekten de Macfarlane, sosyal bilimleri (tarihsel) süreklilik ve (toplumsal-kültürel) istikrar üzerinde yeniden düşünmeye çağıran tek sosyal bilimci değil. En azından kültür üzerine düşünen-yazan kalemler, 1960’ların ‘devrimci’ rüzgârlarının ardından, 1980’lerde kültürü değişmesi (olanaksız değilse) zor akli dizilimlerle bağlantılı olarak tanımlamaya yönelmiş, kültürler arası erişimsizliği vurgulayan göreci yaklaşımlar daha çok rağbet görür olmuşlardır.

Bu ‘regresyon’un kuşkusuz iktisadî-siyasal, tarihsel ve ideolojik bir dizi nedeni var: Batılı ‘Akademia’yı da etkisi altına alan ‘68 dalgasının Batı’nın iktisadî-siyasal çerçevelerinde köklü dönüşümlere yol açmadan geri çekilmesi, sosyalist sistemin dağılması, neo-liberal versiyonuyla birlikte kapitalizmi tek ve ebedî gerçeklik ilan eden ideolojik hegemonyanın tesisi (‘Bilimsel-Teknolojik Devrim’, ‘Elveda Proletarya’, ‘Tarihin Sonu’ söylenceleri), kültürel muhafazakârlığın yükselişi, kimlikleri sabit, geçirimsiz kültürel kendilikler olarak algılayan ‘kimlik’ söylemlerinin ‘sınıf’ ve ‘sınıf mücadeleleri’ne dayanan argümanları ikame edişi...)

Neyse ki, sol/muhallif çevreleri de pıtrak gibi biten ‘post-’ söyleme teslim eden bu ataletin sonuna yaklaştığını gösteren emareler, 1990’ların sonlarından itibaren dünya sahnesinde boy göstermeye başladı yeniden. Devreleri giderek daralan bölgesel krizlerden, ÇUŞ’lar kapitalizmini fenersiz yakalayan büyük boyutlu ve militan küreselleşme karşıtı gösterilerden Latin Amerika’nın yeni popüler-sol rejimlerine bir dizi gelişme, bu değişimin göstergesi.

Bu durum, nicedir gözden düştüğü ilan edilen ‘Devrim’ ve onunla ilişkili soru(n)ları yeniden ele almamıza olanak sağlamakla kalmıyor, böyle bir girişimi gerekli, hatta zorunlu kılıyor.

Son yirmi yıldır süregiden tartışmaların ve hegemonik söylemlerin ‘Devrim’ kavramıyla birlikte ele alınmasını en sorunlu kıldığı alanlardan bir tanesi de hiç kuşku yok ki, ‘kültür’dür. Bu, büyük ölçüde, ‘kültür’ üzerine düşünme konusunda kendini neredeyse ‘tekel’ ilan eden ana-akım ABD sosyal biliminden kaynaklanan ve hâlâ ‘devrim’i güncel görenler açısından, aşılması zorunlu bir sorundur.

Açımlayalım.

ABD sosyal bilimi, büyük ölçüde Weber’in mekanist izleyicisi Talcott Parsons’un mirasına dayanmaktadır. Parsons, bildiği üzere, insan ve toplum bilimleri arasında ‘işbölümü’nü tesis ederken, insan eyleminin dört düzlemini ayırt ederek her birini bir ‘uzmanlık alanına’ tevcih etmişti. Bunlar, kabaca, *psikolojinin* (psikanaliz ya da davranışçılık) alanını oluşturan bireysel kişilik; *sosyal psikoloji/grup dinamikleri*’nin alanına giren bireylerarası etkileşim; *sosyolojinin* konusu olan grup ya da toplumsal sistem; ve *antropolojiye* emanet edilen kültürel sistem idi.

Bu bölümlenme, salt bilimler-arası uzmanlaşma gereğinden kaynaklanan bir işbölümünden ibaret değildi üstelik; Parsons’un, bir ‘mekanik harikası’ olarak nitelenebilecek ‘dörtlü sistem’inin de bir yansımasıydı. Özetin özetıyla bu ‘dörtlü sistem’in, tüm insan (ve toplum) davranışının dört ilke uyarınca işlediğini (uyarlanma, hedefe erişim, bütünleşme, gizil örüntü sürdürümü), bu dört ilkenin aşağıdan yukarı doğru sıralanan bir dizilim gösterdiğini, değişime en açık olan uyarlanma süreçlerinden yukarı çıkıldığında, değişime karşı direncin arttığı, gizil örüntü sürdürümü işlevini üstlenen değerler sistemi ya da kısaca *kültür*’ün değişime en kapalı ve toplumsal varlığı(organizasyonu) dengede tutmaya yaran bir ‘alan’ı oluşturduğu vb. varsayımlarına dayanmaktaydı.

Bu Parsons ‘statigi’, onun ‘Kültür’ alanıyla ilgilenmekle görevlendirdiği öğrencilerinden Clifford Geertz tarafından benim-

senerek kültürle ilgili yaklaşımlarda paradigmatik bir konuma getirilmiştir.

Geertz'e –ve ondan etkilenen bir dizi postmodern düşünüre– göre kültür, 'toplumsal yapı'yla bağlantılı, ancak ondan ayrı, kendi özerk devrim dinamiklerine sahip bir simgeler/anlamlar ağıdır. Hem insanların çevrelerini, olup-biteni anlamlandırmalarına olanak sağlayan bir haritayı, hem de davranışlarını üzerinde biçimlendirebilecekleri bir 'davranış modeli'ni sunmaktadır. Dahası, bu 'anlamlar ağı' her bir tikel toplumun üyeleri tarafından paylaşılmaktadır; bir başka deyişle 'tikel', 'kendine özgü'dür.

Geertz'in, kendisini izleyen kültür araştırmacılarına bıraktığı miras, bu anlamda ikilidir: 1) Kültürün zihniyetler/anlam(landırma)lar/simgeler alanına taalluk eden bir 'şey' olduğu; dolayısıyla toplumun maddi koşullarıyla bağlantılarının, ancak her biri kendi içerisinde kavranılması gereken tikelci dolayimlarla ele alınabileceği; ve 2) Her bir kültür, belirli bir toplumun mensuplarının paylaştığı bir 'simgeler/anlamlar ağı' olduğuna göre, kültüre yaklaşımın ancak 'göreci' olabileceği.

Geertz'in kastından bağımsız olarak, en azından kültürel antropoloji alanında paradigmatik bir konum yüklenen bu miras, kültürün insanları sarıp-sarmalayan, onları iradelerinin dışında teslim alan, şeyleri anlayıp yorumlamalarında ve davranışlarında rehberlik eden kişilik-dışı bir şey, bir 'geist' olarak anlaşılıp yorumlanmasında aracısal oldu.⁴²

'Kültür' ile 'devrim'in ilişkileri üzerinde düşünmek, öncelikle kültürün 'bu' kavranılışına itiraz etmeyi gerektirmektedir.

⁴² Hiç kuşku yok ki 'bu' kültür kavrayışının tek sorumlusu Geertz değildir. Kültürel antropoloji içerisinde en azından neo-Kantçılardan bu yana kültürü maddi yaşam koşullarından bağımsız, giderek onları önceleyen ve insan zihinlerindeki izdüşümlerini şekillendiren bir görünüş olarak görme eğilimi mevcuttur. Geertz, olsa olsa bu görüşün 70'lerin sonlarında yeniden popülerize olmasına aracılık etmiştir.

Böylesi bir itiraz ise, kanımca öncelikle kültürlerin iktisadî-siyasal-toplumsal bağlamlarda sürekli olarak üretilen ve yeniden üretilen ‘mamuller’ olduğunu⁴³ öne sürerek başlamalıdır işe.

Bu bakımdan Eagleton (2005: 9-42)’ın kültür kavramının tarihsel izini sürdüğü son derece önemli çalışmasında, kavramın özgün anlamının doğayla ve emek süreciyle bütünleşikliğine dikkat çekişi yol göstericidir. Latince “tarımda gelişimden ikamet etmeye, tapmaktan korumaya kadar birçok anlama gelen” *colere* fiilinden türetilen kültür kavramı, “kendi aşkınlığının araçlarını kendisi üreten” doğaya, ya da daha doğru bir deyişle, doğanın insan eliyle dönüştürülmesine içkindir. “Doğa her zaman bir anlamda kültürelse, kültürler de kendileriyle doğa arasındaki sürekli alışverişten, yani emek dediğimiz şeyden oluşurlar”, demektedir Eagleton (2005: 11); ve “başlangıçta tümüyle materyalist bir süreci imlemiş” olan ‘kültür’ün, “zamanla mecazi olarak tinsel meselelere kaymış” olduğuna dikkat çekmektedir. Ve kültür kavramı, “Marksist tabirle, alt yapıyla üstyapıyı tek bir kavramın çatısı altında toplar” (s. 10).

Evet, kültür, doğal bir varlık olan insanın, yaşamını sürdürebilmek için doğa üzerinde birtakım işlemler gerçekleştirmesiyle biçimlenir. Bu faaliyetler, insanların birbirleriyle ilişkiye girmesini, birlikte yaşamasını, iletişim kurmasını, toplumsal örgütlenmeler oluşturmalarını, bu örgütlenmelerin kalıcılığını sağlamasını, bilgi ve deneyimlerini yeni kuşaklara aktarmasını... vb. vb. gerektirmektedir. Bir başka deyişle, insan doğal gereksinimlerini doğadan karşılama süreci içerisinde ‘toplumsallaşır’; ‘sürü’den, ‘toplum’a dönüşür. İnsanı sürüden topluma dönüştüren ‘şey’ ise kültürdür.

Şu hâlde kültürü toplumdan, insanların doğayı dönüştürme faaliyetlerini insanların düşünceleri, inançları, tahayyülleri, an-

⁴³ Bu görüş, en azından Hobsbawm ve Ranger (1983)’dan bu yana toplum ve kültür bilimlerin gündemindedir.

lamlandırma çerçeveleri, 'anlam ağı' vb.den soyutlayarak ele almak, yani 'toplum' ile 'kültür'ü birbirinden soyutlamak, ilk bakışta analitik bir kolaylık sağlıyor gibi gözükse de, sonuçta analizi içinden çıkılmaz bir hâle getiren bir teşebbüstür. İnsan pratikleri ile insan tahayyülleri arasındaki bağlantıyı (tahayyül pratikten türer ve pratiği biçimlendirir) kopartarak, onları birbirinden yalıtlayarak ele alan her türlü analiz girişimi, yalnızca eksik olmakla kalmaz, aynı zamanda yanılsamalara açılmaktadır.

Bir başka deyişle, kültürü insan edimselliğinden, insan aracılığından, soyutlayarak ele almak mümkün değildir. Kültürün biçimlendiricisi, taşıyıcısı, aktarıcısı, insanlardır; maddî yaşam koşullarını üreten, dönüştüren insanlar.

Öte yandan insanlar, daha doğrusu oluşturdıkları toplumlar, çelişki ve çatışmalardan arî, uyumlu, korporat bir tarzda işleyen 'organizmalar' değil, iktisadî ve siyasal kaynaklara erişimi farklılaşmış kesimlerin oluşturduğu, çatışmalı kendiliklerdir. Toplumun bu 'çatışmalılık' hâli, kültürün de 'bütünleştirici', 'pürüzsüz', 'çelişkisiz' bir kendilik olarak kavranılmasının bir yanılsamadan ibaret olduğuna işaret eder. Kültür, gerçekten de taşıyıcısı olan toplumun çeşitli kesimleri arasındaki çatışmaların alanıdır: farklı toplumsal kesimler, kültürel dağarcıktan farklı unsurları seçerek (ya da yeni unsurlar ithal ederek) bunları yeniden yorumlar, yeni bir dizilime tabi tutar, ve kendi konumlarını savunmak, pekiştirmek ya da ilerletmek üzere sürekli bir manipölasyona tabi tutarlar. Bir kültürel dizilimin başat hâle gelmesi, taşıyıcısı toplumsal kesimin iktisadî-siyasal pozisyonundaki ilerlemenin bir göstergesidir.

Ne ki, böylesine dinamik ve çatışmalı bir alan olan kültürün yüklendiği atavistik bir 'ezelîlik/ebedîlik' imgesi ve bu imgeden kaynaklanan yaptırımcı/buyurgan gücü ('bu, kültürümüze aykırıdır', 'dinimiz/kültürümüz böyle buyuruyor' vb.), onu iktidar mücadelelerinin vazgeçilmez bir alanı kılmaktadır. Uygulamala-

rını “korporat bir bütün olarak tüm toplumun tutunumlu ve tutarlı zihinsel münderecatı, değer sistemi, örf ve adetleri vb.” olarak tanımlanmış bir ‘kültür’e göndermeyle meşrulaştırmak, kuşkusuz ki önemli bir iktidar aracıdır. Şu hâlde gerçekte dinamik, çatışmalı bir alan olan kültür, çatışksız, kendine özgü, ‘süper-organik’ bir görünüşü, bir ‘*geçiş*’ olarak kavranışıyla, bir ‘atalet aracı ve kaynağı’na, hatta bir reaksiyon aracına dönüştürülme riskiyle de yüklüdür.

Dolayısıyla, Parenti’nin (1999) deyişiyle, “(...) kültür, bizi etkileyiş tarzındaki algı eşiği altında olma hâli düşünüldüğünde, bedensizleşmiş, her yerde hazır ve nazır bir kendilik olarak görülebilmesine karşın, mekân içerisinde yüzerek üzerimize çöreklenen soyut bir kuvvet değildir. Gerçekte kültür, bir toplumsal yapı aracılığıyla dolayımlanır. Kültürümüzü başka insanların dahil olduğu bir toplumsal ilişkiler ağından ediniriz: aile, akranlar veya cemaat içerisindeki diğer enformel birlikler gibi birincil gruplar ya da artan ölçülerde olduğu üzere, okullar, medya, kiliseler, hükümet ajansları, şirketler ve ordu gibi daha formel tarzlarda eklemelenmiş ve yasal olarak kayıtlanmış kurumlardan.

Satın alma ve ikna ile egemen yönetici sınıf çıkarlarına bağlanan bu türden toplumsal kurumlar, sürekli olarak, özellikle de içlerinde komuta konumunda olan kişiler ya da onlardan yarar sağlayanlar tarafından siyasal açıdan nötr olarak sunulmaktadır. Gramsci’nin ordu için söyledikleri, kapitalist toplumdaki çoğu diğer kurum için de geçerlidir: ‘sözde nötrlükleri yalnızca gerici tarafa destek anlamına gelir’”.

Evet, kültürümüzü çoğunlukla egemen sınıfların ideolojileri doğrultusunda biçimlenmiş, genellikle egemen sınıf(lar)a eklemelenmiş formel-informel kurum ya da gruplar aracılığıyla ediniriz. Geçmişin kutsal aylasıyla donanmış, yüzlerce, belki binlerce yıllık bir süregelenliğin meyveleri olarak sunulan ‘kültürel değerlerimiz’, gerçekte kültürel yaşama yön veren, ve perso-

nelleri egemen sınıf çıkarlarıyla doğrudan ya da dolaylı bağlantılı kurum ya da yarı-kurumların eliyle hemen her gün yeniden üretilerek (ve de dönüştürülerek/uyarlanarak/ güncellenerek) enjekte edilmektedir zihinlerimize.

Ancak egemen sınıf(lar)ın kültür üzerindeki kontrolü hiçbir zaman tam ve mutlak değildir. Ezilen/sömürülen sınıfların yaşıntı ve deneyimleri, onlara baskı ve sömürüye karşı direniş cepleri sağlayan kültürel münderecata kaynaklık eder. Şu hâlde, her devrimci atılımı, ‘dış güçlerin bizi yozlaştırma, birliğimizi, dirliğimizi bozma oyunu’ olarak damgalamanın, ‘örf ve adetlerimize, dinimize, millî kimliğimize’ yönelik bir saldırı olarak algıla(t)manın, ‘din/vatan elden gidiyor!’ vaveylasıyla reaksiyonu tetiklemenin araçları, kültürde –daha doğrusu egemen(lerin) kültür tanımında– mevcuttur. Tıpkı ezilenlerin kültürel tanım ve araçlarının (diyelim ki bu topraklardaki Pîr Sultan isyankârlığının; Börklüce paylaşımcılığının; “Gavurlar gidince bu toprakların besî bereketi kesildi” deyişini bir halk savsözüne dönüştüren kardeşleşme bilincinin...) da buharlaşıp gitmediği, yeniden devşirilmek üzere o dağarcıkta varlığını sürdürdüğü gibi.

Yani kültürün içerisinde, egemenlerin de, ezilenlerin de; ya da devrimin de, karşı devrimin de başvuracağı araçlar vardır.

* * * * *

‘Devrim’ eylemine getirilebilecek kestirme bir tanım, ‘neyi istediğini bilen’ bir grup (örgütlü) insanın (öznel) iradesiyle, ‘neyi istemediğini bilen’ yığınların (nesnel) hoşnutsuzluğunun buluşmasıdır. Dolayısıyla devrim, nesnel koşulların olduğu kadar, öznel iradelerin de bir ürünü, yani bir nesnel(lik)-öznel(lik) diyalektiğidir. Hoşnutsuzluk ile değişim iradesinin buluşması ya da her birinin veya ikisinin birden yetersizliği, devrimci durumun karşı devrime dönüşmesine yol açar.

Kültür, yığınların hoşnutsuzluğuyla devrimci örgüt(lülüğ)ün değişim iradesinin buluşmasının kritik bağlamını vermektedir. Muğlak kitlesel hoşnutsuzluğu, kitlelerin bilincinde devrim gündemine destek ve katılım iradesine dönüştürmenin bir aracı, bu gündemi toplumun kültürel içeriğiyle bağdaşık kılma çabasıdır. Yukarıda da değindiğim gibi, her toplumun kültürel içeriği ikircimlidir ve ‘yukarıdan’ olduğu kadar ‘aşağıdan’ da müdahalelere açık, hem iktidar/istikrar, hem de muhalefet/devrim-değişim güçleri tarafından tanımlanabilecek unsurlardan oluşur.

Şu hâlde devrim, salt iktisadî-siyasal durum/koşulları değiştirmeyi hedeflediğinde, eksik (dolayısıyla da geri dönüşlü) bir teşebbüs olarak kalmaya mahkûmdur; toplumsal/kültürel bir dönüşümü gündemine al(a)mayan, daha doğrusu toplumun kültürel münderecatını emekten/ barıştan/ kardeşlikten/ katılımdan yana bir içerikle yeniden tanımlamakta başarısız kalan bir devrim girişimi, karşı-devrim güçlerinin yolunu açar.

Evet, her devrim, kalıcılığını sağlayabilmek için aynı zamanda (kitlelerin güncelliği yorumladıkları referans çerçevelerinin dönüştürülmesi anlamında) bir ‘kültür devrimi’ olmak zorundadır. Ancak “güncelliği yorumlamaya yarayan referans çerçevelerinin dönüştürülmesi” işi, (Kemalist ‘devrim’ modelinde olduğu üzere) zecrî önlemlere başvurularak gerçekleştirilmeye çalışıldığında, gizil, şiddetli ve dirençli bir reaksiyonu da devreye sokar. ‘Kültürel alan’a radikal ve zecrî müdahaleler, iktidara gelenlerin ‘yaban/cı’, ‘dışsal’ ‘zorbalı’ olarak görülmesi/gösterilmesini olanaklı kılmaktadır.

Şu hâlde, kültürel dönüşüm, kültürdeki mevcut, kültüre içkin unsurların yeniden yorumlanması aracılığıyla gerçekleştiğinde etkin olabilecektir. Bunun için kültürün paylaşımcılarının –tabii ‘simsar’ konumunda olanlardansa madûnların, ezilenlerin...) bu yeniden yorumlama sürecine katılması olmazsa olmazdır.

* * * * *

Bu ‘çerçeve’ düşünceleri özetlemek gerekirse,

* Kültür, hepimizi sarıp sarmalayan, teslim alan bir ruh/*geist* değil, dinamik olduğu kertede çelişik unsurları havî insanî bir etkinlik alanıdır. İnsanlar yaşam koşullarını üretirken, onları anlamlandırdıkları aklî çerçeveleri de üretirler.

* Yalnızca güncel/gündelik olanı değil, tarihsel olanı da içermesi, bir bakıma, toplumsal praksisin çökeltilerinden oluşması, onu farklı toplumsal kesimlerin/sınıfların kendi siyasal gündemlerini destekleyebilecekleri bir meşruiyet kaynağı hâline getirmektedir.

* Bir başka deyişle ‘meşrulaştırıcı’ hükmü, onu ezenler/sömürenlerin statükoyu korumaya yönelik girişimleri için olduğu kadar, ezilenlerin/sömürülenlerin güncel ve uzun erimli dönüştürücü mücadeleleri için de kritik bir kaynak hâline getirmektedir.

* Ne ki bu söylediklerimden kültürün üzerinde hoyratça ‘tepinilebilecek’, keyfi (ya da mekanistik) müdahalelere açık bir ‘türev’ olduğu sonucu çıkartılmamalı. Kültürün dönüştürülmesi, kültürel dağarcığı oluşturan ‘şeylerin’ (fikirler, değerler, tarzlar, uslûplar, çerçeveler...) ‘yeniden yorumlanması’ işidir. Ve bu da, kendini verili bir kültürün taşıyıcısı/aktarıcısı olarak görenlerin, hiç kuşkusuz ki aralarından en ‘madûn’ konumda olanların katılması elzem bir süreçtir...

Yararlanılan Kaynaklar

Applebaum, Richard P. (1970), *Theories of Social Change*, Markham Publishing Co., Chicago,

Eagleton, Terry (2005), *Kültür Yorumları*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Hobsbawm E. ve T. Ranger (der.) (1983), *The Invention of Tradition*, Cambridge, Cambridge, University Press.

Macfarlane, Alan (1993), *Kapitalizmin Kültürü*, İstanbul, Ayrıntı Yay.

Parenti, M. (1999), “Reflections on the Politics of Culture”, *Monthly Review*, cilt 50, sayı 9.

II. AYIRIM:

‘O DİYAR’DAN İZLENİMLER...

EKVATOR SEÇİMLERİ ÖNCESİ, CONAIE DİYOR Kİ⁴⁴

24 Temmuz Pazartesi. Temel’le birlikte Ekvator’un başkenti Quito’da, ülke yerlilerinin en büyük temsili örgütü CONAIE-nin (Confederación de Nacionalidades Indígenas del Ecuador – Ekvator Yerli Milliyetleri Konfederasyonu) merkezindeyiz. Karşımızda örgütün iletişim sorumlusu Manuel Castro M. ile konuşuyoruz.

İtiraf etmeli ki fazla konuşkan biri değil Manuel. “Kabul etmeli, güvenlik sorunumuz fazla”, diye başlıyor söze. “O kadar çok suiistimal ile karşılaştık ki...”

Önce örgütü tanıtmasını istiyorum kendisinden. İşte –özetle– anlattıkları:

“CONAIE, Ekvator’un çeşitli bölgelerinde yaşayan Shuar, Achuar, Siona, Secoya, COFAN, Waorani, Zaparo, Chachi, Tsa’chila, Awa, Epera, Manta Wancawila ve Kichua milliyetlerinin ve Kichua’yi oluşturan 14 halkın (Saraguro, Kañari, Puruha, Salasaca, Chivuelo, Quizapincha, Waranka, Panzaleo, Situ, Kayangi, Koranki, Natahuela, Otovalo ve Amazonia Kichuaları) en önemli temsili ve merkezi örgütüdür.

CONAIE ülkedeki yerli cemaat, birlik, merkez ve konfederasyonun süregiden mücadelelerinin bir ürünü olarak 16 Kasım 1986’da kuruldu. CONAIE bugün bünyesinde üç bölgesel örgütü barındırıyor: Sierra bölgesi yerlilerinin örgütü *ECUARUNARI*; Amazon yerlilerinin örgütü *CONFENAIE* ve kıyı bölgesi yerlileri-

⁴⁴ Sosyalist Demokrasi, No: 36, 25 Ağustos 2006...

nin örgütü *COINCE*. Ulusal karakterli, bağımsız bir örgütüz; hiçbir siyasal parti, devlet, yabancı ya da dinsel kurumla ilişkimiz yok.

Örgütümüz, kuruluşundan bu yana çeşitlilik içerisinde birliği savunuyor ve ülkenin yerli milliyet ve halkları (pueblos) adına ‘yeni bir siyasal proje’yi öneriyor...”

Peki bu ‘siyasal proje’ ne gibi taleplerden oluşmakta?

“CONAIE’nin başlıca hedeflerini dört başlık altında toplayabiliriz: 1) Toprak için mücadele; 2) İki dilli eğitim; 3) Kolektif hakların icrası; 4) Topraklarımızın biyoçeşitliliğinin korunması.

Bu başlıkları ayrıntılandırmak gerekirse, şu alanlarda mücadele ettiğimizi söyleyebilirim:

- 1) Ülkedeki yerli halk ve milliyetleri güçlendirmek;
- 2) Topraklarımızı, yerli bölgelerini ve doğal kaynaklarımızı savunmak;
- 3) İki dilli, kültürler-arası eğitimi desteklemek ve geliştirmek;
- 4) Sömürgecilik ve yeni-sömürgeciliğe, özellikle de çokuluslu şirketlerin yerli cemaatleri içerisindeki faaliyetlerine karşı mücadele etmek;
- 5) Cemaatlerin kendi yasalarını yapmasını savunmak ve entegral cemaatçiliği desteklemek;
- 6) Yerli kimliğini ve toplumsal örgütlenme biçimlerini güçlendirmek;
- 7) Ekvator’un yerli cemaat ve halklarının, Anayasal kolektif haklarını uygulamasını desteklemek;
- 8) Kültürler-arası bir toplumu, katılımcı bir demokrasiyi inşa etmek ve iktidarın, iktisadi kaynakların adem-i merkezileşmesini sağlamak; Ekvator toplumu içerisinde adalet ve eşitliği kurmak;
- 9) Ve nihayet, ABYA-YALA’nın (Amerika kıtasının Cuna dilindeki adı: ‘Olgun topraklar’ anlamına geliyor –S.O.) yerli milliyetleri ve diğer toplumsal kesimlerle dayanışmayı sürdürmek”.

CONAIE'nin Ekvator için savunduğu 'çoğul-uluslu devlet' fikrini biraz daha açımamasını istiyorum kendisinden.

"Bu ülkede 5 milyon kadar yerli yaşıyor", diyor (Ekvator'un nüfusu 15-16 milyon dolaylarında). "Ve sömürge döneminden beri yerli milliyet ve halklar aşağılanma, dışlanma ve sömürüden başka bir şey yaşamadılar. Bugün dahi, toplumun en yoksul ve dışlanmış kesimleri yerlilerden oluşmakta.

Biz, sömürge döneminden bu yana süregelen burjuva devletin yolsuzluk, sömürü ve çürümeyle damgalı yapısını değiştirmek üzere yola çıktık. Ekvator'umuzda devlet derin bir krizle karşı karşıya; ve dar bir kesimin, çıkar çevrelerinin dışlayıcı, sömürücü örgütü olmanın dışında bir işlev gösteremiyor. Halk kesimleri arasında, hem yasama, hem yürütme, hem de yargıya karşı derin bir güvensizlik egemen. Bu yapının değişmesi gerek.

CONAIE'nin çoğul-uluslu bir devlet talebi 1988'e dayanıyor. Bu ülkede çok sayıda ulusun varolduğunu söylemek, egemen güçlerin iddia ettiği gibi ülkeyi bölmek anlamına gelmez. Biz adem-i merkeziyetçi, kültürel açıdan heterojen, yerlilerin ve halk kesimlerinin, özellikle de marjinalleştirilmiş, dışlanmış grupların temsil ve katılımlarına açık yeni bir siyasal-idari yapı talebini öne sürüyoruz. Bu yapı, öncelikle çoğulcu olmalı, yani Ekvator nüfusunun toplumsal-kültürel çeşitliliğine saygı göstermeli.

İkinci olarak, insana ve çevreye birincil önem atfeden, bütünsel bir gelişme perspektifi gütmeli.

Üçüncü olarak, tüm yönetim, planlama ve karar düzlemlerinde herkesin katılımına açık olmalı.

Dördüncü olarak, yerel gereksinimlerin karşılanmasına ağır-lık veren bir adem-i merkeziyetçiliği benimsemeli.

Beşinci olarak, ulusal gelirin büyük bölümünün bir avuç iktidar sahibinin elinde yoğunlaşmasına olanak veren mevcut bölüşüm mekanizmalarını köklü bir değişikliğe uğratarak, özellikle

en muhtaç kesimlerin gereksinimlerini gözeten adil bir gelir dağılımını gerçekleştirmeli.

Altıncısı, farklı toplumsal ve kültürel kesimler arasında dayanışma, işbirliği ve denklığı sağlayabilmeli.

Ve nihayet, bürokrasiyi azaltarak, yolsuzlukların temelindeki kayırmacılığı önleyerek, etkin, pragmatik bir yönetim anlayışını benimsemeli.

Şu hâlde, çoğul-uluslu devletin beş temel ilke üzerinde yerleştiğini söyleyebilirim: 1) Özerklik; 2) Katılım; 3) Sürdürülebilirlik; 4) Adalet ve, 5) Çeşitlilik.

Biz ulusal birliğin ancak Ekvator toplumunu oluşturan tüm milliyet ve halkların kültürel kimliğini, kültürler-arası diyalog temelinde desteklenmesiyle sağlanabileceğini düşünüyoruz”.

“Peki” diyorum, “küreselleşme sizin için ne ifade ediyor?”

“Küreselleşme, modernleşme, teknoloji... bunlar güzel sözcükler. Ama postmodern bir çağa giriyoruz. İnsan teknolojisi yıkıcı olmaya başladı. Tabii, teknolojinin getirilerini tümünden reddetmek mümkün değil. Pek çoğundan yararlanıyoruz (Önündeki bilgisayarı işaret ediyor). Ama nükleer savaşlar, nükleer denemeler, çevresel yağma, hava kirliliği, biyoçeşitliliği yok eden sanayiler... Günümüzün dünyası hasta; hastalıklı bir uygarlık anlayışıyla malûl...

Mevcut hâliyle, yani yeryüzü zenginliklerini bir avuç çokuluslu şirketin elinde yoğunlaştıran, yerli halkları ve kaynaklarını yağmalayan, onları marjinalleştiren küreselleşmeye ise, tabii ki karşıyız...”

Veda vakti. Teşekkür edip ayrılıyorz...

* * * * *

Ekvator’un yerli toplulukları, gerçekten de mücadeleci bir tarihe sahipler. Sömürgeci İspanyollara karşı direnişi, onlar daha

topraklarına ilk ayak bastıklarında başlamışlardı. Rumiñahui'nin Quito'da 1535'teki ayaklanmasını, 1578'de Jumando önderliğindeki Quijo'ların isyanı izledi. İspanyolların kurduğu Guayaquil kenti çevredeki yerli halklar tarafından tam üç kez yakıldı.

Latin Amerika'nın bütününde olduğu gibi, ne Creole'lerin (Latin Amerika'da doğan İspanyol kökenliler) önderliğinde gerçekleşen bağımsızlık, ne de mestizo'ların (Avrupalı-yerli melezler) eliyle kurulan Cumhuriyet rejimi Ekvator'da çoğunluğu yerlilerin oluşturduğu kırsal emekçilerin ve kentli işçi sınıfının koşullarında bir değişikliğe yol açmayacak, yerliler bu kez sınıf mücadeleleri içerisindeki yerlerini alacaklardı (Guayaquil burada bir kez daha ön plana çıkar: 1922'deki, ağırlıklı olarak yerli proletaryanın katılımıyla gerçekleşen genel Grev, kent burjuvazisi tarafından, geride 200'i aşkın ölü bırakarak, kanlı bir biçimde bastırılacaktır).

Böylelikle, örneğin 1927'de Pichincha bölgesindeki Pesillo'da, latifundistlerin ağır sömürülerine karşı mücadele etmek üzere yerli sendikası 'El Inca' kuruldu. Bunu, 1934'te bölgesel ve ulusal düzlemde bir örgüt oluşturmayı hedefleyen yerli önderleri konferansı izledi. Federación Ecuatoriana de los Indios (FEI -Ekvator Yerliler Federasyonu) bu arayışların bir sonucu olarak, Ekvator Komünist Partisi ve Ekvator İşçi Konfederasyonu (CTE)'nin desteğiyle 1944'te kurulacaktı.

1964'teki Toprak Reformu Yasası, yerli taleplerinin toprak hakları üzerinde yoğunlaşmasına yol açtı. Bu mücadele hattı, CONAIE'nin kurulmasına doğru evrildi.

Bu zengin mücadele birikimine karşın, yerliler (yine tüm Latin Amerika ülkelerinde olduğu üzere) Ekvator toplumunun en yoksul, en marjinal, en yoksun kesimini oluşturuyorlar. Kentlerin yoksulluk biriktiren merkezlerinde dilenirken, çöpleri karıştırırken, bebelerini emzirirken, ayakkabı boyarken, köşe başlarındaki tezgâhlarında gelip geçenlere bir şeyler (artık üç-beş

meyve mi olur, bir bardak Coca Cola mı, empana da mı –bir çeşit börek-, ucuz Çin malı kalem, saat pili, makas vb. mi, yoksa el örgüsü kazaklar mı?– satmaya çalışırken; ya da daha acıtcısı, çömelmiş, burunlarına uyuşturucu çekerken görebilirsiniz onları. Akşam inince tezgâhlarını toparlayıp şallarına bürünerek varoşlardaki derme-çatma barakalarına dönerler çoluk-çocuk.

Oysa Ekvator’un ‘vitrin’inde, örneğin zengin mahallelerde, gazetelerin baş sayfalarında, TV ekranlarında, iş merkezlerinde, banka gişelerinde, seyahat acentelerinin kontuarlarında, ısıtılı caddelerde, lüks lokantalarda (mutfak dışında!) hiç yoklar...

Ve yoksulluk, yoksunluk, marjinalleşme koşulları, derin bir siyasal apatiye, depolitizasyona yol açmış gözüktüyor bünyelerinde...

Bu tabloda CONAIE, Ekim 2006’da yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerine bir adayla katılıyor. Yerli hakları savunucusu Dr. Luis Macas...

Şansı var mı?

Yanıtı Guayaquil’li bir dostumuz fısıldıyor kulağımıza: “CONAIE yalnızca bu ülkenin yerlilerine sesleniyor, yani takriben nüfusun %25’ine. Üstelik de tüm yerlilerin CONAIE adayını destekleyeceğini sanmıyorum. Fazla içe dönükler... Yo, hayır; ben Macas’ın seçilme şansı olduğunu düşünmüyorum...”

KOLOMBİYA'DA YERLİ HAREKETLERİ VE ONIC*

31 Temmuz Pazartesi. Uzun yolculuğumuzun son durağı Kolombiya'nın başkenti Bogota'da, ONIC (Organizacion Nacional Indígena de Colombia –Kolombiya Ulusal Yerli Örgütü)'in – rastlantı bu ya, otelimizle aynı sokaktaki merkezinde, örgütün İnsan Hakları ve Barış Komisyonu sorumlularından Diego Fernando Henau Arcile ile buluştuk bu kez de. Diego, yerli, hatta mestizo (yerli-Avrupalı melez) değil, belli ki İspanyol kökenli, kıvrıcık uzun saçlı, gözlüklü, bir genç adam. Ha, bir de antropolog!

Ofisinin kapısında karşılıyor Temel ile beni, hararetle ellerimizi sıkıyor. Konuşkan, sevecen. Kırık-dökük İspanyolca'ya aldırmadan, sözcükleri tane tane telaffuz ederek konuşuyor. Zevkli bir söyleşi olacağı baştan belli...

Önce Latin Amerika yerlilerle Türkiye'de Kürtlerin sorunları ve durumu konusundaki paralelliklere ilişkin gözlemlerimizi dinliyor ilgiyle. "Aynı egemen stratejileri" diyor, başını sallayarak. "İnsanları, hem yerlerinden-yurtlarından ederek dağıtıyorlar hem de istekleri dışında, belirli bölgelerde topluyorlar". Konuya giriyoruz.

* * * * *

S.Ö. - Bize ONIC konusunda bilgi verir misin?

D.F.H. - Hemen şunu belirteyim; ONIC, Kolombiya'daki tek yerli örgütü değil. Bizim dışımızda 16 bölgesel, 17 kesimsel ve iki de ulusal düzlemde örgüt bulunmakta: Guambiano ve Pasto halklarının AICO'su (Autoridades Indigenas de Colombia

* Sosyalist Demokrasi, No: 37, 9 Eylül 2006; Kurtuluş Dergisi, No: 6, Eylül 2006.

-Kolombiya Yerli Yetkeleri) ve 51 *pueblo* ile 50 bin yerliyi temsil eden OPIAC (Organizacion de Pueblos Indígenas de la Amazonia Colombiana -Kolombiya Amazon Bölgesi Yerli Halkları Örgütü). Ancak ONIC, yerel ve bölgesel örgütlerin çoğunluğunu bünyesinde topluyor. Örgüt 1982'de kuruldu. Ama doğrusunu isterseniz uzun ve zorlu bir mücadelenin ürünü bir örgüt. 1970'lerdeki, sömürgeleştirme politikalarına karşı silahlı mücadele yürüten köylü hareketlerinin doğrudan mirasçısı olduğunu söyleyebilirim. Ancak ONIC, başlangıçta barışçı ve siyasal bir örgüt olmayı hedefliyordu. Yani 1970'lerin mücadele tarzıyla hedefleri aynı, yöntemleri ise farklıydı.

Kolombiya'da Cumhuriyet tarihi boyunca pek çok örgütlü mücadele tarzı denendi. Yerli hakları mücadelesinin geçmiş 20. yüzyıl başlarına dek uzanır. Bu mücadelelerin önderleri, çoğu Avrupa'da yetişmiş yerli-*mestizo* kişilerdi. Aralarından silahlı mücadele birlikleri de çıkmıştı. Ne ki, toprak haklarını ön planda tutan hukuksal mücadele bu dönemlerde ağırlıktaydı.

1970-80'li yıllardaysa tüm bölgelerde, neredeyse her *pueblo*-nun (köy/halk/cemaat) bir örgütü bulunmaktaydı. ONIC, bu mücadeleleri koordine etme, yerli taleplerini ortaklaştırma gereksiniminden doğdu.

Şunu vurgulamak önemli; federasyon niteliği taşısa da ONIC bir taban örgütüdür, yöneticilerini ve yerli önderleri tabandan yetiştirmeyi hedefler. Örgüt içerisinde, şu sıralar bir yenden yapılanma tartışması süregidiyor. Bir yandan Kolombiya Anayasası'nın yerli halklara tanıdığı kolektif hakların uygulanması ve genişlemesi konusunda devletle formel bir ilişkiyi ve müzakereleri sürdürebilecek, ama bir yandan da bu topraklardaki yerli cemaatlerin geleneksel yetke biçimlerini koruyabilecek bir örgütlenme arayışı içerisindeyiz.

S.Ö. - Bu arayışa geçmeden önce dilersen biraz 'yerlilerin Kolombiyası'ndan söz edelim. Kolombiya Anayasası, 'yerli ko-

İktif hakları'nın tanınması açısından Latin Amerika'nın en ileri ülkelerinden biri olarak biliniyor. Peki fiiliyatta durum nasıl? Yerliler açısından Kolombiya nasıl bir ülke?

D.F.H. - Şunu vurgulamakta yarar var: Kolombiya 'demokrasi'si, 50 yıllık kesintisiz bir OHAL rejimiyle yönetilen, askerin siyaseti her zaman öncelediği, katılım haklarının sürekli kısıtlandığı, bölge ve vilayetlerde fiilî iktidarları sınırlama irade ve yetisinden yoksun, yurttaşlık haklarının uygulanmasının keyfî biçimde sınırlandırıldığı bir demokrasidir. 'Kamu düzeni'ne ilişkin kaygılar her zaman sivilin hak ve özgürlüklerine önceliklidir. 'Kolombiya Planı' ile birlikte askerî operasyonlar daha da yoğunlaştı. Haklarımızın güvencesini oluşturması gereken Anayasa Mahkemesi ise etkinliğini giderek yitiriyor. Son yıllarda yerli bölgelerinde zor kullanımının artmasına, yeni kooptasyon ve devşirme stratejilerinin devreye sokulmasına (örneğin köylü-askerler, muhbir ağları...) tanık oluyoruz. Yerlilerin topraklarına askeri üsler kuruyor, yerli protestoları suç olarak gösterilip kovuşturuluyor.

Öyle bir demokrasi düşünün ki, parlamenter temsilin %35'i paramiliter güçlerin elinde olsun, paramiliter kontrol altındaki bölgelerde alternatif siyasetler (sosyal demokratlar, yeşiller, kadın hareketleri, sol akımlar) baskı ve şiddet yoluyla sindirilsin..

Yerli cemaatler güvenlik güçleri, paramiliterler, isyan güçleri ve ulusal ve uluslararası şirketlerin özel güvenlik orduları arasında sıkışmış durumdalar.

Örneğin Başkan Yardımcısına bağlı İnsan Hakları gözlemcilerinin açıklamalarına göre 1998-2001/2 arasında, özellikle seçim öncesinde seçimlere yönelik baskılar ve şiddet %664'e varan oranlarda arttı. Magdalena, Cordoba ve Sucre gibi yerlerde 2002-2003 konsolidasyonu, ancak katliamlar ve yıldırma operasyonlarıyla gerçekleştirilebildi.

Dolayısıyla Kolombiya 'demokrasi'sinin devletin oldubittiler ve suskunluk/unutturma stratejileriyle malul olduğunu söyleye-

bilirim. Şu sıralar 66 cemaat, toprak haklarını savunmak üzere direnişte, ama basından çıt çıkmıyor. Bu durumun yalnızca yerli cemaatlere değil toplumun geneli üzerine getirileri son derece olumsuz. Kolombiya nüfusunun %10'u yakın geçmişte evini terk etmek zorunda kaldı/bırakıldı. Bir milyonun üzerinde Kolombiyalı ise dış ülkelere göç etti. Ülkede işsizlik düzeyi %20'nin üzerinde. Nüfusun %66'sı, yani 40 milyondan fazla insan yoksulluk sınırı altında yaşıyor, bunun yarısı ise açlık sınırının altında. Kolombiya, 2003 yılından beri dünyada halkı açlık çeken ülkeler arasında 5. sırada yer alıyor.

Bitmedi, nüfusun 1/3'ü yetersiz beslenmekte, 10 kişiden dördü temel sağlık hizmetlerine erişememekte. Sıtma, sarıhumma, tetanos gibi salgın hastalıklar yeniden baş gösterdi ve özellikle genç nüfusu etkiliyorlar. İçme suyuna erişemeyen 12 milyon insan var bu ülkede; yani nüfusun %28'i...

2005 yılında genç nüfusun 1/4'ü orta öğretim kurumlarına devam edemez durumdaydı; üniversitede okuyabilenlerin oranı ise %20'yi geçmiyor.

Toplumun en marjinal, en yoksul kesimini oluşturan yerliler, tabii ki bu koşulların birincil mağdurlarını oluşturuyor. Çatışan tarafların siyasal ve teritoryal denetimi sağlamak üzere *pueblo*lar üzerindeki baskılarını arttırması, zorunlu göçlerde dramatik bir artışa yol açtı. Cemaatler üzerindeki baskıların bir aracı da kanaat önderlerinin, aktivistlerin sistemli bir biçimde öldürülmesi. Öyle ki, 2005 yılı boyunca 15 yerli 'kaybedildi', 110 kişi keyfi biçimde tutuklandı, 213 yaralama, 82 öldürme vakası kaydedildi, 20 kişi anti-personel mayınların kurbanı oldu, 15 yerli kaçırıldı, 5 işkence ve 24 tecavüz olayı bildirildi...

Bunlara bir de yerli topraklarında, cemaatlere danışmadan yürürlüğe konulan 'kalkınma' projelerinin olumsuz etkisini eklemek gerekir. (Önündeki bilgisayarda iki harita açıyor: yerlilerin yoğun olduğu bölgeler ve işletmeye açılan doğal kaynaklar:

evet, tahmin ettiğiniz gibi kaynakların çoğu yerli nüfusun yoğun olduğu bölgelerde yer almakta...)

Kolombiya'nın yerli cemaatleri, topraklarının kolonizasyon ve temellüküne yönelik yeni bir süreçle karşı karşıya. Bu ise, hem biyoçeşitlilik hem de kültürel dokular üzerinde yıkıcı sonuçlara yol açmakta. Örneğin yalnızca Embera halkının yaşadığı bölgede 7.415 hektar toprağın su altında kalmasına yol açan Urra hidroelektrik mega-projesi, 21 milyon metreküplük biyokütleyi yok etti. Yerlilerce sağaltım amaçlı kullanılan endemik bitkilerin yanı sıra, birincil besin kaynağını oluşturan 12 balık türü yok oldu. Toprak, geri dönüşsüz bir tarzda tuzlandı, tüm bir ekosistem tahrip oldu. Pek çok yerli ve köylü ailesinin yerinden edilmesi toplumsal dokuyu parçaladı. Kente göç edenler sefalet koşulları içinde yaşıyorlar: dilencilik, suç ve fuhuşla sürdürebiliyorlar yaşamlarını. Bölgede yeni ölümcül salgın hastalıklar baş gösterdi; oluşan batakliklar ise sivrisineklerin hücumuna uğradı. Tabii bütün bu süreç paramiliterlerin tehdit ve cinayetleri eşliğinde gerçekleşti...

S.Ö. - Buraya gelmeden önce Bolivya ve Ekvator'daydık. Bu ülkelerde yerliler hiç kuşku yok ki büyük bir yoksulluk içerisinde yaşıyorlar, ama göz ardı edilemez bir görünülülükleri var. Kolombiya'da –en azından Bogota'da– ise fazla yerli göremedik. Bilebildiğim kadarıyla yerliler ülke nüfusunun %1-2 kadarını oluşturuyorlar. Bu da sanırım toplumun diğer ezilen kesimleriyle ittifak arayışlarını kaçınılmaz kılıyor. Ne dersin?

D.F.H. - Haklısın. Daha da çarpıcısı, bu küçük oran, yani 950.000 yerli, 84'ü resmen tanınan 92 cemaatten oluşmakta. Resmen kabul edilen dil sayısı ise, 65. Dahası, gerek cemaat gerekse dil sayısı bundan çok daha fazla. Örneğin 200 kişilik Wipiwı, 180 kişilik Masikuare gibi cemaatler kayıtlara geçmemiş durumda. Bu gibi küçük topluluklar daha büyük cemaatler içerisinde erime tehlikesiyle karşı karşıya; dilleri hızla yok oluyor. Kimi istatistikî bilgiler vereyim istersen. Kolombiya'nın beş

ülkeyle sınırı var. 32 vilayetin 12'si sınırlarda yer almakta. Bu vilayetlerdeyse 51 cemaat yaşıyor. Bunların 40'ının toplam nüfusu 2.000, 22'sinin 500 ve 12'sininki 200 kişiden az. Bunlar demografik yoğunluğu en düşük olan bölgeler.

Hiç kuşkusuz ki bu demografik tablo iki sorunu gündeme getiriyor. Bunlardan ilki, etnik/kültürel çeşitliliği ihlâl etmeden gündem ve mücadele birliğini sağlamak –yerli sayısının azlığı, hem devletin demin sözünü ettiğin yerli kolektif haklarını Anayasal düzlemde tanımasını kolaylaştırdı, hem de bu hakları sürekli ihlâl etmesine olanak sağlıyor.

Buna bağlı olarak ikinci sorun da, diğer toplumsal kesimlerle ittifakı sağlamak. Gerek ONIC, gerekse yerli halklar tek başlarına bir şey gerçekleştiremeyeceğinin bilincinde. Bu nedendir ki çok geniş bir yelpazede –işçiler, köylüler, zanaatkarlar, yeşiller, marjinaler, fahişeler– 115 örgütü kapsayan *Allianza* içerisinde yer alıyoruz. *Allianza* için 'sorunsuz' diyemeyeceğim; yakın zaman öncesine dek çoğunluk azınlık üzerinde basınç ve manipülasyonlar uygulamaktaydı; bu durumun değişmesi ONIC'in uğraş alanlarından biri...

Öte yandan, topraklarımızda süregiden çatışmaların yol açtığı büyük tahribat, isyancı örgütlerle görüşmeler başlatmamızı gerekli kıldı. Şu sıralar ELN (Ejército de Liberación Nacional – Ulusal Kurtuluş Ordusu) ile barış için görüşmeleri sürdürüyor, FARC'la da başlatmayı düşünüyoruz ("Ya hükümet güçleri ve *autodefensa*'lar"* sorumu gülerek yanıtlıyor):

Hayır, biz onlar arasındaki ilişkiye 'yo-yo' diyoruz. Yo-yo'yu bilir misin? Fırlatılıp çekilen bir oyuncaktır. Devletle *autodefensa*'lar arasındaki ilişki de böyle: bir 'ben-ben'" ilişkisi. ONIC böyle bir oyun içerisinde yer almayı aklından dahi geçirmez...

* *Autodefensa*'lar: Kolombiya'nın iki gerilla örgütü FARC ve ELN'nin elindeki topraklarda devlet desteğiyle faaliyet gösteren paramiliter örgütler.

** İspanyolca 'ben' anlamına gelen 'yo' sözcüğünden türetilen bir kelime oyunu.

S.Ö. - Dilersen biraz da ONIC'in örgütsel yapısından ve hedeflerinden söz edelim.

D.F.H. - Tabii. ONIC'in en üst organı, her dört yılda bir 3500 temsilcinin katılımıyla toplanan kongredir. Temsilciler yalnızca yerlilerden oluşmaz; onların mücadelesine destek veren beyaz aktivistler, akademisyenler, insan hakkı savunucuları de katılabilir ve tüm organlara seçilebilirler. Kongre bir yıl süreli 98 kişilik yönetim kurulunu o da 10 kişilik yürütme kurulunu seçer. Bu on kişiden her biri bir alandan sorumludur: insan hakları, kadın, sağlık, toprak, eğitim, çevre, doğal kaynaklar, iktisat, iletişim, diğer örgütlerle ilişkiler...

ONIC yürütme kurulu, geleneksel cemaat yetkeleri ve bölgesel örgütlerle birlikte, kendini Kolombiya'nın tüm yerli halklarının, özyönetim kapasitelerini yaratmaya yönelik yasaları çıkartmaya yetili özyönetim aygıtı olarak yeniden yapılandırma, çelişkilerini çözümlemeye yetili demokratik, adil ve hakkaniyetli bir toplumun inşasına katılma, yerli halkların siyasal, kültürel ve toprak taleplerini karşılama perspektifleriyle, 2005-2010 yılları arasını kapsayan beş yıllık döneme yönelik Operatif bir Stratejik Plan hazırladı. Bu plan, mücadelemize yıllardır rehberlik eden Birlik, Özerklik, Toprak ve Kültür ilkelerinden kalkınmakta ve üç ayak üzerine yerleşmekte: Özyönetim, sivil toplumla ilişkileri geliştirmeye yönelik bir siyasal proje ve teknik-siyasal işlevleri yeniden yapılandırmaya yönelik bir kurumsal tahkimat görüşüdür. Bir başka deyişle, Anayasa'nın pratikte geçerliğini yitirdiği bir ortamda mücadelemiz kendimizi siyasal-kolektif özneler olarak kabul ettirebilmektir.

Stratejik Plan misyonunu şu terimlerle tanımlıyor:

- Yerli halkların özyönetimini, kendi topraklarının denetimini birlik, özerklik ve saygınlık içerisinde ele alabilmesi ve haklarını hayata geçirip savunabilmesini sağlamak üzere tahkim edip desteklemek;

* yerli halkların etnik ve kültürel kimliğinin toplumsal ve kurumsal düzlemlerde tanınmasını savunup yerel, bölgesel ve uluslararası karakterli örgütlenme süreçlerine destek olmak;

* Yerli halklar ve temsilcilerinin kamusal siyasaların karar ve icra aşamalarına katılımını kolaylaştırıp yönetmek ve ülkenin iktisadî-toplumsal gelişme süreçlerine, kendi çeşitlilikleri içerisinde, adil biçimde katılımlarını desteklemek;

* Yerli halkların siyasal temsilcileri ve geleneksel örgütsel yetkelerinin kurumsal ve toplumsal tanınmasına önderlik etmek;

* ONIC’i yerli halklar ve örgütlerinin temsilcisi ve sözcüsü olarak konumlandırıp meşrulaştırmak;

* Ülkemiz için alternatif bir toplumsal-iktisadî modelin inşasına diğer yerli ve toplumsal hareketlerle birlikte katılmak;

* Ülkemizde savaşa son vermek üzere barış, adalet ve tazminat sürecini dinamize etmek için başka toplumsal hareketler, STÖ’ler, devlet, ulusal ve uluslararası organizmalarla ortak stratejiler geliştirmek... olarak saptamaktadır.

Stratejik Plan’ın üç ayaktan oluştuğunu belirtmiştim. Bu ayaklardan ilki özyönetim kapasitesini geliştirmektir. Bunun için üç ayda bir toplanacak, devletin hukuku karşısında yerli hukukunu tanımlamak, durum ve tekil vakaların analiziyle yükümlü bir hukuk kurulunun, devlet bünyesinde ulusal yasamanın gündemini izleyip tahlil edecek bir çalışma grubunun oluşturulması, 20. yüzyılda Kolombiya’da Yerli Hareketi Tarihi üzerine bir belgenin hazırlanması, özyönetim ve direniş deneyimlerinin sistemleştirilmesi, yerli kadınlar için bir siyasal formasyon müfredatının oluşturulması gibi başlıklar gündemdedir.

İkinci ayak Kolombiya ve dünya için ortak bir siyasal proje ve vizyona sahip olan yerli halk ve cemaatlerin ulusal ve uluslararası karar mekânlarına katılmasını destekleyen bir siyasal projenin hazırlanmasıdır. ONIC bu amaçla devlet ve ulusal hükümetle,

Toprak konusunda:

* Yerli halkların atasal bilgileri ve topraklarındaki biyo-çeşitlilik kaynakları üzerindeki kolektif mülkiyetin tanınması;

* Hidrokarbürlerin işletilmesi;

* Yerli halkların topraklarının sınırlarının tespit ve tahsisi;

* Toprakların üretken gelişimi;

* *Pueblo* hakları;

* Yerinden edilme vb. risk altındaki yerli halkların sorunları;

Sağlık konusunda:

* Özellikle özel dikkat gerektiren Amazonlar, Orinoquia, Pasifik gibi bölgelerde bir sağlık rejiminin geliştirilmesi;

* Yerli halkların sağlık kaynaklarının korunmasına yönelik ulusal bir siyasanın oluşturulması;

Eğitim konusunda:

* Yerli halkların kültürel korunması yönünde –özellikle öz bilgilerin akatırımı süreçlerini destekleyici siyasaların belirlenmesi;

* Ulusal eğitim sisteminde yerli halkların adet ve geleneklerinin dikkate alınması;

Kadın konusunda:

* Cinsiyet eşitliğinin sağlanması;

İletişim konusunda:

* Kitle iletişim araçları ve iletişim-bilişim teknolojilerine erişim;

* Ulusal hükümetin kültür politikalarını oluştururken yerli halkların simgesel evrenlerini oluşturmaları

talepleri doğrultusunda müzakereleri sürdürmeyi üstlenmektedir.

Siyasal projenin bir başka hedefi ise, diğer yerli örgütleri ve ulusal ve uluslararası örgütlerle ilişkileri sağlamlaştırmaktır. ONIC, bu perspektifle yerli halklar ve örgütleri arasında ikili

anlaşmaların imzalanıp yürürlüğe konulmasını gözetecek bir organın oluşturulmasını da hedefleri arasına koydu.

Kurumsal tahkimat ba'binda ise, yerli toprakları üzerinde top-
rak, insan ve *pueblo* haklarının uygulanması ve ihlalleri izleyecek
ulusal bir gözlem örgütünün oluşturulması, bir dokümantasyon
merkezinin kurulması, örgütsel şeffaflık ve hesap verebilirliği ku-
rumsallaştıracak önlemlerin alınması, kadın aktivistlerle düzenli
toplantılar, kadro eğitimi için bir el kitabının hazırlanması gibi
başlıklar yer alıyor.

*S.Ö. - Son olarak küreselleşme ONIC'in konusundaki görüş-
lerinden söz eder misin?*

D.F.H. - Kolombiya hızla küreselleşme sürecine dahil olu-
yor. Üstelik de bunu çok-terafli anlaşmalarla değil, ABD'yle im-
zaladığı ikili anlaşmalar aracılığıyla yapıyor. Bu ülkenin iktisatçı-
larının, planlamacılarının büyük bölümünün dünyaları kapitalist
dünya görüşüyle biçimlenmiştir; ve denilebilir ki Kolombiya,
dünyanın, dış müdahalelere en açık ülkelerinden biridir. Bu dış
müdahaleler, ABD'nin Kolombiya Planı aracılığıyla dayatmaları,
ÇUŞ'ların çıkarlarının bir sonucu olarak Anayasa'da tanımlanmış
kolektif haklar, giderek geçerliğini yitiriyor. Şu an Ko-
lombiya'da bir kontr-reform sürecinin yaşandığını söyleyebilirim;
bu süreç hem hukuken hem de fiiliyatta işliyor. Kapitalist küreselleşmeyi
yerlilerin tarihsel kazanımlarının geçerliğini yitirmesinin birincil
sorumlusu olarak görüyoruz ve toprak, özerklik, birlik ve kültür mücadelemizin
özünde kapitalist küreselleşmeye karşı bir mücadele olduğunun bilincindeyiz.

Saatime bakıyorum. Zaman ne de hızlı akıvermiş...

Diego'nun bizden başka işleri de olmalı. Kucaklaşıp ayrılıyoruz.
Kapıdaki görevli genç yerli kadının gözlerinde bir özgüven,
bir umut ışığı...

LATİN AMERİKA'DAN BİR İYİ HABER DAHA: EKVATOR SEÇİMLERİ*

“İnsanlık, her zaman çok büyük bir sevincin
var olduğuna inanmaya susamıştır.”⁴⁵

Öyle görülüyor ki ABD, Latin Amerika’da bir kez daha çarşıfa dolandı. Ekvator’da geçtiğimiz günlerde yapılan Başkanlık seçimlerinin ikinci turunu, bu satırların yazıldığı sıralarda henüz resmîleşmemiş sonuçlara göre sol birlik *Allianza Pais*’in (PSE: Ülke İttifakı), Başkan Bush için “ona şeytan demek, şeytana hakarettir. Bush dünyaya büyük zararlar veren geri zekalı bir başkan” diyen adayı Rafael Correa, ikinci turda %56,8 gibi büyük bir çoğunlukla kazanarak devlet başkanı seçildi. Seçim kampanyası boyunca İncil’i elinden düşürmeyen 120 şirketin sahibi, ‘muz imparatoru’ rakibi Álvaro Noboa’nın oyları ise ancak %43,2’de kaldı.⁴⁶

Ekvator’un yeni Devlet başkanı Correa, Nobel ödüllü solcu ekonomist Joseph Stiglitz’in yakın izleyicisi, Illinois Üniversitesi’nden doktoralı bir iktisatçı. Bir önceki devlet başkanı Alfredo Palacio döneminde, 2005’de kısa süreli maliye bakanlığı yaptı. Bu sürede yakın dostu Chávez’den 300 milyon USD borç almayı da başardı. Hatta bu nedenle Palacio, ‘kendi arkasından iş çevirdiği’ gerekçesiyle onu bakanlıktan istifaya zorlayacaktı.

* Sosyalist Demokrasi, No: 43, 9 Aralık 2006...

⁴⁵ F.M. Dostoyevski.

⁴⁶ Noboa’nın servetini büyük ölçüde boğaz tokluğuna çalıştırdığı küçük çocukların emeğinin sömürsünden kaynaklandığı, Ekvator’da yaygın bir kanı.

Ama Ekvator nüfusunun %40'ını oluşturan ve yoksulluk sınırı altında yaşayan %50'nin en büyük kesimi olan yerliler, onu en çok, ücra bir dağ köyünde, Zumbahua'da gönüllü öğretmenlik yaptığı günlerden, çok iyi konuştuğu Quichua diliyle anımsıyor ve benimsiyorlar. Belki de bu nedenle, Ekvator'un oylarını ta başından beri en büyük yerli örgütü CONAIE'nin desteklediği yerli partisi Pachacutik'in adayı Luis Macas'a değil de, ona yönelttiler.

Ama hiç kuşkusuz ki yalnızca bu nedenle değil. Yerliler, geçen seçimlerde destekleriyle başkan seçtirdikleri Pachacutik adayı Lucio Gutierrez'in 'sol söylemler'den, 'neo-liberalizm şampiyonluğu'na çark etmesini affetmediklerini gösterdiler oylarıyla.⁴⁷

Rafael Correa'yı, Ekvator seçimlerinin, Ekim 2006'da gerçekleştirilen ve 13 adayın yarıştığı ilk turunda öne çıkartan etkenler arasında en önemlisiyse, hiç kuşkusuz, sağın en güçlü adayı olan Noboa'nın programı karşısında en güvenilir alternatifi sunmasıydı. Noboa'nın programı, büyük çoğunluğu, 'hizmet sektörü' olarak kutsanan işportacılık, seyyar satıcılık gibi marjinal işlerle ya da yurtdışındaki akrabaların gönderebildiği parayla geçinebilen, ekonomisi 2000'de dolarize edilmiş Ekvator'un yoksulları için kesin bir ölüm fermanı anlamına gelmekteydi çünkü.

Ne miydi 'maksimalist neo-liberal' ve 'sömürgeci faşist'⁴⁸ Noboa'nın Ekvator halkına vaadleri? Şunlar:

- 1) Yabancı şirketlere yasal ve askerî güvenceler sağlamak;
- 2) Devletin tüm işlevleri üzerinde mutlak denetime dayalı bir yönetim;

⁴⁷ Yolsuzluğa belenmiş Ekvator parlamentosunun direnişi karşısında etkisiz kalan ve ABD politikalarına doğru çark eden Gutierrez, Nisan 2005'te yerlilerin ağırlıklı bir rol oynadığı halk ayaklanmaları sonucu devrilmiş, yerine geçici olarak Alfredo Palacio göreve getirilmişti.

⁴⁸ René Báez, "Systemic corruption and elections in the 'new style'", 25 Kasım 2006, www.znet.org.

- 3) Yabancı ve yerli sermayeye vergi indirimleri;
- 4) İstihdamın 'esnekleştirilmesi' sürecini tamamlamak;
- 5) Kamu harcamalarını asgarîye indirip ulusal petrol şirketi Petroecuador ile, Ekvator Sosyal Güvenlik Enstitüsü'nü özelleştirmek;
- 6) Yabancı ve yerli alacaklılara taahhüt edilen ödeme programlarını sadakatle izlemek ve dış borçlanmayı sürdürmek;
- 7) ABD'yle (Demokratların zaferi sonrasında süresiz ertelenen) ikili serbest ticaret anlaşması müzakerelerini yeniden başlatmak;
- 8) Latin Amerika'nın tek ABD üssü olan ve 'uyuşturucu denetimi' işlemlerinde kullanılan Manta'daki hava üssüne ilişkin anlaşmayı, 2009'da yeniden uzatmak;
- 9) Küba ve Venezüella ile diplomatik ilişkilere derhal son vermek;
- 10) Ekvator ordusunu, FARC'a karşı mücadelesinde Kolombiya oligarşisinin hizmetine sunmak.⁴⁹

'Yoksullara desteği arttırmak, mikrokredileri yaygınlaştırmak' gibi şeker tabakasıyla kaplanmış olsa da, neo-liberal yağma yorgunu Ekvator halkı, bu zehirli ilacı yutmadı. Ve yığinsal desteğini, sosyal harcamalara öncelik vereceğini, hatta dış borçlarda moratoryum yoluna gidebileceğini açıklayan, ülkede iş yapan yabancı petrol şirketleriyle yeniden müzakereye oturacağını bildiren, yoksullara yönelik fonları arttırmayı vaat eden, ABD'yle serbest ticaret anlaşmasına karşı çıkan, Venezüella ve Küba'yla ilişkileri geliştireceğini açıklayan, Manta'daki ABD üssüne ilişkin anlaşmayı yenilemeyeceğini ilan eden ve Chávez'le birlikte '21. yüzyıl sosyalizmi'nden söz eden bir solcu lidere yöneltti.

ABD'nin ve çokuluslu şirketlerinin kıta üzerindeki tasallutuna karşı yıllardır direnen Ekvator halkı, Correa'nın seçilmesini

⁴⁹ Noboa ile Kolombiyalı oligark Alvaro Uribe'nin arası o denli iyi ki, aşırı sağcı Kolombiya lideri, Correa'nın Kolombiya Devrimci Silahlı Kuvvetleri'ni (FARC) "terörist" olarak nitelemeyi reddetmesi üzerine, Ekvator'u istila edebileceği yollu üstü kapalı tehditlerle destek verdi kapı yoldaşına!

sevinçle karşıladı. *Coordinadora Nacional Campesina*’dan (Ulusal Köylü Koordinasyonu) Jorge Llor, Ekvator köylülerinin duyduğu sevinci ifade ederek seçim sonuçlarının ABD, Serbest Ticaret Anlaşması ve Kolombiya Planı açısından açık bir yenilgi olduğunu ve ülkenin dışlanmışlarının yararına derin değişimlere olanak sağlayacak anayasa reformunun önünün açıldığına işaret ediyor. Ve öğrenciler, yerliler, işçiler, tüm toplumsal ve siyasal hareketlerin temsilcilerinden oluşacak bir kurucu meclis çağrısı yapıyor. “Correa ve Ulusal İttifak önerisi koşullu ve uyanık desteğimize sahipler, ama bu bir açık çek değil” diyor. “Oligarşinin iktidarı hâlen sürüyor; sömürü, adaletsizlik, yoksulluk, işsizlik ve ayırımcılık ulusal gerçekliği karakterize etmekte ve tüm bunları gecedan gündüze değiştirmek kolay olmayacak”.

Nikaragua’da Daniel Ortega’nın seçilmesinin ardından, Ekvator’un Rafael Correa’sı, kıtadan gelen iyi haberlerin sonuncusu –şimdilik. Ancak –Pentagon’un yeni terminolojisiyle– bu ‘radikal popülizm’e ABD’nin tepkisiz kalmasını beklemek safdil bir iyimserlik olur.

Latin Amerika’da umutla risk iç içe ilerliyor...

ARJANTİN: DÜN, BUGÜN, YARIN*

“Bir zamanlar, pek çok insanın kaybedildiği,
Arjantin adında bir ülke vardı.
Yıllar sonra, paralar da kayboldu.
Bu ikisi arasında bir ilişki olmalı.”¹

‘Arjantin’ deyince aklınıza ne gelir?

Kocaman köpüklü bir bira bardağı mı? ‘Temiz hava’ anlamında gelen Buenos Aires mi? Askeri diktatörlük ya da kirli savaşın kayıpları mı? Veya ekonomik kriz mi? Ya da neler?

Arjantin deyince akla gelen Arjantin kovboyları (goso’lar) tango, Eva Perón, askeri dikta dönemi 1976-1983 yılları arasında ‘kaybolan’ 30.000’den fazla insan ve onların anneleri Madres de Plaza del Mayo’dur...²

* 24 Ocak 2008’de Osmanlı Bankası Müzesi’nde “Arjantin’den Latin Amerika’ya Notlar” konferansında yapılan konuşma metni; Çoban Ateşi, No: 46, 27 Mart 2008; Çoban Ateşi, No: 47, 3 Nisan 2008; Çoban Ateşi, No: 48, 11 Nisan 2008; www.mavidefter.org; <http://ankarasgd.org/archive/index.php/f-55.html>...

¹ Sergio Ciancaglini, gazeteci.

² Plaza del Mayo, Arjantin’in başkenti Buenos Aires’in ünlü meydanıdır. Ülkenin bağımsızlığının ilan edildiği (25 Mayıs 1810) ve Arjantin cuntasının (1976) 8 yıllık iktidarının başlangıç meydanıdır. Plaza del Mayo, askeri cuntanın yok ettiği 30.000 yakınlarını arayan analara da ev sahipliği yapmıştır. 1976 ve 1982 yılları arasında, Arjantin’de darbe sonucu ülke yönetimini ele geçiren generaller, ‘Ulusal Uzlaşma Süreci’ adı verilen, ve hapishaneye atılanlar hariç olmak üzere en az 30.000 insanın ortadan kaybedildiği bir döneme imza atılar. Ülkede her şey Hristiyan değerleri korumak ve komünizmi engellemek

Tango deyince aklımıza gelen ilk ezgi La Cumparsita'dır ne-dense, aslına bakılırsa dünyada en çok çalınan tango parçasıymış. Gerçekte marş olarak bestelenmiş ama daha sonra tango olarak yorumlanmış. Ve tangonun efsanevi ismi Carlos Gardel...

Ve ille de Eva Perón...³

adı altında yasaklanmıştı, iki kişiden fazlasının yan yana gelmesi ve konuşması suçtu. Ancak 1977'de bir grup anne ve büyükanne hükümet binası önünde bulunan Plaza del Mayo'da (Mayıs Meydanı) her şeyi göze alarak bir araya gelmeye başladı. Kayıp olan oğullarını, kardeşlerini ve torunlarını seslerini hiç çıkarmadan sadece hükümet binasının karşısında durarak talep ediyorlardı. Sayıları giderek arttı, birçok soruşturmaya ve dayığa maruz kaldılar, ancak başlarına beyaz başörtülerini takıp meydana çıkmaktan vazgeçmediler ve tüm dünya da onları bu şekilde tanıdı. Ülke normal yönetimine kavuştuktan sonra yapılan araştırmalar kayıpların çoktan öldüğünü ve cesetlerinin yok edildiğini ortaya çıkardı, ancak bu anneler generallerden hesap sorulması için eylemlerine devam ettiler.

³ (7 Mayıs 1919-26 Temmuz 1952) Buenos Aires bölgesinde Los Toldos isimli küçük bir köyde doğmuş. 5 kardeşler, babaları 4 kardeşin kendisinden, ama Eva'nın kendisinden olmadığını iddia etmiş ve onu hiçbir zaman kızı olarak tanımak istememiş. Eva 7 yaşındayken babasını bir araba kazasında kaybetmiş. Daha sonra annesi ve kardeşleri ile Buenos Aires'e daha yakın olan bir köye taşınmışlar. Yaşamı boyunca hep babası tarafından tanınmayan bir çocuk olmanın üzüntüsünü taşımış. 15 yaşında Buenos Aires'e giden Eva'ya burada Agustin MAGaldi isimli bir artistin çok yardımcı olduğu söylenmektedir. İlerleyen yıllarda radyo ve film dünyasında küçük roller ile ismini duyurmaya başlamış.

Eva Duarte, 21 Ekim 1945 tarihinde Juan Peron ile evlenmiş ve Peron soyadını alarak hep bu ismi tutmuş.

1946 başkanlık seçim kampanyasında eşi için çok çalışmış. Bilhassa yoksul halk ve işçiler için kampanyalar düzenlemiş. Arjantin'in en ücra köşelerine kadar eşi ile beraber seyahat edip hem seçim kampanyası için halktan destek istemiş hem de eşine destek olmuş. Bu seyahat ile gerçek Arjantin'i tanımış, yoksul ve evsiz, işsiz insanlar için daha çok çabalamaya başlamış.

Bu turdan döndükten sonra, tamamen yoksullara yönelik, meşhur Fondation Eva Peron vakfını kurmuş. Birçok firmadan, kuruluştan ve kişiden büyük bağışlar toplanmış. Bir söylentiye göre ise, İkinci Dünya Savaşı sırasında Arjantin'e yaklaşık 15.000 Nazi'nin adeta bir hava köprüsü ile taşınmaları sağlanmış ve bunun için Eva Peron Vakfına milyonlarca dolar yatırılmış.

Sonra da Jorge Videla... Hatırlanacağı gibi o; 1976-81 tarihleri arasında Arjantin tarihinin en kanlı diktatörüdür. 30 binden fazla tutuklu onun döneminde, iğneyle bayıltılıp, acımasızca Atlantik Okyanusuna atılmıştır...

Bu konuda Beşiktaş'ın Arjantinli oyuncusu Matias Delgado'nun dediklerine kulak vermekte yarar var: O, ülkesine 1976'dan 1983'e kadar egemen olan ve 90'lı yılların ortasına kadar demokrasiye geçişi engelleyen dikta yıllarının hikâyelerini ailesinden dinlediğini dile getirerek "Onların anlattıkları karşısında tüylerim diken diken oluyor. Diktatörlük sona erdikten sonra da sosyal sorunlar sürüyordu. Ben de kötü bir mahallede yaşadım ama yaşadığımız ev çok güzeldi. Fakat bütün mahalle kötü olduktan sonra eviniz iyi olsa ne olur, olmasa ne olur" diyor.

Ayrıca Arjantin tarihinin daha erken dönemleri hakkındaki görüşlerini de açıklayan Delgado "Arjantin'e ilk ayak basan kişi Kristof Kolomb. Geldiğinde de yaptığı ilk şey, Kızılderilileri katletmek olmuş.⁴ Arjantin'de keşif günü güle oynaya kutlanır,

1951'de başkan yardımcılığı için seçimlere katılmak istemiş fakat askerlerin şiddetli tepkisini almış ve geri çekilmek zorunda kalmış. Bu olaya halk tepkisiz kalmayıp o zamana göre olağanüstü bir kalabalık, nerdeyse 1,5 milyon kişilik ile bir yürüyüş düzenlenmiş ve Eva desteklenmiştir.

1951 Kasım ayında rahim kanserine yakalanmış, 26 Temmuz 1952 tarihinde daha 33 yaşındayken ölmüştür. Cenazesi sırasında Buenos Aires sokaklarında kalabalıktan 17 kişi ezilerek ölmüş, yüzlerce insan hafif yaralanmış.

⁴ Arjantin'de –kalabildiği kadıyla– yerlilerin durumu hâlâ hiç iç açıcı değil; örneğin, Arjantin'in kuzeydoğusundaki Fort Mborore köyünde yaşayan Guaraniler, köyde yaşayan gençleri, "ruhen yolunu kaybettikleri" gerekçesiyle 60 gün süreyle karantinaya aldı. BBC'nin haberine göre bir hafta içinde iki kişinin kendini öldürmesi ve bir kişinin de intihara kalkışması sonrasında köyün yaşlıları alkolü yasaklamaya ve 20 yaşından küçük gençlere köyden çıkma yasağı getirmeye karar verdi. Bölge halkının lideri Silvino Moreyra, "beyaz adamın geleneklerini" benimseyen gençlerin yollarını kaybettiklerini ifade ederken bunun intihar olaylarına sebep olduğunu belirtti. Guaraniler, ülkenin en yoksul kesimlerinden ("Arjantin Yerlileri: 'Yolunu Kaybeden' Gençlere Karantina", Cumhuriyet, 4 Ekim 2007, s. 11).

ben ise buna tamamen karşıyım. Çünkü keşif günü, birçok şeyin yok olmasına sebep olmuştur” diye ekliyor...⁵

En iyisi ‘tarih’ ile başlamak...

BİRAZ TARİH

“Karayip adalarındaki yerliler açısından, tüylü şapkası ve kırmızı pelerinleriyle Kristof Kolomb gördükleri en iri papağandı.”⁶

İspanyollardan önce bugün Arjantin olarak bilinen topraklarda, göçer avcı-toplayıcılar yaşıyordu. Yámana (ya da Yahgan) toplulukları Patagonya’da kanolarıyla deniz kabukluları topluyor, Querandí pampalarında yaşayan topluluklar ise, *bolcador*larıyla (ipe sarılmış ağırlıktan oluşan ve fırlatılarak kullanılan bir av silahı) *rhea* (devekuşu benzeri bir hayvan) ve *guanaco* (lama benzeri bir hayvan) avlanarak doyuruyorlardı karınlarını. Kuzeydoğudaki subtropikal bölgede yerleşik Guaraniler mısır ekimi yapıyor, kurak kuzeybatıda ise, Diaguitalar sulamalı tarıma dayalı bir geçimi sürdürüyordu.

1536’da altın ve gümüş peşindeki İspanyollar bugünkü Arjantin topraklarına ayak basar basmaz, boyun eğmeyi reddeden Querandíler tarafından Paraguay’daki Asunción’a dek püskürtüldüler. Ancak 1580’de geri dönüp (‘iyi havalar’ anlamına gelen) Buenos Aires’i kuracaklardı –ne ki, İspanya’nın dayattığı ticarî kısıtlamalar, kentin gelişimini sınırlandırmaktaydı. Buna karşılık, kuzeydeki Tucumán, Córdoba, ve Salta gibi yerleşimler, Boliviya’daki gümüş yataklarının işletmecilerine katır, yiyecek, giysi sağlayarak zenginleşmişlerdi. Bu süre içerisinde Şi-

⁵ “Delgado ‘Siyaset Yaptı’”, Radikal, 1 Ocak 2008, s. 18.

⁶ Eduardo Galeano.

li'den gelen İspanyollar, tahıl ve Andlardaki bağıcılık bakımından zengin Cuyo bölgesinde yerleşmekteydiler.

1776'da Buenos Aires yeni Río de la Plata viskrallığının merkezi ilan edildi. 1806'da bölgeye yönelik Britanya saldırısını püskürten yerleşimciler, kısa süre sonra ticarî kısıtlamalarından bezdikleri İspanya'ya karşı başkaldıracak, 1816'da da bağımsızlıklarını kazanmayı başaracaklardı.

BAĞIMSIZLIK

“Önce insan, sonra uyruk olmalıyız.”⁷

Ancak ülkenin birliğini sağlamak bu denli kolay olmadı; yerel güçler, Buenos Aires'in otoritesine karşı direnmekteydi. Arjantin'in siyaset sahnesi, Buenos Aires'deki Birlikçiler ile, taşra'nın Federalistler arasında bölünmüştü. İki taraf arasında patlak veren iç savaş ülkeyi uzun süre kan ve ateşe boğacaktı.

1829'da iktidara gelen Juan Manuel de Rosas, bir federalist olmasına karşın, Buenos Aires'de iktidarı merkezîleştirme yolunda çabalara girişti. Büyük bir ordu, acımasız bir polis teşkilâtı (*mazorca*) oluşturdu ve denizaşırı ticareti zora dayalı önlemlerle dayattı. Rosas, Birlikçilerin ve kimi eski yandaşlarının çabasıyla 1852'de devrilecekti.

Rosas'ın ardından iktidara gelen Birlikçiler, ülke kapılarını yabancı yatırımlara, ticaret ve göçe açan liberal bir anayasayı yürürlüğe koydular. İzleyen onyıllarda, ülke ihracatı sığır, koyun ve tahıl ihracatına dayalı olarak artarken, İspanyol, İtalyan, Fransız ve diğer Avrupalı göçmenler ticaret ve sanayide ana konumları ele geçirdi. Buenos Aires'i ülkenin en ücra köşelerine bağlayan demiryolu ağı, Britanya sermayesiyle inşa edildi. Ar-

⁷ Henry David Thoreau.

jantin, dünyanın en zengin ülkelerinden biri olma yolundaydı; ama servetin büyük bölümü, bir avuç toprak sahibinin ve kentli elitlerin elinde yoğunlaşmıştı.

Ancak bu kırılgan bir refahtı; küresel iktisadî salınımlar dış ticarete yeni kısıtlamaları dayattığında, zengin tahıl, şarap ve şeker üreticileri servetlerini katlarken, nüfusu bir milyona yaklaşan Buenos Aires'e akını sürdüren yoksul göçmenlerin durumu daha da zorlaşmaktaydı. Arjantin, yoksullarla zenginler arasında bir çırpıda katlanan uçurumla birlikte, bir toplumsal krizin eşiğine gelmişti; böylelikle, 1929'da 20. yüzyılın ilk askerî müdahalesi gerçekleşti.

Ne ki askerî darbe, o güne dek göze çarpmamış bir genç albay, Juan Domingo Perón'u ve onun etkileri günümüzde dahi süren ikircimli popülizmini Arjantin siyaset sahnesinde ön plana çıkartacaktı.

PERÓN'UN İZLERİ

“Hırs deyip geçmeyin, bu dünyada büyük olarak ne yapılırsa onun sayesinde yapılır.”⁸

Askerî-sivil yönetimlerin birbirini izlediği 30'lu yılların ardından, 1943 yılında Arjantin'in muhafazakâr hükümeti, liberal eğilimli bir grup subayın ordu içindeki gizli örgütlenmesine dayanan askerî darbe sonucu devrildi. Darbeci subaylar arasında, Juan Perón da vardı. Perón, kurulacak olağanüstü yönetimin çalışma bakanı olacaktı. Ve bu görev döneminden başlayarak, belirli bir tarihsel kesit boyunca reformcu yanı ağır basan bir burjuva siyasal hareket olarak görülecek olan Perónizm'in temellerini attı.

⁸ Anatole France.

1944 yılında başbakan yardımcılığına getirilen Perón, Komünist Parti de dahil olmak üzere siyasal partilerin yeniden kurulmasına izin verilmesi, üniversiteye özerklik sağlanması, Arjantin'in Birleşmiş Milletler'e katılması ve Nazi Almanya'ya savaş açılması gibi uygulamalara imzasını atacaktı. Böylece, dünyada esen demokrasi rüzgârlarına ayak uydurma çabasına öncülük etmekteydi. Fakat Perón'un reformculuğu, son tahlilde otoriter bir rejime, korporatist bir devlet yapısına özenen bir siyasetçinin reformculuğuydu. Perón tepeden reformlarla işçileri yatıştırıp, bu yolla onların mücadeleciliğini törpülemeyi amaçlamaktaydı. Kiraları dondurdu, ücretleri yükseltti, ücretli izin hakkını getirdi, kırsal kesimde her türlü işçilik hakkından yoksun olarak çalışan kesimin 'tarım işçisi' sayılmalarını sağladı ve böylece emekçi kitlelerin gönlünde taht kurarak, onları uzun yıllar boyunca mobilize edecek yanlısamaların mimarı olmuş oldu. Bu süreç içerisinde korporatist bir sendikacılığı Arjantin işçi sınıfı saflarında hâkim kılmayı da becerdi.

İtalyan faşizmine hayran olduğunu söyleyerek iktidara adımını atmış olsa da, Juan Perón'un işçi düşmanı yönü bir başka zaman diliminde ortaya çıkacaktı. 40'lı yılların reformcu Perón'u ise, patronların huzurunu kaçırdığı için 1945 Ekiminde tutuklanıyor ve onun yarattığı 'efsane'yi, özellikle yoksullara yardım faaliyetleri, kadın hakları savunuculuğu ve anti-elitist tutumlarıyla Arjantin halkının büyük sevgisini kazanan eşi Eva Perón sürdürüyordu. Kaldı ki, Juan Perón'un tutukluluğu da fazla devam etmedi.

Kitlelerin Perón yanlısı gösterileri ve Evita'nın başlattığı genel grev sonucunda Perón serbest bırakıldı ve 1946 yılında yapılan seçimlerden büyük bir zaferle çıktı. Kendisi devlet başkanı seçilirken, Meclis, Senato ve valilik seçimlerinde de Perónistler ezici bir çoğunluk elde ettiler. Aynı başarıyı 1952 başkanlık seçimlerinde de gösterdi. Ancak aynı yıl Evita'nın ölümü, şansının da tersine döndüğüne işaret ediyordu adeta. 1954-55 döne-

minde laik devlet anlayışını yerleştirmek için giriştiği reform, onu kiliseyle karşı karşıya getirdi. Dahası, yükselen enflasyon ve savaş yorgunu Avrupa'dan sermaye akışının kesilmesinden kaynaklanan iktisadî zorluk koşullarında, Perón işçi hareketlerini de artık eskisi gibi denetleyemiyordu. Ordu içinde kendisine karşı subayların 1955'teki ayaklanması başarıya ulaşınca önce Paraguay'a, ardından da İspanya'ya geçti. Gerideyse, faşizan gruplardan solcu Montoneros gerillalarına, geniş bir yelpazeye yayılan muğlak ve kapsamlı bir 'Perónizm' bırakmıştı.

Arjantin'de 1971 yılına dek askeri darbelerle parlamenter yönetim deneyleri birbirini izledi. 1958 seçimlerinden önce askeri yönetimin desteklediği partinin Perón'la uzlaşıp geniş bir taban oluşturma teşebbüsü Perónist hareket içinde bölünmeye ve bir sol Perónizmin oluşmasına yol açmıştı. Sivil yönetimler döneminde işçi mücadelesi ve grevler yükselirken, başlangıçta Perónizmin gölgesindeki gerilla hareketi de giderek ondan uzaklaşıyordu. İlerleyen yıllara büyük çaplı öğrenci eylemleri ve kent gerillası damgasını vuracaktı. 1966 darbesiyle işbaşına gelen askeri yönetim denetimli bir 'sivilleşme' yönelişiyle 1973'te seçimlerin yapılacağını duyurmuş ve Perón'un kitle desteğinden yararlanma amacıyla da onunla uzlaşma yoluna girmişti.

Kasım 1972'de Arjantin'e dönen Perón siyasal ortamı kokladıktan sonra tekrar İspanya'ya geçti. Amacı ülkesine tam bir 'kurtarıcı' pozunda geri dönüş yapabilmektir. Gerçekten de Haziran 1973'te Arjantin'e geldiğinde bir milyonu aşkın bir kalabalık kendisini karşılıyor, Perón ise işe, Perónist hareketin sol kanadını tasfiye etmekle başlıyordu. Eylül 1973'te yapılan seçimler onu yeniden devlet başkanlığı koltuğuna oturttu. Ne var ki değişen koşullar ve artık kendi yolunu tutmuş bulunan çeşitli devrimci hareketlerin varlığıyla birlikte, tepeden reformlarla halkı yatıştırma dönemi, yani eski 'ılımlı' Perónizm artık geçmişte kalmıştı.

Perón da artık eski Perón değildi. Bu dönemin Perón iktidarı, düzenin yeni gereksinimlerine ayak uyduran ve sol hareketi baskıyla dizginlemeye çalışan gerici bir iktidar niteliği taşıyacaktı. Perón'a eşlik eden kadın figürü de değişmişti. Eski karısı Evita yıllar önce ölmüştü; şimdi sıra, üçüncü karısı Isabel Perón'un saltanatındaydı. Juan Perón'un 1974'te ölümü üzerine onun görevini Isabel Perón devraldı. Ancak düzeni tehdit eden devrimci kabarmalar karşısında, Arjantin egemen sınıflarının, dirayetsiz ve halk tarafından sevilmeyen bir bayan Perón ile durumu kontrol altına alması, mümkün değildi.

1976 DARBESİ

“Benim için ağlama, Arjantin...”

Üstelik, Arjantin'de artık burjuva düzeni gerektiğinde faşist yöntemlerle korumaya talip bir ordu kurmayı vardı. Nitekim 1976 yılında Isabel Perón'u ABD destekli⁹ bir darbeyle devirip kurulan yeni askeri diktatörlük dönemi, Arjantin'de de faşizmin iktidarı anlamına geldi. Üç kişilik askeri cuntayı oluşturan kuvvet komutanları (Videla, Viola, Galtieri) sırayla devlet başkanlığını üstlendiler. 1976-82 arasındaki 'kirli savaş' boyunca diktatörlük, 'Ulusal Yeniden Örgütlenme' adıyla ülkeyi görülmemiş bir devlet terörü kışkacına sürükledi. İlan edilen amaç, ülkeyi 'teröristler'den arındırmaktı; oysa işin aslında, devlet güçleri tarafından böyle tanımlanabilecek gruplar, darbeden önce büyük ölçüde tasfiye edilmişti ve Montoneros ve ERP (Devrimci Halk Partisi) gibi silahlı grupların toplam üye, sempatizan vb. sayısı, ülke çapında 1.000'i geçmemektedir.¹⁰

⁹ Darbecilerle ilgili çok sayıda yargılamadan biri de, ABD'nin 'Condor Planı'yla bağlantıları ile ilgili.

¹⁰ Martin Hunter, 'Argentina Now: A Democratic Revolution', 9 Şubat 2002, Kaynak: <http://www.zmag.org/content/showarticle.cgm?ItemID=1586>

Gerçek sayılar belki hiçbir zaman ortaya çıkmayacak, ancak altı yıl içerisinde ülkede tahminen 30 bin kişi öldürüldü ya da kaybedildi. Diktatörlük, gerilla, sempatizan ve muhalif ayırımı yapmaksızın, her türlü itirazı kanlı bir biçimde susturmaya yeminliydi. General Videla, amaçlarının yalnızca ‘barış’ ve ‘huzur’ olduğunu açıklıyordu: “*Arjantin’de barışı tesis etmek için ölmesi gereken herkes ölecektir*”. 1978 yılında da bir İngiliz gazeteciye bu ‘herkes’in kim olduğunu bildirdi: “*Terörist sadece bir silah ve bomba taşıyan kişi değildir. Batı ve Hristiyan uygarlığına ters düşen fikirleri yayanlar da teröristtir*”. Ama Buenos Aires bölgesi askeri valisi General İberico Saint-Jean daha ‘açık sözlü’ydü: “*Önce yıkıcıları yok edeceğiz, sonra işbirlikçilerini, sonra... sempatizanlarını, sonra... kayıtsız kalanları, sonra zaaf içinde olanları...*”¹¹

Öyle de yaptılar. Arjantin’deki kayıpların yaklaşık %40’ı kadındı ve bunların %10’u hamileydi. 400’ün üzerinde çocuk tutsaklık koşullarında doğmuştu.¹² Tutsaklar, iki yıl boyunca her çarşamba uçaklara dolduruluyor, 15-20 kişilik gruplar hâlinde okyanusa atılıyordu.

Öte yandan cuntacılar, vahşi bir serbest piyasa ekonomisinin önünü alabildiğine açmışlardı.¹³ Ülkeye yabancı bankalardan ve

¹¹ Volkan Ahıcı, “Sanatta ve Edebiyatta Politik Kayıplar”, *Sanat ve Hayat*, No:22, Temmuz-Ağustos 2006.

¹² Bu ‘tutsak’ bebeklerden biri, Arjantin edebiyatının yaşayan en büyük şairi kabul edilen Juan Gelman’ın torunuydu. 24 Mart 1976 darbesi öncesinde Devrimci Silahlı Kuvvetler (FAR) kadroları arasında bulunan Juan Gelman’ın evini basan askerler ozanı bulamayınca oğlu Marcelo Ariel Gelman ile eşi Maria Claudia’yı kaçırmışlar, Marcelo Ariel Gelman öldürülmüş, hamile olan on dokuz yaşındaki Maria Claudia ise Orletti’de sorgulandıktan sonra yasadışı yollardan Uruguay’a nakledilmiş, askeri hastanede doğurtulduktan sonra kaybedilmişti (Güneş Çelikkol, “Arjantin’de Bahar Temizliği”, *Latin Bilgi*, 5-16 Eylül 2006).

¹³ Dönemin vahşet boyutlarına varan insan hakları ihlalleri karşısında, cuntanın izlediği liberal ekonomi politikalara ilk dikkati çekenlerden biri, Arjantinli araştırmacı gazeteci, Montoneros mensubu Rodolfo Walsh idi. Darbeden bir yıl

çokuluslu şirketlerden milyarlarca dolar akıyor (Askerî diktatörlükler döneminde Arjantin'in dış borcu 8 milyar dolardan 43 milyar dolara çıkacaktı!)¹⁴ ve generaller, bir yandan her okulda, her kilisede, her işyerinde Marksizm'e karşı amansız bir mücadele yürütürken, bir yandan da hem kamu fonlarını hortumluyor, hem de yağmalanan evlerden toplanılan ganimetleri kendi aralarında bölüşüyorlardı. Çocuklar bile bu yağmadan muaf tutulmuyordu; 500'ün üzerinde çocuğa 'el konularak' subay ailelerine verildiği kaydedilmektedir...

Ancak askerî yönetim, gerek içeride, 1977'den itibaren her hafta hükümet binası önünde bulunan Plaza del Mayo (Mayıs Meydanı)'da toplanarak kayıp oğullarını, kardeşlerini ve torunlarını seslerini hiç çıkarmadan sadece hükümet binasının karşısında durarak talep eden beyaz başörtülü 'Plaza del Mayo Anaları' ile simgelenen direniş, gerekse dünya kamuoyundan yükselen tepkiler sonucu zaafa uğrayacaktı.

Ama Arjantin'de faşist diktatörlüğün sonunu getiren, 1982'de Falkland/Malvinas adalarında hak iddia ederek İngiltere'yle savaşa tutuşması oldu. Arjantin ordusunun Malvinas adalarını

sonra, 24 Mart 1977'de kaleme aldığı "Bir Yazardan Askerî Cuntaya Açık Mektup" başlıklı makalesinde Walsh, Arjantin halkına çektirilen en büyük acının terör, ağır insan hakları ihlalleri değil, "milyonları planlanmış bir sefaletle mahkûm kılan iktisadî politikalar" olduğunu söylüyordu. "Fiyatlar süngü ucu gibi yükselirken ücretleri tüfek dipçığıyle dondurarak, her türlü toplu sözleşmeyi ilga ederek, her türlü toplantı ve iç komisyonu yasaklayarak, çalışma saatlerini uzatıp işsizliği yaygınlaştırarak... kısacası, Uluslararası Para Fonu tarafından fark gözetmeksizin Zaire ya da Şili, Uruguay ya da Endonezya'da uygulanan bir reçetenin dayatmalarını izleyerek..." Walsh, mektubun yayınlanmasından birkaç dakika sonra polis tarafından pusuya düşürülerek Buenos Aires sokaklarında katledilecekti (Naomi Klein, "Out of the Ordinary", *The Guardian*, 31 Ocak 2003. <http://www.zmag.org/content/showarticle.cfm?ItemID=2933>).

¹⁴ Dru Oja Jay, "Direct Action, Direct Democracy", 14 Mart 2002. Kaynak: <http://monkeyfist.com/articles/81>.

74 gün süren işgali, ülkede önce milliyetçi bir patlamaya yol açtı. Ne ki, İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher ‘kolay lokma’ değildi; ülke içerisinde uyguladığı neo-liberal politikaların yarattığı hoşnutsuzluğu, İngiltere’ye bir ‘zafer’ armağan ederek örtbas etmek için her şeye hazırlıklıydı. Çoğu deneyimsiz, genç askerlerden oluşan Arjantin işgal güçleri, sonunda Britanya donanma birliğine teslim bayrağını çekti. Savaş her iki ülkede (çoğu Arjantinli) 2000 kişinin canına ve 2 milyar dolara mal olmuştu.

BİR KERE DAHA: ‘KIRLI SAVAŞ’ CİNNETİ!

“Aklın yaptığı her şeye vicdan tanıklık etmez.”¹⁵

Şimdi, bir kere daha ‘kirli savaş’ parantezi açmak gerek; çünkü bu, bir cinnettir...

Çünkü “Bir Arjantinli profesör, General Videla’nın 1976’da gerçekleştirdiği darbenin öncelilerden çok farklı olduğunun”¹⁶ altını çizirken kafa yorulması gereken bir problemi dillendirmektedir...¹⁷

¹⁵ Descartes.

¹⁶ Turgut Tarhanlı, “Arjantin’den”, Radikal, 7 Aralık 2006, s. 10.

¹⁷ Kirli savaş konusunda bkz: “Arjantin: Kirli Savaşın Davaları Başladı”, Express, No: 2006/9, 63, Temmuz 2006, s. 27; “Arjantin’de Darbeciler Sanık Sandalyesinde”, Atılım, No: 1, 23 Eylül 2006, s. 9; “Kayıp Kirli Savaş Tanığına Destek”, Ülkede Özgür Gündem, 29 Eylül 2006, s. 8; “Arjantin’de Faşist Örgüt Yargılanacak”, Kızıl Bayrak, No: 51, 29 Aralık 2006, s.22; “Arjantin’de Yeni Kayıplara Hayır”, Devrimci Demokrasi, No: 59, 1-16 Ekim 2006, s.10; “Arjantin’de Lopez’in Canlı Bulunması İçin Kitlesele Eylem”, Kızıl Bayrak, 13 Ekim 2006, s. 29; “Arjantin’de Cunta Affına İptal”, Sosyalist Demokrasi, No: 54, 5 Mayıs 2007, s. 8; “Arjantin’de ‘Kirli Savaş’ Kayıpları Anıldı”, Evrensel, 1 Eylül 2007, s. 11; “Arjantin’de Eski Cunta Komutanına 25 Yıl”, Cumhuriyet, 20 Aralık 2007, s.11; “Naziler Arjantin’e KLM ile Kaçmış”, Cumhuriyet, 3 Mayıs 2007, s. 11; s. 2; “Arjantin’de Cunta Komutanına 25 Yıl Hapis”, Milliyet, 20 Aralık 2007, s. 21.

Bir askeri diktatör Jorge Rafael Videla Redondo (d. 21 Ağustos 1925, Buenos Aires), 1976-81 arasında Arjantin'in de facto devlet başkanı. 1973'te genelkurmay başkanı oldu. 1975'te ordunun baskısıyla İsabel Perón tarafından başkomutanlığa atandı. Bu göreve başlar başlamaz ordu üst kademelerinde değişikliğe giderek Perónizm'e yakınlık duyan komutanları görevden aldı. Aynı yıl Tucuman eyaletinde Marksist eylemcilere karşı başlattığı askeri harekât sırasında yüzlerce gerilla öldürüldü.

24 Mart 1976'da ordunun yönetime el koymasıyla İsabel Perón cumhurbaşkanlığından uzaklaştırıldı. Videla, General Orlando Ramon Agosti ve Amiral Emilio Massera'yla birlikte oluşturduğu üç kişilik bir askeri cuntanın başı olarak devlet başkanlığını üstlendi. Ülkede düzen yeniden kurulduktan sonra sivil yönetime geçileceğini açıkladı, Ulusal Kongre'nin çalışmalarını durdurdu ve yasama yetkilerini dokuz kişiden oluşan bir askeri komisyona devretti. Mahkemelerin, siyasi partilerin ve sendikaların çalışmaları durduruldu; bütün önemli görevlere subaylar atandı. Yalnızca Mart ayının son haftasında yolsuzluk suçlamasıyla 4 bin kişi tutuklandı. Videla, bundan sonra ekonominin canlanması amacıyla Perónizm'in düzenlemelerine son vererek serbest pazar ekonomisini güçlendiren önlemler aldı.

Videla'nın Marksist harekete uyguladığı baskılar, bütün dünyada ağır eleştirilerle karşılandı. Videla, aynı zamanda ordunun aşırı sağcı kanadının tehditleriyle de karşı karşıyaydı. Aşırı sağın sınırsız otoriterliğini benimsememekle birlikte, gazeteci ve öğretim görevlisi gibi aydınlara yönelik tutuklamaları sürdürdü. 1981'de görevden çekilerek yerini General Roberto Viola'ya bıraktı.

Aralık 1983'te sivil yönetime geçilmesinin ardından Videla ve Massera cinayet suçundan yargılanarak 1985'te ömür boyu hapis cezasına mahkûm edildilerse de, 1990'da Carlos Menem tarafından çıkarılan afla serbest bırakıldılar. 1998'de, iktidarı sırasında gözaltında kaybolanlar nedeniyle suçlu bulundu ve 28 gün hapsedikten sonra sağlık gerekçeleriyle cezası ev hapsine çevrildi...

Bunlarla birlikte 1975-80 arası Güney Amerika'daki askeri diktatörlüklerin ortaklaşa yürüttüğü Akbaba (Condor) Operasyonu'nda binlerce muhalif katledildi... Şili, Uruguay, Arjantin, Brezilya, Bolivya ve Paraguay'daki diktatörlüklerin ortak operasyonunun mimarı ABD destekli Arjantin'in eski cunta lideri Jorge Videla'ydı...¹⁸

Arjantin özelinden Latin Amerika geneline yönelik olarak sürdürülen baskıların bir parçası olarak Şili, Uruguay, Arjantin, Brezilya, Bolivya ve Paraguay'daki kirli savaş döneminde ülkelerin askeri hükümetleri Condor operasyonu kapsamında binlerce muhalifin kaçırılmasına ve öldürülmesine yol açan istihbarat paylaşımına gitmişlerdi...¹⁹

Bu akıl almaz bir kıyımdı...

Örneğin Arjantin İnsan Hakları Birliği'nden Graciela Rosenblum, cunta döneminde Buenos Aires'in kuzeyinde bulunan banliyölerdeki birçok şirketin, sendika delegelerini rejime ihbar ettiğini ve bu dönemde 'kaybolan' 30 bin kişinin %67-sinin, çoğu sendikalı olmak üzere, işçilerden oluştuğunu ifade ederken;²⁰ Arjantin'de 1970'lerde 1.500 muhalifin öldürülmesinden sorumlu tutulan eski polis yetkilisi Rodolfo Almiron'un lideri olduğu faşist Arjantin Antikomünist Birliği (AAA ya da 3A), Başkan Juan Perón ve ölümünden sonra yerine geçen eşi Isabel Perón döneminde 1.500 muhalifi katletmişti.²¹

'İşkence merkezi' olarak bilinen Campo de Mayo'nun komutanı olması yanında, 'kirli savaş' dönemi cunta yönetiminin ön-de gelen isimlerinden Orgeneral Santiago Omar Riveros²² ile

¹⁸ "İtalya 'Akbabalar'ın Peşini Bırakmayacak", Radikal, 26 Aralık 2007, s. 9.

¹⁹ "İtalyan Savcılar Cuntacıların Peşinde", Cumhuriyet, 26 Aralık 2007, s. 10.

²⁰ "Cunta-Şirket İşbirliğine Ceza", Cumhuriyet, 26 Nisan 2007, s. 10.

²¹ "Arjantinli Rodolfo Almiron...", Cumhuriyet, 30 Aralık 2006, s. 11.

²² "Cuntacıya Af Yok", Cumhuriyet, 15 Temmuz 2007, s. 13.

cuntanın Ekonomi Bakanı Alfredo Martinez de Hoz ve İçişleri Bakanı Albano Harguindeguy²³ ve de eski Devlet Başkanı Isabel Perón hakkında davaların açıldığı²⁴ Arjantin acısı; insanlığın tanık olduğu kapsamlı zulümlerden birisidir...

Bu öylesine bir cinnettir ki, Arjantin’de, kendisini İsa ile eş tutan eski Katolik polis papazı, cuntanın terör estirdiği 1976-83 ‘kirli savaş’ döneminde işkence, adam kaçırma ve cinayet gibi suçların müsebbibi olabilmıştır.²⁵ Papaz Von Wernich, 1976-83 döneminde yedi cinayet, 42 adam kaçırma ve 31 işkence vakasında rol oynamıştır. Rahip Von Wernich’in bulunduğu cezaevinde hapis yatan eski tutuklu ve hükümlülerden bazıları, rahibin işkence seanslarına da katılarak, polisleri motive ettiğini, onlara “Tanrının isteğini yerine getiriyorsunuz” dediğini belirtmişlerdir.²⁶

‘DEMOKRASİYE GEÇİŞ’: NEO-LİBERALİZM İLERLİYOR

“Sadece ölü balık yüzeyde yüzer.”²⁷

Falkland/Malvinas Savaşı Arjantin’in yenilgisiyle sonuçlanınca, dünyanın ve ülkesinin gözlerinde küçük düşmüş, aşağılanmış devlet başkanı Galtieri istifa etti. Onun görevini bir başka general üstlenmiş olsa da, askeri diktatörlüğe kesin gidiş yolu görünmüştü. Muhalefetin artık geri döndürülemez yükselişi nedeniyle bir yıl içinde seçimlere gidileceği açıklandı. Ne var ki burjuvazi bu ülkede de geniş bir ‘toplumsal uzlaşma’ hareketi yaratıp, başına da sosyal demokrat eğilimli Raúl Alfonsin’i getirmiş ve böylece süreci kontrol altına almayı başarmıştı.

²³ “Faşist Cunta Bakanlarına Af Yok”, Ü. Özgür Gündem, 6 Eylül 2006, s. 8.

²⁴ “Isabel Peron Tutuklanacak”, Radikal, 13 Ocak 2007, s. 12.

²⁵ “Kirli Savaş Papazına Müebbet”, Radikal, 11 Ekim 2007, s. 11.

²⁶ “‘Kirli Savaş’ın Rahibine Müebbet”, Cumhuriyet, 11 Ekim 2007, s. 11.

²⁷ The Rules of Life, Richard Templar, Pearson, Prentice Hall, İngiltere, 2006.

Ekim 1983'te yapılan seçimleri Alfonsin'in partisi Radikal Sivil Birlik kazandı ve Alfonsin de devlet başkanı oldu. Alfonsin başlangıçta kitle muhalefetine etkisini dikkate almak zorundaydı. Faşist iktidar döneminde ortadan 'kaybolan' insanların yakınlarının, annelerin, işkenceci generallerden hesap sorulması yönünde yürüttükleri mücadele etkili oldu. Neticede, cuntanın en önde gelen üç generali, Videla, Viola ve Galtieri de içinde olmak üzere askeri cunta yöneticileri mahkeme önüne çıkartıldılar. 1985'te yürütülen duruşmaların sonucunda pek çoğu ağır hapis cezalarına çarptırıldı.

Alfonsin yönetimi parlamenter işleyişi güçlendirmek amacıyla ordu üst kademelerinde değişiklikler gerçekleştirdi. Askeri harcamalarda kısıntıya gidildi, üniversite özerkliğinin ve basın özgürlüğünün yeniden tesisi için yasal düzenlemeler yapıldı. Şili'yle bazı toprak anlaşmazlıkları anlaşmayla sonuçlandı, enflasyonun hızı belli ölçüde kesildi. Ne var ki burjuva parlamenter işleyiş yerleşip de, kitle hareketinden duyulan korku azalınca, Alfonsin kitle hareketinin istemlerinden çok ordudan gelen tersine uyarıları dikkate almaya başlayacaktı.²⁸

Alfonsin'i 1989'da devlet başkanlığına seçilen Perónist Carlos Menem ('El Turco') izledi. 10 yıllık iktidarında Menem, bir yandan ülkenin varını yoğunu satışa çıkartarak,²⁹ bir yandan

²⁸ Elif Çağlı, "Bonapartizmden Faşizme Olağanüstü Burjuva Rejimlerin Marksist Bir Tahlili", *Sınıf Mücadelesinde Marksist Tutum*.

²⁹ Örneğin yeraltı kaynakları konusundaki düzenlemeler, Menem dönemindeki "özelleştirme yağması"na çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır: "Eski cumhurbaşkanı Carlos Menem (1989-99) hükümetinin kabul ettiği bir yasaya göre devlet yeraltı maden yataklarını ancak özel şirketler eliyle işletebiliyor. Şirketler çıkardıkları madenin, uluslararası değerinden düşük tutulan bedelinin en çok %3'ünü bir defaya mahsus olmak üzere devlete ödüyor. Bir başka yasa ise ülkenin güneyinde Patagonya limanlarından ihracatı teşvik amacıyla, bu limanları kullanan dış satımcı şirkete devletin mal değerinin %5'ini ödemesini zorunlu kılıyor. Yani, eğer bir şirket 10 yıl içinde 2,5 milyar dolar değerinde maden çıkartarsa, devlet 50 milyon dolar (% 2) kazanacak ama şirkete 125 milyon kadar (%5) para ödeye-

da yoğun bir dış borçlanmayla, kısa süreli bir ‘refah’ yaşattı Arjantinlilere. Hükümet verilerine göre 1993-98 arasında toplam hanehalkı harcamaları 42 milyar dolar artmış, aynı dönemde ithal mallara ödenen para, 15 milyar dolardan 30 milyar dolara, ikiye katlanmıştı. GSMH on yıl içerisinde %60’lık bir artış gösterirken, Arjantinli zenginler, belki de geçmişin izlerini tümden silmek için estetik cerrahların önünde kuyruğa girmekteydiler. Tek bir cerrah, 30.000 hastaya operasyon uygulamakla övünüyordu,³⁰ cunta dönemindeki ‘kayıplar’ın sayısı kadar!

Menem, peso’nun değerini ABD dolarınıninkine bağlayarak, enflasyonu ‘durdurmayı’ da başardı. Tabii bütün bunlar, Arjantin’e sağlayacağı 132 milyar dolarlık krediyi, ülkede bir ‘yapısal uyum programı’ uygulanması koşuluna bağlayan IMF’nin dayatmalarının sonucuydu. ‘Sıfır bütçe açığı’ politikasıyla, başta eğitim ve sağlık hizmetleri olmak üzere tüm sosyal harcamalardan devasa kesintiler gerçekleştirildi, işsizlik fonlarında %80’e varan bir kısıntı yapıldı, yüzbinlerce kamu çalışanı işten çıkartıldı, grevler yasaklandı, kamu hizmetleri ve başta bankacılık, su ve elektrik olmak üzere tüm sektörlerde geniş çaplı özelleştirmelere gidildi, telefon şirketleri, metro işletmesi, havayolları ve hava alanları yabancı şirketlere satıldı. Ancak birkaç yıl içerisinde pesonun olağanüstü değerlenmesi, ihracatı durma noktasına getirince, Arjantin ekonomisi, yeniden çöküşün eşiğine geldi. Yabancı yatırımcılar yüksek faizleri ülkeleri transfer ederken, yerel girişimciler, kollarını kımılatamaz durumdaydı.

IMF destekli ‘neo-liberal’ Menem, ülke ekonomisini liberalizasyona dayalı bir dizi önlemlerle uçurumun eşiğine getirmekle kalmamış, yanı sıra, ‘geçmişi aşmak’ ve ‘yaraları sarmak’ şiarıyla

cek” (Pablo Waisberg, “Maden Şirketleri, Yağma, Ölüm ve Direniş: Arjantin Örneği”, Latin Bilgi/Latinamerica Press-Noticias Aliadas -13 Ekim 2005).

³⁰ Naomi Klein, A.g.m.

diktatörlük dönemi sorumlularına yönelik kovuşturmaları durdurarak, katiller için bir de af çıkartmıştı.

Dahası, yolsuzluk sarmalı büyüyerek ülkenin siyasal atmosferini zehirlemekteydi. Menem iktidardan çekildikten sonra, 2001 Temmuzunda Ekvator ve Hırvatistan'a yasadışı silah satışı suçlaması nedeniyle ev hapsine alınacaktı. Aynı yıl Kongre soruşturma komitesi, Başkan'ın yasadışı silah satışları, uyuşturucu ve altın kaçakçılığından edinilmiş kara servetini aklama faaliyetlerine ilişkin kapsamlı bir dosyayı ele aldı.³¹

Menem Hükümeti'nin 1996'da sosyal hakları daraltması, grev hakkını kısıtlaması, kamu kesimi ücretlerini düşürmesi, ücret artışını verimliliğe endekslemesi karşısında, Latin Amerika'nın en gelişmiş işçi sınıflarından biri olan Arjantin proletaryası tepki vermekte gecikmedi. Arjantinli emekçiler yalnızca Menem neo-liberalizmine karşı değil, aynı zamanda Perónizm'in işçi sendikalarına kötü mirası, korporatizm ve kliyentalizme karşı da başkaldırdılar. Perónist sendikacılığın egemen olduğu CGT (Genel İş Konfederasyonu)'nin korporatist ilişkiler çerçevesinde suskun kalmasına karşılık, CTA (Arjantin İşçi Kongresi, kur.: 1992) ve MTA (Arjantin İşçileri Hareketi, kur.: 1994), 1990'ların ikinci yarısında grev ve grev dışı hareketlere yönelmeye başladı. Bu iki örgütün eylemleri CGT'yi zor durumda bırakıyor, rekabetin yarattığı gerginlik nedeni ile eylemlere zorluyordu. Böylelikle rüşvete, yolsuzluğa iyice bulaşmış Perónist iktidarın son yılında (1999) CGT safalarında sendikal bürokrasiye yönelik, bir dizi başkaldırı meydana gelecekti. Bu da Menem iktidarının sonu anlamına geldi.³²

³¹ Ancak üyeleri bizzat Menem tarafından atanan Anayasa Mahkemesi Başkanı aklayarak ev hapsini kaldırdı. M. Hunter, 'Argentina Now: A Democratic Revolution', 9 Şubat 2002 (<http://www.zmag.org/content/showarticle.cgm?ItemID=1586>).

³² Yüksel Akaya, "Arjantin İşçi Sınıfında Yeni Yönelimler: Sendikal Hareketin Evrimi", *Cosmopolitik*, Şubat 2002.

Aralık 1999'da yemin ederek devlet başkanlığı koltuğuna oturan Fernando de la Rúa, dış borcu 132 milyar doları bulan, nüfusunun %50'den fazlası yoksulluk sınırı altına düşmüş, işgücünün bölgeye göre %30 ilâ %80'i işsizlik ya da eksik istihdam konumuna gerilemiş, kur politikaları iflas etmiş bir ülkenin yönetimini devralmıştı. Üstelik elde özelleştirilecek, satılacak pek bir şey de kalmamıştı. Daha da vahimi, IMF'nin dayatmasıyla ticaretin liberalizasyonu sonucu, özelleştirilen bankalar mevduatlarının %6'sını yabancı hesaplara aktarmışlardı; ülkenin zenginleri, peso hesaplarını dolara çevirerek yurtdışına aktarmaktaydılar. Yurtdışına kaçan paranın 140 milyar doları bulunduğu tahmin edilmektedir; ülkenin gayrisafi hâsılasından da, dış borç toplamından da fazla bir yekûndur bu. De la Rúa, yaygınlaşan güvensizlik ve protestolar karşısında, 'ülkesini iflastan kurtarma' adına, yangının üzerine benzin dökecekti. IMF'nin Arjantin'e istikraz garantisi vermemesi üzerine halkın banka hesaplarını kapatmaya yönelmesiyle başkan mevduat çekişlerini haftada 250 USD ile sınırlandırma ve pesoyu dolardan bağımsızlaştırma kararı aldı. Peso, baş aşağı bir inişe geçti; tasarruf sahipleri bir gecede bankalardaki mevduatların üçte ikisini yitirmişlerdi. Ve '*Argentinazo*' patlak verdi...

ARGENTİNAZO

"Kötü fikirler, çıkar gruplarının yararına oldukları için rağbet görürler."³³

Başkan de la Rúa, mevduat sahiplerinin hesaplarının çekebilecekleri miktarları sınırlandıran *corralito*'yu ilan ettiği konuşmasını henüz tamamlamıştı ki, ellerinde tencere ve tavalar binlerce kişi sokaklara döküldü (Aralık 2002). *Corralito* ve istihdamdaki dramatik

³³ Paul Krugman.

düşüşler nedeniyle apansız kendini yoksulluk sınırının altında bulan orta sınıf, protestolarda etkin bir rol oynuyordu. Orta yaşlı işadamları bankaların camlarını indiriyor, dükkân sahibi kadınlar sokaklarda tencere çalıyor, orta sınıf gençleri polis taşıyor, çok değil, yakın zaman önce ‘Arjantin mucizesi’nin kanıtları olarak gösterilen Walmart, Carrefour, Dia gibi hipermarketleri yağmıyorlardı...

De la Rúa, apansız patlak veren bu protestoların dinmemesi üzerine ikinci tarihî hatasını yaptı ve sıkıyönetim ilan etti. Sıkıyönetimi yeni bir askerî rejim olarak okuyan Arjantin halkı, zincirinden boşanmıştı artık. *Argentinazo*’nun hemen ardından Buenos Aires’e varan yazar Naomi Klein, şöyle anlatıyor olanları:

“Plazo de Mayo’yu dolduran insanlar ellerindeki çatal ve bıçakları tencere ve tavalara vuruyor, başkanın talimatlarına sözsüz ama patırtılı bir reddiyeyle dile getiriyorlardı. Arjantinliler, ‘düzen’ adına temel özgürlüklerinden vazgeçmeye razı değillerdi. Bunu daha önce cunta döneminde denemişlerdi ve kötü sonuçlanmıştı. Derken, büyükanneler ve lise öğrencileri, motosikletli kuryeler ve işsiz fabrika işçileri kalabalığından tek bir isyan çılgılığı yükseldi; sözcükleri politikacılara, bankacılara, IMF’ye ve Arjantin’in refah ve istikrarı konusunda mükemmel reçeteyi elinde tuttuğunu iddia eden tüm ‘uzmanlar’a yönelikti: ‘*Que se vayan todos!*’ –‘topu defolup gitsin!’”³⁴

Polis ve bankaların özel korumaları kalabalığın üzerine ateş açtığı anda, önce plastik mermiler kullandı. Ancak ardından, gerçek mermiler yağmaya başladı protestocuların üzerine. Gün sona erdiğinde, bilanço ağırdı: 27 kişi yaşamını yitirmiş, yüzlercesi yaralanmıştı... (Sonraki soruşturmalar, cunta döneminde görev almış çok sayıda ‘School of Americas’ mezununun, bankalarda özel güvenlik olarak istihdam edildiğini ortaya koyacaktır...)

³⁴ Naomi Klein, “Out of the Ordinary”, *The Guardian*, 31 Ocak 2003. <http://www.zmag.org/content/showarticle.cfm?ItemID=2933>.

Aslına bakılırsa, *Argentinazo*, bir süredir alttan alta kaynayan bir sürecin nihaî patlamasıdır. IMF patentli neo-liberal uygulamaların kurbanı yüz binlerce işsiz, 2000'in ilk yıllarını Arjantinli yöneticilere dar etmekteydi. Örneğin Ağustos 2001'de, sayıları yüz bini aşan son derece örgütlü işsiz grupları harekete geçerek ülkede üç yüzden fazla anayolu trafiğe kapatmış ve daha önce zedelenemez olduğu düşünülen finans sektörü de dahil olmak üzere ekonomiyi felç etmişti. Önceki aylar ve haftalarda, tüm ülkede şiddetli çatışmalarda federal polis beş *Piquetero*'yu öldürüp üç binden fazlasını tutuklamıştı. Örgütlü işsizler, bir yandan bağımsız örgütlenmelerini devam ettirirken bir yandan da baskı yaparak devletten asgari ücretli binlerce geçici iş, gıda tahsisatı ve diğer tavizleri koparmayı başarmışlardı. 2001 Eylülünde, işsizler başkent Buenos Aires'in tümünde anayolların kitlesel bir şekilde kesilmesini ve sendikalarla birlikte, hükümet faaliyetini ve tüm büyük özel sanayi kuruluşlarına girişi engelleyen ortaklaşa başarılı bir genel grev örgütlediler. Bu eylemler, yerel tüccarlar, eyalet ve belediye memurları, emekliler, sağlık çalışanları, öğretmenler ve başta Mayıs Alanı Anneleri olmak üzere insan hakları gruplarını içeren geniş bir yurttaş ve toplumsal sınıf yelpazesinden destek ve katılım görüyordu.

Bu olağanüstü yeni başarılar, birkaç yıllık sabırlı örgütlenme temelinde elde edilmişti. İşsizler belediye, eyalet ve federal yönetimlere dilekçeler gönderiyor, barışçı gösteriler düzenliyorlardı. Ama bu taktikler sonuç vermeyince, eyalet ve belediye yönetim binalarını işgal ederek ve zaman zaman onları yakarak daha doğrudan eylemler koymaya başladılar. Yol kesme ve kitlesel nöbet faaliyetleri, ülkenin iç kesimindeki iki kentte Cutrolco ve Plaza Huincal'da Haziran 1996 ve yine Nisan 1997'de başlamıştı. Bu gösteriler işten çıkarmalara ve tesis kapatmalara karşı protestolarda binlerce kişiyi seferber ediyordu. 1990'ların sonlarında, Buenos Aires'in varoşlarında, özelleştirilen elektrik şirketlerinin

yüksek elektrik faturalarını ödeyemeyen işsiz tüketicilerin evlerinin elektriğinin kesilmesini protesto amacıyla kitlesel yol kesme eylemleri yapıldı. 2000 yılında, evvelce görece refah içindeki petrol üretim merkezleri olan Neuquen ve General Mosconi kentlerinde kitle gösterileri düzenlendi.³⁵

Her durumda, *Argentinazo*, Arjantin tarihinde artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağı bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Halkın ‘*Que se vayan todos!*’ çağrısına ilk boyun eğen, sıkıyönetim ilan ettiğini açıkladıktan birkaç saat sonra başkanlık sarayının bahçesine inen bir helikopterle palas pandıras ülkeyi terk eden başkan de la Rúa olur. Rúa’dan sonra Arjantin egemen siyaseti bir türlü dikiş tutturamaz; iki hafta içerisinde üç başkan değiştiren ülkede, geçici ‘şef’ Edouardo Duhalde’nin 17 aylık başkanlığından sonraki seçimlerde, her nasılsa karşısına aday olarak çıkan, ancak son anda adaylıktan çekildiğini açıklayan Carlos Menem’in rakibi Nestor Kirchner [işin ilginç yanı, her iki aday da Perónist Adalet Partisi (PJ) üyesidir], devlet başkanı seçilir.

Evet, evet BBC Arjantin Muhabiri Daniel Schweimler’in ifadesiyle, “Arjantin’de resmi rakamlara göre yoksul olarak sınıflanan çocukların sayısı %58 civarında” dediği O Kasım ayında, Devlet Başkanı Fernando de la Rúa, sarayından bir helikoptere binip, ülkeyi apar topar terk etmiş, zenginler paralarını yurtdışına çıkarıp garanti altına almış, bankalar, müşterilerinin hesaplarından çekebilecekleri miktarlara sınırlamalar getirmişti.

Ülke, tarihindeki en yüksek dış borcu ödeyemez duruma gelmişti.

Bunu, isyan, yağma ve ölümler izledi. Nüfusun çoğunluğu, sahip oldukları her şeyi kaybederken, tüm umudunu yitiren birçok Arjantinli ülkeyi terk etti.

³⁵ James Petras, “Arjantin’de İşsiz İşçiler Hareketi”, *Cosmopolitik Dergisi*.

Arjantin'in krizden tamamen çıktığını kimse iddia etmiyor. Ancak gazetelerin ön sayfaları her gün, düşen enflasyon, artan ihracat, hızlanan büyüme ve azalan yoksulluk haberleri ile doluydu.³⁶

Deniz Gökçe'nin itirafındaki üzere, "Arjantin'in çözümsüz sefalet ülkesi hâline gelmiş"ti...

Kolay mı? yabancı fonların ülkeye girişi başıboş spekülasyona yol açtı, bu durum finans sektöründe çöküşe ve Arjantin burjuvazisi tarafından 130 milyar doların yurtdışına çıkarılmasına neden oldu. 1997'de başlayan resesyon derinleşerek 2001 yılında tam bir bunalıma dönüştü. Bölgeye bağlı olarak, işgücünün %30 ila %80'i, ya işsiz ya da eksik istihdam edilir durumdaydı...

Başkent Buenos Aires'de %16-18 olan resmi işsizlik oranı süratle ikiye katlandı. İstihdam edilen işçilerin çoğu, geçici ve güvenilir olmayan işlerde geçimlerini sağlamak zorunda kaldı. Büyük işçi sınıfı varoşlarında, işsizlik %30-50'lere ulaştı. Ülkenin her yerinde ailelerin büyük çoğunluğu zaten çok düşük olan yoksulluk sınırının altına indi...

'ARA SONUÇ': İSYANIN NİTELİĞİ

"Önce çocuklarımızı savunuyorduk, artık çocuklarımızın düşüncelerini savunuyoruz."³⁷

Güneş Çelikkol'un ifadesiyle, "19 Aralık 2001 akşamı patlayan ve hükümetin devrilmesiyle sonuçlanan antikapitalist halk ayaklanması isyan etmek suç değil haktır gerçeğini" ortaya koyuyordu...

³⁶ D. Schweimler, 'Arjantin'de Yaşamın İki Yüzü', <http://lahy.wordpress.com/2006/07/27/arjantinde-yasamin-iki-yuzu/>, 27 Temmuz 2006.

³⁷ Plaza del Mayo Anneleri.

Arjantin İşçi Partisi (PO) Genel Sekreteri Jorge Altamira'nın, "Devrim, demokratik ve meşru bir halk hareketi, toplumu altüst etmek değil, dönüştürmek demek. Devrimin bugün bu şekilde kitlelere gösterildiği doğru, ama bu devrimin içinde medya da yer alacak. 2001'de Arjantin'de kriz olduğunda halk ayaklandı ve ilk etapta bunu göstermeyen televizyonlar ele geçirilerek ayaklanma canlı yayımlandı. Gazeteciler bunu baş haber yapmak için patronlarıyla çatıştılar"³⁸ diye betimlediği gerçeğe Piqueteros'lar oluştu.

"Arjantin'deki Piqueteros hareketi işsizleri, geçici ve güvence-siz işlerde çalışanları örgütleyiyor. Bunlar 90'ları yılların ortasında çıkmış, 2001 sonundaki ayaklanmada mahalle konseyleriyle beraber başı çekmişlerdi. Daha sonra işin içine devlet girdi. Toplumsal hareketler 'işsizlik sigortası' da diyebileceğimiz bir asgari gelir garantisi talep ediyordu. Devlet ise, tüm işsizlere nakit vermek yerine, işsizleri birleştiren belli kooperatiflere yardımda bulunmak gibi bir formül buldu. Piqueteros, örgütlerine üye sayısı oranında para vermeye başladı. (Bu durum) bir yanıyla, mücadelenin sürekliliğini sağladı: Çünkü ortada doğrudan kendi ücretleri için eylem yapan, tek işi bu olan bir insan grubu var. (...)

Bu hareket, IMF ne derse yerine getirmiş bir ülkede yoksulluğun ne boyutlara geldiğini gösterdi. Ama daha da önemlisi, Arjantin'in yarım asır içinde geldiği noktayı gösterdi. Çünkü Arjantin'de yarım asır önce, Perónizm döneminde aklıktan dışı çürüyen veya okuma yazma bilmeyen insan yoktu. Piqueteros hareketi içinde bulunanlar durumu yüksek sesle dile getirdiği oranda, örneğin Perónistleri harekete geçirdi. Bir model sunduğu için değil, ama artık bir şeyler yapmak gerektiğini söylediği için..."³⁹

³⁸ Volkan Aran, "Devrim, Hâlâ Mümkün, Hâlâ Gerçek", Cumhuriyet Dergi, No: 1111, 8 Temmuz 2007, s. 8.

³⁹ Güneş Çelikkol, "Piqueteros: Bir şey Yapmak Gerek", ...VS Dergisi, Mart-Nisan 2006, s. 17.

Bu gerçeikle muhalefet büyüdü; çeşitlendi...

Örneğin Arjantin’de (Campichuelo kooperatifi örneğindeki üzere) ‘işgal et-diren-üret’ tarzında doğrudan siyaset yaygınlaştı.⁴⁰

J. Petras’ın, dikkat çektiği ‘Arjantin İşsiz İşçiler Hareketi’ oluştu. Arjantin başkaldırırken⁴¹ embriyonik sovyetlerini de oluşturdu.

Kitleler doğrudan eylemle krizden çıkış yolu ararken örgütledikleri grevleri, gösterileri, ‘cacerolazo’ları [tencere-tavalı protestoları], fabrika işgalleri ve yol kesmeleriyle; yani kitlelerin doğrudan eylemleriyle kendi güçleriyle birlikte, ortak eylemin gücünü keşfederek; emek hareketinin en yüksek ifadesi olan

⁴⁰ G. Çelikkol, “Bu Bakanlıkta İşçi Özyönetimi Var!”, <http://www.bianet.org/2007/02/23/92474.htm>.

⁴¹ Başkaldıran Arjantin için bkz: Güneş Çelikkol, Direnişlerin Güney Kutbu: Bir Arjantin Serüveni, Agora Kitaplığı, 2007; James Petras, Sağ Sol Kutuplaşması Latin Amerika ve Emperyalizm, çev: Emel Coşkun, (“Arjantin: Halk Ayaklanmasından ‘Normal Kapitalizm’e”, s. 405-449), Mepisto Yay., 2005; James Petras, Küreselleşme ve Direniş, çev: Ali Ekber, (“Arjantin’de İşsiz İşçiler Hareketi”, s. 317-336), Mepisto Yay., 2004; America Vera-Zavala, Katılımcı Demokrasi (“Buenos Aires-Tencereler, Komşu Konseyleri ve Yol İşgalleri”, s. 38-43) çev: N. Aras, Dipnot Yay., 2006; Ana C. Binerstein, “İktidar ya da Karşı İktidar?..”, Conatus Çeviri Dergisi, No: 5, Nisan-Temmuz 2006, s. 169-175; “Arjantinli Köylüler İsyan Ediyor”, Evrensel, 22 Ağustos 2007, s. 9; “Arjantinli Öğretmenlerden Protesto”, Kaldıraç Dergisi, No: 79, Haziran-Temmuz 2007, s. 20; “Arjantin: Emekçiler Sokakta”, Liselilerin Sesi, No: 15, Nisan 2007, s. 25; “Arjantin’de Öğretmenler Ayakta”, Cumhuriyet, 11 Nisan 2007, s. 11; “Arjantin’de Öğretmenlerin Grevine Sopalar Karıştı”, Radikal, 11 Nisan 2007, s. 12; “Arjantin IMF’den Kurtuldu”, Ü. Özgür Gündem, 22 Nisan 2006, s. 8; “Arjantinli Öğretmenler Adalet İstiyor”, Atılım, 21 Nisan 2007, s. 9; “Öğretmenin Ölümü Arjantin’i Karıştırdı”, Birgün, 11 Nisan 2007, s. 9; “Maradona ABD’ye Karşı”, Cumhuriyet, 21 Ağustos 2007, s. 11; “Maradona”, Birgün, 26 Ağustos 2007, s.2; M. Trigona, “Arjantin’de İşçilerin İktidarı: Çalışma Kültürünü Yeniden Keşfetmek”, Monthly Review (Türkçe), No:16, Ekim 2007, s. 117-27; M. Sancak, “Arjantin Enflasyonla Oynadı, Yatırımcıdan 5 Milyar Dolar Çarptı”, Sabah, 13 Ocak 2008, s. 9; Erinç Yeldan, Kriz Sonrası Arjantin ve Türkiye”, Cumhuriyet, 13 Haziran 2007, s. 13.

halk meclislerini, yerel ve fabrika komitelerini, piquetero'ların [iş ve sosyal yardım talebiyle yol kesme eylemleri düzenledikleri için kendilerine 'yol kesenler' anlamına gelen bu sözcükle hitap edilen işsiz işçiler] örgütlerini; yani interbarrial'leri [mahalleler arası halk meclisi] ve diğer öz-örgütlülükleriyle embriyonik sovyetlerini de oluşturdular...

Bunların arka planında, elbette, neo-liberal yıkım dinamiği vardı...

Bilindiği üzere Latin Amerika'da 80'li yıllardan beri uygulanan neo-liberal politikalar tam bir hayal kırıklığı yarattı. Bölgede büyüme temposu düştü, işsizlik arttı, yoksulluk yaygınlaştı, sık sık ekonomik krizlerle karşılaşıldı. IMF'ye tepkiler 89'da Venezüella'da 'Caracazo', Arjantin'de 'Arjantinazo' ayaklanmalarına yol açtı. Bolivya'da sola yönelişte önce suyun özelleştirilmesi, sonra doğal gazın çokuluslu şirketlerin kontrolüne girişi etkili oldu.

Artık bölgede ABD kaynaklı 'generaller darbesi' etkili olmuyor. Aksine halkın güvenini kaybeden yöneticiler taban ayaklanmasıyla alaşağı ediliyor. Arjantin'de, Bolivya'da, Peru'da bunun örnekleri yaşandı. Bir tane eski tip darbe girişimi Nisan 2002'de Venezüella'da Chávez'e karşı planlandı, bilindiği gibi o da başkanlarına sahip çıkan yoksul milyonlar tarafından püskürtüldü...

ARJANTİN, 'SOL CEPHE'YE KATILIYOR: NESTOR KIRCHNER

"Ayaklanmalar, yıkamadığı hükümeti sağlamlaştırır."⁴²

'İlimli sol kanat Perónist'i Kirchner'in ilk işi, Menem'in çıkardığı affı geçersiz ilan ederek, Cunta dönemi suçlarının yargılanmasını yeniden başlatmak olacaktır. Bu adım, Mayıs Alanı

⁴² Victor Hugo.

Anaları'nın gönlünü kazanarak toplumsal tansiyonu bir nebze de olsa düşürür.

İkinci adım ise IMF ile ilişkilerin gözden geçirilmesidir. Kirchner, Venezüella'nın Chávez'inden farklı olarak, ulusal zenginliklerin paylaşımında patronların elindekini emek kesimine aktaran, bölüşüm dengelerinde değişimler yapan uygulamalarda bulunmuş değildir, pazarlığının/hesaplaşmasının esas hedefi, IMF idi. Nitekim Kirchner'le birlikte, "Arjantin, önce borcunun çok ufak bir kısmını ödedi. Kalan 28 milyar doları pazarlıkla 18 milyar dolara indirdi ve bu ödemeyi 10 yıla yaydı. 2004'te IMF'den koptu, 2005'te borçlarının tamamını ödedi. Bu borçları bu kadar kısa sürede ödeyebilmesinin temel nedeni, Venezüella'dan aldığı ucuz krediler".⁴³ Böylelikle Arjantin'in 2002'de %41 olan enflasyon oranını 2006'da %11,5'e dek çekilebilmiş, reel ücret düzeyi %10 oranında arttırılabilmiş ve işsizlik geriletilebilmiştir.⁴⁴

Bir başka deyişle, kapitalizmi büyük sermayenin öncelikli/ ideal tercihi olmayan bir yoldan ıslah ederken, holdinglerin çıkarını her şeyin üzerinde tutmamakla birlikte, onların elindekini paylaşırma yoluna da gitmedi Kirchner. Ama başta Plaza de Mayo anneleri olmak üzere insan hakları mücadelesi verenlerin taleplerine açık oldu, toplumsal hareketlerin eylem özgürlüklerini kısıtlamak yoluna gitmedi. İnsan hakları ve özgürlükler alanında önemli iyileşmeler yaşandı. Bu ise, Arjantin sağının tüylerini diken diken etmeye yetiyordu. Daha doğru bir deyişle, IMF ile uyumlu bir ekonomik program talep edenler, muhalefetlerini bu düzlemde ifade etmeyi tercih ediyordu. "Örneğin Menem'e göre Kirchner, başta silahlı kuvvetler ve kilise olmak üzere, toplumun temel direği konumundaki anayasal kurumlara pervasızca saldırıyor. Macri'ye göre ise

⁴³ Yıldız Sertel, "Latin Amerika'da Devrim", *Cumhuriyet*, 12 Ocak 2007, s. 9.

⁴⁴ Erinç Yeldan, "Kriz-Sonrasında Arjantin ve Türkiye", *Cumhuriyet*, 13 Haziran 2007, s. 13.

Kirchner, bununla da yetinmeyerek, hem (muhaliflerine antide-mokratik yoldan saldırmak suretiyle) özgürlükleri buduyor ve hem de (örneğin durup dururken askerî diktatörlük döneminde yaşananları halkı orduya karşı kışkırtacak nitelikte hatırlatmak suretiyle) toplumsal barışı tehdit ediyor. Macri'nin özgürlüklerin tehdit altına alındığına dair olan ve soldaki Carrio tarafından da paylaşılan eleştirisinin dayanağı ise, Piqueteros topluluklarının liberallerin seçim etkinliklerine saldırmaları ve onların mitinglerini basmalarına polis tarafından göz yumulması. '3-5 çapulcu' ellerinde davullarla yolu kestiği için işine geç kalan sıradan yurttaşların Piqueteros eylemlerinden duyduğu hoşnutsuzluk, sağ siyasal söylemin temel direği.

Siyasete üniversite yıllarında 'Perónist Gençlik' saflarında atılan ve 90'ların başında Perónizmin sağcılışmasına karşın parti içinde mücadele vermek üzere 'Militan Akım' fraksiyonunu kuran Nestor Kirchner ise, tüm bunlar olup biterken, çözümü Perón'a daha bir sıkı sarılmakta bulmuşa benziyor. Haziran ayının üçüncü haftasındaki 'Bayrak Günü' törenlerinde yaptığı 'beni, IMF'ye karşı vatani savunduğum için eleştiriyorlar' konuşmasıyla başlayan etapta, Kirchner'in eşi Cristina Fernandez'in de Evita rolüyle sahneye çıkarak Buenos Aires vali adayı olduğunu belirtelim"⁴⁵ [Cristina Fernandez, 2007 seçimlerinde eşinin yerine devlet başkanı olacaktır].

Evet, Kirchner'in girişiminin ana gövdesini, kapitalizmin ulus-salcı bir restorasyonu oluşturmaktadır;⁴⁶ bu yönde Arjantin'in ana akım politikasından kopmakta tereddüt de etmemiştir. Ne ki, he-

⁴⁵ G. Çelikkol, 'Seçimlere Doğru Arjantin'de Politik Hayat', *Latin Bilgi*, 7.8.2005.

⁴⁶ Arjantin'de yolsuzlukla suçlanan Ekonomi Bakanı Felisa Miceli, makamındaki tuvaletinde bir çanta içinde 64 bin dolar tutarında para bulunduğu kamuya yansı-yınca istifa etmek zorunda kaldı. 54 yaşındaki kadın bakanın makamında Haziran 2006 sonunda rutin kontrol yapan güvenlik yetkililerinin parayı tuvalete saklanmış bir çantada buldukları belirtiliyor. Solcu Devlet Başkanı N. Kirchner'e yakınlığıyla bilinen Miceli, 'suç işlemeyi, parayla Buenos Aires'te bir daire almayı planladığı' savında ("Tuvalet Parası" İstifa Ettirdi", *Radikal*, 18 Temmuz 2007, s. 11).

men altını çizmek gerek, onun çizgisi, örneğin Chávez'in radikal popülizminin, Morales'in anti-emperyalizminin çok uzağındadır ve Şili'nin Michelle Bachelet'si, Brezilya'nın Lula de Silva'sı ile birlikte 'L. Amerika Solu'nun ılımlılar kuşağını temsil etmektedir. Bu nedenle de ülkesinde sosyalist solun ağır eleştirilerinden kendini kurtaramamaktadır. Örneğin *El Socialista* gazetesi yayın yönetmeni Juan Carlos Giordano, IMF'ye olan borçların tamamının ödenmesi, yerel iktidar odaklarıyla el altından kurulan ilişkiler, Kirli Savaş sorumlularının yargılanmasında sergilediği zaafılar konusunda sert bir dille eleştirerek ekliyor: "En akademik tanımlarla baktığında, De La Rua ile Kirchner'in aynı çıkarları savunduğunu söyleyebilirsiniz. Arjantin'de Kirchner döneminden en fazla yararlananlar ile De la Rua döneminden en fazla yararlananları kıyasladığında aynı kesimler çıkıyor. Bankalar, büyük işletmeler. (...) O daha ziyade Lula ve Tabare'nin temsil ettiği ılımlı, statükocu, sosyal barışçı, ABD ve emperyalizm ile uyumlu kesime yakın. Tam da bu yüzden Kircher geçenlerde ABD'ye gittiğinde Wall Street'in çanını çaldı. Avrupa'ya gittiğinde kral Juan Carlos ve Repsol, Telefonica gibi Avrupalı tekellerin emanetçisi Zapatero ile ilişkiler kurdu".⁴⁷

ARJANTİN ⁴⁸	
Başkent	Buenos Aires
Para Birimi	Arjantin pesosu
1 Euro =	3,69 Arjantin pesosu (18 Ocak 2006 itibariyle)
Diller	İspanyolca (resmi dil), Guaranı, Mapudungun, Quechua, Aymara.
Yüzölçümü	2.780.400 km ²

⁴⁷ Güneş Çelikkol, "Argentinazo Bir Devrimdir (Juan Carlos Giordano ile Söyleşi)" *Latin Bilgi*. 5-31 Aralık 2006.

⁴⁸ Kaynak: "L'Amérique latine en 2005", *Les Etudes de la documentation française*, P. Zagefka (der.), Institut des Hautes Etudes de l'Amérique Latine, Université Paris III, Sorbonne Nouvelle, 2006.

Siyasal Veriler				
Devletin Niteliği	Federal Cumhuriyet			
Rejimin Niteliği	Başkanlık			
Devlet Başkanı	Cristina Fernandez de Kirchner			
Seçim Sistemi	Başkanlık seçimlerinde genel oy, iki türlü çoğunluk sistemi, birbiri ardı sıra iki kez uzatılabilen dört yıllık görev süresi.			
Başlıca Siyasal Partiler	Zafer İçin Cephe, Adaletçi Parti, Radikal Sivil Birlik, Eşitler Cumhuriyeti İçin Alternatif, Büyümeyi Yeniden Yaratmak İçin İttifak, Sivil ve Sosyal Cephe, Sosyalist Parti, Cumhuriyetçi Öneri			
Diğer Gruplar	Muhafazakâr Halk Partisi, Bütünleşme ve Kalkınma Hareketi, İşçi Partisi			
Bölgesel Bağıntılar/Anlaşmalar	Mercosur, Güney Amerika Uluslar Topluluğu, Aladi			
Toprak Anlaşmazlıkları	Malvinas (İng: Falkland), Güney Sandwich ve G. Georgia takımadaları üzerinde B. Britanya hak iddia etmekte.			
İktisadi Veriler				
	2002	2003	2004	2005
Toplam GSH (milyon dolar)	102.041,7	129.735,1	151.501,2	-
Büyüme (yıllık yüzde)	-10,9	8,8	9,0	8,6
Enflasyon (yıllık %)	4,0	3,7	6,1	12,0 ⁴⁹
Kişi Başına Milli Gelir (yıllık %)	-11,7	7,8	8,0	7,6
Kentsel İşsizlik (aktif nüfusun yüzdesi)	19,7	17,3	13,6	11,6
Kişi Başına Yıllık Gelir (2004)	3.720 USD (91. sıra)			
Aktif Nüfusun Sektörel Dağılımı (2003)	Tarım: 1,1; Sanayi: 20,3; Hizmetler: 78,6			
Kişi Başına Ulusal Zenginlik Toplamı: DB İndeksi (2000)	139.242 USD			
Kişi Başına Ulusal Zenginliğin Gelişmesi (DB İndeksi -2000)	-109 USD			

⁴⁹ İlk dört aylık veriler.

İktisadi Güven ve Açılımlar (Milyon Dolar)				
	2002	2003	2004	2005
Ödemeler Dengesi	-15.712	-9.037	-6.951	8.276
İhracat	28.684	34.163	39.772	46.525
İthalat	13.135	18.753	28.177	35.998
Toplam Brüt Dış Borç	156.748	164.918	171.115	118.663
Başlıca İhraç Malları (ve toplam içindeki %si -2003	Ham petrol ve türevleri (15,2), tahıl (soya, buğday, mısır) (13,6), doğalgaz (2,9), deri (2,4)			
Başlıca Alıcılar (2004)	Brezilya (15,8), Şili (11,26), ABD (10,5), Çin (7,7), Mercosur (19,2), Alena (14,1), CAN (4,9), MCCA (0,7), Caricom (0,2)			
Başlıca Satıcılar (2004)	Brezilya (33,9), ABD (15,2), Çin (6,3), Almanya (4,9), Mercosur (36,7), Alena (19,2), CAN (1,4), Caricom (-), MCCA (-)			
Uluslararası Şeffaflık İndeksi (2005)	2,8 (97. Sırada)			
Demografik ve Toplumsal Yapılar				
Nüfus -2005	38.592.000			
Nüfus Yoğunluğu	13,9 kişi/ km²			
En Büyük Kent (1991)	Gran Buenos Aires (11.298.030 kişi)			
2. Büyük Kent (1991)	Cordoba (1.208.554 kişi)			
Yaşama Süresi Beklentisi (2003)	74,5 yıl			
Demografik Büyüme Oranı (2005-2010 arası yıllık ortalama varyasyon)	1,0			
Yoksulluk Sınırı Altında Yaşayan Hanelerin %si (kentsel nüfus içinde -2002)	45,4; %20,9'u yerli			
Okuma Yazma Bilmeyenler (yetişkin içinde) (2005)	2,8			
Temiz İçme Suyuna Erişebilen Nüfus (yüzde) (1990)	94			
Kentsel Nüfus (yüzde) (2005)	90,6			
Yerli Nüfusun Top. Nüfusa Or. (%) -2003)	1			
Yaş Gruplarına Göre Nüfus Yapısı (toplam nüfus yüzdeleri)	0-14: 26,4; 15-34: 32,6; 35-49: 17,6; 50-64: 13,3; 65+: 10,0			

İletişim Verileri	
Telefon Hatları (bin kişi başına) (2003)	219
Cep Telefonları (bin kişi başına) (2003)	178
Kişisel Bilgisayar (bin kişi başına) (2003)	82
Başlıca Gazeteler	<i>Clarín, La Nación, Hoy, Cronista comercial</i>

PIQUETEROS HAREKETİ, ASAMBLEALAR, İŞYERİ İŞGALLERİ...

“Yoksulların çocuklarının,
zenginlerin köpeklerinden daha iyi beslenebileceği
bir Arjantin için mücadele ediyoruz.”⁵⁰

Evet, Arjantin’de yayın yapan *Resumen* Dergisi direktörü Carlos Aznarez’in de dediği gibi, “Nestor Kirchner, ulusal kapitalizmi yeniden canlandırmayı hedefliyor, onun programının sosyalizmle ilgisi yok, ama Arjantin’de de büyük bir değişim yaşıyor”.⁵¹

Üstelik bu değişimin sol bir politikacının işbaşına gelmesi ile ilişkisi sınırlı. Değişim, daha çok, başkent Buenos Aires’den başlamak üzere Arjantin’i sokak sokak, mahalle mahalle saran toplumsal muhalefette.

Neo-liberal uygulamaların derinleştirdiği iktisadî çöküntü, Latin Amerika’nın en gelişmiş ülkelerinden Arjantin’de orta sınıfı hızla yok ederken milyonlarca işsiz ve yoksul yarattı. Ancak onlar, örneğin Türkiye’de aynı tarihlerde yaşanan benzeri malî krizde yoksullaşan kitlelerin yaptığı gibi kaderlerine razı olup içeri doğru büzüşmektense, farklı bir tercih yaparak yazgılarını ele almayı seç-

⁵⁰ Puerto Madero’da bir aşevinin üzerinde asılı pankart.

⁵¹ Nuh Köklü, “Yeni Liberal Reçeteler Tüm Kıtada İflas Etti”, Carlos Aznarez ile görüşme, 26 Ekim 2003, Kaynak: sendika.org.

tiler. Arjantinli yoksullar, mahalle mahalle komiteler oluşturarak örgütlenmeye koyuldular. Böylelikle oluşan *Piqueteros*⁵² ya da MTD (İşsizler) hareketi, *barrio*larda (mahalleler) ve belediyelerde örgütlendi. Örgütlenme çabalarının temelini, komşuluk ilişkileri, karşılıklı güven ve somut talepler oluşturuyordu. Her bir üyenin katılmak zorunda olduğu doğrudan eylemlerde elde edilen ‘ganimetler’den, ancak eyleme katılanlar faydalanabiliyordu. MTD, her türlü bürokrasiyi ve hiyerarşik ilişkiyi reddetmektedir. Kararlar eylem anında ve kolektif meclislerde alınır. Öte yandan, yetkililerle girişebilecekleri her türlü müzakerede, kendilerinin bir kolektivite olarak muhatap alınması koşulunu öne sürerler. Bunun nedeni, bireysel temsilcilerin bir iş ya da para, hatta yiyecek karşılığında ‘satın alınabileceği’ kaygısıdır –ve kanımızca yalnız yoksullaşmanın birkaç yıl içerisinde vardığı dehşetli boyutları değil, aynı zamanda Perónizmin on yıllar boyunca sendikal hareket üzerindeki etkisinin olumsuz deneyimlerini yansıtmaktadır.

Somut taleplerle yapılan eylemler, sonuç elde edilinceye kadar devam eder. Talepler, genellikle belli sayıda işsize geçici ya da yarı-zamanlı olsa da iş, aş ve yardım dağıtımı almaktadır. En öne çıkan eylem şekli, şehirlerarası yolların trafiğe kapatılması ve lastik yakmaktır. İşsizlerin eylem gücü bu noktada ortaya çıkar, harekete geçtiklerinde doğrudan üretim içinde almamalarına rağmen üretimi ve günlük yaşamı felç edebilmeye yetili olduklarını göstermişlerdir.

Hareketin temel pratiği; ertelenemeyecek, hemen şimdi yaşanan sorunlara müdahale etmek ve bu müdahale pratiğini yaygınlaştırmak şeklinde tarif edilebilecektir.⁵³

⁵² *Piquetero*’nun sözlük anlamı, Türkçe’ye ‘grev gözcüsü’ olarak çevrilebilecek, bir grev ya da işgalde diğer işçilerin işyerine girmesini engelleyen kişidir. Ancak terim, günümüzde Arjantin’de gününü ekmek ve *mate* ile geçiren işsizleri tanımlamak üzere kullanılmaktadır.

⁵³ Süleyman Bulduruç, Bizim Amerika, Odak Dergisi, 8 Eylül 2006, s.20-23.

Böylelikle ülkenin tüm kentlerinde, yüzlerce mahalle komitesi oluşturuldu. Yeniyetmelerden yaşlılara tüm yurttaşların katıldığı *asamble*aların katılımcıları, siyasal konuları tartışıp sorunlarına çözüm arıyorlar. Sorunlar, çoğunlukla kısa erimli ve acil nitelikte: ilaç temini, istihdam yaratılması, çocukların bakımı vb. *Argentinazo* ile birlikte ortaya çıkan bu kendiliğinden örgütlülükler, zamanla belirli yapılanmalara ulaşmış durumda. Örneğin Buenos Aires’de her hafta 80 kadar yerel *asamblea*’dan 3 binin üzerinde temsilcinin katıldığı mahalleler-arası toplantılar düzenlenmekte.

Bu toplantılarda çoğulculuğun ana ilkeyi oluşturduğu, herkesin kendi gündemiyle geldiği ve kimsenin görüşlerinin, diğerlerininkini baskılamamasına özen gösterildiğinin altı çizilmekte. İşte bir katılımcının, Emiliano’nun sözleri: “Herkes kendi gündemiyle geliyor, yeni bir siyasal parti kurmak istemeyenlerden salt tasarruflarını kurtarmak isteyenlere, sosyalist devrimi arzulayanlara ve aradaki her şeye. Benim de bu mücadelenin sonuçlarına ilişkin fikirlerim var, ama bu umutlar kardeşlikten, komşumu anlayabilme isteğinden ve siyasal yataylığı koruma arzusundan kaynaklanıyor”.⁵⁴

Ancak *piqueteros* hareketiyle başlayan toplumsal muhalefet, burada kalmadı. Güncel ihtiyaçlardan kaynaklanan, onları karşılamaya yönelik, örneğin insanların ihtiyaçları olmayan malları birbiriyle takas ettikleri, paranın kullanılmadığı pazarlardan (*el trueque*), 80-100 kişilik toplulukların kötü şöhretli politikacıların, bankacıların, işadamlarının, yargıçların, polis şeflerinin vb. evlerinin önünde toplanıp şamatalı protesto eylemleri yaptığı *escrache*’lere pek çok yaratıcı eylem biçimi geliştirildi. Ancak en ilginç ve kalıcı biçim, özelleştirme furyasında patronların rantabl olmadığı gerekçesiyle kapattığı işyerlerinin işçilerce işgal edilip üretimin sürdürülmesi oldu.

⁵⁴ Dru Oja Jay, “Direct Action, Direct Democracy”, 14 Mart 2002. <http://monkeyfist.com/articles/814>.

Böylelikle, “Patronları tarafından terk edilen fabrikalar işçi özyönetimine alınarak yeniden üretime geçirildi ve kentlerde yönetim tüm ülkeyi saran mahalle konseylerinin eline geçti. Sağ veya sol kanattan herhangi bir politikacının başa geçip de kendilerini yönetmesi değil, hepsinin defolmasıydı Arjantinlilerin talebi. Üretim ve yerleşim birimlerinde tüm kararların genç ve ihtiyaçların, kadın ve erkeklerin eşit söz hakkına sahip oldukları ‘*asamblea*’ denen konseylerde alındığı ülkede iddia edilemeyecek tek şey ise, bu işin sıradan ölümlüler tarafından başaramadığıydı herhâlde. Aralarında büyük endüstri kuruluşlarının da bulunduğu yüz elliden fazla özyönetim fabrikası varlığını günümüzde hâlen sürdürüyor Arjantin’de. Tüm kararlar işçiler tarafından alınıyor, ücretler eşitçe paylaşılıyor, insanlar insana yarıştır şekilde yaşıyor ve işler de, kredileri usulsüz kullanacak veya gelirleri hortumlayacak kimse bulunmadığından dolayı bürokratik-kapitalist işletmelerde olduğundan daha iyi gidiyor”.⁵⁵

Arjantinliler, tıpkı mahalle konseyleri üzerinden yükselen Paris Komünü’nde, tıpkı tüm iktidarın Sovyetlere geçmesini talep eden 1917 Ekim ve onu izleyen Almanya devrimlerinde olduğu gibi, devletten bir şey beklemiyor, patronların ve politikacıların topuna ‘*que se vayan todos*’ diyorlardı. İktidara seçim veya darbeye gelen politikacıların burjuva toplumunun temel kurumlarına dokunmaksızın işçiler lehine kimi reformlar hayata geçirmesini beklemiyor; devrimci işçi hareketinin, komünizmin neredeyse on yıllardır unutulmuş geleneğini yeni binyılla bera-

⁵⁵ 2003 yılında toplumsal muhalefet hareketleri üzerine bir belgesel film çekimi için Arjantin’de bulunan Naomi Klein, işçilerin şu sözlerini aktarıyor: “Biz bu kooperatifi eşit ücret ve kararları ortak almak kriterleriyle kurduk, el emeği ve kafa emeği arasındaki ayrıma karşıyız, iş pozisyonlarının rotasyonlu olmasını istiyoruz ve hepsinden önce seçilmiş liderlerimizi geri çağırabilme hakkını istiyoruz” (Naomi Klein, Avi Lewis “Arjantin: İşsizlerin Fabrikaları Yönettiği Yer”, komunistpaylasim.org).

ber canlandırarak, işçi konseyleri ve milisleri üzerinde yükselen yeni bir toplumun temellerini atıyorlardı.

İstihdam edilmeyen veya güvencesiz çalıştırılan işçileri bir araya getiren *Piqueteros* organizasyonlarının, aslında işsizlik ödeneğini artırmak üzere oluşturulmuş topluluklar olmalarına karşın, 19/21 dönemi başta olmak üzere toplumsal süreçlerde birer öz savunma gücü niteliği de aldıklarını burada geçerken anımsatalım.⁵⁶

“19/21, günümüz Latin Amerika dünyasının önemli sol kuramcılarından Uruguaylı yazar Raul Zibechi’nin pek çok kişi tarafından paylaşılan isabetli ifadesiyle bir ‘Kentli Zapatizm’ deneyimiydi. (...)

Arjantinliler kendi alternatif kurumlarını oluştururken, devletin varlığını yadsıma yoluna gitmişlerdi 2001 ayaklanmasında. Oysa kapitalizm, Fransa’daki 68 hareketinin sloganıyla ifade edersek kendi kendine yıkılmaz, ‘ona yardımcı olmamız gerekir’. Tabii, kurumları da.

Arjantin’de kitleler kendi kurumlarını yarattılar, ama burjuva iktidar aygıtına ait olanları yıkmaya yeltenmediler. Bu ise kapitalizme kendisini onarabilme imkânı tanıyacaktı. Kriz içindeki ülkedeki iktidar büyük burjuvazi ve çokuluslu finans kurumlarının da onayıyla, sokaklardaki kalabalıkları teskinleştirecek bir reform

⁵⁶ Nitekim fabrika işgalleri çevresinde yaratılan alternatif ‘kendine yeterli yaşam tarzları’ Arjantin toplumsal muhalefetine özerklik ve yatay ilişkiler vurgusunu açık bir biçimde temsil etmekte. “Taban düzleminde, bu Piqueterolar cemaatlerini yoksulluktan kurtulmanın alternatif yollarını geliştirmeye çalışıyor ve çok sayıda yardımlaşma faaliyetine giriştiler. Bunlar arasında cemaat ya da sağlık merkezlerinin kolektif inşası, organik bahçecilik, hayvancılık, gençlik programları, festival organizasyonları, çok sayıda kolektif mahalle mutfağın kurulması vb. bulunuyor. Piqueterolar işgal ettikleri topraklarda mütevazı organik bahçeler oluşturup burada yetiştirdiklerini kolektif mutfaklarda pişiriyor, ardından da bu yemekleri açların, işsizlerin özsaygınlıklarını yitirmeden, dayanışma içerisinde kanınlarını doyurabildikleri mahalle yemekhanelerinde dağıtıyorlar” (Jim Straub, “Argentina’s Piqueteros and Us”, 2 Mart 2004 <http://www.zmag.org/content/showarticle.cfm?ItemID=5077>).

paketi uygulayacak olan sol siyasete verildi. Devlet başkanlığı görevinin Nestor Kirchner'e geçmesi, hem sokak hareketlerinin muazzam bir kazanımı, hem de devrimci sürecin sonlanmasıydı.

Arjantin'in insanca yaşamak isteyen insanları muazzam, diğer pek çok ülkedeki kardeşlerini imrendirecek ve onlara örnek olacak kazanımlar sağladılar bu süreçten. 1976-83 yılları arasındaki korkunç askerî diktatörlük dönemi yaşayan ülke, bir anda, özgürlüklerin kalesine dönüştü.

Örneğin patronlardan bazısı fabrikalarını geri almak için elerinden geleni yapıyor, ama işçilerin el koyarak özyönetime aldıkları işletmelere kavuşmaları kolay olmuyor yine de. İşçilerin işgâl ettiği fabrikalarını geri alabilmek için mahkeme kapılarında bekliyorlar, işgâller elbette 'yasal' olmadıkları hâlde...

Orta ve üst sınıflardan insanlar, arabalarının canları eylem yapmak istedikleri diye yolları kesen Piqueteros militanları tarafından durdurulmasından hoşnut değil belki, ama evinden elinde sopası ve yüzünde maskesiyle çıkarak ağır ağır cumhurbaşkanlığı binası önündeki eyleme giden barikatçının başına bir şey geldiği görülmüş şey değil...

Örneğin, darbe yıllarında yaşanan işkence olaylarına karışmış yüzden fazla eski subay ve askerin ev veya hücre hapsinde yaşadığı ülkede, sosyal ve politik tutsak sayısı on ile yirmi arasında.

Bu liste uzayıp gidebilir elbette. Esas kazanım ise işçilerin, ezilenlerin kendi zihinlerinde. 19/21, mücadele edenlerin kazanabileceğini, kazanabilmenin tek yolunun mücadele etmek olduğunu gösterdi Arjantinlilere. Hep beraber, omuz omuza mücadele edebilmek için ise, herkesin yaşından, cinsiyetinden, cinsel tercihinden bağımsız olarak eşit muamele görmesi gerektiğini. Bu da, örneğin Buenos Aires'in aynı cinsiyetten çiftlerin birbirleriyle evlenebildikleri ilk Latin Amerika kenti olmasını sağladı. Bunların tamamı, elbette gelecekteki mücadelelerin daha da güçlü olmasını sağlayacak kazanımlar. Ama nihai bir kaza-

nım elde edebilmek için 19/21 deneyimlerini belli ki daha fazla tartışmak, yeni projeler geliştirmek de gerekiyor”.⁵⁷

VE ÖTESİ...

“Fark yaratamayacak kadar küçük olduğunuzu sanıyorsanız, sivrisinekli bir odada uyumayı deneyin.”⁵⁸

Arjantin’deki toplumsal muhalefet yükselişinin en belirgin iki özelliği, ‘özerklik’ ve ‘yataylık’ vurgusu olsa gerek. *Argentinazo* ile birlikte oluşan toplumsal örgütlülüklerin her biri kendi gündemlerini başkalarına tabi kılmama, tüm siyasal parti ve hareketler karşısında bağımsızlıklarından ödün vermeme, yani özerklik yönünde titiz bir gayret göstermenin yanı sıra, karar alma süreçlerinde tüm katılımcıların eşitliğini öngören bir yataylık sergiliyorlar. Bu bakımdan, hareketin İspanya’da 1930’lardaki anarşist harekete benzerliği vurgulanmaktadır.⁵⁹ Oysa Arjantin’de anarşistler de, tıpkı diğer sol/Marksizan hareketler gibi hareketin içersisine sonradan katılmışlardır ve gözlemciler, 2001’deki toplumsal patlama ve aktığı kanallarda herhangi bir siyasal örgüt ya da hareketin önderliğinin söz konusu olmadığına, hareketin tabana dayalı ve kendiliğinden niteliğini vurgulamakta birleşmektedirler.

Ancak özellikle tüm hoşnutsuz katmanların özlem ve tahayyüllerini eşgüdümlü bir siyasal harekete ve programa dönüştürecek bir örgütlenmeye yol vermediği ölçüde, *özerklik* ve *yataylık* da

⁵⁷ Güneş Çelikkol, “Arjantin 19/21: Komünist Hayalet Kente İndiğinde”, *Latin Bilgi*, 20 Temmuz 2005.

⁵⁸ Dalay Lama.

⁵⁹ Örneğin bkz. Dru Oja Jay, “Direct Action, Direct Democracy”, 14 Mart 2002. <http://monkeyfist.com/articles/81>.

kendi zıtlarına dönüşme riskini içerilerinde barındırırlar. Görünen o ki bu risk, Arjantin için de söz konusudur. Nitekim zaman geçtikçe *piqueterolar* içinde çatlaklar belirmeye başlamıştır.⁶⁰ Kirchner yönetimi, işsizlik ve yoksulluk yardımlarını *piquetero* örgütleri aracılığıyla dağıtarak, hareketi, yetersiz ve yarı-yapılanmış bir sosyal yardım/güvenlik sistemine dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bu durumda, Perón'un işçi sınıfı içinde yaptığını, Kirchner'in neo-liberalizmin 'lanetlileri', işsizler, sınıf-altı'lar (underclass), dışlanmışlar, marjinalleştirilmişler arasında gerçekleştirmesi, yani *piquetero* kliyantelleri oluşturarak bunları yönetiminin temellerine harç olarak kullanması riski, her zaman ortadadır.

Şu hâlde kıta üzerindeki neo-liberal sultayı kırmak, serbest piyasa ekonomisinin, kapitalizmin dışında başka bir hayatın mümkün olduğunu göstermek ve yerellerle sınırlı olmaksızın, kıtasal ölçekli olarak hayata geçirmek için, 2001 kalkışması ile tahayyüllerinin zincirlerini kıran Arjantin yoksullarının, açlarının, işsizlerinin, emekçilerinin bir adım daha atması, düşlerini birleşik ve eşgüdümlü bir siyasal iradeye dönüştürmeleri gerekmektedir. Bunu yapmaya en yakın halklar, şu sıralar Latin Amerika'da yaşıyor. Arjantin, ve daha ötesi Latin Amerika, bu nedenle hepimizin ilgisini fazlasıyla hak ediyor.

⁶⁰ Böylelikle örneğin, "bazı gruplar yol kapatmaları bir taktik olarak kullanmaktan vazgeçti. Barınakların dolaylımsız talepleri (ör. yiyecek) ülkelerinin iktisadî sistemi üzerindeki militan baskıları içeren daha geniş bir programla bağdaştırma yetileri *piquetero* zafetlerinin çoğunun nedeni olarak görüldüğünden, hareket içinde çoğu kişi bunu bir ihanet olarak değerlendiriyor. Örneğin, geçen yıl *Piqueterolar* hükümeti işsizlere ulus ölçeğinde her ay 150 peso (yaklaşık 50 dolar) ödeyen bir işsizlik programını hayata geçirmeye zorladılar. Bu hâlâ bir aileyi yeterli besleyecek bir miktar değil, ama öncekiyten örgütsüz ve fonları yetersiz refah programlarına göre ileri bir adım oluşturmaktaydı. Ve ilginç bir tarzda, program genellikle bizzat *Piquetero* gruplarıncı doğrudan yönetiliyor. Bu grupların çoğu, örgütleniminin yetersiz bir refah planını yöneten bir başka bürokrasiye dönüşüğünü görmek istemiyorlar" (Jim Straub, "Argentina's *Piqueteros* and Us", 2 Mart 2004 <http://www.zmag.org/content/showarticle.cfm?ItemID=5077>).

Bugün bu ilgi; 28 Ekim 2007'deki seçimlerde, oyların %44,90'ını alan ve ikinci tura gerek kalmadan cumhurbaşkanı seçilen⁶¹ 'Botoks Kraliçesi' lâkâplı C. Fernandez Kirchner'le⁶² sınırlandırılmayıp, onu da mutlaka aşmalıdır...⁶³

Her ne kadar Chávez "Bu güzel bir zafer, Latin Amerikan kadınlarının zaferi. Çünkü dünyayı kadınlar kurtaracak" dese de,⁶⁴ %10 enflasyon, %8,5 işsizlik, %6,3 büyüme hızı, enerji kısıtlamaları ve azalan yabancı yatırım gibi ekonomik sorunların yanı sıra artan suç oranıyla da baş etmesi gereken Cristina Fernandez Kirchner, halka hiçbir alanda ciddi vaatle bulunmuyor, bulunamıyor...⁶⁵

Arjantin için artık 'Ve ötesi...' diye nitelenmesi mümkün olan yeni bir mücadele evresi gündemdedir; hem de Botoks Kraliçesi'ne ve temsil ettiklerine rağmen...

⁶¹ Nuh Köklü, "Arjantin'in Yeni Eva Peron'u", Sabah, 4 Kasım 2007.

⁶² Güneş Çelikkol, "Arjantin'in İlk Kadın Devlet Başkanı Christina Fernandez: Cristina'yı Neler Bekliyor", Birgün, 11 Kasım 2007, s. 2.

⁶³ Seçimler hakkında bkz: "Botoks Kraliçesi İktidara Yürüyor", Hürriyet, 28 Ekim 2007, s. 35; "Arjantin'in Kritik Seçimi", Evrensel, 27 Ekim 2007, s. 11; "Arjantin'de İlk Kadın Cumhurbaşkanı", Zaman, 30 Ekim 2007, s. 19; "Nestor Kirchner: Karısını Başkomutan Yapıp Orduya Son Darbeyi İndiriyor", Vatan, 22 Eylül 2007, s. 13; "Arjantin'de Yeni Evita Dönemi", Yeni Şafak, 13 Aralık 2007, s. 28; "Christina Fernandez: Ne Hillary ne de Evita Peron'um", Yeni Şafak, 26 Ekim 2007, s. 8; "İkinci Kirchner Dönemi", Halkın Sesi, 1-14 Kasım 2006, s. 8; "Arjantin'in Kadın Adayı İddialı", Demokrasi, 23 Temmuz 2007, s. 2; "Cristina'nın Haylaz Kızı Arjantin'i Karıştırdı", Vatan, 31 Aralık 2007, s. 13; "First Lady'nin Başkanlığı Alması Bekleniyor", Cumhuriyet, 28 Ekim 2007, s. 11; "Arjantin'de '2. Kirchner' Dönemi", Cumhuriyet, 30 Ekim 2007, s. 9; "C. Fernandez: Beni ne Evita, ne de Hillary ile Kıyaslayın", Radikal, 26 Ekim 2007, s. 10.

⁶⁴ "Arjantin'de Peron'lardan Sonra İkinci Hanedanlık Kirchner'lerin", Radikal, 30 Ekim 2007, s. 9.

⁶⁵ "Arjantin Kadın Lidere Koşuyor", Radikal, 29 Ekim 2007, s. 11.

İKİ BOLİVYA*

“Tarihte bazen yirmi yılda bir gün geçer,
bazen de bir günde yirmi yıl.”¹

21 saatlik Trans-Chaco yolunu kat ederek yorgunluktan tükenmiş bir hâlde Bolivya’nın Santa Cruz kentine varınca, çantalarımızı otele bırakıp elimizi-yüzümüzü yıkadıktan sonra ilk

* Patika, No: 63, Ekim-Aralık 2008; Alternatif Gazetesi, 18 Ağustos 2008; Birgün Gazetesi, 24 Ağustos 2008; Çoban Ateşi, No: 61, 21 Ağustos 2008; Kaldıraç, No: 92, Eylül 2008; Esmer, No: 42, Eylül 2008; <http://atik-online.net/modules.php?name=News&file=article&sid=1326>; www.yenior-tam.org/yos5.html; www.ispanyol.com/ispanya_latın_amerika/ispanyolca_ispanya_latın_amerika_notlari_index.asp-3k; www.alevigundem.com/index.php/haberler/53-kocce-yazlar/307-sbel-oezbudun-k-bolivya.html; www.mesop.net/soft/zeitung_print.php?id=868; sgdf.biz/tags/bolivya/; www.latinbilgi.net; www.sharecord.com; www.sendika.org; www.latinbilgi.net; www.kaypak-kaya.eu; <http://www.ibrahimkaypak-kaya.net>; www.atik-online.net; www.sol-forum.net/dr5/cetiketler/bolivya; Imayis.org; www.sirince.net/modules.php?name=Multiheadlines&rss=ShowNewsHome&cat=0&page=6; www.realist.web.tr/haber; www.komunistforum.org/tags/dis; www.mazgirt.net/-172k; www.shackdwellers.org/?q=aggregator/sources/45; odtununesi.org/tr/aggregator/sources/23?page=10-39k; www.sosyalistpaylasim.org/index.php-113k; www.mavidefter.org; www.gundelik.net/2008/08/13/iki-bolivya-sibel-oezbudun; www.anarsistkomunizm.org/aki/index.php?option=com_content&task=view&id=2077&Itemid=2-50k; <http://www.halkingunlugu.net>; Mülkiyeliler Birliği bülten Ekim 2008; kutuphaneci.net/-72k; www.kaypak-kaya.eu/modules.php?name=Your_Account&op=userinfo&username=komnstr; sanat-kop.com/index.php/patika-dergisinin-63-sayisi-cikti/-40k; www.Toplum-salbilinc.org/forum/index.php?board=35.0-173k.

¹ Karl Marx.

işimiz, kendimizi, iç içe geçmiş halkalar hâlinde kurulmuş olan kentin yüreğindeki 24 Eylül Meydanı'na atmak oldu.

Karşılaştığımız manzara, şaşırtıcı. Kırmızı tuğlalarla örülü Katedral'i karşınıza aldığınızda sağınıza düşen Şehir Kulübü'nün duvarını kaplayan yeşil-beyaz renkli dev afişte, 'Biz Özerkiz! Tarih Yapmaya Devam Ediyoruz!' yazısı kocaman puntolarla haykırıyor, Gençlik Merkezi'nin duvarından sarkan pankartta Genç bir erkeğin, Christian Urresti'nin hüznünlü sureti, "Özgürlük ve saygınlık için mücadele ederken 11 Ocak 2007 günü Cochabamba'da Cocalero'lar² tarafından katledildim. Benim için adalet isteyin" diyor, gelip geçenlere.

Bu iyi hesaplanmış dramaturjinin bir başka artısı ise, meydana kurulu bir düzine kadar çadır. Çadırlarda, yaklaşık 200 Santa Cruz 'yurttaş', battaniyelere bürünmüş, açlık grevine yatmışlar. Üstelik bunlar sizin-bizim bildiğimiz 'grevciler'den değil: Bizzat Santa Cruz valisi Ruben Costas başta olmak üzere, Yerel Üniversiteler Federasyonu üyeleri, yani anlı-şanlı rektör ve profesörler, Belediye Konseyi üyeleri, Santa Cruz İhracatçılar Birliği yöneticileri, Belediye Konseyi başkanı, Kadınlar Birliği üyeleri...

Aslına bakarsanız açlık grevi de bizim bildiğimiz grevlere pek benzemiyor. Örneğin grevciler herkesin gözünün içine baka baka lolipop yalamaya çekinmiyorlar...

Ortalıkta 'Katil Evo!', 'Evocular Caracas'a!' (size de şu mahut 'Komünistler Moskova'ya!' sloganını anımsatmadı mı?) afişleri, yeşil-beyaz eyalet bayrakları, hatta yeşil-beyaz giysili kadın, erkek ve çocuklardan geçilmiyor...

Santa Cruz, Boliviya'nın özerklik yanlısı dört doğu eyaletinden en gelişkin olanı (diğerleri Beni, Tarija ve Pando). 1960'lı

² Cocalerolar: Başkan Evo Morales'in içlerinden çıktığı koka yetiştiricileri. Halen Boliviya'da Evo Morales'e en önemli desteği sağlayan sosyal hareketlerden birini oluşturuyorlar.

yıllarda az gelişmiş Bolivya'nın hiç de gelişmiş sayılmayacak bir bölgesi iken, nüfusu, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni yerleşimcilerle hızla yükselmeye başlamış. Çoğu, bölgelerindeki huzursuzluklardan kaçan, bir kısmı ise savaş suçlusu Sırplar, Hırvatlar, İsrailliler, Almanlar, İtalyanlar... Bir başka deyişle, gözü kara bir 'desperados' akını... Yeni yerleşimciler, kısa sürede dünyanın bir numaralı koka üreticisi Bolivya'nın narko trafiğini ellerine geçirerek palazlanmaya başlamışlar.

Santa Cruz'un yeni yerleşimcilerinin talihi, bölgede zengin doğalgaz ve hidrokarbon yataklarının bulunmasının ardından iyice dönmüş. Gerçekten de nüfusun %60'ını yerlilerin (ve daha büyük bir bölümünü yoksulların ve açların) oluşturduğu Bolivya'da Santa Cruz, gerçekten de aykırı bir manzara oluşturuyor. Sokaklarında beyaz tenliler, çoğunlukta. Bolivya'nın yerli ve yoksul Batı'sında toplumsal yasama hâkim olan kaos, burada yerini 'nizam ve intizam'a bırakıyor. Vitrinlerde Paris'e, Londra'ya, New York'a öykünen bir zenginlik gösterişi.

Yerliler ise, ya kentin arka sokaklarına sürülmüş, gözlerden uzak gettolarda sürdürüyorlar sefil yaşamlarını, ya da beyaz efendilerin iyi giyimli, uysal, terbiyeli, güler yüzlü hizmetkarları, garsonları, polisleri, bulaşıkçıları olarak boy gösteriyorlar toplumsal sahnede.

Ne ki bir 'yerli' denizinde bir beyaz adacığı oluşturmak, Santa Cruz'a anakronik bir görüntü veriyor. Bir 17.-18. yüzyıl kolonisi ile, bir 17. yüzyıl Batı Avrupa şehir-devleti arasında gidip gelen bir görüntü. Ve beyazlar, özellikle ülke ilk yerli Devlet Başkanı'nı göreve getirdiğinden beri, kendilerini tehdit altında hissediyorlar... "Çalışkan-işbilir Avrupalılar/tembel, koka müptelası yerliler" klişesi; "biz çalışıp kazandıklarımızla neden bu uyuşukları besleyelim?" tepkiselliği, "Ya bunlar bir gün mülklerimize el koyup bizi sınır dışı etmeye kalkıştırlarsa!" paranoyasıyla iç içe geçerek ortak ve içe kapalı bir hâlet-i ruhiye oluşturmuş.

Bu ‘hâlet-i ruhiye’ ise, uyuşturucu kaçakçılığından enerji sektörü patronluğuna terfi eden Santa Cruz baronlarını Evo Morales iktidarına karşı yoğun bir ‘sivil’ örgütlenme refleksine şevketmiş. Evo Morales ve MAS’ın temsil ettiği yerli ve yoksul Bolivya ile bağlarını kopartmak, kendi başlarına kalmak istiyorlar. ‘Autonomia’ (özerklik) talebi ile başlayıp ayrılıkçılığa kadar her türlü nüansı kapsayan bir kopma eğilimi bu... Bunun için açlık grevleri düzenliyorlar (nitekim 24 Eylül Meydanı’ndaki ‘grevciler’in talebi, hidrokarbonlardan alınan verginin bir bölümünün eyalet yönetimine bırakılması), Bolivya yoksullarının yabancı şirketlere ve oligarklara karşı –Evo’nun Devlet Başkanı seçilmesiyle sonuçlanan– mücadelelerinde sıkça yaptıkları gibi, şehirlerarası yolları trafiğe kapatıyorlar, kent konseylerini, hatta hava alanlarını işgal ediyorlar – bu nedenle Devlet Başkanı referandum öncesi muhalif valilerin yönetimindeki beş kente gidemedi: Beni, Pardo, Santa Cruz, Tarija ve Sucre. Venezüella Devlet Başkanı Hugo Chávez ile Arjantin Devlet Başkanı Cristina Fernandez ise, Bolivya ziyaretlerini iptal etmek zorunda kaldılar...

Özerklikçi-ayrılıkçı oligarkların eylemlerinin, tüm ülkede adil bir emeklilik sistemi için ayağa kalkan öğretmen ve madencilerin eylemleriyle çakışması, durumu daha da vahimleştiriyor – geçtiğimiz günlerde Huanuni madencilerinin eylemine polisin müdahale etmesi ve çatışmalar sırasında iki genç madencinin yaşamını yitirmesi, ülkedeki tansiyonun iyice yükselmesine yol açarken, iktidar partisi MAS içerisinde huzursuzluk ve kabine değişimi istekleri sıkça dile getirilmeye başlandı. Santa Cruz’lu ve diğer ayrılıkçı oligarkların ise olan-biteni ellerini ovuşturarak izlediklerini belirtmeye gerek var mı?

* * * * *

Bolivya’nın, General Antonio Jose Sucre önderliğinde bağımsızlığını ilan edişinin (6 Ağustos 1825) 183. yıldönümü-

nün, yani Bağımsızlık Bayramı'nın ertesi günü ulaştığımız Cochabamba'daki manzara ise, bambaşkaıdır.

7 Ağustos Bolivya'da, 'Ordu Günü' olarak kutlanıyor. Ülkenin belli başlı kentlerinde, bu vesileyle askeri geçitler düzenleniyor. Ancak Evo Morales'in Devlet Başkanı seçilmesinden bu yana, Ordu Günü, farklı bir anlam yüklenmiş. Aynı gün ülkenin dört bir yanından yerli gruplar, Başkan'a desteklerini sergilemek üzere her yıl farklı bir kentte toplanarak geçide katılıyorlar.

Geçtiğimiz yıl (2007) Santa Cruz'da gerçekleşen olaylı geçidin ardından bu yıl (2008) yerliler, Cochabamba'daki gösteriye katılacaklar. Cochabamba'nın baş döndürücü ölçüde karmaşık, şamatalı, kaotik otobüs garajında sabahın erken saatlerinde buluşan binlerce yerli, biraz sonra başlayacakları geçide hazırlanıyorlar (Bolivya'da en büyüğü Quechua, Aymara ve -doğuda- Guaraniler olmak üzere irili-ufaklı 37 yerli grubu yaşıyor). Kadınlar kısacık boylarıyla tuvaletteki aynanın önünde parmak uçları üzerinde dikilerek bellerinden aşağı uzanan saçlarını tarayıp yeniden örüyorlar; erkekler her bir grubu diğerinden ayırt eden şapkalarını özenle başlarına yerleştiriyor.

Kent meydanında kurulmuş derme-çatma tribünün en ön sırasında, ekranlardan tanışık olduğumuz bir sima -Evo Morales, ayakta, geçide katılanlara el sallıyor. İşin, hem Temel'i hem de beni hayrete düşüren yönü, gerek o an, gerekse o akşam referandum kampanyasını sonlandırdığı, La Paz'ın uydu-varoş kenti El Alto'da dans ederken o kadar kolay ulaşılabilir, o kadar tehlikeye açık ki... Dostlarımız Sonia ve Soledad, Evo'nun güvenlik önlemlerini "kendimi cezaevinde hissettiriyorlar" diye ısrarla geri çevirdiğini anlatıyorlar bize (Gerçekten de, koka üreticilerinin lideri olarak hatırı sayılır bir cezaevi deneyimi var, Evo'nun...). Ancak son birkaç ay içerisinde kendisine ve bakanlarına yönelik tehdit ve suikast girişimlerinin yoğunlaşması üzerine bazı önlemleri uygulamayı kabul etmiş...

Geçit ve meydan ve de su ayaklanmalarının başkenti Cochabamba'nın manzarası, Santa Cruz'unki ile taban tabana zıt: Koyu tenliler, yoksullar, yerliler, kargaşa, yerlerde yuvarlanan çocuklar, yoksullara özgü iç içelik, sokaklardaki belediye otobüsü sıkışıklığı, kaldırımlarda uyuyan, yemek yiyen, dilenen, elişleri yapan, satan aileler, huilpa'larını kaldırıp köşe başında 'hacet gideren' ya da memesini herkesin ortasında çıkarıp bebesinin ağzına dayayan teklifsizlik... Ve ilk kez, ama ilk kez, yerli bir Başkan'a sahip olmanın gözlerde yansıyan kıvancı, onuru... Durup, köşe başında, hiç tanımadığı biriyle kırk yıllık ahbapmışçasına politik bir sohbe dala coşku...

Kentin sokaklarını dumanlar saçarak homurtuyla arşınlayan eski model arabaların hemen tümünün üzerinde Bolivya bayrakları... Ve kent meydanında saatler boyu yılmadan konuşan çekik gözlü, koyu tenli ajitatörleri dinleyen kümelerin ellerinde Evo posterleri...

* * * * *

Evet, Evo ve muhalif valilerin görevlerine devam edip etmeyeceklerini belirleyen 10 Ağustos referandumu, iki Bolivya'yı son zamanlarda sıkça olduğı üzere bir kez daha karşı karşıya getirdi. Beyaz, müreffeh, elindekileri yitirmemek için pek çok şeyi göze almış, gözü kara Doğı, ülkenin ekonomik kaynaklarını elinde tutuyor, ve siyasal açıdan da bir hayli örgütlü.

Kaynak yoksunu, yoksul ve yerli Batı ise, bugüne dek olmadığı ölçüde bir sosyal gücü temsil ettiğinin farkında –son on yılların mücadeleleri 'yeryüzünün lanetlileri'ni çok uzun bir aradan sonra bir kez daha tarihin sahnesine taşımış. Bir yandan da, Evo Morales ve MAS ile birlikte siyasal iktidarı elinde tutmakta. Ama ekonomik güçten, daha doğrusu ekonomik gücün yeniden dağıtımını sağlayacak, yani Bolivya'daki yoksulluk ve yoksunluğa son verecek devasa kaynakları toplum içerisinde yeniden pay

etmeye cüret eden siyasal iradede yoksunlar –hiç kuşkusuz uluslararası konjonktür de buna izin vermiyor. Bu ise, Bolivya’da örgütlü emekçilerle, yoksul, dışlanmış yığınları karşı karşıya getiriyor. Enerji kaynakları ve toprak üzerinde özel mülkiyete son veremeyen iktidar, yoksullukla mücadelede kaynakları emek sektöründen sağlamaya çalışıyor (Bu arada, Bolivya’da yoksullukla mücadele alanında hatırı sayılır ilerlemelerin kaydedildiğini de vurgulayalım: okur-yazarlık neredeyse %100’e ulaşmış durumda, 18 yaşına kadar tüm çocuklar, doğum yapan kadınlar ve yaşlılar, ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanıyor, hükümet kır ve kent yoksullarına temiz su sağlayabilmek için kolları sıvamış durumda...). Böylece, örneğin Huanuni Maden Emekçileri Sendikası yöneticisi Raul Guevara’nın ‘neo-liberal’ olarak tanımladığı (La Razon, 08.08.2008, s. C. 4) bir Emeklilik Yasası çıkıyor ortaya. Öğretmenler, sağlık emekçileri ve madenciler Bolivya İşçi Merkezi’nin (Central Obrera Boliviana; COB) yasa tasarısını desteklemek üzere sokağa dökülüyorlar...

Oligarkların Beyaz Bolivyası ile, tarihin dışlanmışlarının yoksul ve koyu tenli Bolivyası arasındaki savaşım, bir devrim–karşı-devrim diyalektiği içerisinde serimlenirken, emek kesimini nesnel olarak oligarklarla yan yana düşüren bu durum (bu arada, haksızlık etmemek için sendikaların referandum konusunda tabanlarını serbest bıraktıklarını vurgulayalım), aynı zamanda ülkenin geleceği için de belirleyici olacağı benziyor.

Bolivya Silahlı Kuvvetler Komutanı Luis Trigo’nun, içlerinden pek çoğunun “Barış görevlisi olarak bulundukları Angola, Kongo, Haiti’deki açlık, ölüm ve yıkım olaylarının kendi ülkelerinde yaşanmasını istemediklerini” belirttiği, Başkan Evo Morales’in ise, “darbe girişimleri içerisinde olan bir sivil diktatörlük”ten söz ettiği bir ortamda,³ yoksul-yerli halk ile örgütlü emek kesimleri arasındaki çelişkilerin bir an önce

³ La Razon, 8 Ağustos 2008, s. A 8-10.

özme kavuşunulması, ABD'nin yeni hamlesi için yedekte beklettiğı oligarkların emellerinin boş çıkarılması için hayatı önem taşıyor.

Cochabamba'daki San Simon Üniversitesi resmi yayın organı Tiempo Universitario'daki imzasız başyazıda, "1982'den önce haberciler cumhuriyet yaşamımızın tipik haberini kaçırmamak için birbirleriyle yarıştılar: 'Bolivya'da darbe'. Bir darbeler ülkesiydik. Bugünlerdeyse, sanırım haberciler şuna benzer haberler geçiyorlar merkezlerine: 'Bu Pazar, Bolivya'da referandum yapılmadı'⁴ sözleriyle betimlediğı kesitte, Devlet başkanı Evo'nun ülkenin tümünden aldığı %63'e yakın bir oyla, muhalif valilerin ise kendi bölgelerinden aldıkları, bazıları %70'e varan oylarla görevlerinin başında kaldıkları (yalnızca Cochabamba, La Paz ve Oruro valileri çoğunluk desteğini sağlayamadı) son referandum gibi girişimlerin de bir deva olamayacağı açık (10 Ağustos Pazar günü referandum sonuçlarının ilk kez açıklanışını izlediğimiz Internet Kefe'nin isleticisi kadın, "Evo kaldı, valiler kaldı... Hiçbir şey değışmedi ki..." diyordu istihzayla). Üstelik birbirini izleyen referandumlar, 'demokratik' yolları da giderek sınırlandırıyor, ülkeyi açmaza sürüklüyor.

Gerçekten de, dışlanmış yoksullarla örgütlü emek kesiminin mücadelesi arasında bir yakınlaşma sağlanamazsa, Evo ile birlikte yükselen 'Başka bir dünyanın mümkün' olduğuna ilişkin umutların, kanlı, faili meçhullü, postallı bir serüven içerisinde bir kez daha yer ile yeksan olması, işten bile değil...

⁴ "De ultimo momento, Tiempo Universitario, año 5, no. 15, Cochabamba, Asirán 2008, s. 3.

ARAFTAKİ PARAGUAY*

“Asıl büyük devrim, yönetilen insanı,
kendini yöneten insan hâline
getirecek olan devrimdir.”¹

Adı, Guaraní dilinde “denize ait su ya da nehir”, “denizden çıkan su ya da nehir” ya da “Payaguáların (Paraguay ırmağı kıyılarında yaşayan bir yerli halk –y.n.) nehri” anlamına gelen Paraguay ülkesi, Avrupalıların gelmesinden, yani 16. yüzyıl başlarından önce, savaşçılıklarıyla nam salmış Guaraní dilinde konuşan yarı-göçer toplulukların yurduydü.

BİRAZ TARİH

“Kötülerin düşmanı değil, kötülüğün düşmanı ol.”²

Ancak tüm savaşçı şöhretlerine karşın, yerlilerin Avrupalılarla karşılaşması, Amerika kıtalarının pek çok bölgesinde olduğu üzere

* Çoban Ateşi, No: 64, 18 Eylül 2008; Çoban Ateşi, 2, No: 65, 25 Eylül 2008; www.gomanweb.com; http://www.halkingunlugu.net/basindan/sibel_zbudun_araftaki_paraguay.html; www.mesop.net/-45k; www.yeniortam.org/sozbu3.html-20k; www.solfasol.org/-49k; www.ispanyolca.com/ispanya_latin_amerika/ispanyolca_ispanya_latin_amerika_notlari_index.asp-3k; http://www.mavidef.tc.org/index.php?option=com_content&view=article&id=364:araftaki-paraguay&catid=54:sibelozbudun&Itemid=92.

¹ Georges Clemenceu.

² Kürt Atasözü.

kanlı çatışmalara yol açmadı. Ülkenin batısındaki Chaco bölgesinde yaşayan avcı-toplayıcı topluluklara karşı beyazları güçlü müttefikler olarak gören Guaraniler, karşılaşmanın ilk günlerinden itibaren onlarla hayırhah bir takas ilişkisi kurmayı yeğlediler: beyazların madeni eşyaları, özellikle de silahlarına karşılık yiyecek ve Guaraní kadınları. Bu mübadelelerin sonucu, günümüzde %95'i *mestizo* (Avrupalı-yerli karışımı) olarak nitelenebilecek bir nüfusla dili ve yemekleriyle İspanyol-Guaraní karması bir kültür oldu.³

İspanyol Pedro de Mendoza önderliğindeki keşif kolu, günümüzde Arjantin adı verilen ülkenin yerli halklarından Querandíler tarafından püskürtüldüklerinde, aralarından 350 kadarı Paraguay'a sığınarak Juan de Salazar y Espinoza önderliğinde Asunción kentini kurdular (1537). Kent kısa sürede bölgesel bir sömürge merkezine dönüşecek, 18. yüzyılda ise, Güney Amerika'daki Cizvit merkez ve yerleşimlerinin en önemlisi hâline gelecekti. Cizvit *reduccione*'leri (yerleşimler), 1767'de İspanyol tahtı tarafından bölgeden kovulana dek, Guaraníleri bir yandan Portekizli köle avcılarından korurken, bir yandan da onları Avrupa kültürü, yeni ürünler ve yeni üretim teknikleri konusunda eğitmeyi sürdürdü.

İspanya'nın Napoleon ordularının istilasıyla Yeni Dünya'daki sömürgeleri üzerindeki denetimini büyük ölçüde yitirmesi, kıtada bağımsızlıkçı eğilim ve hareketleri körüklemişti; merkezi Buenos Aires olan Rio de la Plata viskrallığı bu eğilimlerden etkilenmezlik edemeyecekti. İspanya ile bağlarını kopartan Saavedra başkanlığındaki cunta, viskrallığa bağlı diğer eyaletlere hükümrânlığını tanımalarını talep eden temsilciler gön-

³ Ne ki, ülkede 5 dil ailesine bağlı dilleri konuşan 17 etnik grubun yaşamakta oluşu ve özellikle de yerli nüfusun karşı karşıya bulunduğu ayrımcılık, baskılar ve yoksulluk, bu "türdeş ve melez (*mestizo*) Paraguay" imgesini bir hayli zedelemekte. Bkz. Ramon Fogel, *Pobreza y Politicas Sociales en el Paraguay*, El Lector, Paraguay, 1996, özellikle ss. 46-50.

derdiğinde, üç eyalet (Charcas, Potosí ve Cochabamba'dan oluşan Alto Peru, Uruguay ve Paraguay) bu hükümlerini tanımayı reddedecek ve Paraguay *Cabildo'su*, Buenos Aires'in gönderdiği askerî birlikleri geri çekilmeye zorlayarak bağımsızlığa doğru kesin adımlarını atacaktı.⁴

Paraguay, 14 Mayıs 1811'de bağımsızlığını ilan etti. İlk devlet başkanı José Gaspar Rodríguez de Francia, 26 yıl süren yönetimi boyunca, Arjantin, Brezilya ve Bolivar'ın Birleşik Latin Amerika projesi karşısında ülkenin bağımsızlığını kiskanıklıkla korurken, içe-kapanık ve yabancı-düşmanı bir politika izleyecek, tarımı ve ulusal sanayiye geliştirme yönünde çaba harcarken, ülke ithalatında büyük kısıtlamalara gidecek, sınırları kapatacak, toprak sahipleri, tüccarlar, hatta Kilise'nin mülklerine el koyacak, ülkedeki İspanyol uyrukluları şiddetle kovuşturacaktı. Kurduğu gizli polis teşkilâtı ülkeyi kılcal ağlar hâlinde sarmıştı; muhaliflerinin çoğu, 'El Supremo'nun kötü şöhretli zindanı 'Hakikât Odası'nda yaşamını yitirdi. Francia 20 Eylül 1840'ta öldüğünde, geride tek bir izleyicisi ya da dostu yoktu; ve ardından kimse gözyaşı dökmedi.

Ardılı Carlos Antonio López'se demiryolları, telgraf sistemi, bir tersane ve güçlü bir ordu inşa ederek José Gaspar Rodríguez'in ülkeye dayattığı tecriti kırmak üzere kolları sıvadı; ne ki bu açılımlar uzun ömürlü olmayacaktı. Yerine geçen 'megaloman' oğlu Francisco Solano López, sınır anlaşmazlıkları gerekçesiyle, Brezilya, Arjantin ve Uruguay'ın oluşturduğu 'Üçlü İttifak'a karşı savaş ilan etti. 1865-70 yılları arasında süren, ve sonlarına doğru 12 yaşında çocukların dahi silah altına alındığı savaşta, Paraguay nüfusunun yaklaşık yarısını ve ulusal topraklarının %26'sını yitirdi.

Üçlü İttifak Savaşı'nı, *creole*'lerin (kıtada doğan Avrupa, özellikle de İspanyol kökenliler) Colorado Partisi hükümetleri-

⁴ Miguel Rigual, Lo Mejor de la Historia Paraguaya, El Lector, Paraguay, 2002.

nin birbirini izlediği bir yeniden inşa dönemi (1870-1904) ve Liberal Parti iktidarı (1904-32) izler. Paraguay tarihinin (Bağımsızlık ve Üçlü İttifak Savaşı'ndan sonra) üçüncü dönüm noktasını ise, Bolivya ile giriştiği Chaco Savaşı oluşturmaktadır.

Chaco Savaşı'nın nedenleri, öyküyü hangi taraftan dinlediğinizle bağlı olarak, değişkenlik gösterir. [Aslına bakılırsa Paraguay tarihi, Brezilya İmparatorluk ordusunun Asunción'u yağmalayarak tüm belgeleri Rio de Janeiro'ya taşıdığı ve kilit altına aldığı *Saqueo de Asunción*'dan (Asunción yağması) beri belirsizlik ve ikircimlerle doludur].⁵ Ancak gerisinde bir yandan Bolivya'nın Paraguay nehri üzerinden denize ulaşma arzusu, bir yandan da bölgede petrol bulunduğuna dair söylentilerin etkili olmuş olması, yaygın kabul gören açıklamadır. Ve doğrusu, Chaco Savaşı, iki ülkeden çok iki petrol şirketinin savaşıdır: Paraguay'ı destekleyen Shell ve Bolivya'yı destekleyen Standard Oil'in savaşı...

Paraguay ile Bolivya arasındaki yarı-boş cangıl toprakları Chaco üzerine iki yoksul ülkenin giriştiği kanlı savaş, her iki taraftan 80 bin ölü ve gerilla taktikleri ile üstünlük sağlayan Paraguay ordusunun, Chaco'nun büyük bölümünün ilhakını olanaklı kılan zaferiyle sonuçlandı (1935). Ama bölgede petrol bulunamadı...⁶

Chaco savaşını, uzun bir iç karışıklık ve 1949'da Colorado Partisi'nin iktidara geçmesiyle sona eren bir iç savaş dönemi izledi. Ne ki siyasal sahne, ancak 1948 yılında başarısız bir darbe girişiminin ardından bir otomobilin bagajında Brezilya elçiliğine sığınan General Alfredo Stroessner'in demir yumruğuyla dizginleri ele aldığı 1954 darbesinden sonra 'pasifize olacaktı'.

⁵ <http://en.wikipedia.org/wiki/Paraguay>

⁶ Bugün Paraguay topraklarının %60'ını oluşturan Gran Chaco, ülke nüfusunun yalnızca %2'sini barındırmaktadır. Ve bu nüfus, büyük ölçüde Paraguay hükümetleri tarafından bölgeyi nüfuslandırmak için davet edilen Avrupalı ve Kuzey Amerikalı (özellikle Kanada) Menonite çiftçilerden oluşuyor.

STROESSNER DİKTATÖRLÜĞÜ

“Kötüler kendilerine
tahammül edildikçe
daha çok azarlar”⁷

Öncelikle şunu belirtelim: Paraguay’da büyük bir beşeri yıkıma yol açan 1954-89 kesitindeki General Alfredo Stroessner başkanlığındaki dikta dönemine ilişkin olarak Devlet başkanı Fernando Lugo, kurbanlardan devlet adına özür diledi.⁸

Buradan devamla: ABD destekli⁹ Stroessner’in ülkeyi yönettiği 35 yıl, yolsuzluklar ve anti-komünist isterinin iktidarıydı. Gerçek ya da kurmaca tüm muhalifler kovuşturuldu, işkencelere uğradı ve ‘kaybedildi’. Sürgündeki liberaller ve Febreristalar’ın desteklediği, Arjantin sınırından ülkeye sızan küçük gerilla grupları, bu devasa baskı aygıtının birincil hedefiydi.¹⁰ Ülke geneli 1970’e, başkent Asunción ise 1987’ye dek, üç ayda bir uzatılan bitimsiz bir sıkıyönetim altında yaşamak durumunda kaldı.

⁷ Tolstoy.

⁸ “Paraguay’da Halktan Özür Diledi”, Birgün, 30 Ağustos 2008, s. 10.

⁹ ABD Başkan yardımcısı Richard M. Nixon, 1958’de gerçekleştirdiği Latin Amerika turunun Asunción durağında, Stroessner’in Paraguay’ını “komünizme karşı dünyadaki bütün ülkelerden daha kararlı bir tavır izlediği” için kutluyordu. ABD 1947-77 arasında Paraguay’a her yıl 750.000 ABD doları değerinde askerî malzeme sağladı ve 2.000’in üzerinde Paraguaylı subayı karşı-istihbarat ve isyan bastırma yöntemleri konusunda eğitti. ABD Kongresi 1977 yılında Paraguay’a askerî yardımı aniden kesecekti. (“International Factors and the Economy”, <http://countrystudies.us/paraguay/19.htm>).

¹⁰ Veneziella ve devrim sonrası Küba hükümetinin desteklediği gerillalar, Colorado Partisi’nin denetimindeki yoksul Guaraní köylüleri py nandí (Guaraní dilinde “çıplak ayaklılar”) arasında da destek bulamayacaktı. Aksine, Stroessner rejiminin en önemli desteklerinden birini oluşturan py nandíler, isyancı tutsakları ormandaki temerküz kamplarında işkencelere uğratarak öldürüyordu (The Stroessner Regime”, <http://countrystudies.us/paraguay/18.htm>).

Stroessner diktatörlüğünün bu denli uzun sürmesi, ABD'nin istihbarî ve kontrgerilla desteğinin yanı sıra, muhalif Liberallerin saflarında yarattığı bölünme,¹¹ Stroessner'in ihracat ve yatırım patlamasına yol açan demir yumruk politikaları ve 1964 Brezilya ve 1966 Arjantin askerî darbelerinin yarattığı elverişli ortamla açıklanabilecektir.

Demokrasiye 'geçiş'in ardından, 2003 yılında kurulan Paraguay Hakikât ve Adalet Komisyonu'nun dört yıllık çalışma sonucunda hazırladığı rapor, 1954-89 yılları arasındaki fiili diktatörlük rejimi ve onu izleyen 14 yıllık 'demokrasiye geçiş' döneminde, 2.130 işkence, cinayet, insan kaçırma ve zulüm olayı hakkındaki tanıklıklara yer veriyordu. Raporda, doğrudan veya dolaylı olarak kaybedilmiş; yargısız infaza, işkenceye, tecavüze maruz kalmış; gözüaltına alınmış veya siyasi sürgün olmak zorunda kalmış kişilerin sayısını 128.076 olarak açıklanıyordu. Bu toplamın 19.682'si yasadışı gözüaltı, 59'u yargısız infaz kurbanı ve 337'si 'kaybedilenler'e aitti. Komisyon, siyasi nedenlerden dolayı sürgün olarak ülkeden kaçmak zorunda kalanların sayısını, her ne kadar 'bu acı verici insan hakları ihlâlinin gerçek rakamların çok gerisinde kaldığını' kabul etse de, 3.470 olarak hesaplamıştı.¹²

¹¹ Sürgündeki Liberal Parti 1960'ların başlarında bölünecek, silahlı mücadeleden vazgeçen Yenilenme Hareketi, ülkeye dönerek "resmî" muhalefet kimliğini üstlenip 1963 seçimlerine katılırken, ve Kongre'deki 60 koltuktan 20'sine yerleşirken, partinin Radikal Liberal Parti (PLR) adını alan geri kalan kısmı, sürgünde kalmayı sürdürecektir. Ancak PLR de dört yıl sonra Paraguay'a dönerek seçimlere katılmaya başladı. Bunu, Stroessner için bir tehdit olmaktan çıkan devrimci koalisyon Febrersita'ların yasallaşması izledi (1964). Nihayet, Hristiyan Demokrat Parti'nin de (PDC) şiddeti reddettiğini açıklaması, Paraguay Komünist Partisi'ni rejimin şiddeti karşısında yalnız bırakacaktı (The Stroessner Regime", <http://countrystudies.us/paraguay/18.htm>)

¹² "Paraguay'da Devlet Diktatörlük Döneminde Katledilenlerden Özür Dile-di". Bianet, Tarih: 29.08.2008, <http://www.porttakal.com/haber-paraguay-da-devlet-diktatorluk-doneminde-katledilenlerden-ozur-diledi-97716.html>.

Dahası, Stroessner rejimi seçim sahtecilikleri ve Paraguay ‘demokrasisi’nin kalıtacağı kesif bir yolsuzluk sistemi ile damgalanmış, ülke Nazi ve diğer savaş suçlularının sığınağı hâline gelmişti.

YOLSUZLUKLAR DEMOKRASİSİ

“Hatalar miras değildir, savunmaya değmez.”¹³

Stroessner’in ilerleyen yaşı ile iktidarının dayanağını oluşturan Colorado Partisi saflarındaki bölünmeler, 1980’lerden itibaren yükselişe geçen muhalefetin etkisiyle birleştiğinde, 1988’den itibaren ülke, çekişmeli bir seçimler sürecine girdi. Ne ki her seçim, yolsuzluk ve hile suçlamalarının gölgesi altında gerçekleştiriliyordu. Colorado Partisi’nin ülke üzerindeki siyasal kontrolü, yolsuzluk ve vurgunlarla damgalanmıştı. Öyle ki, 2001’de milyonlarca doları ülkeden kaçırırken suçüstü yakalanan Merkez Bankası yöneticilerinden Luis Angel Gonzalez Macchi dahi, devlet başkanlığı görevinden nasibini alacaktı.

Nisan 2003 seçimlerini yine Colorado Partisi’nden Nicanor Duarte Frutos, o güne dek başkanlık seçimlerindeki en düşük oy oranı olan %37 ile kazandığında, kamuoyunun mevcut siyasal sisteme olan güvensizliğin zirveye doğru tırmandığı, belli olmuştu. Colorado iktidarı içeride ve dışarıda o denli itibar kaybına uğramıştı ki, ABD, ülkedeki Büyükelçiliği aracılığıyla, 2008 seçimlerinde Duarte’nin desteklediği Blanca Olevar karşısında, Donald Rumsfeld’in yakın arkadaşı başkan yardımcısı Luis Castiglioni’yi açıkça desteklemekten ve bu uğurda Colorado senatörleriyle ağız dalaşlarına girmekten çekinmiyordu.¹⁴

¹³ D. Burke.

¹⁴ Raúl Zibechi, “Paraguay: Seçimler, sarıhumma ve müdahaleci bir büyükelçi”, http://www.sendika.org /yazi. php?yazi_no=16107.

Bunların yanında ABD'nin 'doğrudan etki' ve ilgisi¹⁵ altındaki Paraguay'ın ekonomik göstergeleri de pek iç açıcı değildi.

Paraguay (2005-2006) ¹⁶	
Başkent	Asunción
Para Birimi	Guarani
1 Euro =	7.039 guarani
Diller	İspanyolca ve Guarani (Paraguay'ı çoğul-kültürlü ve iki-dilli ilan eden 1992 Anayasasının 140. maddesi uyarınca her ikisi de resmi dil)
Yüzölçümü	406.750 km ²

¹⁵ Bush'un, Bolivya Brezilya ve Paraguay sınırında bulunan nehir ile Amerikan üssü yakınında toprak satın aldığı iddiası Latinleri paniğe sevk etti...

Küba haber ajansı Prensa Latina'nın tetiklediği dalga dalga yayılan haberlere göre Bush, ülkenin kuzeyindeki Chaco bölgesinde 40.500 hektarlık arazi alarak 'doğal kaynakları sömürmeye' hazırlanıyor. Basın, Bush'un 'arka bahçesini parsellemeye başladığı' haberlerinden geçilmezken, Bolivya, Brezilya ve Paraguay sınırındaki Paso de Patria'daki arazinin konumu siyasi ve ekolojik kaygıyı artırdı. Arazi, hem Bush'un 'yeni belalısı' Evo Morales'in iktidara geldiği Bolivya'nın doğal gaz rezervleri, hem de Arjantin, Brezilya, Paraguay ile Uruguay'dan geçen Güney Amerika'nın en büyük su rezervi olan Guarani Aquifer nehrinin bulunduğu bölgede. ABD'nin Mariscal Estigarribia Askeri Üssü'ne de yakın.

Arazinin bağlı olduğu Alto Paraguay eyaleti valisi Erasmo Rodriguez Acosta, "Bence Bush'un asıl ilgisi buradaki ekolojik rezervlere" derken, Arjantin Sosyal Habitat Arazileri müsteşarı Luis D'Elia, "Kaygılıyız, zira doğal kaynaklar tehdit altında. Arazinin ABD üssünün yakınında olması da ilginç" vurgusu yaptı. 1980 Nobel Barış Ödüllü Arjantinli insan hakları savunucusu Adolfo Perez Esquivel ise gelecekte asıl savaşın petrol değil su için yapılacağını savundu: "Bush, Guarani Aquifer'in kontrolünü istiyor. Zira ABD'nin güney eyaletleri şimdiden su sıkıntısı yaşıyor. Bu nehrin havzası ise Teksas ve Kaliforniya'nın toplam alanından büyük" ("Paraguay'ı Bush Paranoyası Sardı", Radikal, 24 Ekim 2006, s. 9).

¹⁶ Kaynak: "L'Amérique latine en 2005", *Les Etudes de la documentation française*, P. Zagefka (der.), Institut des Hautes Etudes de l'Amérique Latine, Université Paris III, Sorbonne Nouvelle, 2006.

Siyasal Veriler	
Devletin Niteliği	Üniter cumhuriyet
Rejimin Niteliği	Başkanlık
Seçim Sistemi	Başkanlık seçimlerinde genel oy, tek turlu çoğunluk sistemi, uzatılmayan beş yıllık görev süresi.
Başlıca Siyasal Partiler	Cumhuriyetçi Ulusal Birlik (Colorado Partisi), Etik Yurttaşlar Ulusal Birliği, Otantik Radikal Liberal Parti, Dayanışmacı Ülke, Aziz Vatan Partisi, Ulusal Buluşma Partisi
Diğer Gruplar	Paraguay Hümanist Partisi
2003 Başkanlık Seçimine Katılım Oranı	64,3 (27 Nisan 2003)
Sivil Özgürlükler ¹⁷ (2005)	3
Yönetişim ¹⁸ (2004)	22
Bölgesel Bağlantılar/ Anlaşmalar	Mercosur, Aladi, Güney Amerika Uluslar Topluluğu üyesi
İktisadi Veriler	
	2002 2003 2004 2005
Toplam Gsh (Milyon Dolar)	5.594,0 5.813,7 7.127,2 Veri yok
Büyüme (Yıllık Yüzde)	0,0 3,8 4,0 3,0
Enflasyon (Yıllık Yüzde)	14,6 9,3 2,8 12,3
Kişi Başına Milli Gelir (Yıllık %)	-2,5 1,3 1,5 0,5
Kentsel İşsizlik (Aktif Nüfusun %si)	14,7 11,2 10,0 Veri yok
Kişi Başına Yıllık Gelir (2004)	1.170 USD
Aktif Nüfusun Sektörel Dağılımı (2000)	Tarım: 4,4; sanayi: 20,8; hizmetler: 74,8
Kişi Başına Ulusal Zenginlik Toplamı (DB İndeksi) (2000)	35.600 USD
Kişi Başına Ulusal Zenginlik Artışı (DB İndeksi) (2000)	-93 USD

¹⁷ Freedom House İndeksi.

¹⁸ Dünya Bankası Birleşik İndeksi

İktisadi Güven ve Açılımlar (milyon dolar)				
	2002	2003	2004	2005
Ödemeler Dengesi	-124	231	268	107
Cari Hesap	73	122	30	-169
Sermaye Hesabı	-197	109	238	276
İhracat	2.426	2.766	3.293	3.405
İthalat	2.488	2.805	3.467	3.778
Toplam Brüt Dış Borç	2.866	3.086	2.994	2.944
Başlıca İhraç Malları (ve Toplam İhracat İçindeki Yüzdesi) (2003)	Soya tohum ve yağı (48,3), bitkisel yağ (10,4), mısır (5,1), sığır eti (pamuk (4,7)			
Başlıca Alıcılar (2004)	Uruguay (27,8), Brezilya (19,2), Caiman Adaları (12,5), Arjantin (6,3) Mercosur (53,2), Caricom (12,6), Alena (3,9), Can (3,7), Mcca (0,1)			
Başlıca Satıcılar (2004)	Brezilya (27,8), Arjantin (21,4), Çin (15,7), Japonya (10,7), Mercosur (51,2), Caricom (0,4), Alena (4,3), Can (0,8), Mcca (-)			
Demografik ve Toplumsal Yapılar				
Nüfus (2005)	6.216.000 kişi			
Nüfus Yoğunluğu (2005)	15,1 kişi/ km ²			
En Büyük Kent (1994)	Asunción (546.637 kişi)			
İkinci Büyük Kent (1994)	Ciudad del Este (133.881 kişi)			
Yaşama Süresi Beklentisi (2003)	71 yıl			
Demografik Büyüme Oranı (2005-10 Arası Yıllık Ortalama Varyasyon)	2,2			
Yoksulluk Sınırı Altında Yaşayan Hanelerin Yüzdesi (Kentsel Nüfus İçinde) (2001)	61,0 (% 33,2'si yerli)			
(2005)	5,6			
Temiz İçme Suyuna Erişebilen Nüfus (Yüzde) (2002)	83			
Kentsel Nüfus (Yüzde) (2005)	59,6			
Yerli Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (Yüzde) (2003)	1,5			
Yaş Gruplarına Göre Nüfus Yapısı (Toplam Nüfus Yüzdeleri)	0-14: 37,4; 15-34: 34,8; 35-49: 16,0; 50-64: 8,1; 65+ : 3,7			

İletişim Verileri	
Telefon Hatları (Bin Kişi Başına) (2003)	46
Cep Telefonları (Bin Kişi Başına) (2003)	199
Kişisel Bilgisayar (Bin Kişi Başına) (2003)	35
Başlıca Gazeteler	<i>ABC Color, La Nación, Noticias, Ultima Hora</i>

Ülke, El Salvador'da iken Özgürlük Teolojisi'ne bağlı din adamlarıyla ilişki kurduğu söylenen, 'yoksulların rahibi' F. Lugo'yu devlet başkanlığına getirecek 2008 seçimleri eğik düzlemine girdiğinde, ülke, kanı çekilmiş cansız bir gövde görünümündeydi. 6,5 milyona varan nüfusun %32'si yoksulluk sınırı altında yaşarken (nüfusun %30'unun topraksız olduğu kırsal kesimlerde bu oran, %41,2'yi buluyor; ekilebilir toprakların %77'si ise, nüfusun yalnızca %1'inin elinde yoğunlaşmış durumda), işsizlik oranı %16'larda seyrediyordu. Nüfusun %10-luk kesimi ulusal gelirin %43,8'ine sahip iken, en düşük gelirli %10'luk dilim, servetin ancak %0,5'ini elde etmekteydi.¹⁹ Son model 4x4'ler başkent Asunción sokaklarında homurtularla dolaşırken, eski kongre binasının hemen aşağısındaki teneke mahallesinde 'çöp insanları'nın sayısı kabardıkça kabarmaktaydı.

Seçimlerden hemen önce patlak veren sarı humma salgını ve Duarte hükümetinin bu krizle baş edebilmede sergilediği beceriksizlik, bardağı taşıran son damla oldu. Binlerce Paraguaylı aşılabilir için kamyonlarla Bolivya ya da Brezilya'ya taşınırken, sivrisineklerin üreme alanına dönüşmüş metruk toprakları ıslah etme işi, gönüllü halk kolektiflerine (mingalar) düşecekti.

Böylelikle Ordu ve polis gücüne dayanan 60 yıllık iktidarı boyunca kliyentalist ağları tüm ülkeyi köşe-bucak saran Colorado

¹⁹ <http://en.wikipedia.org/wiki/Paraguay>.

Partisi'nin, devlet başkanlığını, oyların %41'ini alan, Gerçek Liberal Radikal Parti (PLRA) ve bir dizi küçük sol parti ve örgütten oluşan Alianza Patriótica para el Cambio (Değişim için Yurtsever İttifak) desteğindeki Fernando Lugo'ya kaptırması, aslında bir 'sürpriz' değildi. Özellikle de diğer seçeneğin, Unión Nacional de Ciudadanos Éticos (UNACE: Ahlâki Vatandaşların Ulusal Birliği)'un başkan adayı, başkan yardımcısı Luis María Argaña suikastı (1999) dahil olmak üzere pek çok suçtan uzun süre hapiste yatmış Lino Oviedo olduğu düşünüldüğünde...

'YOKSULLARIN PİSKOPOSU' GÖREV BAŞINDA

“Evet, yoksulluğu ve sefaleti bitirmek önemlidir, ancak en önemlisi yoksullara kendileri için mücadele edecek gücü sağlamaktır.”²⁰

On yıl boyunca ülkenin en yoksul bölgesi San Pedro'da topraksız emekçiler ve yoksul Guaraní köylülerin piskoposu olarak hizmet veren Fernando Lugo, toprak işgallerini desteklemesiyle, 'Yoksulların Piskoposu' unvanını kazanmıştı.

Lugo'nun devlet başkanlığına seçilmesi, fazla sorgu-sual edilmeden, “Latin Amerika'daki sol yükselişin yeni bir halkası” olarak selamlansa da, bunun karşılıksız bir nikbinlik olacağı kanısındayız. Öncelikle, Latin Amerika'da kimilerince '21. Yüzyıl Sosyalizmi' olarak selamlanan tekil, yekpare, homojen ve ilerleyen bir sol yöneliş olduğu izleniminin bir yanılsama olduğuna ilişkin saptamamız nedeniyle. Kanımızca Latin Amerika solu içerisinde kabaca en az iki eğilim ayırt edilmeli: sınır tanımayan neo-liberal talanın kanını-iliğini kuruttuğu, nüfusun geniş kesimlerini marjinalleştirip açlık sınırının altına ittiği toplumları yeniden hayata döndürmeye,

²⁰ Hugo Chávez.

kapitalizme yeniden sürdürülebilir bir nitelik kazandırmaya yönelik restorasyoncu ‘sol’ müdahaleler –ki Brezilya’nın Lula’sı, Arjantin’in Kirschnerleri, Şili’nin Bachelet’i, Uruguay’ın Frente Amplio’su bu meyanda sayılmalıdır. İkinci olarak ise, daha radikal bir popülizme dümen kıran ve antikapitalist bir yönelişe daha yatkın gözüken, Venezüella’da Hugo Chávez, Bolivya’da ise Evo Morales ile temsil edilen hat. Lugo’nun iktidarı henüz çok yeni, ve bu hatlardan hangisini tercih edeceğine ilişkin pek az veri var. Ama örneğin Economist dergisi daha şimdiden, 7 Nisan 2008 tarihli nüshasında, Başkan Lugo’nun, Piskopos Lugo’yu Vatikan ile karşı karşıya getiren radikallikten uzak durarak daha ‘pragmatik’ bir tutum sergileyeceğine ilişkin ipuçlarının izini sürmekte.²¹

Economist’in dikkati çektiği noktalardan biri, Lugo’nun bakanlarını seçerken gözettiği denge: kabinesinde merkezçiler, solcular ve reformcular bulunuyor. “Bay Lugo’nun Latin Amerika’nın solcu bakanları spektrumunda nereye yerleşeceği henüz açık değil” diyor derginin analizi. “Dışişleri Bakanı Alejandro Hamed Venezüella’nın Hugo Chávez’ine sempatisini dile getirirken, kendisi daha ılımlı bir sosyalist olan Şili’nin Michelle Bachelet’ini takdir ettiğini bildiriyor”.²² Lugo IMF ile yeni bir

²¹ Bkz: “Paraguay’a Solu 61 Yıl Sonra Bir ‘Rahip’ Getirdi”, Sabah, 17 Ağustos 2008, s.18; “Lugo Göreve Başladı”, Evrensel, 17 Ağustos 2008, s.8; “Solcu Papaz İktidarda”, Yeni Şafak, 17 Ağustos 2008, s.8; “Analistler: Lugo Chávez’den Farklı”, Birgün, 21 Haziran 2008, s.10; “Paraguay’da 60 Yıllık İktidarı Rahip Devirdi”, Sabah, 22 Nisan 2008, s.18; “Paraguay: ‘Arkla Bahçe’de Sola Kayış Sürüyor”, Atılım, 26 Nisan 2008, s.9; “Latin Amerika’ya Yeni Solcu Lider”, Bir-gün, 22 Nisan 2008, s.6; “Paraguay da ‘Değişimi’ Seçti”, Evrensel, 22 Nisan 2008, s.10; “‘Fakirlerin Piskoposu’ Zafere Koşuyor”, Cumhuriyet, 21 Nisan 2008, s.11; “Paraguaylı Köylüler Reform İstiyor”, Kızıl Bayrak, 29 Eylül 2006, s.27.

²² “The next leftist on the block”, 7 Ağustos 2008, http://www.economist.com/world/americas/displaystory.cfm?story_id=11885681. Öte yandan “Paraguay kendi ilerici yolunu kendi yapmalı. Yabancı bir modeli uygulayabileceğimizi sanmıyorum. Kolektif ve paylaşımcı bir liderlikten yanayım. Chávez örneğinde olduğu gibi, bazı ülkelerde bireyselliği baskın olan liderler var. Bolivya’da yaşadığına inandığım

anlaşmaya gitmeyeceğini açıkladı; ancak özel sermayeyi ülkeye çekme konusundaki niyetini çeşitli vesilelerle dile getiriyor.²³ Eki-lebilir toprakların %80'e yakınının nüfusun %1'inin elinde topla-ndığı bir ülkede 'toprak reformu'ndan söz ediyor tabii ki, ama işin ayrıntısına girdiğinde, bu reform hakkında somut olarak söy-leyebildiği tek şey, "Toprak reformu ile ilgili bölümün amacı ki-min hangi toprağa sahip olduğunu açığa çıkarmak". Bir başka deyişle, toprak mülkiyetinin kayıt altına alınması. Ve topraksız köylülerden sabır göstermelerini isteyerek ekliyor: "Hükümetin, küçük çiftçi örgütlerinin ve sanayi sektörünün katılımıyla sarsıcı veya zorlu olmayan, aksine kapsayıcı ve uyumlu bir tartışmanın ürünü olan bir toprak reformu süreci tasarlayabiliriz".²⁴ "Anayasa özel mülkiyeti güvence altına alıyor; ama her Paraguaylının toprak sahibi olma hakkını da garanti ediyor..."²⁵

gibi, liderlik paylaşılmadığı zaman, önderler kutuplaşmaya yol açabiliyor. Kutuplaşmış bir toplum yaratmamak gerektiğine inanıyorum. Fazladan bir tartışma ya-ratmadan bile yeterli sorunumuz olduğunu düşünüyorum. Diyaloğun bir ülkeyi ya-ratmada sosyal bir araç olduğuna inanıyorum" (Fernando Lugo'yla söyleşi: 'Seçim hilesi engellenirse, muhalefet Paraguay'da zafer kazanacak!', 12 Nisan 2008, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem,=yazi_oku&no=1771) benzeri ifadeler de, Chávez ve Morales'e mesafe koyma gayretinin bir dışavurumu olsa gerek...

²³ Nitekim, LatinBilgi'de yayınlanan bir söyleşisinde şöyle demektedir: "Politik bir plan çizmenin salt devlete veya hükümete ait bir sorumluluk olmadığını düşünüyoruz. Kişisel inisiyatiflere inanıyoruz. Özel ya da kamunun olsun te-kellere inanmıyoruz. Karına bir ekonominin taraftarıyız ve bu yüzden finansal olarak güçlü şirketleri ve enstitüleri, uyum içinde bir programa ulaşarak sosyal diyalogda yer almaları için davet ettik. Karma ekonomiyi planlamak ise kaçınılmaz olarak ülkedeki iş derneklerine, endüstri gruplarına ve diğer ekonomik güçlere yer alabilecekleri bir alan açmak demek" ("Fernando Lugo'yla söyleşi: 'Seçim hilesi engellenirse, muhalefet Paraguay'da zafer kazanacak!'", 12 Nisan 2008, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem,=yazi_oku&no=1771).

²⁴ "Fernando Lugo'yla söyleşi: 'Seçim hilesi engellenirse, A.g.e.

²⁵ "The next leftist on the block", 7 Ağustos 2008, http://www.economist.com/world/americas/displaystory.cfm?story_id=11885681.

15 Ağustos 2008’de yemin ederek göreve başlayan F. Lugo’nun sergilediği bu ‘düşük profil’, sınırlı birkaç etkenle bağlantılı. Bunlardan ilki, ülkenin Brezilya ile asimetrik ilişkileri. Gerçekten de Paraguay’ın, Stroessner diktatörlüğü döneminde Arjantin’in nüfuz alanından çıkarak Brezilya’nın nüfuz alanına girdiği vurgulanmaktadır²⁶ ve bunun en önemli kanıtı, Paraná nehri üzerinde Brezilya’nın sağladığı 19 milyar ABD doları krediyle inşa edilen dev Itaipú hidroelektrik santralidir. Paraguay santralde üretilen elektriğin %10’unu kullanırken, Stroessner’in imzaladığı anlaşma gereği, kendi payından geriye kalanını, piyasa fiyatının çok altında bir bedelle barajın finansmanını sağlayan Brezilya’ya satmaktadır.

Buna ek olarak, Brezilyalılar Paraguay’da bol miktarda toprak satın alarak bunları soya çiftliklerini dönüştürmüşlerdir. Bu çiftlikler sık sık topraksız köylülerin işgallerine hedef olmakta ve bu işgaller, Brezilyalı toprak sahiplerinin şiddetiyle karşılanmaktadır. Son üç yıl içerisinde, onlarca işgalci, toprak sahiplerinin kiraladığı paramiliter güçlerce öldürülmüştür.²⁷ Lugo, bir yandan kamu gelirlerini arttırabilmek için Itaipú barajının ürettiği elektriğin paylaşımı ve satış fiyatını yeniden müzakere konusu etmek ve topraksız köylülüğün hayati gereksinimi olan toprak

²⁶ “International Factors and the Economy”, <http://countrystudies.us/paraguay/19.htm>.

²⁷ “The next leftist on the block”, A.g.e. Paraguay’da, en güçlüsü Citizens Guard olan çok sayıda para-militer grubun faaliyette olduğu bildiriliyor. Bu konuda araştırmalar sürdüren gazeteci Castillo’ya göre “bu para-militer gruplar cemaatlerin içindeki insanlardan oluşturuluyor. Sokağa çıkma yasakları koyuyor, yönetim kurallarını belirliyor ve cemaatlerin faaliyetlerini izliyorlar. Ayrıca aile içi tartışmalara da karışabiliyor ve bazı insanları cemaat ya da topraklarından kovabiliyorlar... bütün bunlar Kolombiya’daki para-militer faaliyetlere çok benziyor” (Benjamin Dangel, “Paraguay: Latin Amerika’nın yeni militarizmi için bir laboratuvar”, 18 Ağustos 2007, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=1233).

reformunu gerçekleştirmek, bir yandan da ülkedeki Brezilya çıkarlarını karşısına almak riskiyle karşı karşıyadır.

Lugo'nun karşısındaki ikinci sorun, ülkedeki ABD askerî varlığıdır. Paraguay Parlamentosu, 2005 Temmuz-Ağustos'unda, 1 Haziran itibariyle Amerikan birliklerinin 18 ay boyunca ülke topraklarında bulunmasına izin vermiş, Senato ise ABD birliklerinin diplomatik dokunulmazlığını tanımıştı.²⁸ Bir başka deyişle Paraguay'daki ABD askerleri, yalnızca kendi ülkelerinde yargılanabileceklerdi. Bunu FBI'a 2006 sonunda Asunción'daki ABD Elçiliği binasında büro açma izni verildiğinin açıklanması izledi. Gözlemcilerin Paraguay'da ABD'nin askerî üs kurmaya hazırlandığı yolundaki yorumlara sevkeden bu gelişmeler,²⁹ Lugo'nun elindeki 'patlayıcı'yı oluşturuyor: "ABD'nin Güney Komutanlığı bünyesinde faaliyet gösteren üslerde hâlen 2.800 deniz piyadesinin bulunduğu tahmin ediliyor. İki hükümet arasındaki anlaşma ise bu sayının 16 bine kadar çıkartılmasına olanak tanıyor. Paraguay ordusunun 14 bin kişiden ibaret olduğu düşünüldüğünde, bu, ABD ordusunun söz konusu ülkedeki en büyük silahlı güç olmasına izin vermek anlamına geliyor. Üstelik daha şimdiden, Paraguay-Bolivya sınırı başta olmak üzere bir dizi kilit noktada Paraguay değil ABD askerleri görev yapıyor. Kağıt üzerinde 'idari diplomatik görevli' statüsü taşıyan ABD askerleri tam bir dokunulmazlık zırhıyla donatılırken, emperyalist birliklerin ülkeye soktuğu hiçbir malzeme de gümrükte kayıt altına alınmıyor".³⁰

²⁸ Bu dokunulmazlık, diğer Latin Amerika ülkelerinin baskıları sonucu, Aralık 2006'da kaldırılacaktı (Benjamin Dangel, "Paraguay: Latin Amerika'nın yeni militarizmi için bir laboratuvar", 18 Ağustos 2007, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=1233)

²⁹ Alain Durand ve Nicolas Pinet (eds.), *L'Amérique Latine en mouvement*, L'Harmattan, Paris, 2006, s. 93.

³⁰ "Paraguay, ABD kışlasına dönüşüyor", 18 Ağustos 2006, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=683.

İşin daha da ilginç yanı, “Bolivya’nın gaz bölgesine yalnızca 250 km uzaklıkta bulunan ABD karargâhının esas yoğunlaşma sahası ise Triple Frontera (Üç Sınır) adıyla bilinen bölge” olması. “Paraguay, Brezilya, Uruguay ve Arjantin’in kesiştiği bu bölge dünyanın en büyük içilebilir su rezervine ev sahipliği yapıyor. Iguazu şelalelerinin de içinde yer aldığı bölgenin diğer bir özelliği ise nüfusunun ağırlıklı olarak Filistin ve Lübnan göçmenlerinden oluşması. Milyonlarla ifade edilen Arap kökenli nüfusun yaşadığı Triple Frontera bölgesinde başta Hizbullah olmak üzere bazı İslamcı çevrelerin kamplarının bulunduğu uzun zamandır dile getirilen iddialar arasındaydı. Nitekim geçtiğimiz ay ABD temsilciler meclisi Triple Frontera öncelikli olmak üzere, güney yarımküredeki ‘terörist’ hareketlere karşı etkinliklerde bulunmak için Bush hükümetine yetki verdi. Yetkinin kaynağında geçtiğimiz aylarda öldürülen El Kaide (Irak) lideri Zarkavi’nin, Meksika üzerinden ABD’ye geçmeye hazırlanacak eylemcilerini Triple Frontera’da yerleştirdiği iddiaları bulunuyor”.³¹

Brezilya ile ABD arasında ‘sıkışmış’ durumdaki bu küçük ve yoksul ülkede Lugo’nun önündeki üçüncü patlayıcıyı ise, devlet kadroları ile Kongre ve Senato’daki Colorado ağırlığı oluşturuyor. Ülkede bir memuriyete girebilmek, Parti (Colorado) üyeliğini gerektirdiğinden, Lugo, ‘anamuhalefet partisi’ konumunu içine sindiremeyeceğini şimdiden belli eden (nitekim yakın zaman önce eski devlet başkanı, yeni senatör Nicanor Duarte, Meclis Başkanı Enrique Gonzalez, Adalet Bakanı Juan Manuel Morales ve Başsavcı Ruben Candia’nın adının karıştığı bir darbe girişimi, toplantıya çağrılan General Maximo Diaz’ın da durumdan devlet başkanı F. Lugo’yu haberdar etmesi sonucu açığa çıkartıldı³² –üstelik ülkede

³¹ a.y.

³² “Paraguay’da Lugo, yeni bir komplo açığa çıkardı”, 03 Eylül 2008, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=2080.

bütün kuvvet komutanlarının görevden alınmasından bir hafta sonra!), Colorado Partili memurlarla çalışmak, parlamenter faaliyetleri de Colorado'lu milletvekili ve senatörlerle yürütmek durumunda. Vekiller Lugo'nun yemin ederek göreve başladığı ilk günden itibaren çalışmaları bloke ediyorlar -öyle ki, göreve başlamasının 15. gününde Lugo, Senato'nun tutumunu düzeltmemesi durumunda referandum kozuna başvuracağını ilan etti.³³

Bu koşullar altında Lugo'nun göreve gelişinin Paraguay için neo-liberalizmin yol açtığı insani krizi aşarak kapitalizmi restore etme yönelişi mi, yoksa ülkenin kapitalist-olmayan bir doğrultu izlemesinin ilk adımı mı olacağını belirleyecek olan, Paraguay yoksullarının, ezilenlerinin tarih sahnesine çıkarak kendi yazgılarını ellerine alma iradesini gösterip gösteremeyecekleri olacaktır. Lugo'nun Paraguay tarihinde ilk kez bir yerliyi, Ache kabilesinin şefi Margarita Mbywangi'yi, 'Yerli İlişkileri Bakanı' olarak ataması kendisinin de bunun bilincinde olduğunu gösteren bir işarettir.³⁴

³³ "Paraguay'da Lugo'dan meclise hodri meydan", 30 Ağustos 2008, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=2069.

³⁴ "Paraguay tarihinin ilk yerli bakanını atadı", 20 Ağustos 2008, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=18922. Yerli nüfusun 90.000 dolaylarında olduğu tahmin edilen Paraguay'da, (İspanyolca ile birlikte resmi dil statüsündeki) Guaranı dışında 15 yerli dili konuşan [Aché, Ayoreo, Cahmococo, Chiripá, Chorote, Iyo'wujwa, Guana, Lengua, Maca, Mascoy, Nivaclé, Pai Tavytera, Sanapaná, Tapieté, Toba, Toba-Maskoy ve Emok (yok olmuş)] 40 kadar yerli topluluk yaşamaktadır (bkz. "Languages of Paraguay, http://www.Ethnologue.com/show_country.asp?name=py). Ve bu toplulukların çoğu, "Guaranı-İspanyol karması mestizo Paraguay" imgesine inat, nüfuz alanlarında yaşadıkları köktendinci misyoner toplulukların ve şirketlerin insafına terk edilmiş durumdadır. Örneğin Alman antropolog Mark Munzel, aralarında bir yıl kadar yaşadığı Ache'lerin uğratıldığı katliamları, bazılarını misyonerlerin de katıldığı "insan avlarını", köleciliği, Ache kız çocuklarının fuhşa zorlanışını, kültürel kıyımı, Ache'lerin toplandığı "temerküz kampları"ndakı açlık ve sefaleti çarpıcı bir biçimde anlatmaktadır (Bkz. "Genocide in Paraguay", http://www.toise.com/en/politics/foreign_military_intelligence_agencies/parageno.html).

'KISACA' LUGO HAKKINDA

“Düşünmek görmektir”³⁵

‘Tekrar’ pahasına Lugo hakkında birkaç şeyin altını bir kez daha çizmekte yarar var:

Örneğin Lugo görevine başlarken ‘Çalmak ya da zengin olmak için gelmediği’ vurgusuyla, “Paraguay’ın dünyada uyuşturucu kaçakçılığı, yolsuzluk ve yasadışılıkla anılmasına son vermek için” siyasete girdiğini söyledi.

Bu demokratik tutum, nüfusun sadece %1’i bütün toprakların %77’sini elinde tuttuğu yolsuzluğun pençesindeki Paraguay’da³⁶ önemli, ama ‘her şey’ veya ‘sonuç’a müteallik değil...

Güney Amerika’nın kalbi (Corazon de America) diye anılan Paraguay’da kişi başına gelir 1.900 dolarken, nüfusun %43’ü yoksulluk sınırının altında yaşıyor. Erkeklerin çoğu çareyi Brezilya, Arjantin, hatta ABD ve Avrupa ülkelerinde çalışmakta arıyor, eşleri ve çocuklarını geride bırakmaları ise derin toplumsal sorunlara yol açıyor. 300 bin topraksız çiftçi var ve okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüksek...

“Bugün yeni bir ülke hayal edebiliriz. Paraguay artık yolsuzluk ve yoksulluğuyla değil dürüstlüğüyle anılacak. Küçük insanlar da kazanabiliyor. Bu benim düşlediğim, çok renkli, çok yüzlü, herkesin Paraguay’ı. Dünyaya açık bir ülke olmak ve asri zamanların büyük meydan okumalarıyla başa çıkmak istiyoruz” diyen “Lugo’yu işadamları tehlikeli solcu, kilise önde gelenleri ise ‘asi’, ‘İsa’nın bedenine saplanmış hançer’ olarak görse”de,³⁷ siyasal olarak sadece bir merkezci...

³⁵ Balzac.

³⁶ “Başkan Lugo Yemin Etti”, Cumhuriyet, 16 Ağustos 2008, s. 10.

³⁷ “Latin Sol Kuşağına Piskopos Takdisi”, Radikal, 22 Nisan 2008, s. 12.

Lugo, ‘Kurtuluş Teorisi’nden etkilendiğini,³⁸ ne ‘sağ’a ne de ‘sol’a yakın olduğunu, ideolojik olarak ‘ortada’ durduğunu söylüyor.³⁹ Evet, evet Lugo kendisini ‘merkez’ olarak tanımlamayı tercih edip, Chávez’le arasına mesafe koyarak, “Bir kısmımız Latin Amerika’daki ‘sol’ deyimini kullanmaya alışmışız. Ancak 5 kişiyle konuşsanız 5 farklı sol görüş ortaya çıkacaktır. Biz de kendi yolumuzu izleyeceğiz”⁴⁰ diyorken; 8 parti ve 20 kadar sosyal hareketin oluşturduğu ‘Değişim İçin Vatansever Birliği’nin hükümet programının ‘merkez’ci bir konumda hayata geçirilebilmesi pek de mümkün görünmüyor.

³⁸ “Yoksulların piskoposu” olarak anılan Lugo, genç yaşlardan itibaren dinsel motivasyonlara sahipti. 1971 yılında, 19 yaşında Papazlık okulunda acemilik evresini geçiren Lugo, iki yıl sonra yeminlerini tamamladı ve 1977 yılında din bilimlerinden mezun oldu. Bu tarihte, Lugo Ekvador’a misyoner olarak gitti. Burada, Boliviya’nın Ant Piskoposluk Bölgesi’nde en yoksul sınıflarla birlikte yaşayan Lugo, Kurtuluş Teolojisi ile tanıştı.

1982 yılında Paraguay’a dönen ve Papaz okulunda eğitimci yardımcısı olarak alışan Lugo, 12 ay sonra Roma’ya gitti. İtalya’da Tinsellik ve Sosyoloji eğitimi alan Lugo, Sosyal Doktrin konusunda uzmanlaştı.

Lugo, dört sene sonra, ülkesine çeşitli görevlerle geri dönerek, Asuncion Yüksek Teoloji Enstitüsü’nde, Paraguay Episkopal Konferansı Doktrinel Komisyonu’nda ve Latin Amerika Episkopal Konseyi’nde profesör unvanıyla görev yaptı.

1992’den 1994’e kadar çeşitli görevlerde bulunan Lugo, 17 Nisan’da Paraguay’ın en fakir bölgelerinden biri olan San Pedro piskoposluğuna papaz olarak atandı ve burada yerlilerin toprak mücadelesini destekledi.

29 Mart 2006’da, Devlet Başkanı Nicanor Duarte’nin anayasaya aykırı bir biçimde tekrar seçime gitmesini protesto etmek için başkentte 40 bin kişilik bir mitingde öncülük etti.

Lugo, Papazlık makamından 2006 Aralık ayında ayrıldı ve 2008 seçimlerine Hristiyan Demokrat Parti’den katıldı. Değişim için Yurtsever İttifak, 18 Eylül 2007 tarihinde, Ulusal Anlaşma üzerinden ortaya çıktı. Değişim için Yurtsever İttifak, kuruluşunun ardından Lugo’yu devlet başkan adayı olarak ilan etti.

³⁹ “Paraguay’da 61 Yıl Sonra Sol”, Cumhuriyet Strateji, Yıl: 4, No:205, 2 Haziran 2008, s. 13.

⁴⁰ “Solcu Piskoposun Zaferi”, Cumhuriyet, 22 Nisan 2008, s. 10.

Çünkü söz konusu program: 100 bin işsiz için iş olanağı yaratılması, 200 bin kişi için yaşlılık aylığı, her yıl 40 bin ev inşası, yol yapımı, altyapının iyileştirilmesi, eğitimin düzelmesi için 30 bin öğretmenin görevlendirilmesi, her yıl yeni 20 bin kadar dersliğin açılması, bilimsel araştırma ve kültüre destek, koruyucu sağlık hizmetine öncelik ve ücretsiz sağlık hizmeti için gerekli yatırımların yapılması, sadece toprak dağıtımı ile sınırlı olmayıp teknik ve kredi desteği sağlayan bir tarım reformu, halkın kullandığı elektrik, su ve diğer benzeri hizmetlerin fiyatlarının düşürülmesi gibi taleplerin toplamı...⁴¹ Bu ise, mülkiyet ilişkilerini köklü bir biçimde değiştirmeden olası gözüküyor.

Oysa San Pedro meydanındaki binlerce kişiye hitap eden Lugo'nun, ekonomideki devlet kontrolünü azaltacağını söylüyor.⁴² Biz de ekleyelim: Onun hakkında bir karara varmak için zamana ihtiyacımız var; bir de, bir de 'ihtiyatlı' olmaya...

⁴¹ Nidia Diaz, "Paraguay Değişime Oy Verdi", Telesur haber kanalı, 24 Nisan 2008.

⁴² "Paraguay'da Tüm Gözler Lugo'da", Birgün, 24 Ağustos 2008, s. 6.

TUPAMAROSLARDAN 'NEO-LİBERAL' VÁZQUEZ'E URUGUAY

“Geçmişi değiştiremezsin ama,
gelecek daha elinin içindedir.”¹

176.215 km²'lik yüzölçümüyle Surinam ve Fransız Guyana'sından sonra Güney Amerika'nın en küçük ülkesi olan Uruguay, ya da Uruguay nehrinin doğu yakasında yer almasına atfen, İspanyolca resmî adıyla *República Oriental del Uruguay* (Uruguay Doğu Cumhuriyeti), Güney Amerika'nın güneydoğusunda; kuzeyde Brezilya, batı ve güneybatısında Arjantin, güneydoğusunda Atlantik Okyanusu'yla çevrilidir. 3,46 milyonluk nüfusunun 1,7 milyonu başkent Montevideo'da yaşamaktadır.

Uruguay adının etimolojisi konusunda üç yorum bulunmaktadır:

i) “Uru'nun nehri” ya da “Uru diyarının nehri”: Felix de Azara'ya atfedilen yoruma göre ülkenin adı Uruguay nehri do-laylarında ‘kuş’ anlamına gelen *urú* sözcüğünden türetilmiştir (*uru*= ‘kuş’, *gua*= ‘yeri’, *y*= ‘su’).

ii) Juan Zorrilla de San Martín'e atfedilen şiirsel bir yorum-la, “Renkli, ya da ‘boyalı’ chinchillalar (kuşlar)’ın nehri”.

* Esmer Dergisi, No: 44, Ekim 2008; www.halkingunlugu.net; 2008. ozgurhaber.net/modules.php?name=News&pagenum=12; www.newroz.com/forum/list.php?l,page=18; www.gomanweb.com/2008_gomanweb/.../sibel_ozbudun.htm; www.yeni-sentez.net/index.php?option; www.mulkiyedergi.org/index.php?option; www.sirince.net/modules.php?name=Multiheadlines&rss.

¹ H. White.

iii) “Yiyecek getirenlerin nehri”; Cizvit Lucas Marton’un yazdığı eski bir belgenin ortaya çıkmasından sonra yaygınlaşan anonim bir yorum.²

URUGUAY’IN KISA TARİHİ

“Tarih insanların hafızası demektir.”³

Bugün Uruguay olarak anılan toprakların ilk sakinleri, Paraguay Guaranîlerinin güneye doğru sürdüğü avcı-balıkçılıkla geçilen Charrúa halkıydı ve İspanyollar bölgeye ulaşmadan önce nüfusları 5 ila 10 bin olarak hesaplanmaktadır.⁴

İspanyolları bol miktarda yiyeceklerle karşılayıp kadınlarını ikram eden Paraguay Guaranîlerinin tersine, Charrúalar bölgeye nüfuz etmeye çalışan Avrupalı kâşiflerin korkulu rüyasıydı; bu nedenle ki bu topraklara beyazların nüfuzu daha gecikmeli gerçekleşti. Uruguay topraklarına ilk kez 1536’da ayak basan Avrupalılar 16. ve 17. yüzyıl boyunca ülkede az sayıda yerleşim kurdular. Ancak İspanyol çiftçilerin 17. yüzyıl başlarında büyük sığır çiftlikleri kurmaya başlaması, altın ve gümüş yoksunu bölgenin kaderini değiştirecekti. Büyük sığır çiftçileri Uruguay topraklarını istila ettikçe Charrúalar, yerlerini Brezilyalı acımasız köleci efendilerinden kaçarak Montevideo dolaylarına sığınan Afrika kökenli siyahilere bırakarak, bugün küçük cepler hâlinde yaşamlarını sürdürmeye çabaladıkları Brezilya sınırlarına doğru sürüldüler.

Yine de İspanyolların ilk andan itibaren bölgede egemenlik sağladıkları söylenemez. Cizvitler 1624’te itibaren sahnedeydiler; Portekizliler’se 1680’de Buenos Aires’e yönelik kaçakçılık faaliyetlerini

² <http://en.wikipedia.org/wiki/Uruguay>.

³ Malcolm X.

⁴ Uruguay: Early period –Britannica Online Encyclopedia (<http://www.britannica.com/eb/article-32670/Uruguay>).

yürütebilmek için bugünkü Colonia'yı kurmuşlardı. İspanyollar ise ülkeyi kontrol altına alabilmek için Montevideo'da bir kale inşa ettiler. Kent kısa sürede Buenos Aires ile rekabet eden bir ticaret merkezine dönüşecekti. Ancak İspanyollar, Portekizliler ve İngilizler arasındaki hâkimiyet mücadelesi, 200 yıl kadar sürecekti.

İspanyolların tam denetimi sağlamasıyla La Plata Viskralığına bağlanan Uruguay'da bağımsızlığın kazanılması da, diğer L. Amerika ülkelerinden daha uzun süren, sancılı bir süreç olacaktı. Uruguay'ın en saygı gören ulusal kahramanlarından José Gervasio Artigas, 1811 gibi erken bir tarihte Las Piedras muharebesinde İspanyolları püskürtmeyi başarmıştı; ne ki bu zafer, Portekiz birliklerinin ülkeyi istila etmesi (1816) ve Uruguay'ın Provincia Cisplatina adıyla Brezilya'ca ilhak edilmesiyle sonuçlandı. Artigas Paraguay'a sürgün edilerek orada yaşamını yitirdi (1850). Ama cesareti, 19 Nisan 1825'te bir ayaklanma başlatmak üzere Buenos Aires'den Uruguay'a dönen Juan Antonio Lavalleja komutasındaki *Otüzüz Doğulu*'yu esinleyecek, Arjantin'in de desteklediği başkaldırı, Florida kentinde toplanan temsilcileri Brezilya'dan bağımsızlık ilan etmesiyle sonuçlanacaktı (25 Ağustos 1825). Bu bağımsızlığın komşularınca tanınması ise, Brezilya-Arjantin savaşından sonra, ve bölgede nüfuz sağlamaya çalışan İngiltere'nin aracılığı sayesinde olacaktır.

BAĞIMSIZLIKTAN SONRA

“Hürriyet, başkalarına vermedikçe alamayacağımız tek şeydir.”⁵

Ancak bağımsızlık barış getirmedi. Bölgenin iki yükselen devi Brezilya ile Arjantin arasındaki tampon konumu, Uruguay'ın

⁵ William Allen White.

durumunu hep kırılgan kılmıştır. Ayaklanmalar, darbeler birbirini izlerken, Arjantin Montevideo'yu 1838-51 arasında kuşatacak, Brezilya ise her zaman bir tehdit olmayı sürdürecektir.

19. yüzyıl ortalarında ülke ekonomisi büyük ölçüde sığır ve yün üretimine bağımlıydı. Uruguay kırsalından yükselen başına buyruk, bağımsız sığır çobanı *gaucho* tipolojisi, yakın zaman öncesine dek Uruguay siyasal sahnesinin iki kutbundan birini oluşturan tutucu *Blanco* ('Beyaz') siyasası ve partisinin de kaynağını oluşturmaktadır. Karşı kutupta ise kent (baskın olarak Montevideo) merkezli, liberal *Colorado* ('Renkli'; 'Kızıl' olarak da bilinir) Partisi yer almaktadır ve her iki partinin kökeni, 19. yüzyıl ortalarına dayanır.

Ne ki büyük toprak mülkleri olan *latifundia*'ların yükselişi ve sığırıcılığın ticarileşmesi, *gaucho* imgesini de bir hayli gölgede bırakacaktır.

Günümüz Uruguay'ını diğer Latin Amerika ülkelerinden farklı kılan –ve Raúl Zibechi'ye bakılırsa *Frente Amplio*'nun iktidara geçmesine olanak sağlayan geniş tabanlı toplumsal hareketin öncelini oluşturan–⁶ siyasal kültür mirası 20. yüzyıl başlarında iki kez devlet başkanlığı yapan (1903-07 ve 1911-15) José Battle y Ordóñez'e dayandırılır. 'Aydınlanmış despot', José Battle Başkanlık yaptığı iki dönem boyunca, bir yandan millileştirmeler, çiftçi kredileri, teknolojik yenilenme gibi, tarım ve sanayide dışa bağımlılığı azaltacak, ulusal ekonomiyi geliştirecek önlemlere ağırlık verirken, bir yandan da teknik eğitimin desteklenmesi, kız çocukların her kademedede eğitime katılması, iş saatlerinin kısaltılması, emeklilik, işsizlik sigortası gibi haklarla işçi sınıfı ve emekçileri

⁶ Raúl Zibechi, "La gauche uruguayenne: de l'hégémonie culturelle à l'hégémonie politique", Alternatives Sud, vol. 12-2005/2, Mouvements et pouvoirs de gauche en Amérique latine, Points de vue latino-américains, Centre Tricontinental et Editions Syllepse, ss. 125-132.

takviye etmiş, kadınlara boşanma hakkını tanımakla,⁷ Katolik Kilise'nin egemenliğine öldürücü darbeyi indirmişti.⁸

1929 KRİZİ VE SONRASI

“Yokluk, her şeye zorunlu olarak tokluktur.”⁹

Uruguay'ın yün ve sığır ihracatı sürdükçe, toplumun tüm kesimlerinin refahtan payını aldığı sürdürülebilir bir kalkınma, kapitalizmin 1929 kriziyle birlikte duvara toslayacaktı.

Avrupa ve ABD'ye hammadde ihracatçıları ve buralardan mamûl ithalatçıları olarak Latin Amerika ülkeleri, hammadde fiyatlarının uluslararası piyasalardaki ani düşüşünden ve ihracat miktarındaki dramatik azalmalardan etkilenmezlik edemedi; yabancı yatırımlar azaldı, Avrupa pazarları korunmacı duvarlarla çevrildi. Böylelikle 1929'daki dünya ticaret hacmi 100 kabul edildiğinde, bu rakam 1932'de 39,1'e, 1933'te ise 35,2'ye inmişti. Aynı zaman aralığında Paraguay'ın yün ihracatı %72, dondurulmuş et ihracatı ise %53 oranında azalmıştı; ülkenin 1934'teki ihracat hacmi, 1927'dekinin ancak %58,6'sıydı.. Bu gelişmenin kaçınılmaz getirileri, pesonun devalüasyonu (1930'da %15, 1931'de %60); gerçek ücretlerin büyük oranda gerilemesi, sabit ve dar gelirlielerin (işçiler, memurlar, emekliler) yaşam koşullarındaki dramatik kötüleşme ve işsizlik oranlarındaki sıçrama (1930'da %30; 1933'te %40,8) oldu.¹⁰

⁷ Bkz.Benjamín Nahum, Manual de Historia del Uruguay,Tomo II: 1903-2000. Ediciones de la Banda Oriental, Montevideo, 2008.

⁸ Uruguay'da Kilise ile Devlet 1919'dan bu yana resmen ayırdır ve halkın %17,2 gibi yüksek bir kesimi, kendisini “ateist” ya da “agnostik” olarak tanımlamaktadır (http://www.ine.gub.uy/cnha2006/flash/Flash%206_Religion.pdf).

⁹ Stanislaw Jerzy Lec.

¹⁰ Benjamín Nahum, ay. ss. 134-135.

Emek kesimi, anarşist eğilimli FORU (Federación Obrera Regional Uruguay –Uruguay Bölgesel İşçi Federasyonu) ve USU (Unión Syndical Uruguay –Uruguay Sendikal Birlik) ile komünist eğilimli CGT (Confederación General del Trabajo – Genel Emek Konfederasyonu) arasında bölünmüşken, tarım, ticaret ve sanayinin patronlarını birleştiren İktisadî Teyakkuz Komitesi (Comité de Vigilancia Económica, kur.: 1929), Battlista’ların ‘sosyal politikaları’na karşı savaş açmakta gecikmeyecekti. Böylelikle izleyen darbeler ve karşı-darbeler dönemi, genel olarak patronların elini genişleten, özel yatırımcıları kayıran politikaların izlendiği bir dönem oldu.

2. Dünya Savaşı, bir besin ve hammadde ihracatçısı olan Paraguay’ın kendini toparlaması için büyük bir şans olacaktı. Müttefikler Uruguay tarım ürünlerine daha fazla ödüyor ve ne var ne yoksa satın alıyorlardı. Öte yandan savaş, Avrupa ve ABD’den yapılan ithalatın durmasına, bu nedenle de mamül maddelerin yerel olarak üretilmesine yönelik çabaların yoğunlaşmasına yol açacaktı. İthal ikameci siyasalar, iç pazarın teşviki, işgücü gereksiniminin artması, ücretlerin yükselmesi ve devletin gelir dağılımına müdahil olması, emek güçleri açısından refahın yükselmesi sonucunu verdi.

Oysa bu refah, savaşın yarattığı dış talebin sürmesine bağlıydı; savaşın sona ermesi, Uruguay ekonomisini kendi gerçekliğiyle yüz yüze bıraktı: durağanlık ve kitlesel enflasyon. Ancak sanayileşme yolundaki çabalar, belli başlı kentlerde boyutlu ve örgütlü bir işçi sınıfının oluşmasına yol açmıştı; ve emekçiler emeklerinin ellerinden alınmasına razı değillerdi. 60’lı yıllar kırsal ve kentsel emekçilerin yanı sıra, öğrenci gençliğin de kitlesel protesto yıllarıydı.

REJİMİN BUNALIMI, TOPLUMSAL MUHALEFET VE DİKTATÖRLÜK

“Tüm sözcükler tükendiğinde insan insanı anlamaya başlar.”¹¹

¹¹ Stanislaw Jerzy Lec.

1967’de ölen devlet başkanı Oscar D. Gestido’nun yerine geçen Jorge Pacheco Areco’nun ilk icraatı, Sosyalist Parti, Uruguay Anarşist Federasyonu, Doğu Devrimci Hareketi, Uruguay Halk Eylemi Hareketi, Devrimci Sol Hareketi örgütlerinin tasfiyesi ve kent gerillasıyla bağlantılı olmakla suçladığı ‘Epoca’ ve *El Sol* dergilerinin kapatılması oldu. Birkaç ay sonra ücretleri ve fiyatları dondurduğunu ilan etti.

Areco ve destekçisi sermaye grupları, bu önlemlerin yönetim- de demir bir yumruğu gerektirdiğinin bilincindeydiler; 1965’ten itibaren faaliyete geçen solcu gerilla örgütü Tupamaros’un eylemleri, onlara bu gerekçeyi verecekti.

Hükümetin 9 Eylül 1971’de Silahlı Kuvvetleri ‘ayaklanma karşıtı mücadele’ ile yetkili kılmasıyla, diktatörlüğe kayış hızlandı. Muhalefetin bu eğilime tepkisi, giderek sertleşen Areco hükümeti karşısında Özgürlükler ve Egemenliği Savunma Hareketini oluşturmak oldu. Bu girişim 1970’de Colorado Partisi’nden kopma sürecindeki 99’lar Listesi, Ulusal Parti’den ayrılan Beyaz, Halkçı ve İlerici Hareket (MBPP) ile Komünist Parti, Sosyalist Parti ve diğer grupların “*ülkenin yapısal krizini açacak bir program*” üzerine anlaşması, *Frente Amplio* (Geniş Cephe)’ya doğru ikinci büyük adımı oluşturunca.

99’lar Listesi (Zelmar Michelini’nin Halk Hükümeti Hareketi) ile Hristiyan Demokrat Parti, 5 Şubat 1971’de ‘Geniş Cephe’ çağrısı yaptılar; bu çağrı üzerine toplanan parti ve gruplar, siyasal (bireysel hakların savunulması), iktisadî (bankaların millileştirilmesi, tarım reformu), toplumsal (kooperatifçiliğin teşviki), malî (vergi sisteminin reformu) talepleri içeren bir programı savunmaya yönelik ‘sürekli siyasal eylem’i hayata geçirmek üzere *Frente Amplio*’yu oluşturdular. Cephe, silahlı yolu benimsemediğini açıklamasına karşın, içinde yer alan 26 Mart Bağımsızlar Hareketi, Tupamaros’a olan sempatisini gizlemiyor ve onlarla organik ilişkilerini sürdürüyordu. Geniş Cephe, kurulduğu yıl katıldığı seçimlerde oyların %18’ini alacaktı...

Ve 27 Haziran 1973'te Areco'nun ardılı Juan Bordaberry, Millet Meclisi ve Senato'yu lağvederek ülkenin yönetimini tümüyle orduya devretti. Bu, kıtadaki sol gelişmelerden tedirgin olan ABD'nin Şili, Arjantin ve Uruguay için hazırladığı Condor Planı'nın bir adımıydı, aynı zamanda...¹²

Silahlı Kuvvetler kısa süre içerisinde, bir 'milli güvenlik devleti'ne dönüşen devlet aygıtının tümüne nüfuz ederek denetimi eline aldı. Keyfi tutuklamalar ve işkence, rutin uygulamaya dönüşmüştü. Binlerce siyasal tutuklu, ele geçirilen Tupamaro yöneticilerinin 'rehin' tutulması, zanlıların Arjantin'e kaçırılarak orada işkenceye uğratılması ve 'kaybedilmesi',¹³ basına uygulanan sansür, gazeteci ve yazarların kovuşturulması, sendikaların, kitle örgütlerinin kapatılması, üniversite ve orta öğretim kurumlarının 'zapt u rapt' altına alınması, memurlardan rejime bağlılık yemini istenmesi... Uluslararası Af Örgütü 1976'da Uruguay'ın kişi başına düşen siyasal tutuklu sayısı en yüksek ülke olduğunu hesaplıyordu.¹⁴

BİR PARANTEZ: TUPAMAROLAR

"Düşleri gerçekleştirmenin en kısa yolu, uyanmaktır."¹⁵

"Tarih boyu süren bir tahakkümün ürünü olan devlet ve devlet şebekesi, doğası gereği reformcu çözümlere elvermez"¹⁶ diyen

¹² A. Pelit, "Uruguay'da Değişim", <http://lahy.wordpress.com/category/uruguay>.

¹³ <http://uk.oneworld.net/guides/uruguay/development>.

¹⁴ Diktatörlük döneminde en az 26 kişinin bu şekilde kaybedildiği bildirilmektedir. Ve çok sayıda asker ve polis görevlisi bu suçla tutuklanmıştır ("Uruguay: Diktatörlük Suçları", <http://lahy.wordpress.com/category/uruguay>).

¹⁵ <http://uk.oneworld.net/guides/uruguay/development>.

¹⁶ S.M. Power.

¹⁷ Birgün, 29 Haziran 2008, s. 2.

Tupamarolar, tarihin tanık olduğu önemli gerilla hareketlerinden birisidir... Toplumsal mücadelenin doğrudan ‘ürünü’ olarak Tupamarolar, enflasyon ve işsizlikle, yani sefalete ve IMF’nin egemenliğine karşı işçilerle birlikte mücadele içinde var oldular... Ülke toplu grevlere ve başkent Montevideo’ya yapılan işçi yürüyüşlerine sahne olurken; bu yürüyüşlerin en büyüğü Raul Sendic’ in kurduğu UTAA (Şeker Kamışı İşçileri Sendikası) tarafından yapılan 600 km.lik bir yürüyüştü. Raul Sendic’in etrafına toplanan bir avuç insan, tam bir ova ülkesi olan Uruguay’da nüfusun %40’ının yaşadığı Montevideo’da örgütlenerek “Latin Amerika’nın en başarılı ve en iyi organize gerilla hareketini”¹⁷ oluşturmuşlardır.

Sendic ve arkadaşları 31 Temmuz 1963’te Tiro Suizo (İsviçre Atış Kulübü)’dan 33 tüfek çalarak aynı yılın noelinde ‘Robin Hood’¹⁸ eylemlerine başlarlar. Noel günü, tüfekler, bıçaklar ve baltalarla donanmış 10 genç, Manzanares’e (Uruguay’ın gıda maddeleri satan en büyük şirketi) ait tırları soyarak tavuk, hindi ve pastaları yoksul halka dağıtırlar. Bu sırada okudukları bildiri de “Bu, halkın ve gençliğin zamanıdır. Hak dilenilmez. Devrimciler fakirlerin noelini kutlar” yazıyordu.

Bu olaydan sonra polisin araştırma yapması Sendic ve arkadaşlarının gizlenerek ‘Cordinadora’yı kurmalarına neden oldu. İlk eylemleri şeker kamışı işçileri ile 1964 ve 65’te yaptıkları yürüyüşleri düzenlemektir. 1965 Ağustos’unda Bayer ilaç fabrikasının önünde gerçekleştirdikleri bir eylemden sonra bıraktıkları bildiri ‘Tupamarolar’ imzasını taşıyordu (Tupamaro adı Tupac Amaru’dan geliyor). Tupamarolar’ın 1965-66 yılları arasında silahlı mücadele kararı almaları Maocular, sosyalistler ve bazı anarşistlerin ayrılmasına neden olur --daha sonraki yıllarda bu gruplardan ka-

¹⁷ The Cambridge, History of Latin America, s. 216.

¹⁸ Bir İspanyol gazetesi Tupamaroları anlattığı yazının başlığına ‘Çağdaş Robin Hoodlar’ diye yazmıştı.

tılımlar gerçekleşecektir. Örgütün yapılanması tamamlanırken 1966 Aralıkta 'Movimiento Liberacion Nacional -Tupamaros', Ulusal Kurtuluş Hareketi- Tupamarolar adını alırlar.

Che Guevera'nın 67'de Bolıvyada öldürmesi, özellikle gençler arasında büyük bir duygusal etki yarattı. Birçok kişinin Tupamarolar'a katılması bu trajik olayın sonucunda olmuştur. Artık örgütün tabanını yalnız işçiler değil, öğrenciler, ekonomistler, kimyagerler, mühendisler, doktorlar ve profesörler de oluştuyordu. Kendi tıp merkezlerini kurarak ele geçirdikleri kanalizasyon planlarıyla yeraltında sığınaklar inşa ettiler. Bu arada cumhurbaşkanı olan Pacheco, 9 Ekim 67'de birinci, 7 Ağustos 68'de ikinci sıkıyönetimi ilan etti. Tupamarolar ise buna Devlet Elektrik İdaresi Müdürü ve Başkanın Danışmanı Pereyra Revelbel'i kaçırp halk hapisanesinde sorguya çekerek yanıt verdiler. Fakat bırakıldıktan sonra kendi aleyhlerinde konuşması sonucu onu yeniden kaçırdılar ve bu defa 1,5 yıl boyunca ellerinde tutarak polisin onu hiçbir zaman kurtaramayacağını gösterdiler.

Tupamarolar, en büyük sempatiyi Monty finansman topluluğuna ait bir binayı soyarak topladı. 24.000 doların yanı sıra kasa defterlerini de alarak incelediler ve paravan firmalarla yapılan para transferleri sonucu kanunsuz kazanç sağlayan birçok yüksek bürokratin ve işadaminin adını açığa çıkardılar. Savcılık iddiaları ciddiye alarak bir soruşturma başlattı ve Monty'nin evini arattırdı. Ev aranırken çıkan yangında(!) belgelerin yanması soruşturmayı kesintiye uğrattıysa da Tupamarolar ele geçirdikleri defterlerin kopyalarını bir hâkimin evinin önüne bıraktılar. Açılan dava pek çok mahkûmiyetle sonuçlanınca bir hükümet krizi patlak verdi.

1969 Ocak'ta *Mañana* gazetesinin sahibinin kaçırlması üzerine devlet 'ölüm mangaları' denilen birimi oluşturdu. 15 Mayıs 1969'da Copa America futbol şampiyonasının final maçının naklen yayını sırasında MLN'li Sanandi radyo istasyonunu ele geçirerek 30 dakikalık bir bildiri okudu. Sonra kesinti için özür

dileyerek dinleyicileri harekete geçmeye çağırırdı. Temmuz 69'da Nelson Rockefeller'in ziyaretini protesto etmek için Amerikan tesislerine bombalı saldırılar düzenlendi. '*La Mañana*' ve '*El Diario*' gazetelerinin başyazarı ve bankalar birliğinin müdürü, Mussolini döneminde bakanlık yapmış bir faşistin oğlu olan G. Pellegrini Gianpedro'yu kaçırdılar (9 Eylül 69). İki hafta halk hapishanesinde tutuktan sonra, kendisinden bir okul ve poliklinik için istenen çekin alınmasının ardından ıssız bir bölgede serbest bıraktılar. Pellegrini, kendisini kaçıranlardan polise ve avukatına haber vermemelerini istedi, çünkü polisin kendisini öldürüp suçu Tupamaroların üzerine atmasından korkuyordu.

Che Guevera'nın 2. ölüm yıldönümünde 49 Tupamaro başkentte çok yakın bir yerde kurulu Pando kentini işgal ederek tüm kilit noktaları ele geçirdi. Güvenlik güçlerinin karşı saldırısı sonucunda 3 Tupamaro öldürülürken 18'i de yakalandı. Ancak kaçan gerillalar 400.000 dolarla birlikte bazı önemli evrakları da yanlarında götürmüştü. 8 Mart Dünya Kadınlar Gününde 17 tutuklu kadın gerillayı hapishaneden çıkarırken Eylül 71'de 111 erkek mahkûm da 48 metrelik bir tünel kazarak kaçmıştı. 13 Temmuz 1970'te Kalınma Danışmanı kılığında sunulan ABD'li işkence uzmanı Daniel Mitrioni ve Brezilya Konsolosunu kaçırdılar (yönetmen Costa Gavras'ın ünlü '*Sıkıyönetim*' filmi, bu olay üzerine kurulmuştur). Karşılığında tüm siyasi tutukluların serbest bırakılmasını isteyen liderler daha sonra içine düşecekleri çıkmazı şöyle eleştiriyorlardı: "Bizim tasarımız tutukluların serbest bırakılmasını değil, hükümet krizini hedef alıyordu, hükümetin ülkedeki düzeni koruma ve milletvekillerinin, işadamlarının ve diplomatların güvenliğini garantiye alma yeteneğine sahip olmadığını göstermek istiyorduk... Bu objektif olarak bir trajediydi ve Almeria sokağında MLN önderlerinin tutuklanmasıyla ortaya çıkan ağır yenilgiyle sonuçlandı".¹⁹

¹⁹ Fernandez Huidobro (El Nato), Gaby Weber, Gerilla Bilanço Çıkartıyor, Belge Yay., 1991, s. 126.

Gerçekten de bir CIA ajanının gerillaların elinde olması, hem Uruguay hem de ABD hükümetleri için hiç de iç açıcı olmayacağından, Mitrione'nin ölmesi onlar için daha uygundu. Hükümet, 20.000 polis ve asker takviye ederek başkenti kuşattı ve aralarında Sendic'inde olduğu 9 Tupamaro liderini tutuklar-ken Mitrione'nin de cesedini buluyordu.

Dışarıda bulunan Tupamarolar, 9 Ocak 71'de İngiliz Konsolosunu kaçırdı, içerdekiler yeni planlar yapıyorlardı. Bunlardan biri de halk arasında 'Kakao' eylemleri olarak bilinen 'Sıcak Yaz' fikriydi: Zenginlere ait eğlence yerleri tahrip edilirken, lüks evlere girilerek porselen ve kristal eşyalar kırıldı, kumarhaneler soyuldu.

Medya MLN'yi ısrarla sıradan haydut ya da toplum dışı caniler olarak göstermeye çalıştıysa da yoksul halkın gözünde onlar, haksızlıklara karşı savaşan birer Robin Hood'du (Zaten buna güvenerek kurdukları '26 Mart' grubuyla Frente Amplio –komünistler, sosyalistler, Hristiyan Demokratlar ve bağımsızlardan oluşan 'Geniş Cephe'ye destek vererek 71 seçimlerine girdiyseler de %19 oy alabildiler. Buna karşın Colaradolar %25 ile iktidar oldular).

Nisan 1972'de ölüm mangalarının 4 üyesini öldürerek, bunlarla AİD'in ilişkisini ortaya çıkaran bir bildiri okudular.²⁰ Bundan yaklaşık 2 ay sonra bir militanın 4 askeri taramasıyla ilk kez halkın öfkesini üstlerine çekiyorlardı. Yaptıkları açıklamada bunun bir hedef hatası olduğunu söylemeleri, halkın artık bu savaşın kendi savaşları olmadığı düşüncesini engelleyemedi.

Bu tarihten sonra Tupamarolar askeri olarak çok büyük bir darbe aldılar. Ancak bu darbenin en büyük sorumluları iki ajandı. P. Budes tüm yeraltı sığınaklarının yerlerini gösterirken diğer ajan Hector Amadio Perez, yüzlerce MLN üyesini ihbar etmiş, en so-

²⁰ Bu bildiride Ölüm Mangalarını örgütleyenlerin AİD (Kalkınma Örgütü) uzmanı kimliğindeki CIA ajanları olduğu söyleniyordu. Mitrione'den sonra Cantreli.

nunda asker üniforması giyerek onları bizzat tutuklamıştır. Bu arada senato konseyinin araştırmasında belirttiği ‘sık sık ve alışılmış’²¹ işkence de sonuç vermiş, konuşan üyelerin de yardımıyla 9 Eylül 1972’ye kadar 2.000 üye yakalanmış, 247 gizli merkez, sığınak ve depo, binlerce silah, bazuka, bomba ele geçirilmişti.

Yıllar sonra yaptıkları eleştirilerin birinde Eduardo Leon Duter²² şöyle diyordu: “Yağmurun yağacağını söylemek yetmez, şemsiyeyi ne zaman açacağını da bilmelisin... Yani biz yağmurun yağacağını önceden söyledik, bu doğru bir öngörüydü ama, şemsiyeyle yağmurun yağmasını sağlayabileceğimizi bekleyerek, elimizde şemsiye çok çabuk bir şekilde sokağa çıktık. Ve yağmur yağmadı. Ve yağmur gerçekten yağdığında biz sokakta değildik, ne şemsiyeyle ne botlarla caddede yoktuk, yağmur yağdığında biz cezaevindeydik”.²³

1972’de askerler ve Tupamarolar arasında bazı görüşmeler yapılmıştı. Karşılıklı ilan edilen ateşkes sürecinde gerillalar kan dökmeme, askerler de işkenceyi sürdürmeme kararı aldılar. Görüşme hızla ilerlerken –ki bunların arasında bazı genç subayların tutuklu Tupamarolarla, Blanco’ların işlediği suçlar hakkında bilgi alışverişinde bulunmaları çok önemlidir– Ekim 1972’de militaristlerin aldığı yeni bir kararla kesildi. Tutuklularla görüşen subaylar hakkında soruşturma açıldı.

Ve Haziran 1973 Uruguay tarihinin kara günlerinden biri oldu. Blanco destekli darbe tüm hakları askıya aldığını ilan etti. Darbeye karşı çıkmaya çalışan CNT (Convencion Nacional de Tarabajadores –Ulusal İşçi Kongresi) grev kararı almış, ancak panzerlerin karşısında tutunamamıştı. Darbe yalnızca sendikaları kapatmakla kalmamış, 3 milyon insanı tehlike derecelerine

²¹ The Cambridge, History of Latin America, s. 217.

²² MLN’nin Merkez ve yürütme kurulu üyesi.

²³ Gaby Weber, Gerilla Bilanço Çıkarıyor, Belge Yay., 1991, s. 192.

göre tutuklamıştı. Bu arada futbol kulüpleri dağıtıldı, doğum günü kutlamaları izne bağlandı, uzun saçlıların saçları sokakta sifira vuruldu, sakallı öğrencilerin üniversitelerine girişleri polis tarafından engellendi, siyasi suçluların sayısı 50.000'e yükselirken işkence görenlerin sayısı da 50.000'e yaklaştı.

Yakalanan gerillaların çoğu 'Libertad'²⁴ adlı hapishaneye konularak fiziksel ve psikolojik baskı aygıtları tarafından insanlıktan çıkarılmaya çalışıldı.

"Orada düğmelerin iliksiz dolaşmak, askerlerin yüzüne bakmak, diğer companéolarla konuşmak, onlarla göz göze gelmek, onlara selam vermek, başının altından onlara bakmak, koridor-da merdivenlerde tuvalette banyoda onlarla fısıldaşmak, banyoda 5 dakikadan fazla kalmak, elini cebine sokmak, herhangi bir yüz ifadesi takınmak, şarkı söylemek, ısıklık çalmak, dans etmek Yasak! Bir yıldız, bir kuş, bir güneş, bir gül, bir dağ, bir ağaç ve bir sevgili çizmek: Yasak Duvara, ranzaya, madalyonun üzerine bir kadın ve bir erkek, hamile bir kadın, bebeğini tutan bir anne kazımak: Yasak: Yalnız kalmak, düşünmek, hayal kurmak, güneşlenmek ya da yıldızları seyretmek: Yasak! Hastalanmak ve ölmek: Yasak! Çıldırarak değil".²⁵

Kurtulanlar sadece çılgınlar ve hainlerdi: "Bu çok tuhaftı: Bir hain çıldırabilirdi, ama bir çılgın hainlik edemezdi".²⁶

Bu koşullardaki 'zindan yazını'na²⁷ gelince: "Bir insana köpekmiş gibi davranılsa da o insan havlamak zorunda değildir".²⁸ Eylül

²⁴ 'Özgürlük' adıyla kurulan bu askeri cezaevine gelen ilk tepki başkent duvarlarına yazılmış bir grafitiydi: "Uruguay'da varolan tek özgürlük, cezaevidir".

²⁵ Bu bilgiler, Ateşi Tutmak (Belge Yay., 1991) adlı kitaptan derlenmiştir.

²⁶ Ateşi Tutmak, Belge Yay., 1991, s. 103.

²⁷ Mauricio Rosencof, Gerilladan Yasal Siyasal Mücadeleye Tupamarolar, Pencere Yay., 1990, s. 17.

²⁸ Mauricio Rosencof, A.g.e., s. 22.

1973'te Tupamarolar'ın 9 önderi, Raul Sendic, Adolfo Vasem, Jorge Manera, Julio Manendes, Jose Mujica, Jorge Jabalza, Henry Engler, Eleuterio Fernandes, Mauricio Rosencof, değişik kışlardaki zindanlara kapatıldı. 11 yıl 6 ay ve 7 gün boyunca içinde hiçbir eşyanın bulunmadığı, okumanın ve yazmanın yasak olduğu hücrelerde, yok denecek kadar az yemek ve suyla, ne birbirlerini ne de güneşi görerek ama onurla direnerek yaşamayı sürdürmeye çalıştılar. Kısıtlı ziyaretlerde kelepçeli elleri ve örtük başlarıyla çifte parmaklıkların ardından etrafları silahlı gardiyanlar ve köpeklerle çevrili olarak ziyaretlerine gelen çocuklarını görebiliyorlardı.

Susuzluktan ölmek için kendi sidiklerini içiyor, açlıktan ölmek için tuvalet kağıtlarını çiğniyor ve böceklerle besleniyorlardı. Çıldırılmamak içinse düşünüyorlardı: Şiiri ve şarkıları. 9 kişiden biri öldü, ikisi çıldırdı: Ama gülmeyi hiçbir zaman unutmadılar!

“Gülmeyi biliyordum./ Gülmek:/ damağı okşayan/ Şarabın/ teni/ gibiydi./ Gülmeyi biliyordum,/ açık denizde/ kaybolan kağıttan/ gemicik”²⁹ diye haykırdılar...

Gerçekten de M. Rosencof'un³⁰ ifade ettiği üzere, “Mutlak bir yalıtılmaya tabi olduğumuz tutukluluğumuz sırasında, renkleri unuttuk, kuşlar belli belirsiz bir tasarıma dönüştü, güneş bir efsane oldu. Gündüz ve gece birdi. Çok parlak ışıklı bir lamba çılgın

²⁹ Mauricio Rosencof, A.g.e., s. 63.

³⁰ “Bir devrimcinin öne çıkan ilk özelliği insana olan aşkıdır, sevgisidir. Ülkesine olan bağlılığıdır. Devrimci bir insan aşkla doludur. Bu aşkla haksızlığa başkaldırır. Öte yandan gündelik yaşamında devrimci âşık olur, sever, sevilir. En büyük aşkları yaşar. İçkisini büyük bir keyifle içer, deliler gibi âşık olur... Che Guevara'nın “Gerilla Günlüğü”nde aşk üzerine güzel anılar ve şiirler yer alır. Biz de gerilla savaşımız sırasında, kaçaklık yıllarımızda aşklar yaşıyor, sevişiyor, çocuk yapıyor, eğleniyor, içki içiyorduk. Biz, devrimi daha güzel insanlar yaratmak ve bu güzel insanlara güzel yarımlar bırakmak için istiyoruz...” (Mauricio Rosencof, “Devrimci Dedigin Deliler Gibi Âşık Olandır!”, Bırgün, 29 Haziran 2008, s. 2).

bir göz gibi. Her defasında korku ile sıçrayarak uyandığımız düşlerimizin içine dek sızarak bizi göz hapsinde tutuyordu. Az yemek çok dayak vardı, umut ise hemen hiç yoktu. Buraya gelen herkes, Danté'nin cehenneminde olduğu gibi, umutlarını dışarıda bırakmak zorundaydı. Ama buna rağmen içimizde, Pandora'nın kutusunda uykuya dalmış bir kelebek gelişti. Kısa, yazıya dökülmemiş, yalnızca hafızada saklanmış ve düşman bir evreni aşan ilk şiirler oluştu. Gerçeğin ve hayalin birbirini bölmeyip, birbirine bir bütün, bir birlik olduğunu anlamam epey uzun sürdü".³¹

"Bir defasında bir gazeteci benim için özgürlüğün ne olduğunu sormuştu. O zaman, küçük kızımın ziyaretlerinin birinde ürkekçe kulağıma fısıldadığı şu sözleri anımsadım: 'Baba, ne zaman parka gidip dondurma yiyebileceğiz?' O zamandan beri benim için özgürlük, elinden tuttuğum kızımın birlikte, ağaçların altında, güldüğümüz ve vanilyalı dondurma tadımladığımız bir gezintiydi. Bu gezinti öylesine yoğunlaşmıştı ki, dişlerim dondurmaya değiştiğinde sancır hâle gelmişti".³²

'DEMOKRASİYE DÖNÜŞ'

"Fazla el değmesi bir şeyi kirletebilir."³³

Evet, Uruguay 70'lerin başında, Küba'dan esinlenen yaygın bir gerilla hareketi olan Tupamaro hareketi ile sarsılmaktaydı. Düzen güçleri faşist bir darbe hazırlığına girişmişler ve 1972 Nisanında ordu, iç savaş durumu ilân etmişti. Faşist terör her yerde olduğu gibi öncelikle devrimcilerin üzerine yürüdü, Tupamaroların önderleri yakalandı, devrimci örgütlere ağır darbeler indiril-

³¹ Mauricio Rosencof, A.g.e., s. 18.

³² Mauricio Rosencof, A.g.e., s. 19.

³³ Shakespeare.

di. Diğer Latin Amerika ülkelerinde veya Türkiye’de olduğu gibi Uruguay’da da kitle hareketini pasifize etmek üzere, CIA tarafından eğitilen kontr-gerilla güçleri tarafından çeşitli saldırılar yürütüldü. O dönemde Uruguay, bu kapsamda oluşturulan özel Düzen Güçleri adlı örgütün işlediği cinayetlerin yanı sıra, özellikle kanlı bir devrimci avı sürdüren Ölüm Mangaları ile tanınacaktı. Bu mangalar, içinde askerlerin, polislerin ve çeşitli devlet görevlilerinin yer aldığı gizli devlet örgütleriydi.

Faşist darbe için hazırlanan koşullar olgunlaştığında Haziran 1973’te askeri faşist bir diktatörlük kuruldu. Parlamento dağıtıldı, yirmi beş kişilik bir devlet konseyi atandı. Fakat tüm siyasal yetki, Türkiye örneğinde olduğu gibi Milli Güvenlik Konseyi’nin elinde toplandı. Siyasal partilerin faaliyetine son verildi; sosyalist ve komünist siyasetler tamamen yasadışı ilân edildi. Basına ağır bir sansür uygulaması getirildi. İşçilerin %90’ını kapsayan sendikal konfederasyon CNT kapatıldı. Ordu üniversiteyi işgal etti. Böylece faşizm Uruguay’da da askeri bir diktatörlük biçimi altında iktidarını sürdürmeye başladı. Ne var ki bu faşist yönetim, Uruguay’da güçlü köklere sahip muhalif akımları çok uzun süreliğine devre dışı bırakmaya muktedir olamadı. Muhalif mayalanma faşist diktatörlüğü endişeye sevk ettiği ölçüde, önce baskılar arttırıldı. Ama bu durum da muhalif kitle hareketinin yükselişini durduramayacak ve faşist diktatörlük çözülerek sona erecekti.

Faşist cunta, daha sonra Türkiye’de de uygulanan planın öncülü olarak 1980’de bir anayasa hazırlayarak halkoylamasına gitmişti. Bununla amaçlanan, ordunun ipleri elinde tutması koşuluyla faşist iktidar biçiminden sivil görünümlü bir olağanüstü yönetim biçimine geçilmesiydi. Hazırlanan anayasa gereğince, asker üyelerden oluşan Milli Güvenlik Konseyi varlığını sürdürecekt ve yanı sıra bir de Siyasal Denetim Mahkemesi kurulacaktı. Ayrıca Konseyin, seçilecek devlet başkanına ‘tavsiyede’ bulunma ve ulusal güvenlik gerekçesiyle Meclisi dağıtma gibi olağanüstü yetkilerle teçhiz edilece-

ği de öngörölmüştü. Bu model gerçekten de daha sonra Türkiye’de uygulanmış olanın bir benzeriydi. Fakat Uruguay’daki anayasa oylamasında ortaya çıkan sonuç Türkiye’dekine benzemedi.

Türkiye’de 1982 anayasa oylamasında ezici çoğunlukla evet sonucu çıkarken, Uruguay’da kitleler askeri cuntanın sunduğu anayasayı büyük bir çoğunlukla reddettiler. Anayasa referandumu sürecinde Uruguay’da halkın birbirine güneydin yerine Hayır! diye seslenerek yaygın bir muhalif tutum sergilediği bilinir.

Uruguay’da 1982’de işte böyle bir ortamda seçimlere gidildi ve seçimi askeri cuntanın tercih etmediği adaylar kazandı. 1983 yılına gelindiğinde kitle gösterileri alabildiğine yükselmiş ve bu durumdan tedirgin olan burjuva muhalefeti, askerlerle uzlaşıp faşizmin çözölme sürecinin kontrol altına alınması çabası içine girmişti.

1984 yılında, hâlen pek çok yasağın devam ettiği bir ortamda başkanlık seçimleri yapılıyor ve seçimi muhafazakâr bir aday kazanıyordu. Uruguay’da burjuvazi, tam da Türkiye’deki sınıf kardeşlerini hatırlatır biçimde sinik bir politika izleyecek, devrimci güçlerin yükselişine fırsat oluşturmamasın diye faşist rejimin yaptıklarının hesabının sorulmaması için elinden geleni ardına koymayacaktı.

Artan ekonomik sorunlar nedeniyle ordu, sivil yönetime Mart 1985’te geçmeyi kararlaştırdı. Her geçen yıl halkın artan tepkisi tüm Latin Amerika’da kitleselleşirken, ABD’nin de yeşil ışık yakması sonucu, tüm kıtada ‘demokrasiye dönüş’ süreci başlatıldı. Uruguay’da 85’te yapılan seçimlerde başkanlığı Julio Mario Sanguinetti kazandı. Başlayan süreç, parlamentoda tüm siyasi tutukluların salıverilmesi kararının alınmasına neden oldu. ‘Tüm siyasi tutuklular’ ise Tupamarolar’dan başkası değildi.

“Yıllar yavaş yavaş geçiyor, zamanın sonsuzluğu parmaklıktan parmaklığa uzanırken, hücre sadece kısa bir an”.³⁴

³⁴ Ateşi Tutmak, Belge Yay., 1991, s. 65

Saliverme işlemleri yoğun bir şekilde yaşanırken, birçok tutuklu buna inanamıyordu. Neredeyse 15 yıl içerde kalmışlardı ve şimdi... Özgürlüklerine kavuşacaklardı. Artık eşlerine doyasya sarılabilecek, çocuklarıyla parkta dondurma yiyebileceklerdi. Daha önemlisi kazanmışlardı, her şeye karşın hâlâ çıldırmamış ve ölmemişlerdi. Tüm onurlarıyla dimdik ayaktaydılar ve insanlığı yüceltiyorlardı. Yine de içlerinde bir şüphe yüreklerini kemiriyordu: ‘Ya bu bir oyunsay?’

Salınacaklarını biliyorlardı, ama ordu onlara daha çok acı vermek, içlerindeki umudu söndürmek için değişik hapishanelere sevk ediyordu. Libertad’da kalan son 42 kişi, Merkez hapishanesine sevk edildiğinde, aynı şeyi düşünüyordu. “Burada mı kalacağız, işkence yeniden mi başlayacak?” Tam o anda tuhaf sesler duymaya başladılar. Ses, küçük bir pırıltıdan kocaman bir haykırıya dönüşerek tüm cezaevini kaplıyordu. Bu, binlerce kişinin direklere vurup ortalığı çınlatan sesiydi: “Tutukluları bırakın, mücadele sürecek!”, “Tupalar dışarı, bekliyoruz onları!” Cezaevinin önünde toplanan halk geceyi caddelerde geçirmişti ve 14 Mart 1985’te onları kucaklamak için kollarını açmış bekliyorlardı... Ve içerdeki 42 yürek, 6 telli bir gitarla tek bir ağızdan SİELİTO’yu söylemeye başlamışlardı, artık özgürdüler:

“Chiloal Ormanı üzerinde/ Nar rengi bir kartal gördüm/ Uçuyordu/ Kölelerin ruhuydu gördüğüm/ Özgürlüğe yükselen...”

Tupamaroların önderlerinin dışarı çıktıklarında aldıkları ilk karar legalleşme oldu. “Yasal mücadele insanlarla konuşmak, politikayı kitlelerleştirmek ve derdini anlatabilmek bakımından önemlidir... Yasal siyaset yapma olanaklarımız varken bunu neden reddedelim. Bu yollar kapatılmadığı sürece böyle davranmaya devam edeceğiz. Ama bu yollar kapatılırsa yeniden eskiye döner, silahları elimize alırız”.³⁵

³⁵ Alıntı, Oral Çalışlar, “Rosencofla Röportaj”, Cumhuriyet Gazetesi.

Böylece Frente Amplio'yu yeniden canlandırırlar ve iyi bir örgütlenme modeli oturtmayı başararak 1989 Kasım seçimlerinde ülke genelinde %21,23 oy alırlar. Ve Montevideo'nun yerel yönetimine gelirler.

Toparlarsak; askerlerin hazırladığı anayasanın referanduma sunulduğu 1980'de reddedilmesi, askerî rejimde şaşkınlık yarattı ve 'demokrasiye geçiş' söylemlerine güç kazandı. Yine de, seçimler Silahlı Kuvvetler'in 'solu siyaset sahnesinden silmeye yönelik' düzenlemeleri gerçekleştirmesinin ardından, ancak dört yıl sonra, 1984'te gerçekleştirilecekti. Devlet Başkanı seçilen Julio María Sanguinetti (Colorado Partisi)'nin ilk icraatlarından birinin, askerî rejimin insan hakları ihlallerinin kovuşturulmasını engelleyen bir 'af' ilan etmesi oluşu, bu dört yıllık 'geçiş süreci'nin sivil politikacılarla askerler arasında ne gibi pazarlıklara konu olduğu konusunda fikir veriyor.

Günümüzde hâlâ tartışılan bu 'af', 1989'da bir referandumla yasalaştı. Aynı yıl Sanguinetti, yerini Blanco Luis Lacalle'a bırakacak, ancak 1994 seçimlerinde yeniden devlet başkanlığı koltuğuna oturacaktı. Mart 2000'deki seçimleri ise Colorado Partisi adayı Jorge Battle Ibañez kazandı. Yeni bir darbe gerekliliğinden söz eden Genelkurmay başkanını görevden almak, kaçaklığı önlmek üzere ABD'ye kokain kullanımını yasallaştırması yolunda çağrı yapmak gibi çıkışlarına karşın, koltuğunda hiç de rahat edemeyecekti...³⁶

FRENTE AMPLIO HÜKÜMETİ

"Kendi geleceğimizi kendimiz hazırlar,
sonra da 'kader' deriz!"³⁷

³⁶ Uruguay'ın siyasi tarihine ilişkin bilgiler Nahum, A.g.y.'dan derlenmiştir.

³⁷ Disraeli.

'Deli dana' hastalığına ilişkin panik, Uruguay'ın et ihracatını neredeyse durma noktasına getirdi. Bu yetmiyormuş gibi, 2002 yılında Arjantin'de malî kriz patlak verdi. Arjantin bankaları mevduatları dondurduklarında, panik içindeki Arjantinliler, Uruguay bankalarındaki hesaplarına hücum ettiler –Arjantinlilerin hesapları, Uruguay bankalarındaki yabancı rezervlerin %80'ini oluşturuyordu. 2001'de %3,6 olan enflasyon, 2002'nin sonuna gelindiğinde, %40'a fırlamış, (büyük ölçüde zengin Arjantinlilere dayanan) turizm sektörü çökmüştü. Peso dibe vurdu, GSMH %11 oranında gerilerken, işsizlik oranı %20'ye gırladı; yurttaşların 1/3'ü yoksulluk sınırının altında buldu kendini. Bu gelişmeler üzerine ekonomi bakanı istifa etti ve hükümet hücumu engellemek için bankaları bir günlüğüne tatil edecekti.³⁸

Öykünün bundan sonrası, yabancımız değil; Ibañez'in acilen yürürlüğe soktuğu 'acı reçete', yani kamu harcamalarının düşürülmesi, satış vergilerinin arttırılması... ABD, Dünya Bankası ve IMF'den toplamı 1,5 milyar doları bulan kredisiyle ödüllendirilecekti. Ama Uruguaylılar kendilerine yutturulmaya çalışılan acı 'ilaç'tan hiç de memnun değildi... Ve bunu, 2004 seçimlerinde, eski Tupamarolar, komünistler, sosyalistler ve sosyal demokratların oluşturduğu Frente Amplio'nun (Geniş Cephe) aday, Montevideo eski belediye başkanı, onkolog Tabaré Vázquez'i, %50,45 oy ile devlet başkanlığına getirerek gösterdi.

³⁸ Bkz. Aslı Pelit, "Uruguay'da Değişim", Birikim Dergisi, No: 203, Mart 2006, s. 108-110; "Uruguay'da Dikta Yönetimine Af Kalktı", Ülkede Özgür Gündem, 13 Eylül 2006, s. 8; "Onbinlerce Uruguaylı, İşkenceci Katillerin Yargılanması Talebiyle Alanlara İndi", Kızıl Bayrak, No: 2006/23 (23), 3 Haziran 2006, s.22; Feride Aksu, "Uruguay Sistemi", Toplum ve Hekim, Cilt: 22, No: 1-2, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2007, s. 23-28; "Uruguay'da Sağlıkçılar Grevde", Kızıl Bayrak Dergisi, No: 2007/39, 5 Ekim 2007, s. 24.

Uruguay (2005-2006) ³⁹	
Başkent	Montevideo
Para Birimi	Uruguay pesosu
1 Euro =	29,16 peso (18 Ocak 2006'da)
Diller	İspanyolca
Yüzölçümü	176.220 km ²
Siyasal Veriler	
Devletin Niteliği	Üniter cumhuriyet
Rejimin Niteliği	Başkanlık
Şimdiki Devlet Başkanı	Tabaré Vázquez (31 Ekim 2004'te seçildi)
Seçim Sistemi	Başkanlık seçimlerinde genel oy, iki turlu çoğunluk sistemi, uzatılabilen beş yıllık görev süresi.
Başlıca Siyasal Partiler	Ulusal ya da Beyaz Parti, Colorado Partisi, İlerici Buluşma Partisi, Genişletilmiş Cephe, Yeni Çoğunluk
Diğer Gruplar	Yeni Mekân
Bir Sonraki Seçim(ler)	Ekim 2009'da başkanlık ve yasama meclisi seçimi
Son Başkanlık Seçimine Katılım Oranı	89.6 (31 Ekim 2004)
Sivil Özgürlükler ⁴⁰ (2005)	1
Yönetişim ⁴¹ (2004)	53
Bölgesel Bağlantılar/Anlaşmalar	Mercosur, Aladi ve Güney Amerika Uluslar Topluluğu üyesi

³⁹ Kaynak: "L'Amérique latine en 2005", Les Etudes de la documentation française, P. Zagefka (der.), Institut des Hautes Etudes de l'Amérique Latine, Université Paris III, Sorbonne Nouvelle, 2006.

⁴⁰ Freedom House İndeksi.

⁴¹ Dünya Bankası Birleşik İndeksi.

İktisadi Veriler				
	2002	2003	2004	2005
Toplam GSH -Milyon \$	12.276,7	11.182,5	13.138,4	Veri yok
Büyüme (Yıllık Yüzde)	-11,0	2,2	12,3	6,0
Enflasyon (Yıllık %)	25,9	10,2	7,6	4,8
Kişi Başına Milli Gelir (Yıllık Yüzde)	-11,7	1,5	11,5	5,3
Kentsel İşsizlik (Aktif Nüfusun Yüzdesi)	17,0	16,9	13,1	12,1
Kişi Başına Yıllık Gelir (2004)	3.950 USD (86. sırada)			
Aktif Nüfusun Sektörel Dağılımı (2003)	Tarım: 4,1; sanayi: 22,4; hizmetler: 73,4			
Kişi Başına Ulusal Zenginlik Toplamı (DB İndeksi) (2000)	118.463 USD			
Kişi Başına Ulusal Zenginlik Artışı (DB İndeksi) (2000)	20 USD			
İktisadi Güven ve Açılımlar (milyon dolar)				
	2002	2003	2004	2005
Ödemeler Dengesi	-3.914	1.033	342	381
Cari Hesap	322	-58	-105	-197
Sermaye Hesabı	- 4.236	1.092	447	578
İhracat	2.693	3.084	4.012	4.739
İthalat	2.492	2.734	3.675	4.519
Toplam Brüt Dış Borç	10.548	11.013	11.593	11.217
Başlıca İhraç Malları (ve Top. İhracat İçindeki %si -2003)	Sığır eti (16,3), deri (10,1) yün (5,5), pirinç (5,2), balık (3,8)			
Başlıca Alıcılar (2004)	ABD (19,8), Brezilya (16,6), Arjantin (7,6), Almanya (5,2), Alena (27,4), Mercosur (26,2), CAN (2,6), Caricom (0,4), MCCA (0,2)			
Başlıca Satıcılar (2004)	Arjantin (22,2), Brezilya (21,7), Rusya (11,0), ABD (7,1), Mercosur (44,4), Alena (8,4), CAN (0,5), Caricom (0,1), MCCA (-)			

Demografik ve Toplumsal Yapılar	
Nüfus (2005)	3.455.000 kişi
Nüfus Yoğunluğu (2005)	19,7 kişi/ km ²
En Büyük Kent (2004)	Montevideo (1.325.968 kişi)
İkinci Büyük Kent (2004)	Salto (123.120 kişi)
Yaşama Süresi Beklentisi (2003)	75,4 yıl
Demografik Büyüme Oranı (2005-2010 arası yıllık ortalama varyasyon)	0,6
Yoksulluk Sınırı Altında Yaşayan Hanelerin %'si (kentsel nüfus içinde -2002)	15,4 (% 2,5'u yerli)
Okuma Yazma Bilmeyenler (yetişkin nüfus içinde) (2005)	2,0
Temiz İçme Suyuna Erişebilen Nüfus (Yüzde) (2002)	98,0
Kentsel Nüfus (Yüzde) (2005)	93,1
Yerli Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (Yüzde) (2003)	0,4
Yaş Gruplarına Göre Nüfus Yapısı (toplam nüfus yüzdeleri)	0-14: 24,3; 15-34: 30,0; 35-49: 18,5; 50-64: 14,2; 65+: 13
İletişim Verileri	
Telefon Hatları (Bin Kişi Başına) (2003)	280
Cep Telefonları (Bin Kişi Başına) (2003)	193
Kişisel Bilgisayar (Bin Kişi Başına) (2003)	110
Başlıca Gazeteler	<i>El País, La República, Brecha, El Telégrafo</i>

Bir zamanlar yalnızca zenginliği ve düzeniyle değil, aynı zamanda tıkr tıkr işleyen bankacılık ve malî sistemiyle 'Amerika'nın İsviçre'si' olarak anılan, askeri diktatörlük döneminde 'Latin Amerika'nın cezaevi' olarak nam salan ve günümüzde – Galeano'nun deyişiyle– sokaklarında dilenciler ve yaşlılardan başkasına rastlanmayan Uruguay'da, Aslı Pelit'in dediği gibi,

“2005 yılında Kongre başkanlığına getirilen Jose ‘Pepe’ Mujica, Tupamaros hareketinin yaklaşık on yıl hapis yatmış kumandanlarından biri. Onun gibi birçok milletvekili, danışman, müsteşar var yeni hükümette...”

Ama bu, iktidardaki Frente Amplio’nun sosyalist bir hat izlediği ya da en azından anti-kapitalist, anti-emperyalist bir yöneliş içerisinde olduğu anlamına gelmiyor. Tersine, bugüne dek izledikleri ‘yoksullara sosyal yardım/yoksullukla mücadele/istihdam yaratma’ gibi, krizin yerle bir ettiği geniş kesimleri doğrultmaya yönelik sosyal politikalar bir yana, Frente Amplio’nun Uruguay’ı, Latin Amerika’nın ‘pembe dalgası’ (Kirchner’li Arjantin, Lula’lı Brezilya, Bachelet’li Şili ve Vazquez’li Uruguay’ın temsil ettiği, Latin Amerika’nın güney ülkelerine damgasını vuran sosyal demokrat ekonomik politikalar) içinde ABD ile ilişkileri en iyi tutmaya gayret eden ülke görüntüsünü vermekte. Öyle ki “Mayıs ayında, iki önemli bakan, Başkan’ın ekonomik politikasındaki sağa kayıştan kaygılandıklarını bildirerek istifa tehdidinde bulundukları zaman Başkan Tabaré Vázquez önemli bir engel ile karşılaştı.

Sol Vázquez’i –Uruguay’ın 176 yıllık tarihinde ilk ilerici başkanı– ülkeyi IMF’nin yörüngesine soktuğu için ve uluslararası ekonomik uyum stratejilerini benimsediği için eleştirdi. En sert eleştiri çeşitli ilerici gruplar ve sol partilerin oluşturduğu Geniş Cephe’den geldi. Uruguay’ın Sosyalist Parti’sinin üyelerinden Mario Correa, ‘İktidara geldiğimiz zaman, yalnızca Geniş Cephe için değil, bütün Uruguaylılar için yönetmemiz gerektiğini biliyorduk, ancak sosyal politikaları her zaman meşru olmadığını söylediğimiz katı dış borç ödemelerinin arkasına itmek başka bir şeydir’ dedi. Uruguay’ın dış borcu 12,8 milyar dolardır.

Correa Sol’un kendisi iktidarda olduğu için ‘sokaklarda protesto etmeyi artık hayal bile edemeyeceğini’ söyledi. Parti içindeki çatışmaların engelleme çabalarının bir neticesi olarak Geniş Cephe’nin 35. yıldönümü ve Vázquez iktidarının 1. yılı 1 Mart-

ta kutlanmadı. Şubat ve Mart aylarında Ekonomi Bakanı Danilo Astori Uruguay'ın uluslararası mali kuruluşlara IMF'ye 300 milyon dolar ve Inter Amerikan Kalkınma Bankasına 630 milyon doları da içeren ödemelerini yapacağını duyurdu. Bu kararı tartışma için Uruguay meclisine yollamadı ancak Vázquez bu kararı destekledi".⁴²

İzlediği malî politikaların 'yeni-muhafazakârların (neo-con) desteklediği modele eğilimli' olduğu söylenen⁴³ Ekonomi Bakanı Danilo Astori, 2010'da Uruguay'ın GSH'sının %20'sini yabancı yatırımların oluşturması yolunda çaba gösterdiğini her fırsatta tekrarlar, ABD ile ikili anlaşma imzalamaya sıcak baktıklarını –üye ülkelerin üçüncü bir ülkeyle ikili anlaşma imzalamasını engelleyen MERCOSUR paktını ihlâl etmek pahasına– gizlemeye gerek görmezken, eski Tupamaro'ların, komünistlerin, sosyalistlerin... Frente Amplio'su, IMF'nin Uruguay Ofis şefi Marco Piñón'un "Yeni Uruguay önemli bir örnek; bir zamanlar akla gelmeyecek bir şeyi yapıyor" yolundaki alkışlarına hedef oluyor...⁴⁴

Evet, görmek gerek; Ernesto Herrera'nın dediği 'Geniş Cephe', yani "Frente Amplio hükümetinin makro ekonomi modeli, neo-liberaldir. Onlar bugün, Avrupa'da sosyal liberal denilen tarzda bir sosyal demokrat partidir...

Devrimci kamptan baktığında burada değişen hemen hiçbir şey yok. Buradaki hükümet bir Allende hükümeti değil. Evo Morales gibi milliyetçi, reformcu da değil..."⁴⁵

⁴² P.Long, 'Başkan Vázquez ABD ile serbest ticaret anlaşması imzalanması konusunda hâlen açık bir politika belirlemedi' (<http://lahy.wordpress.com/category/uruguay>).

⁴³ M. Beagle, 'Uruguay's Tabaré Vazquez: Pink Tide or Political Voice of the Center?' <http://www.coha.org/2006/03/uruguay%E2%80%99s-tabare-vazquez>.

⁴⁴ Matthew Beagle, a.y.

⁴⁵ Ernesto Herrera, "Uruguay: Amerikalının İsviçresi, Latin Amerika'nın Cezai'vi", Yeni Yol, No: 24, No: 1, Kış 2007, s. 93-97.

Ya da Güneş Çelikkol'un veciz ifadesiyle, 'Kızıl Bayraklı Neo-Liberalizm'dir söz konusu olan...

Bu noktada önemli bir soru, 1980'de askerlerin hazırladığı anayasa taslağını olduğu gibi, 2003'teki referandumda devlete ait petrol şirketi ANCAP'ın özelleştirilmesini yığinsal bir şekilde –ki o dönem Montevideo valisi olan Vazquez anti-neo-liberal tutumuyla göz doldurmuştu; ertesı yıl devlet başkanlığına seçilmesinde bu duruşunun önemli bir rol oynadığı söylenir– reddeden Uruguay halkının, Frente Amplio'nun 'neo-liberalizmi'ne ne diyeceğidir...

Gerçekten de, Uruguay'da hiçbir şey sonlanmış değil...

EZLN'İN 'BİRİNCİ DÜNYA SAYGIN ÖFKE FESTİVALİ'NDEN NOTLAR*

“Dünyada bizim için bir yer yoksa, o zaman başka bir dünya yapılmalıdır.

Öfkemizden ibaret gereç ve saygınlığımızdan ibaret malzemeyle.

Hâlâ birbirimizle buluşmalı, birbirimizi daha iyi tanımalıyız.

Eksik olan, gelecektedir...”

Meksika Güneydoğusu dağlarından gelen, Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu Yerli Devrimci Gizli Komitesi-Genel Komutası, Komutan Yardımcısı Marcos imzalı Eylül 2008 tarihli çağrıda böyle deniyordu.

Bize de sırt çantalarımızı toplayıp bir kez daha yollara revan olmak düştü.

* Kaldıraç, No: 97, Şubat 2009; Esmer, No: 48, Şubat 2009; www.mavidefter.org; Mülkiyeliler Birliği Ocak 2009 e-bülteni; www.postager.com/modules.php?name=News&file=article&sid=1944; www.halkingunlugu.net/yazarlar/ezln_in_birinci_dunya_saygin_ofke_festivali_nden_notlar.html; www.sosyalistforum.org/latin-amerika/21929-ezlnin-birinci-dunya-saygin-ofke-festivalinden-notlar.html; www.gomanweb.com; komunistgundem.blogspot.com/2009/01/sibel-zbudun-ezlnin-birinci-dnya-saygin.html; www.nadirdadicelik.org; www.solfasol.org/?tag=savas; sgdf.biz/sosyalizm/41220-abd_8217_de_8220_cilali_imaj_devri_mi_8221_a.html; www.enternasyonalforum.org/search.php?searchid=12845; 32k; www.atik-online.net/-61k; gruplar.antoloji.com/emegin-sanati; http://www.larinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=2401; http://www.devrimcidemokrat.com/modules.php?name=Kose_Yazilari&op=viewarticle&artid=1...http://umarr.sosyomat.com/blog/2967779; www.yeni-sentez.net; www.last.fm/user/onthesnapsis; www.enternasyonalforum.org/.../enternasyonal-forum-haber-servisi-fl2.html.

‘Başka bir Dünya, Başka bir Yol, Aşağıya ve Sola’ teması çerçevesinde düzenlenen ‘Birinci Dünya Saygın Öfke Festivali’nde ‘kutlanacak’ şey çoktu: Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu’nun yirmi beşinci doğum yıldönümü, unutuluşa karşı isyanın başlamasının on beşinci yıldönümü (demek ki yüzü maskeli Maya yerlilerinin ‘Ya Basta’ çağrısıyla dağlardan inip Meksika’nın Chiapas eyaletinde San Cristobal de las Casas kentini basmasının üzerinden on beş yıl geçmiş... inanılır gibi değil...); iyi hükümet konseylerinin beşinci yıldönümü; Öteki Kampanya ve Z’inci Enternasyonal’in ise üçüncü yılı...

Festival, ‘taban destek cemaatleri’nden 2000 kadar temsilcinin, Oventic’deki İnsanlık İçin Direniş ve Başkaldırı *caracol* unda¹ toplanmasıyla başlayacaktı. 1994’teki San Cristobal de las Casas işgalinin önderlerinden komutanlar David ve Javier’in ev sahipliğindeki kutlamalarda ateşler yakıldı, danslar edildi, komutanların konuşmaları dinlendi...

Ama bu kez, altı yıl öncesindeki ziyaretimizde tanıdığı olduğumuz iklim, bir hayli değişmiş... Havada bir durgunluk, bir burukluk, neredeyse bir düş kırıklığı... Nedenini anlamakta gecikmeyeceğiz. Chiapas’ı son ziyaret ettiğimiz 2004’te, yeni kurulmuş olan beş *caracol*’un coşkusu, heyecanı hâkimdi ortama. Yüzleri maskeli, gencecik, kadınlı erkekli Tzotzil, Tzetzal... yerlileri ilk defa kendi yazgılarını ele almanın coşkusuyla, tutkusuyla kendilerini yönetmeye soyunmuşlardı. Zapatista ayaklanmasından sonra Meksika

¹ *Caracol*: Birkaç Zapatista kırsal cemaatin birleşerek oluşturduğu ortak yerel yönetime verilen ad. Maya yerlilerinin eski zamanlarda deniz salyangozu (*caracol*) aracılığıyla birbirleriyle haberleşmelerinden esinlenerek bu adla anılmakta. Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Aubry ve Eva, “EZLN’nin Örgütlenişinde Caracoles”, S. Özbudun vd. *Latin Amerika Yerlileri*, İstanbul, Anahtar Kitaplar, 2006: 357-364; S. Özbudun, T. Demirer, “Kuzeyden Güneye Orta Amerika’dan Yol Boyu Notları”, S. Özbudun, C. Sarı, T. Demirer, *Latin Amerika Başkaldırıyor*, Ankara, Ütopya Yayınları, 2005: 13-118.

hükümeti isyancı yerlilerle önce imzaladığı San Andres antlaşmasını hemen ardından askıya almış, bunun üzerine isyancı komünler, *de facto* bir özerkliği hayata geçirmek üzere kolları sıvamıştı. EZLN sivil alanın önünü açabilmek için silahlı unsurları köylerden çekmişti; bundan böyle üç-dört isyancı komün *caracol*lar hâlinde birleşerek özyönetim uygulayacaklardı. 2004'teki ziyaretimizde beş adet *caracol* oluşturulmuştu bile. “*Caracol*lerin sayısı kaçta çıktı” diye soruyorum, Meksika'nın kuzeyinden gelen sendikacıya. “Hiç değişmedi. Beşte kaldı” diye yanıtlıyor.

Daha vahim gelişmeleri, toplantıları izledikçe öğreneceğiz. ‘Ne gibi’ mi? Örneğin isyancı cemaatlerde çözümlerin yaşandığını... 2004 yılında La Realidad'da 400, 2008 başındaysa Polho'da 200 kadar ailenin, tıbbî hizmet ve besin gibi temel ihtiyaç maddelerinin karşılanmaması nedeniyle, kendilerine federal hükümetin Toplumsal Kalkınma Bakanlığı'ndan iki ayda bir 43 dolar ödenmesi ve köylerine bir okul ile bir hastane yapılması karşılığında Zapatistalar'dan ayrıldıklarını...² PRI (Kurumsal Devrim Partisi) ve PAN (Millî Hareket Partisi) gibi sağ partilerle bağlantılı cemaatlerin yanı sıra, geçen seçimleri Devlet Başkanı Lopez Calderon karşısında kılıpayı farkla yitiren sosyal demokrat López Obrador'un PRD'sine bağlı köylülerin Zapatista cemaatlerine saldırılar düzenlemeye başladığını...³

“Gayretle ve zorlukları aşarak adımlar atabildik” diyor, Komutan David; özeleştirel bir tonda. “Ama bunlar halklarımızın sorunlarını ve büyük gereksinimlerini çözümlemede yeterli değil... açlık, yoksulluk ve hastalıklar günden güne artıyor”.⁴

² <http://vivirlatino.com/2008/02/13/ezln-losing-ground-in-chiapas-stronghold.php>.

³ Bkz. Hermann Bellinghausen, “Tensión en *caracol* por arribo de 220 integrantes de la Orcao”, *La Jornada*, 10 Ocak 2009, s. 12.

⁴ Komutanların konuşma metinleri için bkz. Hermann Bellinghausen, “El mal gobierno ha dedicado 15 años a golpearnos, no a darnos justicia: EZLN”, *La Jornada*, 2 Ocak 2009, s. 9.

Daha fazlasını öğrenmek için toplantıları beklemeli.

2 Ocak sabahı kahvemizi içip yola koyuluyoruz. San Cristobal de las Casas'ın, rengarenk, tek katlı evler, birbirini dik kesen sokaklar, gotik kiliseler, şık restoranlar ile bezeli (ve ne yalan söylemeli, son gördüğümüzden bu yana bir hayli turistikleşmiş – zorlukla bir otel bulabildik) kolonyal merkezini arkamızda bırakıp bizi CIDECI/Unitierra'ya ulaştıracak *colectivo*'ların (mini-büs-dolmuş) kalktığı *mercado*'ya (pazar yeri) doğru yol alırken yaşamın gerçeklerine, yani yoksulların, koyu tenlilerin, yerlilerin ülkesine daha bir yaklaşıyoruz. Kilise meydanındaki yerli el sanatları pazarını geçip dosdoğru devam ediyoruz; bu şamata, bu karğaşa, bu koku bulamacı... yanılıyor olamayız; *mercado*'dayız.

CIDECI/Unitierra⁵ kurucusu, kurtuluş teologu Don Raymundo'nun bize daha önce de söylediği üzere, taşınmış. San Juan Chamula köyüne giden yol üzerinde tozlu patikalardan geçerek ulaşılan bir varoşun (*Colonia Nueva Maravilla*) kıyısında ormanlık bir alanda satın alınmış geniş bir arazi üzerine kurulmuş yeni kampüs. Ve yine her şeyi öğrenciler imal etmişler: barakaları, mobilyayı, kap-kacağı. Toplantının düzenini sağlamak, dünyanın dört bucağından gelmiş konukları ağırlamak için canla başla koşturuyorlar...

'*Digna Rabia/Saygın Öfke*' Birinci Dünya Festivali, 2-5 Ocak arası dört gün sürecek. Toplantılar, her biri kampüsün merkezi alanındaki çadır biçimli geniş toplantı salonunda yapılacak dokuz oturum hâlinde düzenlenmiş. Oturumlardan her biri 'Başka bir dünya, başka bir siyaset' teması altında özgül bir başlığa ayrılmış: İletişim, Kültür, Cinsellik, Kent, Tarih vb... Toplantı salonu geniş: yaklaşık 800-900 kişilik. Başlangıç saati 11.00'e doğru, oturacak yer bulmak bir yana, ayakta duracak

⁵ CIDECI/Unitierra için bkz. S. Özbudun, "Benim Üniversitelerim": Chiapas'da Bir Maya Okulu", S. Özbudun vd., A.g.e., 316-320.

yer kalmadı. Salonda dünyanın dört bucağından (abartı değil; iki dakika arayla bir Japon, bir Kanadalı, bir Malezyalı bir de Surinamlı ile tanıştık...) bin beş yüz kadar izleyici olmalı. Ayrıca, konuşmaların canlı yayından izlenebildiği bir başka salon daha var; orada kaç kişi bulunuyor, bilmiyorum...

Konuşmacılar yerlerini aldılar. İlk oturumda 'Öteki Kampanya'ya destek veren örgütlerin temsilcileri söz alacak. İtalyan *Ya Basta'sı*, İspanyol sendikal örgüt CGT, Fransız *Mücadele Eden Chiapas Halklarıyla Dayanışma Komitesi*, ABD *Barrio İçin Adalet*, Arjantin *İşsizler Hareketi*, Yunanistan'dan *Alana* Dergisi; Peru'dan Hugo Blanco, Meksika'dan UNOPII ve UNIOS... Her oturumda, bir de aralarında Marcos'un da bulunduğu bir EZLN heyeti yer alıyor; bir komutan moderatörlüğü üstlenirken Marcos da her oturumda bir tebliğ sunuyor. Ama en güzeli, aralarında iki küçük EZLN 'gerillası' var: Lupita ile Tonita. Kar maskeleriyle her oturumda önce kemal-i ciddiyetle oturup konuşmaları dinliyorlar; ama bir süre sonra sıkılıp kendi aralarında oynamaya başlıyorlar. Görülecek şey... Tabii en fazla ilgiyi, Marcos'un konuşması görüyor.

Devrimci internet sitelerine de düşen, Filistin'le dayanışma konuşmasını ilk gün yaptı Marcos. Yanı sıra, Meksika hükümetinin ABD destekli 'uyuşturucuya karşı savaş' programının nasıl muhalefet hareketlerini bastırma/sindirme operasyonuna dönüştüğüne değindi... Ve, Yunanlı gençlere teşekkürlerini gönderdi, 'sizlerden öğreniyoruz' diyerek.⁶

Aralarda dışarı çıkıyoruz: tam bir curcuna. Afiş, kitap, yiyecek, içecek, tişört, el sanatları stantları; yol boyunca dizilmiş, panço, başlık, Marcos bebeği satmaya çalışan yerliler; olabilecek

⁶ Bu konuşmanın geniş bir özeti için bkz. Hermann Bellinghausen, "El crimen organizado dirige la fuerza del Estado, señala el *subcommandante Marcos*", *La Jornada*, 3 Ocak 2009, s. 9.

her duvarı donatan yazı ve afişler (Birini aktarayım: ‘Merry Crisis and Happy New Fear’/Mutlu Krizler, Mutlu Yeni Korku’ yazıyordu boylu boyunca bir panoda, yeni yıl kutlama mesajı olarak), gitar çalan, danseden gruplar, öpüşen, sevişen genç çiftler...

Hava kararmadan dönmeli...

İkinci gün, söz, genellikle sol hükümetlerce yönetilen ve/fakat yönetimlere muhalif, EZLN’ye yakın duran Latin Amerikalı (Uruguay, Bolivya, Nikaragua...) entelektüellerindi. İlk sözü Uruguaylı gazeteci Raúl Zibechi olarak L. Amerika’da 1970’lerden itibaren boy veren ve günümüzde kıta soluna damgasını vuran ‘toplumsal hareketler’in bir dökümünü yaptı: Yerli hareketleri, topraksızlar, işsizler, köylüler, öğrenciler... Zibechi’ye göre kıtadaki siyasal iklimi değiştiren bu hareketlerin 5 ortak özelliği vardı:

- 1) Toprakların geri kazanılmasını hedeflemeleri;
- 2) Siyasal partilerden, hükümetlerden, kiliseden vb. özerk olmaları;
- 3) Cemaat temeline dayalı kolektif hareketler oluşları;
- 4) ‘Sosyal’ olarak nitelenmelerine karşın, aslında siyasal, ya da toplumsal-siyasal bir karakter taşımaları;
- 5) Kentli olsunlar, kırsal olsunlar, ortak karakteristikleri taşımaları.

Zibechi, bu hareketlerin cemaatleri/kolektifleri güçlendirmeyi hedefledikleri, kapitalist-olmayan yolları denedikleri, maddi ve simgesel kullanım değeri üretimine, değişim değeri üretiminden daha fazla önem verdikleri, farklı bir adalet arayışını ön plana çıkardıkları, kolektif karar alma ilkesine dayandıkları ve kadınların bünyelerinde etkin bir rol oynadığına dikkat çekerek ‘yeni bir dünya mücadelesi’ni temsil ettiklerini vurguladı. Zibechi’ye göre bu mücadele, iktidarların hiyerarşik-merkezî olmadığı bir dizilimin biçimlenişine sahne olmaktaydı: her katılımcının aynı zamanda yönetmeyi de öğreneceği bir yeni dizilim...

Zibechi’den sonra söz alan Bolivyalı Oscar Olivera, Cochabamba’daki su mücadelesi ile bu mücadele içerisinde boy veren

yeni örgütlenme tiplerini anlatırken, Nikaragualı eski FSLN komutanı –şimdilerde Daniel Ortega’ya muhalif– RESCATE hareketi yöneticisi Sandinist milletvekili Mónica Baltodano ise, Nikaragua’da Ortega hükümetindeki çürümeye dikkat çekti.

Özerk Meksika Ulusal Üniversitesi (UNAM) hocası Adolfo Gilly’nin, üniversitede Che Guevara sınıfını işgal eden öğrencilerinin protestolarıyla sık sık kesilen konuşmasının (bu protestolar ancak Komutan Tacho’nun müdahalesiyle sona erdi ve –ne ilginçtir ki, öğrencilere kürsüden söz verilmedi– ardından bir kez daha Marcos aldı sözü. Bilmeceler, fıkralar, anekdotlarla süslü uzun konuşmasından en çok son cümle çarpacaktı bizi: “Şimdi, Lenin’in *Devlet ve İhtilal*’ni son satırını hatırlamaya her zamankinden çok muhtacız...”

Oturumlar birbirini izledi. İletişim, kültür, toplumsal cinsiyet, seks işçileri, tarih... Meksika’dan (Luis Villoro, Jean Robert, Gustavo Esteva, Italia Méndez, Norma Jimenez, Carlos Aguirre Rojas, Sylvia Marcos), Bask ülkesine (Joxe Iriarte), ABD’den (Michel Hardt) Arjantin’e (Walter Mignolo) pek çok kişi, pek çok örgüt (Meksika Cinsel İşçiler Ağı, Via Campesina Uluslararası Koordinasyon Komitesi, Guatemala Ulusal Yerli ve Köylü Koordinasyonu, Şili Kırsal ve Yerli Ulusal Kadınlar Derneği, ABD Sınırdaki Tarım Emekçileri Sendikası, Meksika Ulusal Yerli Kongresi...) katıldı Festival bünyesindeki toplantılara.⁷ Saatler, saatler boyu konuşuldu... Aktarması olanaksız...

* * *

Ama kimi izlenimleri, giderek kaygıları kaydetmek, mümkün ve gerekli. Neo-liberalizme karşı ilk çıkışlarıyla yüzü maskeli Zapatistalar, ‘Elveda Proleterya, Elveda Başkaldırı’ edebiyatının her yanı sardığı koşullarda hepimizin yüreğine su serpmiş, neo-liberalizmin ezici, hiçleştirici, yok edici koşullarında da ezilenlerin

⁷ Ayrıntılar için bkz. H. Bellinghausen, ‘Movimientos sociales, único camino que puede salvar a los pueblos: Raúl Zibechi’, *La Jornada*, 8 Ocak 2009, s. 12.

başkaldırısının, ‘başka bir dünya’ talebinin mümkün olduğunu somutlamıştı. Dahası, unutulmuşluğun derinlerinden, Lacandone ormanlarından apansız süzülüp geliveren bir halk, Mayalar, kültürel ve sınıfsal taleplerin pekâla kaynaştırılabileceğini sesleniyordu hepimize, ‘sınıf bitti, kimlik verelim’ciliğin postmodern açmazında... ‘Ya Basta!’ları bir anda dört bir yanda neo-liberal küreselleşme karşıtı hareketlerin ana şiarı hâline gelivermişti.

Evet, ‘Yeni Sol’cuydu kar maskeliler, ama dünyayı dönüştürme çağrıları, devrim kararlılıkları son derece sahibiydi.

Meksika ordusuyla kısa süren çatışmalar, Meksika içinden ve dışından yoğun destek, Yeryüzü Renkleri Yürüyüşü, barış görüşmeleri, San Andres anlaşması, Meksika hükümetinin anlaşmayı tek taraflı askıya alması sonucu isyancı cemaatlerin yürür-lüğe soktuğu fiilî özerklik, Lacandone Ormanları’ndan birbiri ardı sıra yayınlanan Deklarasyonlar, *caracolles* (ya da İyi Yönetim Cuntaları)’nın kuruluşu... Ve derin bir suskunluk.

EZLN, 2006 Meksika seçimleri öncesinde, ‘Öteki Kampanya’ ile bir kez daha suyu yüzüne çıkıyordu. Tüm kurumsal partilerle bağını koparmış bir muhalefeti örmek için. Ancak Meksikalı muhaliflerin ve emekçilerin büyük umutlar bağladığı, sosyal-demokrat L. Obrador’un partisine destek vermemekle kalmayıp, seçimleri boykot çağrısı yapması, özellikle Obrador’un Calderon karşısında şaibeli seçimleri kılıpayı farkla kaybettiğinin ortaya çıkmasından sonra, Meksika solu ve emekçiler nezdinde büyük bir itibar yitimine yol açacaktı.

Uluslararası ilgi de –birkaç ısrarlı ve sadık destekçi dışında– yavaş yavaş yitmektedir. EZLN ve ‘enigmatik’ lideri *Subcomandante*’nin her türlü iktidara karşı koşulsuz muhalefetleri, Latin Amerika’nın sol rejimlerinin (örneğin Venezüella, Bolivya, Küba) ‘kayıtsızlığı’nı getirmekteydi beraberinde...

Bu tecrit, Meksika toplumunun en yoksulları ve en dışlanmışları olan Maya yerlileri arasında çalışmanın iktisadî-toplum-

sal baskılarıyla eklemlendiğinde, ortaya aşılması zor güçlükler çıkıyordu. Chiapas ormanlarının derinliklerinde birkaç isyancı köy, kendilerine karşı düşmanca duygular besleyen, ya da en iyi ihtimalle kayıtsız bir kırsal okyanusta, Meksika ordusuyla çevrelenmiş bir vaziyette, özyönetim uygulamaya çalışmaktaydı: kendi tarımlarını yapıp, kendi ürünlerini ‘adil ticaret’ ilkeleri çerçevesinde Batılı STÖ’lere pazarlayarak, kooperatiflerini işletmeye çabalayarak, kendi okullarını, kendi hastanelerini kurup kendi personellerini yetiştirerek... ve bu arada hiç de eksik olmayan tacizlerle, saldırılarla, sabotajlarla baş etmeye çalışarak...

Üstüne üstlük, o güne dek bölge insanlarına ‘ifrazat’ gözüyle bakan Meksika hükümeti, kesenin ağzını açmış, bölgesel kalkınmaya yönelik çalışmalara hız vermişti. Yol boyu gördüğümüz altyapı, elektrifikasyon çalışmaları, hastane-okul inşaatları bir yana, cemaatleri rüşvetle kandırarak kendi yanına çekmeye çabalıyordu yetkili merciler... Ve isyancı aileler, açlığa, salgın hastalıklara yenik düşerek saf değiştirmeye başlamışlardı...

Ve *La Jornada* gibi EZLN’ye başından beri destek veren sol yayın organlarında dahi, acı eleştiriler boy gösteriyordu artık... Marcos’un narsistliğinden, sekterliğinden dem vuran, *Subcomandante*’yi antistalinist geçinip Stalinist yöntemlere prim vermekle, gençlerin, emekçilerin mücadelelerine yabancılaşmakla suçlayan bu yazılara göre ‘Saygın Öfke Festivali’, “oy ve şöhret peşindeki birkaç Avrupalı siyasinin katıldığı bir gösteri”den ibaretti, ve olsa olsa “uzun edebî yapıtları Chiapaslı ya da gezegenin herhangi bir bölgesinde yaşayan yerliler için hiçbir şekilde anlaşılmasız olan Marcos’un narsizm ve lafazanlığının festivali”ydi. EZLN, içine düştüğü tecridi kırmak için mutlaka bir özeleştirici vermeliydi...⁸

* * *

⁸ G. Almeyra, ‘A 15 Años de levantamiento zapatista’, *La Jornada*, 11 Ocak 2009.

Saygın Öfke Festivali'nin giderek zemin yitirmekte olan EZLN'yi (ve Zapatist cemaatleri) biraz ferahlatacak olan ulusal ve uluslararası desteği yeniden sağlayıp sağlamayacağını bilmiyorum. Bildiğim bir şey, Festival'in gerçekleştiği kampüsün 300 metre uzağındaki varoşta yaşayan bezgin, umutsuz yerlilerin, ellerini uzatsalar dokunacakları kadar yakınlarına gelmiş kar maskelilerin, efsanevi *Subcommandante* Marcos'un, Komutan Tacho'nun, Hortensia'nın, David'in, Miriam'ın, Severeo'nun, Hiermo'nun... yakınlığından hiç de etkilenmiş, umutlanmış gözükmemeleriydi. Dört gün boyunca tozlu sokaklarını arşınlayan eksantrik yabancılara boş gözlerle bakıp, işlerine güçlerine devam ettiler yalnızca...

Belki umut, şimdiye dek 'İktidar' perspektifi ile 'sosyal hareketler' arasına sahte bir zıtlık yerleştirerek birincisini lanetleyip ikinciyi fetişleştiren 'Yeni Sol' yaklaşımdan vazgeçmektedir...

Sahi ne der Lenin, Marcos'un hatırlanmasını salık verdiği, *Devlet ve İhtilal*'in son satırlarında?

"Bundan dolayı II. Enternasyonal'in, resmî temsilcilerinin büyük çoğunluğu bakımından, boydan boya oportünizme battığı sonucunu çıkartmakta haklıyız. Komün deneyi yalnızca unutulmakla kalmamış, ayrıca bozulmuştur da. İşçi yığınlarına, harekete geçmek, eski devlet makinesini parçalayıp onun yerine bir yenisini koymak, ve böylece, kendi siyasal egemenliklerini toplumun sosyalist dönüşümünün temeli yapmak gerekeceği anın yaklaştığı inancını aşılama yerine, bunun tam tersi telkin ediliyor, ve 'iktidarın fethi' oportünizme binlerce gedik açık kalacak biçimde sunulmuş oluyordu..."⁹

⁹ V.I. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, Bilim ve Sosyalizm yayınları, Ankara, 1978.

LATİN AMERİKA: MADEN VE KAN*

“Toprak alev alacak
ve gökyüzünde büyük beyaz halkalar olacak.
Acı fişkıracak ve bereket kaybolup gidecek.
Toprak alev alacak ve zulüm savaşı alevlenecek.
Çağ çok ağır çatışmaların içine gömülecek.
Her ne olursa olsun bu görülecek.
Bu, ıstırapın, gözyaşlarının ve sefaletin zamanı olacak.
Gelecekte olacak olan, budur.”¹⁰

*“Topraklarımızdaki doğal kaynakların beyazların yaptığı tarzda araştırılmasını ve işletilmesini kabul etmiyoruz. Adı ne olursa olsun bir petrolcünün kutsal topraklarımıza girmesini kabul etmiyoruz. Tanrımız –SIRA- yeryüzünün yüreğini bize, ona özen gösterelim, beyazların, siyahların ve yerlilerin yaşadığı dünyanın dengesini kollayalım diye emanet etti. Bu mavi dünyanın uyumunu sürdürmek bizim görevimiz ve bunu pazarlık konusu yapamayız. Soruyoruz; hükümetin hayatı pazarlık konusu yapma olasılığı var mı; Tanrı’sı ona kutsal olan her şeye dokunup mahvetme iznini verdi mi? Çünkü biz, bunu yapamayız”.*¹¹

* 4 Haziran 2009’da İstanbul Belgesel Sinemacılar Derneği tarafından düzenlenen toplantıda yapılan konuşma metni; Esmer, No:52/6, Haziran 2009; www.postager.com; [www.halkingunlugu.net/yazarlar/ latin_amerika_kan_ve_maden.html](http://www.halkingunlugu.net/yazarlar/latin_amerika_kan_ve_maden.html); www.gomanweb.com; www.78liler.org; habersol.wordpress.com/2008/11/04/camfrog-videochat; www.devrimcidemokrat.com; www.penche.net; www.atik-online.net; sgdf.biz/./44774; www.ekolojistler.org/latin-amerika-maden-ve-kan-sibel-ozbudun.html.

¹⁰ Chilam Balam, Maya Kehanet Kitabı.

¹¹ Amigransa vd. (1997: 17).

Amazon bölgesinde yaşayan U'wa yerlilerinin geleneksel yetkelerinin açıklaması, salt kapris olsun diye doğaçlama dile getirilmiş bir itiraz değildir; yüzlerce yıllık bir deneyim birikiminin meyvesidir.

* * *

Cenevizli denizci Christoph Colombus, Hispaniola adını vereceği Haiti adasına ayak bastığında, çevrelerini saran bakır tenli, güzel yüzlü, güleç insanları incelerken, ne boyları-bosları, ne çıplaklıkları, ne güzellikleri, ne dilleri, ne de adetleriyle, gelenekleriyle ilgilidir. O çoğumuzun hayatında ilk kez yabancı bir diyara ayak bastığında duyacağı merak, heyecan, başka insanları tanıma arzusu, ürküntü vb.den çok uzaktadır. Adadaki ikinci gününde, seyir defterine ilk karşılaşma için şu kaydı düşer: “Gözlerimi dört açıp altınları olup olmadığına baktım ve bazılarının burunlarında küçük halkalar olduğunu gördüm...”¹² (Hanbury-Tenison 1993: 323)

Evet, Avrupa'nın çocuklarını üç gemiyle ucunu bucağını bilmedikleri bir meçhule, önlerinde bitimsiz bir çöl gibi uzanan Atlas okyanusuna açılmaya sevk eden, ‘keşif’ heyecanı, bilinmedik diyarları tanıma itimi filan değil, düpedüz altın açlığıdır. Çünkü o çok özel yüzyılda, 15. yüzyılda Batı Avrupa’da:

“(…) Burjuvazinin ilerlemesi yeni zenginlikler yaratmıştı, hiç değilse halkın bir bölümünün yaşama düzeyini yükseltmişti; bu da bir taraftan isteklerini arttırmıştı. Şimdi de Doğu’dan pamuk, reçine (Kızıldeniz’le Hint Okyanusu’nun birleştiği yerde Afrika ile Arabistan’ı kavuşturan Babülmendep ‘gözyaşları kapısı’ denilen yerden geçilerek Hint Okyanusu’ndaki Sokorata adasından gelen) kumaş boyaları, Çin Hindî’nin temiz verniği, Ganj vadi-

¹² Howard Zinn (1992: 58), C. Colombus’un seyir defterinin ilk iki haftalık anlarında, bir sözcüğün tam yetmiş beş kez geçtiğini saptar. Bu sözcük, ‘altın’dır.

sinde yetişen çiviti aramaya başlamışlardı. Bunları satın almak için altına, hem de çok altına gerek vardı. Ve 15. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa’da çok az altın bulunuyordu. Para kıtlığı içine girilmişti, yani para olarak basılan altın külçeleri bütün hızıyla genişlemekte olan ticareti karşılamaktan çok uzaktı. Kapitalistler yatıracak sermaye bulmakta güçlük çekiyorlar ve yüksek faiz ödemek zorunda kalıyorlardı. Aşağı yukarı bütün altın, Floransa, Cenevizli, Milanolu, Siennalı ve Venedikli bankerlerin kasalarında saklıydı. Avrupa’nın altın açlığı ve susuzluğu denilecek kadar umut kırıcı ölçüde altına ihtiyacı vardı. Kelimenin tam anlamıyla gerçek bir ‘altın buhranı’ içindeydi” (Luraghi 1994: 29).

Evet, Avrupa burjuvazisi ‘altın buhranı’ içindeydi ve sayıklıyordu: “Altın her şeyi sağlar” (Bernal Diaz). “Altın insanı akıllı, sevilen ve saygı gösterilen hâle sokar, suç işlerse onu kurtarır ve parayla insan her şeyi elde edebilir ve alt edebilir” (Vergas Machuca). “Altın dostluk ve sevgi kazanmak... ün ve nüfuz elde etmek için yeterlidir”. (Leon Battista Alberti)

Aslında Columbus ve adamları Hispaniola’ya çıkmadan önce Karayip adaları arasında altın arayarak iki ay kadar dolaşmış ve bir şey bulamamışlardı. Umutlar yitiriliyor, sinirler geriliyor, denizciler arasında sık sık hiç yoktan kavgalar patlak veriyordu. Altın yoktu ve “altınsız bir sefer, pahalı bir bozgun olmaktan ileri gidemeyecekti”. (Luraghi 1994: 45)

Belki de her şeyi göze alıp dönmeye karar vereceklerdi ki, Noel akşamı pilot gemi Santa Maria, Hispaniola’nın kuzeyindeki bir mercan kayalığına oturdu ve öylesine büyük zarar gördü ki, kurtarılamayacağı anlaşıldı. Columbus daha küçük ama daha sağlam olan Nina’ya geçmek zorunda kaldı. Ama Hispaniola’da aradığını bulmuştu. Amerika kıtalarının talanı o gün başladı...

Burunlarındaki küçük halkalar ‘Hispaniola’nın sakinleri Arawak’lara pahalıya mal oldu. Önce hilekâr bir çerçi gibi davrandı ‘Beyaz adamlar’:

“(…) Ellerinde ne varsa önerdiğimiz herhangi bir ıvır zıvır karşılığında veriyorlar, karşılık olarak kırık çanak ya da cam parçalarını bile kabul ediyorlar... Onlara ne verirse, asla azımsamadan, derhâl ellerindeki her şeyi veriyorlar (...) Başkalarının malında hiç gözleri yok... Altın da veriyorlar, su kabağı da” (C. Columbus) [akt. Ferro 2002: 65].

Ama bu yolla toplayabilecekleri altın miktarı sınırlı, Beyaz Adam ise sabırsızdı. Nitekim Colombus, takviye getirmek üzere İspanya’ya doğru yola çıktığında geride bıraktığı garnizon, İspanyolların doymak bilmez hırsları ve hoyratlıkları sonucu, sonunda yerlilerin sabrını taşırılmış ve yerle bir edilmişti. “Böylece, kanlı sömürgecilik tarihinin daha başından, kan rengiyle altın parlaklığı birlikte yürümüştü. Sömürgeler yıkılana kadar altın ve kan sömürgeciliğin damgası olarak kalacaktı” (Luraghi 1994: 47).

Colombus Hispaniola’ya ikinci çıkışında hiç zaman kaybetmedi. Ada kısa sürede tümüyle fethedilerek sömürgeleştirildi, yerliler, haraca bağlandı:

“(…) Her yerli, üç ayda bir, bir miktar altın vermeye zorlanıyordu. Karşılığında da altın vermiş olduğunun kanıtı olarak boynuna asması için bakır ya da pirinç bir levha alırdı.

Vermekle yükümlü olduğu altın miktarı çok büyüktü ve bu yöntemin sonuçları çok korkunç olmuştu. Hayvanların işini görmeye zorlanmış olan bu zavallılardan yüzlercesi birden ölüyordu. Baş kaldıranlara işkence yapılıyor ve öldürülüyorlardı. Bir bölümü de öldürülmekten kurtulmak için zehir içiyordu. 1494 ve 1498 arasında toplam üç yüz bin kişilik Hispaniola halkının yüz bini öldürülmüştü. 1508’de altmış bin kişi, 1548’de beş yüz kişi kalmıştı. Bugün adanın ilk yerlilerinden gelen bir tek kişi yoktur” (Luraghi 1994: 47-48).

Latin Amerika’da gerçek anlamıyla madencilik, böyle başlar. Kısa sürede kıtanın iç kesimlerine nüfuz eden *conquistadore*’ler,

önce altın namına ne bulurlarsa –kap, kacak, süs eşyası, sorguç, silah...– eritip külçeler hâlinde gemilerle Avrupa'ya doğru yola çıkartacaklardı. Bu 'hortumlama'nın sonucu, 25 yılda %90'ı Karayipler'den, %10 kadarı ise Carthagenalı'nın kıstak ve kıyı bölgesinden (Castille d'Or) olmak üzere 30-35 ton altın sevk edildi Avrupa'ya. İkinci adım, çoluk, çocuk, yaşlı, kadın demeden kıyımlardan sağ kurtulabilen bütün yerlilerin, ellerinde tahta parçaları ve bitkisel elyaftan ağlarla, nehir kıyılarında muazzam miktarda alüvyon süzme işine koşulmasıydı (Chaunu 1969: 301-302).

Hispaniola'da başlatılan, kısa sürede diğer doymak bilmez *conquistadore*'ler aracılığıyla kıta içlerine taşınacaktır. Örneğin az zamanda, birkaç yüz adamıyla birlikte Avrupalıların Yeni Dünya'ya taşıdığı, yerli bağışıklık sistemlerinin tanımadığı mikroplarla ittifak içinde görkemli Aztek İmparatorluğu'nu yok edecek olan *conquistadore* Cortes'in, daha 19 yaşında, Amerika kıtasına doğru yelken açacak gemiye bindiğinde kendisine hemen bir *encomienda* (yerlilerin köle koşullarında çalıştırıldığı geniş topraklara hükmeden çiftlikler –b.n.) tahsis edilmesi önerisini, "Ben buraya köylü gibi toprağı eşelemeye değil, altın aramaya geldim" diye geri çevirdiği rivayet edilir (Luraghi 1994: 57).

O güne dek Avrupalıların tanıdığı küçük hortikültüralist toplumlardan farklı olarak, günümüz Meksika topraklarının büyük bölümüne hükmeden bir İmparatorluğu yönetmekte olan Aztekler, Cortes'e istediğini bol bol sağlayacaklardır: tabii başkentleri Tenochtitlán'ı çevreleyen iç denizi doldurmaya yetecek miktarda kan ve gözyaşı pahasına... Durum, daha Meksika içlerine doğru ilerleyen Cortes ve adamlarının Aztek elçileriyle ilk karşılaşmalarında belli olmuştur:

"İspanyollar, efsane hâline gelmiş olan bu hükümdarın (Aztek imparatoru Moctezuma –b.n.) adının ilk kez ağızda dolaştığını işitiyorlardı. Yerlilerin yüksek bir uygarlık düzeyine yükselmiş olduğunu kanıtlayan muhteşem giysiler giy-

miş olduklarını ilk kez görüyorlardı. Bir de, kendilerinden önce gelmiş olanlara gösterilmeyen daha fazla ve daha ince işlenmiş altın görüyorlardı: miğferler, zırhlar, ince altınla kaplanmış kalkanlar; ince işlenmiş ve ‘araba tekerlekleri gibi’, biri altın ve öteki gümüş iki büyük yuvarlak tabak.¹³ Meksika istilasını anlatan Bernal Diaz del Castillo, altın tabağı bugün iki buçuk milyon yeni frank tutarında olan yirmi bin altın pesos olarak değerlendirmişti. Ve bu değerlendirme sadece madenin değeriyle ilgiliydi” (Luraghi 1994: 59).

Cortes, Yeni Dünya’dan gelen altınlarla şimdiden Avrupa’da üzerinde güneş batmayan bir imparatorluk inşa etmekte olan hükümdarını (V. Charles) olabildiğince etki altında bırakmak için, kendi payı da dâhil olmak üzere, o güne kadar elde etmiş oldukları altını imparatora göndermeye arkadaşlarını ikna edecekti. V. Charles altınları, Cortes de bütün yetki ve emperyal desteği alır böylelikle arkasına.

Ve kıyım başlar. Dişleriyle, tırnaklarıyla, kanlarının son damlasına dek direnen Azteklerin, barut, çelik ve mikroplar karşısında kırılmaktan başka yolu yoktur. Cortes’in yalnızca Aztek başkenti Tenochtitlán’da 67.000 insanı öldürttüğü aktarılmaktadır; 50.000 kadarı ise “zaten açlıktan ya da hastalıktan ölmüş bulunuyordu” (Ferro 2002: 68).

Tenochtitlán’ın düşüşünü diğer Aztek kentleri izler. Conquistadore’nin bu işten kazancı, görkemlidir: tüm yağmanın ellide biri. Bu ise, günümüzde 10 milyon Amerikan doları bir servet ile 3.000 kişisel köleye denk düşmektedir. Derhâl al-

¹³ İşte İspanyollar’ın Aztek yurdunda altınla karşılaşmasını anlatan bir Nahuatl tanıklığı: “Bir maymun gibi altını ellerine alıp dokundular; kalpleri sanki aydınlanmış, yenilenmişti. Hakikat şu ki, altını şehvetle arzuluyorlardı. Bedenleri hıstan şişiyordu, açlıkları tahripkârdı, domuzlar gibi açtılar altına... İspanyollar küçük hayvanlar gibi sırtıp mest bir şekilde birbirlerinin omuzlarını tıptırladılar” (Nies, 1996: 100-101).

tın madenlerinde çalışmaya koşulacak ve kısa sürede tümü birden ölecek olan 3.000 köle...

Kıyım öylesine ürkütücü boyutlardadır ki, örneğin Meksika'da, yaylalardaki yerli nüfusu 1519'da yirmi milyon kadarken, 1650'de ancak iki milyon kişi kaldığı kaydedilmektedir (Ferro 2002: 313).

Avrupalılar, durmak, yetinmek nedir bilmiyorlardı. Güneyde, Maya ülkesinin de berisinde 'Altın Diyarı'na ilişkin söylenceler kulaktan kulağa yayılıyor, hayal gücünü kamçılıyor, iştahları kabartıyordu. Aradaki balta girmemiş ormanlar, aşılabilir nehirler, bataklıklar da durduramadı Beyaz Adam'ı. Pascual de Andagoya, yerlilerin Pirú adlı bir nehrin üzerindeki 'altın bölgesi' Virú hakkında anlattıklarından büyülenmişti. Ne ki hastalığı, Kolombiya ile Ekvator arasındaki San Juan nehrini geçmesine izin vermedi. Ancak Panama'ya döndüğünde altına boğulmuş diyar, Virú üzerine anlattıkları, Pizarro'yu harekete geçirmeye yetecekti. Rahip Hernando de Luque ve asker Diego de Almagro ile buldukları ganimetleri paylaşma konusunda bir ortaklık anlaşması yapıp yola koyuldu.

Pizarro ve şürekâsının karşılaştığı İnka İmparatorluğu iki üvey kardeşin (Atahualpa ve Huascar) taht kavgalarıyla yıpranmış, gücünü, görkemini büyük ölçüde yitirmiş bir devlettir. Üstelik İspanyollar ülkeye varmadan çiçek ve diğer mikroplar ulaşmış, işe koyulmuşlardı bile...

Ama yine de gördükleri, dillerinin tutulmasına yeterliydi:

"Hazineyi yağmalamaya başlayınca İspanyollar, bunların zenginliğine değil, aynı zamanda yapıtlarına da hayran kaldılar ve şaşkınlık çılgınlıkları attılar. O sırada hapiste olan Huascar, saliverilmesi için Pizarro'yla ilişki kurmanın yollarını aramaya başlamıştı. Atahualpa bunu öğrendi ve cezaevinde kardeşinin öldürülmesi için gizlice emir verdi. Ama

Huascar, ölmeden önce, İmparatorluğun gerçek hazinesini Atahualpa'nın değil, yalnız kendisinin bildiğini söyleyerek farkında olmadan istilacıların kafasına zehirli bir ok sapladı. İşte böylece 'İnkaların Hazinesi'yle ilgili efsane doğdu. Bu efsane, daha birkaç kuşağın düşlerini besleyecek, birçok serüvenci kafilesini ölüme sürükleyecek ama bulunamayacaktı.

Bu arada Atahualpa'nın kurtarılması için istenmiş olan bedel ödenmişti: bu bedel, sadece altın olarak 180.000.000 yeni frangın üzerinde bir değer taşıyordu" (Luraghi 1994: 81).

Bir oda dolusu altın ve gümüş olduğu söylenen fidyeyi aldıktan sonra Pizarro'nun Atahualpa'yı da öldürttüğünü belirtmeye bilmem gerek var mı?

Peru'da Pizarro daha ilk günlerde, Avrupa'nın elli yıllık üretimine eşdeğer miktarda altın ve gümüş ele geçirmişti. (Ferro 2002: 72) Ama fethi, İnka İmparatorluğu için tam bir facia anlamına geldi. *El Dorado*'nun peşindeki Pizarro'nun katilleri acımasızdılar: bütün bir yerli ailesini "vahşi hayvanlarmış gibi sundurmaya asarak bunlarla köpeklerini besleyen Rogue Martín isimli Portekizli"¹⁴ gibi... İnka halkları, kılıçların önünde kırıldı. Tarlaları yağmalandı, lama, alpaka sürüleri katledilince açlığa mahkûm kaldılar. Ve sonunda yerliler,

"Halklarının her gün İspanyolların insanlık dışı ve zalimce muameleleriyle, atların ayakları altında çiğnenerek, kılıçlarla doğranarak, köpeklerle yedirilerek veya parçalatılarak katledilişini, bir çoğunun akla gelmedik her türden işkenceye maruz bırakılarak diri diri mezara gömülüşünü gördükleri için... artık daha fazla mücadele etmeden, kendilerini onlara dilediklerini yapabilecek düşmanlarının ellerine bırakarak mutsuz yazgılarına teslim olmaya karar verdiler" (Stannard, 2005: 134).

¹⁴ Stannard, (2005: 153).

Oysa bunlar, daha iyi günlerdi... 1527'de Río de la Plata (Gümüş Nehri) üzerinden Paraguay içlerine sokulan Cabot, yerlilerden gümüşün (bugün Bolivya sınırları içerisinde bulunan) Potosí'den getirildiğini öğrenince 'madenler insanları yemeye başlayacaktı'... Potosí'deki gümüş madenleri 1545'te 'keşfedildi'; 1591'de de işletmeye açıldı.

4.000 metre yüksekliğinde bir 'gümüş dağı'ydı Potosí... 4.000 m. nin üzerindeki bu buz çölünde, yerliler, oksijen ve yiyecek kıtlığı koşullarında zorla çalışmaya koşuldu... Resmî kayıtlara göre 1556-1783 arasında ocaklardan 45.000 ton gümüş çıkartılmıştı.

Kimler mi çıkarmıştı bu gümüşü? Tabii ki ocaklarda, angarya usulüyle çalıştırılan yerliler:

"Yayla yerlileri dahi, Potosí *cerro*'sunda organizmalarının uyarlanmış olduğu optimum yükseltinin üzerinde yaşamaya zorlanıyordu. Soğuk, besin yokluğu, ısı kontrastları. Aşınmış basamaklarıyla merdivenlerin tepesinde, kaygan toprak üzerinde, sırtları maden külçe yüklü, iki büklüm kadın ve erkekler, oksijeni kıt, karbon gazı zengin, sıcak ve nemli havada, bedenleri ter içinde, birden sıfırın altındaki ısılarla temasa geçiyorlardı. 16. yüzyılın sonunda kaç kişi madenlerde çalışmıştır? Bunu bilmiyoruz. Ama toplam olarak milyolarca insan, orada öldü" (Chaunu 1969: 315).

Madenlerde, yerin onlarca, yüzlerce metre altında, günde 10-12 saat çalıştırılıyorlardı. Pek az yerli 6 aydan uzun bir süre hayatta kalabildi. Ama daha da öldürücüsü vardı. Madendeki gümüş, çıplak ayakla üzerlerinde tepinen yerliler tarafından cıvayla karıştırılarak bir alaşım elde ediliyordu ve yerliler, yerin altında cıva solumaktaydılar... Cıva işçileri arasında iki-üç haftadan uzun yaşayan olmadı (Chaunu 1969: 308)... Huancavelica'daki cıva yataklarının yolunu bulmak çok kolaydır, kaydını düşer tarihçiler.

Çünkü madenin onlarca millik çevresi, insan kemiği kalıntılarının bembeyaz olmuştur (akt. Akal 1997: 93).

Kuşkusuz yerliler, kaderlerine uysalca razı olmadılar. İlk yerli ayaklanması, madenin bulunduğu 1545'te patlak verecek, ama kanlı bir şekilde bastırılması gecikmeyecektir. Ayaklanmanın sonunda bilânço yerlilerden 50 ölü; İspanyollardan 5'i ölümcül 20 yaralıdır. "Potosí kendisi tümüyle bir korku ülkesi olan Peru'nun kanlı bir bölgesidir" diyor Chaunu (1969: 311).

İspanyol efendiler, tükenmeyecek bir köle kaynağına sahip olduklarını sanmaktaydı. Oysa çok hızla tükendiler... Örneğin tüm Meksika'da Avrupalıların ayak bastığında 25 milyon olarak hesaplanan nüfus, 75 yıl sonra, 1595'te 1.300.000'e düşmüştü. Tüm Latin Amerika için Avrupalıların neden olduğu yerli nüfus kaybı, 70-80 yıl içerisinde %90-95 olarak hesaplanmaktadır...

Yerli işgücü yitimi, Afrika'dan kaçırılarak getirilen siyahîlerle telafi edildi... 1608'de İspanya Krallığı, yılda 1500-2000 Afrikalının kıtaya gönderilmesine izin vermişti. Sömürge çağı boyunca yaklaşık 30.000 kadar Afrikalı kölenin Potosí'ye götürüldüğü tahmin edilmektedir. Afrikalı köleler *acémilas humanas* (insan katırlar) olarak tanımlanıyor ve ölen her dört katır, yirmi siyahî köleyle karşılanıyordu...¹⁵

İspanyol maden işletmecilerin yerlileri çalıştırmak için devreye soktuğu bir başka 'Şeytan icadı' da o güne dek yerliler arasında yalnızca ayinsel amaçlarla kullanılan koka idi. Koka, yeraltı koşullarına, oksijen darlığına, besin yetersizliğine karşı direnci yükseltiyor ve yapay bir iyimserlik ve gayretkeşlik veriyordu kullanıcılarına. Bir kez bağımlılık yarattıktan sonraysa, dönüşü yoktu. Öyle ki, maden sahipleri onu bir ödeme aracı olarak kullanmakta gecikmeyeceklerdi! Evet, maden sahipleri, daha çok

¹⁵ [http://en.wikipedia.org/wiki/Potos %C3%AD](http://en.wikipedia.org/wiki/Potos%C3%AD).

çalışmalarını sağlayan (ve tiksinti verici bir uyanıklıkla yine kendilerine ürettirdikleri) ölümle ödüyordlardı yerin altındaki ‘insan-katırlar’ın ücretini.

Katolik Kilise’nin 1569’da bitkiyi şeytan işi ilan edip koka tarlalarının tasfiyesini emretmesine karşın, Yeni Dünya’da Hristiyanlığı yaymakla övünen’ İspanya kralı Felipe II (genellikle madenlerde) verimi arttırmak için kokayı ‘yerli halklar için yararlı’ ilan etti ve kilseden yasağı kaldırıp, kokaya %10 vergi uygulanmasını istedi.

Potosi’nin nüfusu 16. yüzyıl ortalarında Avrupa kentleriyle karşılaştırılabilir kadar kalabalıktı. Ve kentte –daha doğrusu ocaklarda– yıllık olarak tüketilen kokanın değeri, zamanın 450 kg. altına denkti. Carter ve Mamani’nin incelemesi, bir madencinin haftada 380 g. kadar koka tükettiğini gösteriyor. Başka kaynaklar, ortalama bir madencinin tükettiği kokanın maliyetinin ücretinin %12’sine eşit olduğunu söylüyor.

Madenciler, bunun yanı sıra madene girmeden önce güvenlik ve başarıyı güvence altına almak için tanrı Tio’ya koka sunuyorlardı.

Bir yerli maden işçisinin sözleri, yaşanan trajediyi net bir biçimde vermektedir: “Bir koka yaprağı daha ve Tio’nun yardımıyla işim az sonra bitecek. Ne mutlu ki koka var, yoksa ASLA hayatta kalamazdım. Ama bana her gün biraz daha pahalıya mal oluyor” (Hurtado ve Sdenka, tarihsiz: 33-34).

Ve vicdanları rahattır; bütün gününü hayır işleriyle geçirmiş bir taşra zengininin karısı kadar rahat. Çünkü rahipleri ve tarihçileri, o vicdanı temizleme işini onların adına yapmaktadır:

“(…) Hiçbir kral, hiçbir ulus bizim yaptığımız gibi bunca kısa sürede bunca yeri boyunduruk altına alamamıştır; ne de bizim insanlarımızın silahla, gemiyle, İncil’in rehberliğiyle ve putperestlerin Hristiyanlaştırılmalarıyla yaptıkları ve hak ettikleri şeyleri yapmış ya da hak etmiştir. İşte tam da bu ne-

denle İspanyollar övülmeye layıktır. Onlara bu beceri ve gücü veren Tanrıya şükürler olsun. Ne yüce zafer ve onurdur ki, krallarımız ve İspanyollar Kızılderililere tek bir Tanrıyı, tek bir inancı ve tek bir vaftizi kabul ettirmişlerdir, yaşayanların putperestliği, insan kurbanını, insan eti yemeyi, sapık ilişkileri ve Tanrımızın nefret edip cezalandırdığı daha pek çok büyük ve korkunç günahı çıkartmışlardır. Aynı şekilde, bütün bu şehvetli erkeklerin eski bir alışkanlığı ve zevki olan çokeşlilik de ortadan kaldırılmıştır. Onlara alfabeyi öğrettik – ki bunsuz insanların hayvanlardan farkı kalmaz. İnsan için vazgeçilmez olan demiri kullanmasını öğrettik. Bütün bunlar –ve hatta bunların her biri– onlardan aldığımız tüylerden, incilerden, altından daha değerlidir; zaten onlar da bu metalleri para yerine kullanmıyorlardı –oysa bunların gerçek kullanımı ve bunlardan en iyi şekilde yararlanmanın yolu paraya çevrilmeleridir. Bu, Kızılderililerin ellerinden hiçbir şeyi almayıp yalnızca madenlerden, ırmaklardan ve mezarlardan çıkardıklarımızla yetinmek yeğlenseydi dahi, böyledir. Kızılderililerin denizden ve topraktan çıkardıkları altmış milyon pezonun üzerinde değere sahip altın ve gümüş, inciler ve zümrütler, yerlilerin ellerinde bulunmuş olan altın ve gümüşten çok daha fazladır. Bütün bu sayılanlarda kötü bir yan varsa, o da onları madenlerde, inci avcılığında ve taşımalarda fazlaca çalıştırmış olmamızdır” (Lopez de Gomara, *Historia general de las Indias*) (akt. Ferro 2002: 64).

* * *

Evet, Latin Amerika yerli halklarının ya da bir yanları ne de olsa onlara dayanan *mestizo*’ların nafile yere kan beynine sıçramaz, ‘altın’ ya da ‘gümüş’ lafını duyduklarında. Altın, onların son damlasına kadar çekilerek Avrupalı efendilerin kasalarını dolduran, ve nihayetinde kapitalizmi inşa etmede kullanılan kanları, canları, solukları olmuştur çünkü...

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Akal, Cemal Bali (1997), *Modern Düşüncenin Doğuşu, İspanyol Altın Çağı*, Ankara, Dost Kitabevi.

Amigransa, Elizabeth Bravo, T'jitte de Vries, Margarita Flores, Paulina Garzón, Alicia Granda, Cris Jocknick, Lily la Torre, Esperanza Martínez, Carlos Viteri, *Voces de Resistencia, Explotación petrolera en los tropicos*, Oilwatch, Quito, 1997.

Chaunu, Pierre (1969), *Conquête et exploitation des nouveaux mondes*, Paris, PUF.

Ferro, Marc (2002), *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi -XIII. Yüzyıl-XX. Yüzyıl*, Ankara, İmge Yay.

Hurtado G. Jorge ve Silva B. Sdenka (tarihsiz), *The Coca Museum. English Language Guide*, La Paz, Bolivya.

Luraghi, Raimondo (1994), *Sömürgecilik Tarihi*, İstanbul, Sosyalist Yayınlar.

Nies, Judith (1996), *Native American History, A Chronology of a Culture's Vast Achievements and Their Links to World Events*, New York, Ballantine Books.

Stannard, David E. (2005), *Beyaz Adamın Akıl Almaz Vahşeti, Amerika'nın Soykırım Tarihi*, İstanbul, Gelenek Yay., 2. Basım.

Zinn, Howard (2005), *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi*, Ankara, İmge Yayınları.

MEKSİKA: EZLN, CARACOLESV E YEREL ÖZERKLİK*

“Başkasının önünü aydınlatırken,
kendi yolumuza da ışık tutarız.”¹⁶

Latin Amerika ülkelerinin büyük bölümü, hiç kuşku yok ki tarihlerinin kendilerini özgül kıldığı bir dizi deneyim sayesinde, 21. yüzyılı, neo-liberal olmayan, giderek kapitalist-olmayan bir yaşam tarzının olasılıklarını hayata geçirerek karşıladı. 1980’li yıllardan itibaren kıtayı arka bahçesi olarak görmeyi alışkanlık edinmiş kuzey komşusu ABD tarafından neo-liberal kapitalizmin deneme tahtasına dönüştürülen bölgenin bu karşı çıkışının nereye varacağı, nasıl sonuçlanacağı, hâlâ meçhullerle yüklü, ne yazık ki.

Ancak kesin olan bir şey var: Yüzlerce yıldır sömürü ve tahakküme karşı farklı mücadele deneyimlerinin tavında dövülen kıtanın yoksulları, ezilenler, en alttakiler, yaşamlarının dümenini kendi ellerine aldıkları, kendi yazgılarının efendisi oldukları bir varoluş tarzına yakıcı bir özlem duyuyorlar ve bu özlemlerini hayata geçirmekte kararlılar. Meksika Ya Basta!’sından (‘Yeter Artık!’) Arjantin Que se vayan todos!’una (‘Topu çekip gitsin!’)

* Kaldıraç, No: 103, Eylül 2009; Toplum ve Hekim, Cilt:24, No: 4-5, Temmuz-Ağustos-Eylül-Ekim 2010; www.yeni-sentrez.net; www.halkin-gunlugu.net/.../meksika_ezln_caracoles_ve_yerel_ozerklikler.html; www.devrimci-demokrat.com; www.penche.net/?author=4; www.gomanweb.com; www.sosyalist-kurd.net; www.araratpost.com; www.forum-prinz.com/cgi-bin/forum.cgi?forum_name; www.postager.com; www.desmalasure.de/09/page1.htm; <http://www.yeniortam.org/arada872.html>.

¹⁶ Ben Sweetland.

tüm kıta halkları, gırtlığına dek caudillismo'ya, yolsuzluğa, himayeciliğe, kliyentalizme belenmiş geleneksel Latin Amerika politikasına güvensizliğini haykırırken, kendi yaşamının efendisi olarak tarih sahnesine çıkmak için hiçbir vesileyi boşa harcamıyor.

Bu çabayı özellikle kıta ölçeğinde farklı biçimler alan yerel yönetim deneyimlerinde izlemek mümkün. 21. yüzyılın açılışında Arjantin'i vuran malî/iktisadî kriz sürecinde devlet başkanlarıyla kabine üyelerini koltuklarından eden halk protestolarında öne çıkan Piqueteros'un aynı zamanda kendi yaşamını idame ettirmek için örgütlenen yerel birimler olarak davranması; Brezilya topraksızlıklarının muhalif bir sendikal ve/veya siyasal örgütlenmedense mensuplarının tüm yaşamlarını (eğitim, barınma, yönetim, sağlık...) karşılayan bir özyönetim aygıtı işlevini üstlenmesi; Venezüella'da Bolivarcı devrim sürecini kırsal kesimde, varoşlarda yürüten özerk birimler... tümü, sıradan insanların kendi yaşamlarını ve yaşamlarını ilgilendiren karar alma süreçlerini, iktidar(lar)dan bağımsız olarak kendi ellerine alma arzusunun damgasını taşımakta.

Siyasal iktidarcı desteklenmemesi durumunda nihâî olarak ne ölçüde başarılı olabileceği bir hayli tartışmalı olsa da, bu deneyimlerin dikkatle izlenmesi gerektiği kanısındayım. Aşağıda, bu deneyimlerin en ilginçlerinden biri, Meksika güneydoğusu Chiapas'ında isyancı Maya yerlilerinin özyönetim deneyimleri, Caracol'lar aktarılıyor.

* * *

Meksika güneydoğusu Chiapas'ın dağ ormanları arasında kıvrıla kıvrıla uzanan asfalt yolda seyrederken, zaman zaman, üzerinde Meksika'nın isyan tarihinden çeşitli figürlerin de yer aldığı, rengarenk tabelalarla karşılaşsınız. Bu tabelaların üzerindeki yazı, ülkemizin güvenlik güçlerinin acılı isyan-bastırma yöntemlerinin tanıdığı olanlara çarpıcı, irkiltici gelecektir. "Burası

özerk isyancı Zapatista bölgesidir. Burada yöneticiler, boyun eğerek yönetirler” gibi bir ibare yer alır, bu tabelaların üzerinde. Tabelanın biraz gerisinde ise, konukların mutad denetimlerden geçmek üzere alınacakları, olasılıkla küçük bir kantinin de bulunduğu bir bekleme odasına bakan bir giriş kapısı bulunur. Olasılıkla, bir *caracol*’un önündesinizdir...

Caracol’lar, Meksika’nın ABD ve Kanada ile imzaladığı NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) yürürlüğe gireceği 1994 yılbaşında EZLN (Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu) önderliğinde ayaklanan Chiapas Mayaları’nın, görelî kısa süren çatışmaların ardından 1996’da Meksika hükümetiyle imzaladıkları San Andres antlaşmasının, 2001’de Kongre tarafından kabul edilen bir ‘Yerli Yasası’yla terim yerindeyse lağvedilmesi ve Anayasa Mahkemesi’nin bu yasaya yönelik 330 itiraz dilekçesini reddetmesi üzerine tek taraflı olarak ilan ettikleri özerkliğin işlerlik birimlerine verilen ad. *Caracol*, deniz kabuğu anlamına geliyor. Bir de sonradan üretilmiş efsaneye sahip. Marcos’un ‘bilge çiftçi’si koca Antonio’nun aktardığı ‘söylence’ye göre, Maya tanrıları yeryüzünü yarattıktan sonra göğü tamamlamadan çekilmişler. Ancak dört tanrı yeryüzünün dört köşesinden göğü tutmak üzere geri dönmüş. Ne ki bu tanrılar zaman zaman görevlerini kaytardıklarından, işlerinden birini, dünyada kötülük baş göstermesi durumunda diğerlerini uyarması için görevlendirmiş, bu iş için bir de deniz kabuğu vermişler kendisine. Tanrılar zamanla kabuğu kötülüklere karşı üfleme-yi insanlara da öğretmişler. Ve deniz kabuğu, yani *caracol* insanlar arasında, hem bir iletişim aracı hem de iyi yönetimin habercisi olmuş...

Zapatista özerk yönetim birimleri olan *Caracol*’lar, Ağustos 2003’te Zapatistaların ‘kültürel merkezler’i, *Aguascalientes*’in¹⁷

¹⁷ *Aguascalientes* (Kaplıcalar): EZLN’in 1994 ayaklanmasından hemen sonra oluşturduğu, adını isyancı köylü önderler Emiliano Zapata ile Francisco

yerine kuruldu. İsyandan bu yana *Aguascalientes*, yalnızca isyancı cemaatlerin demokratik özyönetimi açısından örnek oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda bu kırsal cemaatlere, Meksika hükümetinin tarihi boyunca sağlayabildiğinden çok daha nitelikli sağlık, eğitim, kültür, altyapı gibi temel hizmetleri sunabilmişti –ziyaret ettiğimiz eski Oventic *aguascalientes*'indeki klinik görevlisi, civar karargahlardaki askerlere dahi –sivil giyinmeleri koşuluyla– hizmet sunduklarını anlatmıştı bize... Üstelik bu yerel belediyeler, ABD destekli paramiliterlerin saldırılarına karşı da başarıyla durabilmişlerdi. Bu nedenle ansızın kapatılmaları, Zapatistaları yakından izleyen kamuoyu açısından şaşırtıcı olmuştu.

Ancak *Aguascalientes*'in yerlerini *Caracol*'lar ve *Juntas del Buen Gobierno* (JBG: İyi Yönetim Cuntaları)'ya bırakması sanıldığı üzere ansızın alınmış bir karar değildi; EZLN'in, Vicente Fox hükümeti ile arasındaki bütün bağların koptuğu 2001 Nisanı'ndan 2003 ortalarına dek süren 'suskunluk dönemi'nin ve iç müzakerelerin bir ürünü olarak çıkmışlardı *Caracol*'lar ortaya.

Peki, neydi *Aguascalientes*'den *Caracoles*'e geçişin gerekçeleri?

Zapatista yönetiminin üzerinde en çok durduğu gerekçe, askerî bir yapı olarak EZLN'in savunma amaçlı birlikler hâlinde Lacandona ormanına geri çekilerek yönetimi sivil cemaat üyelerine bırakmasıdır. Bir çeşit 'yerel yönetimler birliği' olarak tanımlanabilecek *JBG*'ler, yerli cemaatler arasında dönüşümlü olarak seçilen temsilciler tarafından yönetilen sivil örgütlenmelerdir; EZLN ve onun en üst karar mercii, Gizli Devrimci Yerli Komitesi (CCRI), *Caracol*'larla birlikte, San Andres Anlaşmalarında öngörülen yerli özerkliğinin nihai biçimini hayata geçirme iradelerini göstermişlerdir böylelikle...

“Pancho” Villa'nın 1914'te Ulusal Demokratik Konvansiyon altında güçlerini birleştirdikleri orta Meksika eyaletinden alan özerk belediyeler.

Ancak başta *Subcommandante* Marcos olmak üzere EZLN yöneticilerinin, *Aguascalientes*'in ölümü, *Caracoles*'in doğuşu vesilesiyle yaptıkları konuşmalardan, bu düzenlemeye ilişkin başka ipuçları yakalamak da mümkündü.

Aslına bakılırsa, *Aguascalientes*'in başarıları, aynı zamanda onların lağvedilmelerinin de nedenini oluşturmuştu. EZLN ayaklanmasına katılan ve özerkliklerini ilan eden otuz sekiz cemaat, o güne değin aralarında bir koordinasyon organı olmaksızın, kendi özerk konseyleri tarafından yönetilelmekteydi. İçlerinden beşi (La Realidad, Ejido Morelia, Roberto Barrios, La Garrucha ve Oventic), anayola daha yakın olduklarından Avrupalı, Kanadalı ve ABD'li STÖ'lerin erişimine çok daha fazla açıktı. 1994 sonrasında Zapatista hareketinin çektiği uluslararası ilgi, özellikle bu cemaatler üzerinde yoğunlaşmıştı –daha geride kalan, daha yoksul ve erişimsiz diğer isyancı özerk cemaatlerin aleyhine sonuçlara yol açan bir ilgiydi bu. Özellikle beş *Aguascalientes*'in Avrupalı ve ABD'li 'adil ticaret' yanlılarıyla giriştikleri organik kahve ticareti, kısa süre içerisinde Zapatista cemaatler arasında 'varlıklılar' ve 'yoksullar' uçurumuna yol açacak kertede getiri sağlamıştı beş cemaate. *Aguascalientes*'lere akın eden Batılı 'alternatif turistler', sivil gönüllüler, küreselleşme karşıtları, dayanışma nişanesi olarak bağış ve hizmetlerini sunuyorlardı cemaatlere; kimi zaman insan atıklarını enerjiye dönüştüren küçük boyutlu santraller, kimi zaman verici istasyonları, kimi zaman bedelsiz tıp eğitimi...

Abarttıkları da olmuyor değildi kimi zaman... Marcos'un bir konuşmasında "içme suyunun olmadığı yerde kütüphane kuruyor ya da okuldan önce şifalı bitki bahçesi yapıyorlar" diye yakındığı... Odalar dolusu kırık dökük bilgisayar, son kullanma tarihi geçmiş ilaçlar da 'bağışlamışlardı' Batılı destekçiler. Ve *Subcommandante*, yüksek ökçeli pembe bir ayakkabı tekini, 'hep hatırlamak' için çantasında taşıdığını söylüyordu. "Bizi zi-

yaret ederken pek çok riski göze aldığını biliyoruz, ama bizlere akıl hastaları gibi davranılmasına izin veremeyiz".¹⁸

Böylelikle, birkaç Zapatista yerel yönetimi güçlenir, ünlenir ve zenginleşir, geri kalanlar abluka altında (bu, kısmen de gönüllü bir ablukaydı; isyancı cemaatler eyalet ve federal yönetimlerden destek almayı reddediyorlardı) türlü olanaksızlıklar içerisinde varlıklarını sürdürmeye çabalarken, bizatihî Zapatista cemaatler arasında eşitsizlikler boy vermeye başlamıştı. Ve yanı sıra, çelişkiler...

*Caracol*lar bu çelişkiler içerisinde, bunlara bir çözüm olarak doğdu. Yeni düzenlemeye birlikte, isyancı cemaatler, her birinin adını kendi verdikleri, her biri farklı etnik grupları barındırıp temsil eden beş idarî bölgeye ayrıldılar:

- Tojolaballar, Tzotziller, Mamelar ve Tzeltaller'in La Realidad bölgesi (Kuzey): *Los Caracoles del Mar de nuestros sueños* (Düşlerimizin Denizinin Caracol'u)
- Tojolaballer, Tzotziller ve Tzeltallerin Morelia bölgesi (Yayla bölgesi): *Torbellino de nuestras palabras* (Sözlerimizin tayfunu)
- Tzeltallerin La Garrucha bölgesi (Cangıl): *Resistencia hacia un nuevo amanecer* (Yeni bir şafağa doğru direniş)
- Choller, Zoqueler and Tzeltallerin Roberto Barrios bölgesi (Sınır): *El Caracol que habla para todos* (Herkes adına konuşan Caracol)
- Tzotziller ve Tzeltallerin Oventik bölgesi (Dağlık bölge): *Resistencia y rebeldía por la humanidad* (İnsanlık için direniş ve isyan).

Her bir bölgede, bağlı cemaatlerin temsil edildiği, genellikle şirsel bir ada sahip (örneğin Morelia bölgesi cuntasının adı *La Es-*

¹⁸ John Ross, "Los Caracoles' Dramatic Changes in Zapatista Structure Bolster Rebels' Regional Autonomy", 8 Ağustos 2003, <http://www.globalexchange.org/countries/americas/mexico/975.html>.

peranza de Nuestra Arcoiris Gökkuşağımızın Umudu) bir ‘cunta’ görev yapmaktadır. Her bir cunta, beş-altı ‘İsyancı Özerk Zapatista Belediyesi’ni (MARZ) temsil eder. Her özerk belediye, iki üç yıl süreyle görev yapan özerk bir konsey (*consejo autonoma*) tarafından yönetilmektedir. Bu konseylerin görevi, adaleti sağlamak, sağlık, eğitim, konut, besin, ticaret, enformasyon ve kültür hizmetlerini yürütmektir. Cemaatlerdeki gündelik yaşam, üretimin planlanması, cemaat toprakları üzerindeki kooperatiflerin (ayakkabı, el dokumaları...) işleyişinde karşılaşılan sorunlar, (varsa) okul ve sağlık ocağının işleyişi ... tümü bu konseylerin sorumluluk alanıdır.

Bir bölgeye bağlı özerk konseylerin dönüşümlü olarak görevlendirdiği birer ya da ikişer delegeden oluşan ‘cuntalar’, ise bir çeşit ‘belediyeler birliği’ görevini yürütmektedirler. Her bir *caracol*’da dört-beş farklı ‘cunta’ ekibinin bulunması, yönetim görevinin haftalık ve dönüşümlü olarak gerçekleştirilmesini ve zaman içerisinde tüm yetişkin cemaat üyelerinin JBG’lerde görev almasını sağlamaktadır. Cunta yönetiminin özünü, ‘boyun eğerek yönetme’ fikri oluşturur: yönetim, kulak verip tepki vermektir; dayatmak değil...¹⁹ Ve JBG’ler, hoşgörüsüzlük, yolsuzluk, adaletsizlik ve ‘boyun eğerek yönetme’ düsturundan sapma risklerine karşı, her bir bölgedeki ‘Gizli Devrimci Yerli Komitesi’nin denetimi altındadır.

Görüldüğü üzere, yerel yürütme görevlerinin hemen tümü isyancı cemaatlerin özerk konseyleri tarafından yürütülmekte -ki bu konsey üyelerinin de dönüşümlü olarak görev yaptıklarını ve görevleri süresince hiçbir ücret almadıklarını geçerken belirtiyim: konsey üyelerine sağlanan tek kolaylık, görevde oldukları süre içerisinde topraklarının cemaat üyeleri tarafından işlenmesinden ibaret...) Buna karşılık ‘cuntalar’ ise, kendi bölgelerinde-

¹⁹ P. Chatterton, ‘The Zapatista Caracoles and Good Governments: The Long Walk to Autonomy’, <http://www.stateofnature.org/theZapatistaCaracoles.html>.

ki cemaatler arasındaki koordinasyonu sağlamakla görevliler. Bu koordinasyonun dört veçhesi öne çıkmakta:

- 1) Dışarıdan gelen bağışların tikel bir kişi ya da cemaat tarafından değil, JBG tarafından kabul edilerek cemaatler arasında dengeli bir tarzda paylaştırılması;
- 2) İsyancı cemaatleri kaydederek, ilişkisiz kişi ya da grupların 'Zapatista' kisvesiyle haraç toplanması ya da askerî eğitim vermesinin önüne geçilmesi.²⁰
- 3) İsyancı cemaatlerden toplanan 'dayanışma vergisi'nin cemaatlere yönelik hizmetlerde hakkaniyetli biçimde dağıtılması.
- 4) Çevredeki, Zapatista-olmayan topluluklarla ilişkilerin yürütülmesi...

Bu son nokta üzerinde biraz durmakta yarar var. Zapatista cemaatler, farklı, hatta karşıt siyasal görüşlere sahip (PRI/Kurumsal Devrimci Parti, PAN/Milli Hareket Partisi, PRD/Demokratik Devrim Partisi yandaşı) yerli cemaatleriyle çevrili, onlarla aynı toprağı ve kaynakları, hatta kimi zaman okul ve kiliseleri kullanmak durumundadır. Bu durum ise, cemaatleri sık sık karşı karşıya getirmektedir. JBG'ler anlaşmazlık durumlarında arabuluculuk görevini üstlenmenin yanı sıra, Zapatista-olmayan cemaatlerin, Zapatista topluluklarının sahip olduğu mal ve hizmetlerden (okullar, sağlık kurumları) sorunsuzca yararlanmasını güvence altına alırlar. Bu gibi kurumlar –eğer mevcut ise– bölgedeki eyalet ve federal kurumlardan çok daha ucuz olmanın yanı sıra, yerel dilde (Mam, Tojolabal, Tzeltal...) hizmet sunma avantajına da sahiptir ve de ırkçılıktan arınmış alanlardır...

Bunun yanı sıra, bazı cuntalar hukuki anlaşmazlıklar, toprak kaydı, evlilik, doğum ve ölüm kayıtları gibi konularda aracılık işlevi de üstlenmekte, rüşvet ve bürokrasiden uzak duran işleyişleriyle bir cazibe merkezi olmaktadır.

²⁰ Justin Podur, "From Aguascalientes to Caracoles" <http://www.zmag.org/zspace/commentaries/1718>.

Eyalet ve federal hükümetlerin Zapatista özerkliğinin uygulanması konusundaki tutumlarına gelince, bu alanda bir ikircim söz konusudur. *JBG*lerin ilan edilmesinin ertesinde, Devlet Başkanı Vicente Fox'un İçişleri Bakanı Santiago Creel, Chiapas'da oluşmakta olan 'paralel otorite'ye karşı üstü kapalı tehditkâr bir üslupla uyarılarda bulunurken, 'Zapatista yandaşı' olduğu gerekçesiyle görevden alınan Don Samuel Ruiz Garcia yerine göreve getirilen Chiapas başpiskoposu Felipe Arizmendi, rahiplerin caracol'ların kuruluş törenine katılmasını yasakladı. Bu süre içerisinde Fox'un Yerli İşleri Müdürü Xochitl Galvez de Zapatistalar'ın Caracol'ların kuruluşu için düzenledikleri buluşma günlerini 'Yerli Hakları Günü' ilan ederek dikkatleri çecek medyatik bir hamlede bulundu. Kimi iktidar yandaşı kalem-ler ise 'Anayasa ihlâlî'nden dem vurmaktaydı.

Şaşırtıcı gelebilir, ancak Zapatistaların yeni hamlesi karşısında en olumlu tutum, eski bir PRI'ci olan Chiapas valisi Pablo Salazar'dan gelecekti: "Cangıl ve yaylalarda yaşayan yerlilerin yaşamalarını iyileştirmeye çalışan hiçbir yönetim tarzı, gayrimeşru olamaz"²¹ diyordu vali, kimbilir, belki de bu girişimin nihaî olarak EZLN'in tümüyle silahsızlanmasına yol açacağı beklentisiyle...

Aslına bakılırsa, Meksika hükümeti de nihaî olarak Zapatismo fikriyle, 'bölgeye hizmet götürerek' mücadele yolunu seçmiş benziyor. 2009 yılı başlarındaki son Chiapas yolculuğumuzda, daha öne yeryüzünün en yoksul, ihmal edilmiş bölgelerinden birini oluşturduğuna tanıklık ettiğimiz bu cangıl bölgesinin dev bir şantiyeye dönüştüğünü görmek, acı acı gülümsetmişti bizi...

²¹John Ross, "Los Caracoles' Dramatic Changes in Zapatista Structure Bolster Rebels' Regional Autonomy", 8 Ağustos 2003, <http://www.globalexchange.org/countries/americas/mexico/975.html>.

‘EŞİTLİK’ İLE ‘ÖZGÜRLÜK’, ‘SINIF’ İLE ‘KİMLİK’, ‘İKTİSAT’ İLE ‘KÜLTÜR’ BAĞDAŞABİLİR Mİ? YA DA NASIL BİR ANAYASA (BOLİVYA ANAYASASI ÖRNEĞİ)*

“Bırakın bugününüz, geçmişî anılarla,
geleceği ise özlemle kucaklasın.”²²

“Evel zaman içinde, dağlar yükseldi, ırmaklar yatağını buldu, göller oluştu. Amazon bölgemiz, Chaco’muz, platomuz, yaylalarımız, ovalarımız yeşilliklerle ve çiçeklerle kaplandı. Bu kutsal Toprak Ana’yı çeşitli yüzlerle donattık ve o günden bu yana, her şeyin çoğulluğunu ve varlık ve kültürler olarak çeşitliliğimizi taşıyoruz. Halklarımız böylece mutluluk içindeydi ve uğursuz sömürgecilik günlerine dek ırkçılığı asla bilmedik”.

* Birgün, 7 Ekim 2009; Birgün, 8 Ekim 2009; roni-ensar. Sosityomat.com/blog/4107019-Turquie; www.kaypakkaya-partizan.org; http://www.birgun.net/forum_index.php?news_code= 1254915843&year=2009&month=10&day=07; www.postager.com/modules.php?name=News...sid; www.latinbilgi.net; www.halkingunlugu.net/guncel/481.html; sosyalistsanat.blogspot.com; www.gomanweb.com; www.sendika.org/index.php?eylem=arsiv&carsiv; www.penche.net/?p=2978; www.yeni-sentez.net/index.php?option=.id; www.devrimcidemokrat.com/modules.php?name;komunistgundem.blogspot.com/2009_01_01_archive.html; devrimcitavir.net; http://www.ozgurhaber.net/modules.php?name=News&file=article&sid=709; http://www.atik-online.net; www.sosyalist-kurd.net; www.alevileriz.biz/showthread.php?p=785387; http://www.yeni-sentez.net; http://www.dusunadasi.org/index.php?option=com_content&view=article&-id=44:sibel&catid=11:s&Itemid=9.

²² Halil Cibran, “Zaman”.

Hayır, bir Latin Amerika yerli masalı değil. Yerli hareketlerin temsilcilerinin ulusal veya uluslararası toplantılarda aldıkları kararların girizgâhı da değil. Belki inanmayacaksınız, ama bu bir ‘Anayasa dibacesi’... Yani egemen bir devletin, Bolivya’nın Anayasası’nın giriş bölümü. Ve de ilk cümleleri...

6 Ağustos 2006’da oluşturulan Bolivya Kurucu Meclisi, 411 maddelik yeni Anayasa’yı 8-9 Aralık 2007’de kabul etmişti. Yine de süreç, bu cümlelerin ifade ettiği kadar pürüzsüz olmadı. Çoğunluğu Evo Morales’in MAS’ının (Sosyalizme Doğru Devrim) desteklediği adayların oluşturduğu Kurucu Meclis, ilk andan itibaren zengin (ve beyaz) doğu eyaletlerinin şiddetli engellemeleri ve protestoları ile karşılaştı. Öyle ki, Meclis, son oturumlarını, o güne dek çalışmalarını sürdürdüğü yargı erki başkenti²³ Sucre’nin dışında gerçekleştirmek zorunda kalacaktı.

Her durumda Bolivya Anayasası, 25 Ocak 2009’da düzenlenen referandumla Bolivya halkının %61’inin onayını alarak yürürlüğe girdi. %61, yani ülke nüfusunun %60 kadarını oluşturan yerli halkların büyük çoğunluğu yeni Anayasa’ya ‘Evet’ derken, beyazların büyük bölümü, ret oyu kullanmıştı. Belki de bu nedenle, yeni Anayasa, Batı kamuoyunda ilk ‘yerli’ anayasası olarak tanındı.

²³ Sucre, İspanyol sömürgeciliği döneminde Bolivya’nın başkenti ilan edilmiş, ancak 1899’da yasama ve yürütme erkleri La Paz’a taşınırken yargı erkinin merkezi olarak varlığını sürdürmüştü. Bu kararı hiçbir zaman hazmedemeyen Sucreliler, Kurucu Meclis toplantılarını, tüm erklerin toplandığı başkent olma taleplerini dayatmak için vesile saydılar. Bu talep, aynı zamanda iktidarın yerliler ve halkçı güçlerin eline geçmesine karşı her yolla mücadele etmeye kararlı ‘beyaz oligarşiler’in yönetimindeki eyaletler (Santa Cruz, Beni, Pando, Tarija) tarafından desteklenmekteydi. Kurucu Meclis’in bu talebi gündeme almayı reddedişi, Meclis’in her oturumunun, şiddetli protestolara hedef olması sonucunu doğurdu. Öyle ki Morales hükümeti, Meclis’in çalışmalarını Sucre dışındaki askerî bir akademide tamamlaması kararını aldı. Bu ise, ana muhalefet partisinin (Podemos) Kurucu Meclis çalışmalarını boykot etmesinin gerekçesini oluşturdu. Maddelerin oylandığı son oturum ise, Kurucu Meclis üyelerinin can güvenliği gerekçesiyle, Oruro kentinde yapılacaktı.

‘YERLİ ANAYASASI’ MI?

“Kişinin hayal gücüyle, düşlerinin gerçekleşmesi arasındaki mesafe, yalnızca onun yoğun isteğiyle aşılabılır.”²⁴

İlk yerli Anayasası... Hiç kuşkusuz, yürürlükteki Bolivya Anayasası kısmen ‘bu’. Ama hemen eklemek gerekir, ‘bu’nun çok ötesinde, ‘bu’ndan çok fazlasını içeren bir ‘Manifesto’. Aslında ‘Sömürge, Cumhuriyet ve neo-liberal devlet’leri, bir başka deyişle ülkenin sömürü ve tahakküme dayalı yönetim biçimlerini geride bıraktığını ilan eden yeni Bolivya devletinin ‘kurucu’ unsurlarının hangi tarihsel mirasın varisleri olduğu, aynı dibacede belirtiliyor:

“Çoğul bileşimli biz Bolivya halkı, tarihin derinliklerinden beri, geçmişin mücadelelerinin, sömürgeciliğe karşı yerli ayaklanmasının, bağımsızlığın, halk kurtuluş savaşlarının, yerli, toplumsal ve sendikal yürüyüşlerin, su ve Ekim savaşlarının, toprak mücadelelerinin esini ve şchitle-rimizin anılarıyla, yeni bir Devlet inşa ediyoruz.

Herkes arasında saygı ve çeşitlik, egemenlik, saygınlık, tamamlayıcılık, dayanışma, uyum ve toplumsal ürünün hakkaniyetli yeniden dağıtımı ilkelerine dayalı, bu topraklarda yaşayanların iktisadi, toplumsal, hukuksal, siyasal ve kültürel çoğulluğuna saygı temelli iyi yaşam arayışının hâkim olduğu, herkesin su, iş, eğitim, sağlık ve konuta erişebildiği kolektif yaşam üzerine yerleşen bir Devlet”.

Evet, yeni Bolivya Anayasası’nın ayırt edici yönü, ülkedeki yerlilerin varlığının ve haklarının ya da Bolivya’nın çok-etnili, çok-kültürlü bir devlet olduğunun kabul edilmesi değil. Bu, ön-

²⁴ Halil Cibran, “Kum ve Köpük”.

ceki Anayasa'da da vurgulanmaktaydı.²⁵ Çok-etnililik ve çok-kültürcülük, Latin Amerika'daki (yeri geldi, ben de kullanmaktan kendimi alıkoyamıyorum:) 'sözde' demokratik dönüşümlerin yaşandığı 1980-90'lı yılların gözde düsturları arasındaydı. Askerî dikta rejimlerinin yerlerini uzun pazarlıklar sonucu Kuzey destekli neo-liberal 'sivil' yönetimlere bıraktığı bu yıllarda 'kimlik', 'etnisite' ve 'yerli hakları', genellikle Kuzeyli ideologlar ve STÖ'ler eliyle Latin ülkelerinin 'sivil toplumları'na dikte edilen ve bir bakıma tüm münderecatıyla birlikte 'sınıf' kavramının ikamesini ('unutturulması' mı demeli yoksa?) hedefleyen sihirli formülleri oluşturunuyordu. Dahası Bolivya 'çok-etnili/çok (çoğul) kültürlü' toplum dokusunu o yıllarda Anayasası'nda kayıt altına alan tek Latin Amerika ülkesi de değildi. 1980'lerden itibaren tüm kıta ülkeleri, iç ve dış baskılar karşısında, toprakları dâhilinde yaşayan yerli toplulukları ve onların kolektif haklarını, şu ya da bu ölçüde, yasal ya da Anayasal düzlemde tanımak zorunda kalmışlardı. Üstelik bu, bir yandan enerjisini ve direngenliğini bir kez daha gözler önüne sermeye başlayan yerli dinamiğini sınıfsal (anamlı bir yerli nüfusu barındıran kıta ülkelerinin hemen tümünde, yerli nüfus yoksul köylülüğün en önemli bileşenini ve kent yoksullarının ana gövdesini oluşturmaktadır) te-

²⁵ Bolivya Cumhuriyeti'nin 1967 tarihli Anayasası'nın (1994/5 tarihinde değişikliğe uğratılmış) 1. maddesi: "Üniter Cumhuriyet şeklinde tesis edilmiş özgür, bağımsız, çok-etnili, çoğul-kültürlü (pluricultural) Bolivya, hükümet olarak tüm Bolivyalıların birlik ve dayanışması üzerine temellenen temsili ve katılımcı demokratik biçimi benimser" (İlginç bir ayrımı vurgulamadan geçemeyeceğim: Bolivya anayasasının, La Paz sokaklarında dolaşırken elime tutuşturulan, 1994 tarihli değişikliklerini ihtiva eden versiyonu, ABD'nin CIA'yle ilişkileri defalarca belgelenmiş kötü şöhetli yardım teşkilatı USAID tarafından basılmıştı ve "Bolivya Demokratik İnisiyatifleri" ibaresini taşımaktaydı. Unutmadan ekleyeyim: USAID, NED [National Endowment for Democracy – Ulusal Demokrasi Vakfı] ile birlikte, ABD yönetiminin ayrılıkçı Doğu oligarklarının faaliyetlerini destekleyecek finans kaynaklarını tevzi ve muhalefeti koordine etme işlevlerini üstlenen iki kurumdan biridir).

melinden koparmanın bir yolu, bir yandan da kırsal cemaatlerin kalkındırılması sorumluluğunu bizzat onların sırtına yıkan bir adem-i merkezileşme (dolayısıyla da Çokuluslu şirketlere kaynak aktarma) programının bir parçası olduğu sürece, ‘kârlı’ sayılabilecek bir tasarruftu.

Bolivya’nın yeni Anayasası’nın en önemli yönünü, onun ‘postneo-liberal’ olarak tanımlanabilecek, kimliğe ilişkin (‘tikelci’) haklar ile toplumun bütününün yararlarını bağdaştırmadaki becerisi oluşturuyor. Bir başka deyişle, ‘kültürel’ ile ‘toplumsal/iktisadî’ alanı bağdaştırabilme tarzı. Bu anlamda, Evo Morales Bolivyası’nın, sosyalist hareket(ler)le yerli hareket(ler)i arasında 1980’li yıllarda kopmuş olan kuramsal ve pratik bağların yeniden tesisi olarak görmek, mümkündür. Çünkü,

“(…) Batının kültürüne karşı yerli kültürünü, yaşam kültürünü biz inşa edeceğiz” diyen Evo Morales’in de söylediği gibi, “Yerli hareketi kapitalizmle birleşmek istemiyor. Sorumlulukla dayanışma ilişkileri içerisinde yaşamak istiyor. Eşitlik istiyor ki bu insanlığın temelidir bizce”.²⁶

Bu bakımdan, toplumsal alanı sürekli olarak bir F-Tipî’ne dönüştüren ‘demokratikleşme süreçleri’nin; hırçın, saldırgan bir milliyetçiliğin dilini her seferinde eskisinden daha azgın biçimde tetikleyen ‘Kürt açılımları’nın; emeğe değgin hakları her defasında biraz daha budayıp bir parçasını daha ‘yukarıdakilere’ aktaran ‘emek düzenlemeleri’nin açarsız seyircileri konumuna indirgenmiş bizler açısından önemli derslerle dolu. Bunun içindir ki, hazır ‘demokratik çözüm(süzlük)’ün dolambaçlarında kısır tartışmalara mahkûm kılınmışken, [öyle Fransa

²⁶ Buket Şahin, *İnka Ruhu Uyanıyor: Bolivya Gerçeği* yazı dizisi, “Che Guevara’yı Örnek Alan Lider”, *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 2009, s. 9.

filan değil], Bolivya örneğini daha yakından tanımak, sanırım 'kafa açıcı' olacaktır. En azından yeni Anayasası dolayısıyla...

Halklarının kendilerine verdiği,

'Bolivya'yı yeniden kurma' görevini "Pachamama'mızın²⁷ desteği ve Tanrı'nın inayetiyle" yerine getiren Kurucu Meclisin yeni Anayasasının 1. maddesi Bolivya'yı "özgür, bağımsız, egemen, demokratik, kültürlerarası, adem-i merkezi ve özerkliklere sahip üniter, sosyal, çokuluslu, komünöter bir hukuk devleti" olarak tanımlayıp ekliyor: "Bolivya, ülkenin bütünleşme süreci içerisinde siyasal, iktisadi, hukuki, kültürel ve dilsel çoğulluk ve çoğulculuk üzerine temellenir".

HEM ÖZGÜRLÜKÇÜ, HEM EŞİTLİKÇİ OLMAK

"Anımsamak bir tür buluşmadır."²⁸

Gerçekten de 411 madde boyunca iki ilkenin tüm Bolivya Anayasası'na damgasını vurduğu gözlemleniyor: 'çoğulluk ve çoğulculuk' ilkelerine yaslanan, adem-i merkezîyetçi bir demokrasi anlayışı ile kaynakların halkın çoğunluğu, özellikle de emekçiler ve ezilenler lehine kullanılmasını öngören bir 'üniter sosyal devlet' kavrayışı. Neo-liberalizmden beslenen postmodernizmin bize zıt, uzlaşmaz, bağdaştırılamaz kutupsallıklar olarak bellettiği iki alan arasında gerçekte aşılmaz bir mesafenin olmadığına doğrulanması... Bir başka deyişle, 'Büyük İnsanlık'ın iki kadim özlemi,

²⁷ And bölgesi yerlilerinin kutsal "Toprak Ana"sı. Ne ki bu ifadelere bakıp da Bolivya Anayasası'nın (yerli dini ya da Hristiyanca) dinsel bir tınıyla donatıldığı sonucuna varılmamalı. Anayasa'nın 4. maddesi net bir dille ifade ediyor: "*Devlet din ve kozmos tasarımlarıyla uyumlu manevî inanç özgürlüğüne saygı duyar ve onları güvence altına alır. Devlet, dinden bağımsızdır*".

²⁸ Halil Cibran, "Kum ve Köpük".

‘özgürlükçülük’ ile ‘eşitlikçilik’in ille de birbirini dışlamak zorunda olmadığı, bağdaştırılabilir olduğu...

Bolivya’nın yeni Anayasası, “*erkek ve kadın Bolivyalılardan, özgün köylü yerli ulus ve halklardan, kültürlerarası cemaatlerden ve Afrobolivyalılardan*” oluşan ve “*hep birlikte Bolivya halkını oluştur*”an (Madde 3) Bolivya ulusunun asli unsurlarından saydığı yerli halkların (Anayasal tanımıyla, ‘özgün köylü yerli ulus ve halklar’) kolektif haklarını şu terimlerle güvence altına alıyor: “*Özgün köylü yerli ulus ve halkların sömürgecilik öncesi döneme dayalı varlığı ve kendi toprakları üzerindeki kadim hâkimiyeti göz önünde bulundurularak, devletin birliği çerçevesinde kendi kaderini özgürce tayin haklarını garanti altına alır. Bu hak, onların özerkliği, özyönetimi, kültürü, kurumlarının tanınmasını ve teritoryal kurumlarının bu Anayasa ve yasalara uygun olarak tahkimini güvence altına alır*” (Madde 2).

Üstelik bununla da yetinmeyip, ulusun ‘çok-dilliliği’ni hayali en geniş ‘liberal’in bile dudağını uçuklatacak bir gözü peklikle çözüme kavuşturuyor:

“I. İspanyolca ve özgün köylü yerli ulus ve halkların bütün dilleri, aymara, araona, baure, bésiro, canichana, cavineño, cayubaba, chácobo, chimán, ese eja, guaraní, guarasu’we, guarayu, itonama, lecco, machajuyaikallawaya, machineri, maropa, mojeño-trinitario, mojeño-ignaciano, moré, mosetén, movima, pacawara, puquina, quechua, sirionó, tacana, tapiete, toromona, uru-chipaya, weenhayek, yaminawa, yuki, yuracaré ve zamuco, resmî dillerdir.

II. Çokuluslu hükümet ve bölgesel hükümetler en azından resmî dillerden ikisini kullanmakla yükümlüdür. Bunlardan biri İspanyolca olmalıdır; diğeri söz konusu teritoryadaki nüfusun adetleri, görenekleri, koşulları, zorunlulukları ve tercihleri göz önünde bulundurularak kararlaştırılacaktır. Geri kalan özerk hükümetler bölgelerine özgü dilleri kullanmakla yükümlüdür; bunlardan biri İspanyolca olmalıdır” (Madde 5).

Toprakları üzerindeki (ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan) yerli toplulukların kendi kaderlerini tayin hakkını, özerkliklerini, teritoryal haklarını, kültürlerini sürdürüp geliştirme haklarını tanıyıp Bolivya topraklarında konuşulan tüm dillere – konuşmacı sayısına bakmaksızın–²⁹ ‘resmî dil’ statüsü tanıyan Anayasa, kadim yerli ‘kozmovizyonu’ndan türettiği ilkeleri, Bolivya’daki yeni, adil ve eşitlikçi yaşamın düzenleyicisi olarak yeniden yorumlamaktadır:

“*Madde 8.*

I. Devlet çoğul toplumun etik-moral ilkeleri olarak şunları benimser ve destekler: ama qhilla, ama llulla, ama suwa (ilkesiz olma, yalan söyleme, hırsızlık yapma), suma qamaña (iyi yaşa), ñandereko (uyumlu yaşam), teko kavi (iyi yaşam), ivi maraei (kötülüğü olmayan toprak) ve qhapaj ñan (soylu yol ya da yaşam).

II. Devlet iyi yaşam için birlik, eşitlik, işleme, saygınlık, özgürlük, dayanışma, karşılıklılık, saygı, tamamlayıcılık, uyum, saydamlık, denge, fırsat eşitliği, katılımda toplumsal ve cinsiyet açısından hakkaniyet, kamu refahı, sorumluluk, sosyal adalet, toplumsal ürün ve malların dağıtım ve yeniden dağıtımı değerlerini destekler”.

Yerli *cosmovisión*’u terimleri çerçevesinde ifade edilen bu ‘sosyalizan yöneliş’, devletin görev ve hedeflerini tanımlayan 9. maddede daha net bir tarzda dile getiriliyor: “*Anayasa ve yasanın belirttiklerinin yanı sıra, devletin işlev ve hedefleri şunlardır:*

²⁹ Öm. Bolivya’nın resmi dillerinden Yaminawa’nın Peru, Brezilya ve Bolivya’da toplam 1.000 kadar konuşmacısı vardır (<http://www.native-languages.org/yaminawa.htm>). Weenhayek dilini konuşan halkın toplam nüfusu ise, 2.860 kişidir ve Bolivya ve Arjantin topraklarında yaşamaktadırlar (<http://globalrecordings.net/language/18296>). Hayatta kalan Pacawara sayısı ise 11 (on bir) olarak kaydedilmektedir! (<http://ipsnews.net/news.asp?idnews=33557>).

1. Çokuluslu kimlikleri takviye etmek amacıyla, sömürgeciliğin tasfiyesine yaslanan, ayrımcılık ve sömürünün olmadığı, tam bir sosyal adalete dayalı, adil ve uyumlu bir toplum kurmak.

2. Kişilerin, ulusların, halkların ve cemaatlerin refahını, kalkınmasını, güvenliğini ve korunması ile eşit saygınlığını güvence altına almak, karşılıklı saygıyı ve kültür-içi, kültürlerarası ve çok-dilli diyalogu teşvik etmek.

3. Ülkenin birliğini doğrulamak ve tahkim etmek ve çokuluslu çeşitliliği tarihsel ve insanî miras olarak muhafaza etmek...

5. İnsanların eğitim, sağlık ve çalışmaya erişimini güvence altına almak.

6. Doğal kaynaklardan sorumlu ve planlı bir tarzda yararlanılmasını teşvik ve garanti etmek ve sanayileşmeyi, çevreyi mevcut ve gelecek kuşakların iyi yaşaması hedefiyle koruyacak biçimde, üretken temelin farklı boyut ve düzlemlerinin kalkınması ve tahkimi görüşüyle sürdürmek”.

‘İyi yaşam’, yalnızca kültürlerin özgürce yaşanması/geliştirilmesi, hatta yalnızca kaynakların hakkaniyetli kullanımı, üretilen servetin adil paylaşımını değil, devletin barışçıl egemenliğini de kapsayacak tarzda formüle edilmektedir:

“I. Bolivya barış kültürünü ve barış hakkını, karşılıklı kabul, hakkaniyetli kalkınma ve kültürlerarasılığı teşvik etmek amacıyla, devletlerin egemenliğine tam saygıya dayalı olarak, bölge ve dünya halkları arasında işbirliğini destekleyen, barışçı bir devlettir.

II. Bolivya devletler arasındaki anlaşmazlık ve görüş farklılıklarının çözüm aracı olarak her türlü saldırganlık savaşını reddeder ve devletin bağımsızlık ve bütünlüğüne yönelik saldırganlığa karşı meşru savunma hakkını saklı tutar.

III. Bolivya topraklarına yabancı üs kurulması yasaktır” (Madde 9.6).

Bolivya'nın yeni Anayasası, bu ruhla, 'Temel Hak ve Özgürlükler'i düzenleyen III. bölümünde, yaşam hakkı, fiziksel, psikolojik ve cinsel bütünlük vurgusuyla, işkence, angarya, kölelik ve insan ticaretinin yasaklanmasının yanı sıra, ekliyor:

"I. Herkes su ve yiyecek hakkına sahiptir.

II. Devlet tüm nüfus için sağlıklı, yeterli bir beslenme ile besin güvenliğini sağlamak yükümlülüğü altındadır" (Madde 16).

Su ve besin güvenliği hakkını diğer temel sosyal haklar izliyor:

"Herkes evrensel, üretken, bedelsiz, bütünsel ve kültürel-rarası, ayırimsız eğitim hakkı" (Madde 17), "herkes sağlık hakkı" (Madde 18), "herkes aile ve cemaat yaşamının saygınlığını ihlâl etmeyecek, yeterli bir çevre ve konut hakkı" (Madde 19); herkes için "içme suyu, kanalizasyon³⁰, elektrik, gaz, posta ve telekomünikasyon sistemine evrensel ve hakkaniyetli erişim hakkı" (Madde 20)...

YA KADINLAR?

"Bana kulak ver ki, sana ses verebileyim."³¹

Tüm Anayasa'nın 'ruhu'na nüfuz eden bir başka özellik ise, toplumsal cinsiyetler arasındaki eşitliğin kesin bir dille kabulü ve desteklenmesidir. Toplumsal cinsiyete ilişkin şiddet göstergelerinin oldukça yüksek düzeyde seyrettiği Latin Amerika'da Bolivya, kadına yönelik şiddeti Anayasal düzlemde ele almıştır: "*Herkes, özellikle kadınlar, aile ya da toplum içinde fiziksel, cinsel ya da psikolojik şiddete uğramama hakkına sahiptir*" (madde 15/II).

³⁰ "Su ve kanalizasyona erişim insan hakları arasındadır ve ne imtiyaz ne de özelleştirmeye konu olabilir ve yasaya uygun lisans ve kayıt sistemine tabidirler" (Madde 20/III).

³¹ Halil Cibran, "Kum ve Köpük".

Bolivya Anayasası, kadına yönelik şiddeti engellemeyi devletin bir sorumluluk alanı olarak tesis etmenin yanı sıra kadın-erkek eşitliğini eğitim (Madde 78/IV; 82/I); istihdam ve ücretlendirme (Madde 48/V); aile hukuku³² (Madde 63/I) ve siyasal katılım alanında kayıt altına almaktadır:

“Tüm yurttaşlar doğrudan ya da temsilcileri aracılığıyla ve bireysel ya da kolektif olarak siyasal iktidarın biçimlendirilmesi, uygulanışı ve denetimine özgürce katılma hakkına sahiptirler. Katılım kadınlarla erkekler arasında adil ve eşit bir tarzda gerçekleşecektir” (Madde 26/I).

Dahası, hamilelik durumundaki ücretli izin süresini saptayan diğer anayasalardan biridir:

“Kadınlar medenî durum, hamilelik, yaş, fiziksel özellik ya da çocuk sayısı temelinde ayrımcılığa tabi tutulamaz. Hamilelik durumunda kadınlara ve ebeveynlere çocuk bir yaşını doldurana dek ücretli izin verilir” (Madde 48/VI).

YERLİ HAKLARI

“Acıları yazmak bazen onları daha tahammül edilebilir kılar.”³³

Bolivya Anayasası’nda ‘özgün yerli köylü halklar’ın haklarına hasredilen bütün bir bölümün (Bölüm IV) yanı sıra, bu haklar, çeşitli alanlarda Eğitim, Kültürlerarasılık, Kültürel Haklar (Bölüm VI), Yerli Hukuku (Başlık III, Kısım IV), Çokuluslu Seçim Organı (Başlık IV, Kısım I), Özgün Yerli Köylü Halkların

³² Ayrıca: “İstikrar sergileyen özgür ya da fiili birlikler (...) sivil evlilikle aynı sonuçları taşır (...)” (Madde 63/II).

³³ Isaiah Berlin’le Konuşmalar, Söyleşi: Ramin Jahanbegloo, çev: Zeynel Kılınç, Yapı Kredi Yay., 2009, s. 175.

Özerkliği (Bölüm VII); Toprak ve Teritorya (Bölüm IX) vb. bölümlerde geniş biçimde işlenmektedir. Bolivya Anayasası ‘özgün yerli köylü halklar’ı şöyle tanımlar: “*Özgün yerli köylü halk terimi, varlığı İspanyol sömürgeci istilasından önceye dayanan ve ortak bir kültürel kimlik, dil, tarihsel gelenek, kurumlar, toprak ve dünya görüşünü paylaşan her türlü insan topluluğunu tanımlamaktadır*” (Madde 30/I). Bu hakların, Anayasa metninin ilgili bölümlerinde ayrıntılandırılan temel kolektif hakları ise:

“Varlığını özgürce sürdürme hakkı; kültürel kimlik, dinsel inanç, maneviyat, pratik ve adetler ve dünya görüşü hakkı; her bir mensubunun, istemesi hâlinde kimlik kartı, pasaport ve yasal geçerliğe sahip her türlü kimlik belgesi üzerinde, Bolivya yurttaşlığının yanı sıra, kültürel kimliğinin kaydedilmesi; kendi kaderini tayin ve toprak hakkı; kurumlarının devletin genel yapısına dahil olması hakkı; toprak ve teritoryalite üzerinde kolektif iyelik hakkı; kutsal yerlerin korunması hakkı; kendine özgü iletişim sistemleri, araçları ve ağları oluşturup yönetme hakkı; geleneksel bilgiler, geleneksel tıp, diller, ayin ve simgeler ve giysilerin saygı görüp desteklenmesi hakkı; ekosistemlerin yeterli bir tarzda kullanılıp yararlanıldığı, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı; bilgi, bilim ve birikimleri üzerinde kolektif entelektüel mülkiyet hakkı ve bunların değerlendirilmesi, kullanımı, teşviki ve geliştirilmesi hakkı; eğitim sisteminin bütününde kültür-içi, kültürlerarası ve çok dilli eğitim hakkı; dünya görüşü ve geleneksel pratiklerine saygı gösteren evrensel ve ücretsiz bir sağlık sistemi hakkı; dünya görüşüne uygun siyasal, hukuksal ve iktisadî sistemleri uygulama hakkı; kendilerini etkileme olasılığı olan her türlü yasal ya da idarî önlemin hazırlanmasında uygun işlemlerle, özellikle de kendi kurumları aracılığıyla danışılma hakkı; teritoryaları üzerindeki doğal kaynakların işletilmesinden kaynaklanan yararları katılma hakkı; yerli özerk teritoryal yönetim hakkı ve üçüncü kişilerin meşru olarak

edinilmiş haklarını ihlâl etmeksizin kendi toprakları üzerindeki yenilenebilir doğal kaynakların münhasır kullanımı ya da yararlanma hakkı; devletin organ ve kurumlarına katılma hakkı...” (Madde 30/II).

Anayasa’nın 31. maddesi ise, kayıt altına alınan haklardan yararlanabilmenin, yerli topluluğun nüfusuyla bağlantılı olmadığını vurgulayarak, yok olma tehdidi altındaki halklar için özel önlemleri öngörmektedir:

“I. Yok olma tehdidiyle karşı karşıya olan, gönüllü bir tecridi sürdüren ve temasa uğramamış özgün yerli köylü ulus ve halkların bireysel ve kolektif yaşam tarzları korunacak ve saygı gösterilecektir.

II. Tecrit durumundaki ve temasa uğramamış özgün yerli köylü ulus ve halklar bu durumlarını sürdürme, işgal ettikleri ve yaşadıkları teritoryanın sınırlarını tayin ve yasal olarak tahkim hakkına sahiptir”.

Anayasal hak ve güvenceler, yalnızca özgün/yerli halk ve ulusları değil, sömürgecilik ertesinde ülkeye Afrika’dan getirilmiş kölelerin torunlarını da kapsamaktadır: “*Afrobolivya halkı, Anayasa’da özgün yerli köylü ulus ve halklara tanınan bütün iktisadî, toplumsal, siyasal ve kültürel haklara sahiptir*” (Madde 32).

Yerli halkların haklarından yararlanmasının temel aracı, Bolivya Anayasası’na göre “*kendine özgü teritorya, kültür, tarih, diller ve hukuksal, siyasal, toplumsal ve iktisadî örgüt ya da kurumlara sahip özgün köylü yerli ulus ve halkların kendi kaderlerini tayin hakkının hayata geçirilmesi olarak özyönetim uygulamasından oluşur*” (Madde 289) özerkliktir, ve bu özerklik aşağıdaki erkleri münhasıran kullanabilme yetisinden oluşmaktadır:

“Özerkliğini Anayasa ve yasaya uygun bir tarzda uygulayabilmek üzere kendi tüzüğünü hazırlamak; her bir halkın

kimlik ve görüsüyle uyumlu, kendine özgü iktisadî, toplumsal, siyasal, örgütsel ve kültürel gelişme biçimlerinin tanımlanarak yönetilmesi; yenilenebilir doğal kaynakların Anayasayla uyumlu bir biçimde yönetilmesi; Teritoryal Düzenleme Planlarının ve toprak kullanımına ilişkin planların merkezî devlet, departman ve belediye düzlemlerindeki planlarla eşgüdüm hâlinde hazırlanması; (...) yetki alanı içerisindeki tecrit bölgelerin elektrik şebekesine bağlanması; mahalle ve köy yollarının bakım ve yönetimi; yetki alanı içerisinde, koruma altındaki alanların, devlet politikası doğrultusunda yönetim ve korunması; özgün köylü yerli ulus ve halkların yargı yetkisinin, kendi norm ve usulleri doğrultusunda, Anayasa ve yasalara uygun olarak, adaletin sağlanması ve anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması amacıyla uygulanması; spor, dinlenme ve boş zamanları değerlendirme; kendi kültür, sanat, kimlik, arkeolojik merkez, dinsel, kültürel yer ve müzelerin korunup desteklenmesi; turizm politikaları; yetki alanı içerisindeki çevre rüsum, patent ve özel katkı paylarını saptayıp yönetmek; yetki alanı içerisindeki vergilerin yönetimi; operasyon programları ve bütçesini hazırlamak, onaylamak ve yürütmek; teritoryal işgalin planlama ve yönetimi; yetki alanı içerisinde kültürel pratiklerine uygun konut, kentleşme ve nüfus dağılımı; diğer halklarla ve kamusal ve özel birimlerle işbirliği anlaşmaları imzalayıp uygulamak; mikrosulama sistemlerinin bakım ve yönetimi; üretkenliğin teşviki ve geliştirilmesi; yetki alanının gelişimi için gerekli altyapının inşası, bakımı ve yönetimi; kendilerini etkileyen yasama, yürütme ve yönetsel önlemlerin uygulanmasına ilişkin özgür ve bilgilendirici danışma mekanizmalarına katılmak, bunları geliştirmek ve yürütmek; kültürel, teknolojik, mekânsal ve tarihsel ilke, norm ve pratiklerine uygun olarak yerleşim alanları ve peyzajın korunması; kendi norm ve usullerine uygun demokratik kurumların geliştirilmesi ve uygulanması” (Madde 304/I).

Yerli halklar, şu yetkileri de devlet ya da eyalet yönetimleriyle paylaşmaktadır:

“Devletin dış politikası doğrultusunda uluslararası mübadeleler; (...) genetik kaynaklar, geleneksel tıp ve germoplasma bilgilerine ilişkin kolektif entelektüel hakların korunması ve kayıt altına alınması; yetki alanındaki faaliyet yürüten dış kurum ve örgütlerin denetim ve düzenlenmesi; yetki alanı içerisinde sağlık politikalarının örgütlenmesi, planlanması ve yürütülmesi; devletin yasama organı kararları doğrultusunda eğitim, bilim, teknoloji ve araştırma plan, program ve projelerin örgütlenme, planlama ve yürütülmesi; orman, biyoçeşitlilik ve çevre kaynaklarının korunması; yetki alanı içerisindeki sulama sistemleri, hidrik kaynaklar, su ve enerji kaynakları, devlet politikaları doğrultusunda yönetimi; mikrosulama sistemlerinin inşası; mahalle ve köy yollarının inşası; üretken altyapıların inşasının teşviki; tarım ve hayvancılığın desteklenmesi; yetki alanı dahilinde gelişen hidrokarbon faaliyetlerinin denetim ve toplumsal-çevresel açıdan izlenmesi; mal ve hizmetlerin malî kontrol ve yönetim sistemleri” (Madde 304/II).

KAMUSALIN GERİ DÖNÜŞÜ: EĞİTİM VE SAĞLIK

“Ben arıya arı demem/ Arının balı olmalı.
Ben güzele güzel demem/ Güzel faydalı olmalı.
Güzel dediğin işe yaramalı.”³⁴

Yeni Bolivya Anayasası’nın ‘özgürlükçü’ ruhu, komünter ve sosyal/kamusal düsturlarla takviye edildiği ölçüde, onu ‘postneoliberal’ olarak nitелеmek mümkün hâle gelir. Nitekim, yeni Anayasa sağlık ve eğitim dahil pek çok temel hizmete erişimin eşit, evrensel

³⁴ Pablo Neruda.

ve ücretsiz olduğunu kabul ve ilan eder (Madde 17-18). Dahası, bununla da yetinmeyerek, temel hizmetlerin ‘kültürlerarası’ özelliğini de vurgular. Temel hizmetler, özellikle de eğitime ilişkin Anayasal esaslar, Aydınlanma, hümanizm ve evrenselcilikten olduğu kadar kamucu bir anlayıştan, devrimci bir ruhtan ve dördüncü kuşak/kültürel haklar mantığından beslenmektedir. Nasıl mı?

“Eğitim üniter, kamusal, evrensel, demokratik, katılımcı, komünöter, sömürgeciliği tasfiye edici ve kalitelidir.

Eğitim, tüm eğitim sistemi boyunca kültür-içi, kültürlerarası ve çokdillidir. Eğitim sistemi açık, hümanist, bilimsel, teknik ve teknolojik, üretimi, teritoryal, teorik ve pratik, özgürleştirici ve devrimci, eleştirel ve dayanışmacı bir eğitime dayanır. Devlet erkek ve kadınlar için, hayatla, üretimi çalışma ve gelişmeyle ilişkili, bir meslek eğitimi ile hümanist bir teknik öğrenimi güvence altına alır” (madde 78/I-IV).

“Eğitim sivilliği, kültürlerarası diyalogu ve etik-moral değerleri besleyecektir. Bu değerler arasında cinsiyet eşitliği, rollerin farklılaşmaması, şiddetsizlik ve insan haklarına tam saygı bulunmaktadır”. (Madde 79)

“Eğitim kişilerin bütünsel formasyonunu ve hayatta ve hayat için eleştirel toplumsal bilincin güçlenmesini destekleyecektir. Eğitim bireysel ve kolektif formasyona, fizik ve entelektüel beceri ve yetkinliklerin geliştirilmesine, teoriyle üretimi pratiğin birbirine bağlanmasına, iyi yaşam için çevre, biyoçeşitlilik ve teritoryanın korunma ve muhafazasına yönelik olacaktır. (...)

Eğitim Çokuluslu devletin yurttaşları olarak herkesin birlik ve kimliğinin yanı sıra, her bir özgün yerli köylü ulus veya halkın üyelerinin kimlik ve kültürel gelişiminin güçlendirilmesine ve Devlet içerisinde karşılıklı anlayış ve kültürlerarası zenginleşmeye katkıda bulunacaktır” (Madde 80/I-II).

“Devlet eğitime erişimi ve tüm kadın ve erkek yurttaşların tam eşitlik koşullarında muamele görmesini güvence altına alacaktır.

“Devlet eğitime erişimi ve tüm kadın ve erkek yurttaşların tam eşitlik koşullarında muamele görmesini güvence altına alacaktır. Devlet, yasa uyarınca, öncelikle ekonomik olanakları kısıtlı öğrencilere, ekonomik yardımlar, beslenme, giysi, taşıma, okul malzemesi programları ve dağınık yerleşimlerde öğrenci yurtları aracılığıyla, eğitim sisteminin farklı düzeylerine erişimleri konusunda destek sağlayacaktır” (Madde 82/I-II).

Benzer bir durum, sağlık için de söz konusudur. Bolivya Anayasası’nın sağlık ve sosyal güvenlik sistemi ile ilgili kısmı, sağlığı temel bir insan hakkı olarak tesis etmekte ve tüm yurttaşlarına eşit, ücretsiz, evrensel ve yüksek kalitede sağlık hizmeti sağlamakla yükümlendirmektedir (Maddeler: 35-36-37). Anayasa bunun yanı sıra, tekil sağlık sisteminin bir unsuru olarak kabul ettiği yerli halk ve ulusların geleneksel tıbbını koruma altına almayı, geliştirmeyi, yaymayı da devletin görevleri arasında saymaktadır (Madde 35/II, 42), sağlık sistemi tekil olsa da ‘kültürlerarası’ niteliktedir (Madde 18/III).

ÇOĞUL VE ÇOĞULCU BİR İKTİSAT

“Dünya insanların gereksinimlerini karşılayabilir, ama ihtiraslarını asla.”³⁵

Belirtmek gerekir, Bolivya, sosyalist bir ülke değil. Bu yazının girişinde de vurgulandığı üzere, Evo Morales ve MAS’ı (ve hükümeti destekleyen diğer sol partiler) ülke içerisinde tam bir hegemonya sağlayabilmiş olmanın bir hayli uzağındadır. Bolivya’da, özellikle Doğu eyaletlerinde üstlenen güçlü bir beyaz oligarşi mevcuttur ve harekete geçirebildikleri güçlü ‘sivil toplum’la

³⁵ Gandhi.

hükümetin adımlarını sıkça bloke edebilmektedirler. Bu nedenle Bolivya Anayasası, ister istemez bir ‘uzlaşma’nın ürünüdür ve yer yer Santa Cruz (ve Panda ve Beni ve Tarija) oligarşisine verilmiş tavizleri yansıtır. Bu, en çok ülkenin iktisadi yapısını tanımlayan başlık altında karşımıza çıkmaktadır. Bolivya Anayasası, ‘çoğul’ olarak tanımladığı iktisadi yapının ‘komünoter, kamu, özel ve kooperatif’ işletmelerden oluştuğunu kabul ve ilan etmektedir (Madde 306/II).

Özel sektörün (ki eğitim ve sağlık alanlarında da faaliyetine izin verilmektedir) varlık ve etkinliğini kabul etmekle birlikte, kimi sınırlamalara tabi olduğu vurgulanır. Bunlar arasında en çarpıcı olanı, geleneksel yerli kozmovizyonuna dayalı değerlerin sınırlandırıcılığıdır: “*Çoğul ekonomi farklı iktisadî örgütlenme biçimlerini, tamamlayıcılık, karşılıklılık, dayanışma, yeniden dağıtım, eşitlik, hukuksal güvenlik, sürdürülebilirlik, denge, adalet ve saydamlık ilkeleri üzerine temellenir. Toplumsal ve komünoter ekonomi, bireysel çıkar ile kolektif refahı bağdaştırır*” (Madde 306/III). Yanı sıra, özel girişim, devletin “*iktisadî artıların sosyal, sağlık, eğitim, kültür politikaları ve üretimi iktisadî kalkınmaya yatırım hâlinde hakkaniyetli yeniden dağıtım aracılığıyla*” en yüce değer kabul edilen insanın gelişimini sağlamakla yükümlü kılınmış olması (Madde 306/V), ve “her türlü iktisadî faaliyet(in) ülkenin iktisadî egemenliğinin güçlendirilmesine katkıda bulunma”sı zorunluluğu ile de sınırlandırılmaktadır: “*İktisadî gücün devletin iktisadî egemenliğini tehlikeye sokacak ölçüde özel ellerde toplanmasına izin verilmez*” (Madde 312/I). “*Her türlü iktisadî örgütlenme biçiminin saygın bir istihdam yaratma ve eşitsizliklerin azaltılması ve yoksulluğun tasfiyesine katkıda bulunma yükümlülüğü*”nü öngören (Madde 312/II) ve “*tüm iktisadî örgütlenme biçimlerini çevreyi korumakla*” yükümlendiren (Madde 312/III) maddeler de özel sektörü sınırlayıcı ve denetleyici nitelik taşır.

SONUÇ OLARAK...

“Her tohum bir özlemdir.”³⁶

Türkiye’de ‘ulusal solcular’, Latin Amerika’daki antiemperyalist yöneliş ve kaynakların millileştirilmesi hamleleri ile Kemalizm arasında paralellikler kurmaya bayılırlar. Anakronizme düşme kaygısı olmasa kıta bağımsızlığının simgesi Simón Bolívar’ı ‘Kemalist’ olarak tanımlamaktan geri durmayacak bu kesim şimdilerde, kıtadaki antineo-liberal her türlü girişimi, kıpırdanışı, kalkışmayı, önderi ‘ulusalcı’, hatta ‘Kemalist’ ya da ‘M. Kemal hayranı’ olarak nitelemekten pek haz ediyor.³⁷

Oysa Bolivya toprakları üzerinde yaşayan tüm insan topluluklarının dil, kültür ve kozmovizyon’unu biricik ve dokunulmaz kabul edip ‘farklılıklara saygı’yı düstur edinen, ‘Birlik(çilik)’i ancak ‘çoğulluğun uyumu’ olarak tanı(m)la)yan Bolivya Anayasası’nın, ‘modern(ist)’ anlamda ulus-devletle ilişkisi, ‘inkârın inkârı’ olarak tanımlanabilir ancak. Çünkü Bolivya Anayasası, çoğulcu, adem-i merkeziyetçi, özerklikçi, eşitlikçi/özgürlükçü, komünöter ve sosyal nitelikte bir ‘devlet’i tarifler; hiçbir ‘kutsallık’ vasfı yüklenmeyen bir devlettir bu. Temel değeri insan olan ve insanın yetilerini sınırsız ölçüde geliştirirken temel gereksinimlerini karşılamayı görev edinen bir devlet. Her türden homojenlik iddiasını inkâra uğratan, çeşitliliği, farklılığı bir zenginlik kaynağı olarak gören ve onu beslemeyi ödev edinen bir devlet...

Hayır, bu anlamda Bolivya (ya da benzer yönelişler benimseyen Venezüella, Ekvator, Paraguay...)’yı ‘ulus(al/cı)-devletler’ olarak tanımlamak bu anlamda mümkün değildir. Bolivya Anayasası,

³⁶ Halil Cibran, “Kum ve Köpük”.

³⁷ Bunun için örneğin *Cumhuriyet* gazetesinin *Strateji* ekinde yayınlanan Latin Amerika konulu yazılara bir göz atmak yetecektir.

daha çok, yerli kozmovizyonu ile sosyalist ilkeleri sentezleyen bir yeniden yorumlama girişimini/denemesini yansıtmaktadır. Aymara/Bolivyalı Dışişleri Bakanı Choquehuanca'nın "(...) Biz yerliler, insanların kendi aralarında ve insanlarla doğa arasındaki yeniden doğuş veya dengeye dönüş diye adlandırdığımız kozmik bir İnka inancı olan 'Pachakuti'ye doğru yol alıyoruz. Genel hukuku, kârların birikmesi olan kapitalizm için en önemli değer 'para'dır ve yaşamın bir değeri yoktur. Sosyalizmde ise en önemli değer insandır ve insan için sadece materyalizm değil, spiritüalizm de önemlidir"³⁸ sözleriyle ifade ettiği bir sentez girişimidir bu.

Bu sentezin nasıl biçimleneceğini zaman gösterecek. Ne ki, "ekilebilir topraklarının %91'inin nüfusun %5'ini temsil eden büyük toprak sahiplerine ait" olduğu,³⁹ tüm bir sömürgecilik tarihi boyunca Potosi'deki zengin gümüş ve kalay madenleri yüzünden iliği kemiği sömürülmüş, milyonlarca insanı katledilmiş, sömürgecileri zenginleştirdikçe kendisi yoksulluğun dibini boylayan, zengin hidrokarbon kaynaklarıyla ABD emperyalizminin iştahını kabartan, neo-liberalizmin deney tahtası *Bolivya'nın tüm 'yeryüzünün renkleriyle' yeniden ayağa kalkması, acılı, aşığılanmış, aç bırakılmış halklarına ekmek ve onur sunabilmesi, 'ulusalcılık'tan çok, sosyalistlerin meselesidir*, kanımca.

Bu nedenledir ki, yeni Anayasası'yla Bolivya'dan, hem öğrenmemiz hem de onu gözümüz gibi sakınmamız gerekir, diyorum...

³⁸ Buket Şahin, *İnka Ruhü Uyanıyor: Bolivya Gerçeği* yazı dizisi, "Amerika'yı Keşfeden Türkler", *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 2009, s. 10.

³⁹ Buket Şahin, *İnka Ruhü Uyanıyor: Bolivya Gerçeği* yazı dizisi, "Morales'e ALBA Desteği", *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 2009, s. 10.

III. AYIRIM:

ANTROPOLOJİ GÖZÜYLE...

DİNİN ANTROPOLOJİSİ NASIL YAPILIR?*

“Varoluş insan sanatının en kırılgan malzemesidir, ama aynı zamanda en doğrudan verisidir de.”¹

1950 ve 60’lı yıllarda, sosyal bilim çevrelerinde, özellikle de Batı sosyal bilimlerinde, en azından Batılı toplumların sekülerleştiği, dinin kamusal, hatta özel alandaki önemini giderek yitirmekte olduğu görüşü egemendi. Dünyanın geri kalanında ise din ile bağlantılı inanç ve uygulamalar, bir *exotica* olarak değilse eğer, ulusal-bölgesel kalkınma programları önündeki, can sıkıcı, ancak modernleşme süreçlerinin sonucunda kaçınılmaz olarak bertaraf edilecek engeller olarak görülmekteydi.

Ancak sonraki yıllarda gidişat tam tersine çevrildi: din, ulusal kültür ve siyasal pratiğe ilişkin pek çok tartışmanın merkezine

* Bibliotech Dergisi, No: 4, Kış 2008; Kaldıraç, No:104, Ekim 2009; www.dusunadasi.org; roni-ensar.sosyomat.com/blog/4107019-Turquie; [http://www.gomanweb.com/2008_gomanweb/YAZARLAR-\(YENI\)/sibel_oz-budun.htm](http://www.gomanweb.com/2008_gomanweb/YAZARLAR-(YENI)/sibel_oz-budun.htm); www.ivmedergisi.com; www.araratpost.com/modules.php?name=Kose...op...; www.devrimcidemokrat.com/modules.php?name=Kose; www.Haklingunlugu.net/dinin_antropolojisi_nasil_yapilir.html; www.atik-online.net/; <http://www.postager.com/modules.php?name=News&file=article&sid=6548>; www.kaypak-kaya-partizan.org/dinin-antropolojisi-nasil-yapilir; biblio-techdergisi.org/?option=com...view; www.yeni-sentez.net; www.ozgurhaber.net/modules.php?name=Topics; www.newroz.com/forum; [www.freakingnews.com/funny-pictures / din-sel-pictures.asp](http://www.freakingnews.com/funny-pictures/din-sel-pictures.asp); www.desmalasure.de/09/page1.htm; roni-ensar.sosyomat.com/blog/3840327; <http://yeniortam.org/arada942.html>; <http://www.yeni-sentez.net>.

¹ Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, Ayrıntı Yay., 2000, s. 18.

yerleşti. Son yirmi-otuz yıllık tarihte, dinsel inançların merkezî bir aktör olarak ortaya çıktığı bir dizi olaydan birkaçını anımsamak, yetecektir: İran İslâm devrimi; sosyalist sistemin çözülmesinde dinsel aktör ve söylemlerin üstlendiği güçlü rol (özellikle Polonya’da, Polonyalı Papa ile Katolik Kilise’nin ele vererek sosyalist rejimi çökertmede oynadığı rol, son derece önemlidir); dünyanın çeşitli bölgelerinde köktenci hareketlerin yükselişi; eski sosyalist ülkelerin parçalanmasında etnik ve dinsel kimliklerin oynadığı rol; sorunlu bölgelerde süregiden çatışmalarda dinsel söylemlerin artan ölçüde önem kazanması; Hıristiyan-olmayan azınlıkların Batı metropollerine yoğunlaşan göçü ve bunun sürüklediği çokkültürcülük tartışmaları; ve nihayet bir çeşit ‘medeniyetler çatışması’nın savaş ilanı/miladı olarak sunulan 11 Eylül 2001 saldırısı ve ABD’nin Afganistan, ardından da Irak’a saldırılarının yüklendiği dinsel imalar... G. Kepel’in çarpıcı bir ifadeyle, ‘Tanrı’nın İntikamı’ olarak nitelediği bu görüngü ve süreçler, sosyal bilimlere din konusunu yeniden ele almaya çağırmakta.

Hiç kuşku yok ki, yükselen köktencilik(ler), mevcut ve yaşanacak dinsel ya da etno-dinsel çatışmalar, ya da 11 Eylül sonrasında dünyanın aldığı yeni biçim, salt dinsel terimlerle açıklanabilecek görüngüler değil. Hepsinin gerisinde, güçlü iktisadî-siyasal saikler yatmakta.

Ancak dinin önemi tam da burada.

Şunu vurgulamak gerek: dinsel duygular ya da *bizatihî* din, insanlık tarihinin büyük bölümünde hâkim, hatta tek ideoloji olmayı sürdürmüştür. Clifford Geertz’in deyişiyle din, kültürün ‘hülasası’dır; toplumlar için yaşamlarını, çevrelerini anlamlandırma çerçevesini oluşturagelmıştır. Bir tarihsel dağarcık olarak, toplumsal-siyasal aktörler tarafından her zaman harekete geçirilebilecek, yeniden yorumlanabilecek, toplumsal devindiriciliğe sahip imge, simge, anlam ve örnek kalıplar/klişeler haznesidir. İmam Hüseyin’in Kerbelâ çilesi, Armageddon, Mahşerin Atlıları, Guadelupe

Bakiresi, Haçlı Seferleri... her biri insanları mevcut iktisadî-siyasal koşulları sürdürmek ya da değiştirmek adına devinime geçirebilecek güçlü tarihsel-simgesel birer bagajdırlar. Bu bakımdan din, duygu yükü, simgesel haznesi, içerdği çağrışımlar ve kimlik-biçimlendirici sınırlı bir tarihe ve coğrafi alana sahip laiklik/sekülerizm (nihayetinde laiklik Batı coğrafyasında 200-300 yıllık bir tarihe sahiptir) karşısında, siyaseten de çok daha avantajlıdır...

ANTROPOLOJİ DİNE NASIL YAKLAŞIR?

Dine pek çok disiplin açısından yaklaşmak mümkündür: ilahiyat, felsefe, tarih, siyaset bilim, hukuk vb... Antropolojinin yaklaşımı diğerlerinden ayırt eden özellikler ise, gerçekte antropoloji disiplini karakterize eden vasıflardır. Kabaca bir bakışla bunlar:

Bütüncülük: Antropolojik din incelemelerinde bütüncülük, “dinsel olguların daha geniş toplumsal ve kültürel kendiliklere ait olarak görülmesi”dir. Dolayısıyla antropoloji, din ile ‘dinsel olmayan’ arasında bir sınır çekmek bir yana, bu sınırı sorunsallaştırarak işe başlayacaktır. Dahası antropolojik çabanın kendisi, bu sınırın ‘ihlâli’dir; antropoloji, din ile, örneğin ailenin toplumsal yeniden üretimi, toplumsal cinsiyet, siyasal iktidarın meşrulaştırılması süreçleri, yeniden dağıtımın örgütlenmesi, bedenin disipline edilmesi vb. süreç ve görüngüler arasındaki ilişkiler üzerine odaklanır.

Evrenselcilik: Antropoloji geçmiş ve mevcut tüm insan toplumlarını konu edinip batılı ya da okur-yazar toplumlara ayrıcalıklı bir yer tanımadığı için evrenselcidir. Bu açıdan antropoloji, okur-yazarlık geleneği olmayan küçük-ölçekli toplumların varlığını ciddiye alan tek sosyal bilim olma özelliğini taşımaktadır ve doğrusunu söylemek gerekirse, disiplinin din konusunda söyleyebileceği her şey, büyük ölçüde küçük ölçekli toplumların dinsel inanç ve pratikleri konusunda birikmiş devasa literatürüne dayanmaktadır.

Etnografik perspektif: Antropolojik analiz, özgül toplumların ya da daha küçük birimlerin incelenmesinden kaynaklanır. Yerel görüş ve eylem tarzlarını anlamayı hedefleyen yoğun, uzun süreli ve yüz yüze temaslar, antropolojik araştırmanın birincil yöntemidir.

Karşılaştırmacılık: Etnografik çalışmalar, farklı kavramsal çerçevelere, farklı dünya görüşlerine, farklı terminolojilere sahip farklı toplumlar arasında yürütülür. Tüm farklı fikir, deneyim ve pratiklerin ortak bir terminolojiye, (örneğin ‘ayın’, ‘kurban’, ‘kutsal’ vb.) dönüştürebilme çabasının yanı sıra, görüngülerin benzer ve farklı yönlerinin saptanabilmesi, karşılaştırmayı gerektirir. Türkiye’de İslâm, ABD’de Protestanlık, Melanezya’nın kargo kültleri ya da Sümer kozmolojisi konusunda özgül bilgilere dayanarak bir şeyler söylemek mümkündür; ama İslâm’ın Allah kavrayışından Bantu kozmogonisine, Betsileo (Madagaskar) ölüm ayinlerine tüm görüngüleri kapsayacak tarzda ‘din’den söz edebilmek, karşılaştırmalı bir perspektifi gerektirir.

Bağlamsallık: Antropolojik ‘olgular’ her zaman özgül bağlamları çerçevesinde anlaşılmalıdır. Bağlamin –dilsel, kültürel, toplumsal, siyasal vb.– yeniden kurgulanması, antropolojik yorumun merkezinde yer alır. Ancak bu kurgulama sürecinde araştırmacının benimseyeceği yaklaşım, her zaman hararetli tartışmaların odağı olagelmıştır.

Tarihsellik: Bağlam, artan ölçülerde ‘tarihsel’ olarak kavranılmaktadır. Toplumsal ve kültürel eylemi geçmiş ve mevcut siyasal ve iktisadî güçler, özellikle de sömürgecilik, kapitalizm ve küreselleşme bağlamı içerisine yerleştirme gereksinimi, antropolojik bakışı tarihsel olmaya yöneltmektedir.

Diyalojiklik: Antropolojik araştırma, inanç ve pratiklerini, dünya kavrayışlarını anlamaya çalıştığı grup ya da toplumlarla bir ‘söyleşi’dir. Geçmiş antropoloji pratiğinin tahakküm ilişkileri çerçevesine yerleştiğine ilişkin (öz)eleştiriler, günümüzde antropologları bu konuda özellikle duyarlı olmaya çağırmaktadır. Dahası antropolog, grup içerisinde *kimlerin* seslerine kulak

verdiğine de kulak vermek zorundadır: kadınların, uyrukların, gençlerin, sıradan insanların sesini duyurmak, onların seslerini analiz çerçevesine dahil etmek, disiplinin 'olmazsa olmazı'dır. Daha soyut bir düzlemde, antropoloji yabancı kavram ve pratikleri daha geniş antropologlar cemaati için erişilebilir kıldığı için de, *akademia* ile yerel-olan, ya da daha geniş bir çerçevede Batı dünyası ile Batı-olmayan arasında bir diyalog girişimidir.

Eleştirellik: İç ve dış iktidar/güç ilişkileri, hiyerarşik yapılanışlar, iktidarın salt siyasal alanla sınırlı olmayıp toplumsal yaşamın tüm alanlarına (dil, *akademia* dahil) nüfuz etmiş bir görüngü oluşu, antropologu eleştirel ve özeleştirel olmaya yöneltir. Dolayısıyla antropoloji eğitiminin ayrılmaz bir unsuru, etnik-merkezciliğin alabileceği sayısız biçimle baş edebilmeyi öğrenmektir.²

DİNİ TANIMLAMAK

Antropolojinin dine yaklaşımında karşısına çıkan ilk güçlüklerden biri, 'din' kavramını tanımlayabilmek, kapsamını saptayabilmektir. Her türlü tanımlama girişimi, bir alanı diğerinden ayırt eden sınırları çizmeyi gerektirir. Oysa ayrı bir dinsel alan fikri, Batılı Hristiyan geleneği için dahi görece yeni bir olgu sayılmaktadır.

Batı dillerine, Latince *religio*³ sözcüğünden aktarılan *religion*, yani 'din' terimi, olasılıkla ilk kez, Kutsal Kitab'ın İbranice ve Grekçe orijinalinden Aziz Jerome'a (yakl. 345-420) atfedilen Latince çevirisinde, Grekçe *threskeia* kavramını karşılamak üzere kullanılmıştır.⁴

² Bkz. Michael Lambek (der.), *A Reader in the Anthropology Of Religion*, Blackwell Publishers, 2002.

³ Terim, 'bakmak, özen göstermek' anlamındaki *relegere* (Lat.) fiilinden türemiştir. Kavramı 'bağlamak/bağlanmak' anlamındaki *religare*'ye dayandıran sahte etimoloji, İS 3. ve 4. yüzyıl apolojistleri Tertullien ve Lactance'dan kaynaklanır (C. Rivière, *Socio-anthropologie des religions*, Editions Armand Colin, Paris, 2005, s. 13).

⁴ Fiona Bowie, *The Anthropology of Religion*, Oxford, Blackwell Pub., 2002.

Sözcüğün ilk anlamı, bireyin dışındaki bir kudret ve bu kudrete ilişkin duygulara işaret etmekteydi. *Religiosus*, kudretli bir yer anlamına gelmekte ve bir gizem duygusuna gönderme yapmaktaydı. Terimin belirli bir tanrıya yönelik tikel bir tapınma öğretisi anlamını yüklenmesi, çok sonralara rastlar.

Roma'da *religio* kavramı, kırsal halkın boşınana (*superstitio*) dayalı inanç ve pratikleri karşısında, Grek ve (Helenizm aracılığıyla) Doğu kültürleri, gizem tapıları vb.den oluşan, günümüzde carî 'din' kavramıyla açıklanması mümkün olmayan, senkretik ve dinamik bir süreçti. İlk Kilise Babaları, terimi Roma'dan devralmış ve Hıristiyanlığı Roma paganizminden ayırt etmek üzere '*nostra religio*' (bizim dinimiz)'yu tanımlamak üzere kullanmışlar, böylelikle kavrama tikel bir içerik kazandırmışlardır.

Ancak *religio* kavramı, izleyen bin yıl içerisinde gündemden düşer. Öyle ki, Avrupa ortaçağı boyunca 'din' kavramına başvuran tek bir kitap dahi yazılmış değildir. Terimin yeniden su yüzüne çıkması için 15. yüzyılı beklemek gerekecektir: Rönesans'la birlikte, tüm insanların yetili olduğu evrensel bir iman (*picty*) ve tapınma yetisi anlamında din kavramı yeniden kullanıma girer. Bu yetinin farklı halklarda farklı ölçülerde mevcut olduğu, yani temelde tek bir *religio*'nun varlığı, Batı Avrupa'da Rönesans'ta yaygın bir kabuldür.⁵

Kişisel dindarlıktansa, bir inanç sistemi olarak genel bir 'din' fikri ise, şaşırtıcı gelebilir, ama sekülerleşme süreçlerinin yaygınlaştığı 17. yüzyılın eseridir. Bu, hem Aydınlanma'nın dünyayı kavrayabilmek için başvurduğu görüngüleri sınıflandırma girişimlerine, hem Avrupa'daki dinsel iddialarının çeşitlenmesine, hem de Avrupa dışındaki dinsel geleneklere ilişkin (b)ilginin yoğunlaşmasına bağlanabilir. 18. yüzyıldan itibaren, dinsel ço-

⁵ J.R. Bowen, *Religions in Practice. An Approach to the Anthropology of Religion*, Boston, Londra, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapur, Allyn & Bacon, 1998.

ğulluk kavrayışının bir ürünü olarak ‘dünya dinleri’ üzerine artan sayıda risale yayınlanmaya başlar. Böylelikle *dinler* kavramı, ancak dinin kalpte varolan bir şey olarak değil de, bir kültürel sistem olarak görülmesiyle mümkün olacaktır.

Şu hâlde ‘din’ kavramı, bizatihi ‘karşılaştırmalı’ bir yaklaşımı gerektirmektedir. Ve Yahudi-Hıristiyan dinleri dışındaki dinleri kavramaya çalışan Avrupalılar da, bilinçsizce bunu yapmışlar, ‘öteki’ dinleri, en iyi bildikleri din(ler) üzerinden anlama çabasına girişmişlerdir. Bütün dinleri üç temel unsura, merkezî bir metine, dışlayıcılık ve ayrılma özelliklerine sahipmiş gibi kavrama yanılması da bundan kaynaklanır.

Merkezî metin, tüm salıkların kabul ettiği öğreti ya da inançlar küllü, kısacası *Kutsal Kitap*’tır. ‘Dışlayıcılık’, kişinin belirli bir momentte tek bir dine mensup olabileceği düşüncesi, ‘ayrılma’ ise dinsel yaşamın diğer alanlardan bağımsız, farklı (kutsal) bir alan oluşturduğu düşüncesidir. Oysa bu model, devletsiz toplumların ‘dinsel’ inanç ve pratikleri bir yana, Çin, Hindistan, Japonya gibi kadim uygarlıkların ‘din’ini tanımlamanın çok uzağındadır. Bu uygarlıkların her birinde yaşamın çeşitli veçheleri üzerine pek çok kitap ve çok sayıda öğretici bulunmaktadır. Budizm, Taoizm, Şintoizm gibi tanımlamaların ise 19. yüzyıl Batı Avrupa icatları olduğunu belirtmek gerekir.

Yanı sıra Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslâm dışında pek az din ‘dışlayıcı’ özellikler sergiler. Hatta bu dinlerin içinde dahi, kendi aralarındaki etkileşimler sonucu birbirlerinden aldıkları unsurların yanı sıra, pagan inançları (evliya kültleri, yağmur duaları vb. biçiminde) sıkça ve ısrarla boy göstermektedir. Bu üç Ortadoğu dininin dışına çıkıldığında, ‘dışlayıcılık’ hemen tümüyle ortadan kalkar. Örneğin Japonya’da gündelik yaşamda aile kültleri (Şinto), kamusal alanda ise Budizm başat durumdadır. Latin Amerika Katolisizmi, yerli Amerika ve Afrika kökenli inanç ve pratik sistemlerinden pek çok unsuru barın-

dırmaktadır. Karayiblerde yerli dinler, Katolik kùltlerle yana varlığını sürdürmektedir vb. vb...

Öte yandan, dinin dışında başka toplumsal etkinlik alanların varlığının kabulü de Batılı (Yahudi-Hıristiyan) geleneğe özgü bir anlayıştır ve İsa Peygamber'e atfedilen, 'Tanrı'nın hakkı/Sezar'ın hakkı' ayırımına dayanmaktadır. Oysa, örneğin İslâm, kadınlarla ne sıklıkta cinsel ilişkiye girilmesi gerektiğinden, ticarî yaşamın düzenlenmesine, vergi sistemine, tüm bir toplumsal (hatta bireysel) etkinlikler alanı üzerinde düzenleyicilik savındadır. Benzer tarzda, Hindistan'da 'dinsel' alana dahil edilen 'kirlilik/safılık' fikri, tüm bir toplumsal yaşama ve hiyerarşiye nüfuz etmiştir.

Öte taraftan, etnograflar tarafından incelenebilmiş küçük-ölçekli, devletsiz toplumlar söz konusu olduğunda, bizatihî neyin 'din' olarak tanımlanabileceğı, daha da problematik hâle gelir. Evans Pritchard'ın incelediğı Sudan Azandeleri arasında 'dinsel' olarak nitelenebilecek tek fikir, yaşamın her alanında etkin olduğu düşünölen 'büyü' ile sınırlıdır. Azande 'dinsel' yaşamı, bazı insanların bedeninde bulunan ve kişi öfkelenildiğinde ya da aşırı uygulandığında harekete geçip karşısındakilere zarar veren kalıtımsal *mangı*'nın yıkıcı sonuçlarına karşı alınan önlemlerden ibarettir. Madagaskar'da yaşayan Betsileolar'ın 'din'i ise, aralarında yaşadıklarını varsaydıkları ölülerine ilgi ve saygı göstermekten ibarettir: ölüer çeşitli vesilelerle mezarlarından çıkartılmakta, sofralara buyur edilmekte, danslara katılmakta, süslenip giydirilmektedir...

Göröldüğü üzere, 'etnik-merkezcilik'ten uzak durmaya çalışan bir bakış için, 'din' başlığı altında ele alınan göröngülerin sonsuz çeşitliliğı ve 'dinsel' ile 'dünyevî' ayırımının gerçekte sınırlı bir tarihsel ve coğrafi kesitin, Batı Avrupa'nın felsefi geleneğinin bir ürünü olması nedeniyle, neyin 'din' olduğunu saptamak oldukça zordur.

'MÜMİN (YA DA ATEİST) ANTROPOLOJİ' OLUR MU?

Kişisel kanaat ve inançları bir yana, yukarıdaki açıklamalar, belirli bir dinin inanç ve pratiklerini doğrulama (ya da yanlışlama) amacıyla 'din antropolojisi' yapılamayacağını açığa çıkartmaktadır. Çünkü, disiplininin ilkelerine sadık bir antropolog için, din –salıklarının onun kaynağının 'ne' olduğuna (vahiy, ataların yolu, misyonerlerin zorlaması...) ilişkin inançlarından bağımsız olarak– 'toplumsal ve kültürel bir görüngü'dür. Antropologun ilgi alanını dinsel inanç ve pratiklerin katılımcıların zihinsel haritasını nasıl biçimlendirdiği; dinsel senkretizmlerin oluşma tarzı; kişi ve toplulukların dinsel söylemleri toplumsal konumlarını ilerletmede nasıl bir müzakere aracı olarak kullandığı; dinsel inançların iktidar konumlarını meşrulaştırma işlevleri; dinin yeni ortamlara uyarlanmadaki rolü; toplumsal değişimlerde üstlendiği rol(ler); toplumsal cinsiyet rollerinin atanması ve müzakeresinde dinsel inanış ve pratiklerin üstlendiği işlevler vb. olabilir; ama asla bir dini va'zetmek ya da onun dogmalarını 'çürütmek' değildir; olmamalıdır. Antropoloji, –örneğin ilahiyatın tersine– bazı dinlerin işaret ettiğine inanılan 'ebedî/kutsal vb.' doğrular karşısında 'kayıtsızdır'. Bu anlamda, din konusuyla ilgilenen ilk antropologların, dine 'agnostik' (ya da günümüzdeki deyişle *fenomenolojik*) bir yaklaşım izlemeleri dikkate değerdir: Quaker olan E.B. Tylor; Presbiteryen olan Frazer; Yahudi olan Durkheim ve Lévi-Bruhl vb... Evet, bir şeyin doğru ya da gerçekten mevcut olup olmadığıyla ilgilenmektense, gösterilemeyecek, kanıtlanamayacak olanı tırnak (ya da parantez) içine almayı öngören Husserl'in *epoche* yaklaşımı, din antropolojisinde başattır; ve bu hâliyle, bir yandan dinin ampirik olmayan doğasıyla tanımlı, dolayısıyla da 'irrasyonel' olarak tanımlayan pozitivist yaklaşımla, bir yandan da, toplum bilimlerinde tarafsızlığın bir mitos olduğunu, araştırmanın kendi değer yargıları ve ideallerinden kaçınmasının olanaklı olmadığını; bu

nedenle antropologun dinsel inancını açıkça deklare etmesi gerektiğini öne süren, hatta kimi zaman antropolojiden militan bir dindarlık bekleyen⁶ (ve postmodern görecilikten beslenen) yaklaşımlara karşı konumlanmaktadır.

Bunun yanı sıra, din antropolojisi, bir ‘büyük gelenek’ olarak din’den çok, dinsel öğretilerin insanlar (çoğunlukla da sıradan insanlar) tarafından alınılanış, algılanış, müzakere ediliş, kullanılış, yorumlanış, yeniden-yorumlanış, sentezleniş... vb. tarzları üzerinedir. Sınırlardan çok ‘sınır ihlalleri’nin, dogmatik ‘safliklardan’ çok karışımların, senkretizasyonların peşindedir.

Bu hâliyle, din antropolojisinin dini ‘insanileştirdiği’, insanî alan içerisine yerleştirdiğini söyleyebiliriz. Daha da önemlisi, özellikle ‘büyük gelenek’ (ya da ‘yüksek dinler’)'e dayalı anlatıların tersine, odağı her şeyden çok ‘sıradan insanlar’ (İtalya’da Ortaçağda yaşamış heterodoks bir değirmenci; bir Bantu çobanı; Tayvanlı fabrika işçileri; Kolombiyalı köylüler; Anadolu kasabasında kadınların mevlit ayinleri...) ve onların yorum, müzakere ve itirazları üzerinde olduğundan, dini (toplumsal-iktisadî-siyasal bağlamla bağlantılandırarak) ‘dünyevileştirmektedir’ de. Bir başka deyişle, problematiği, ne kabul ne de reddiyedir; sadece insanın insanı anlama yolundaki çabalarının bir durağıdır din antropolojisi...

⁶ B u yaklaşımlardan “İslâmî antropoloji” konusunda bkz. Tayfun Atay, *Din Hayattan Çıkar, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2004.

TÖREN, ULUS-DEVLET, İKTİDAR*

“Düşünülmemiş her şey bir hiçten ibarettir.”¹

Din antropolojisi, ama daha genel bir bağlam olarak seküler din incelemelerinin önemli bir unsurunu oluşturan *ayin* teriminin Batı dillerindeki karşılığı (*rit, ritual*), kozmosun, tanrılarla insanlar arasındaki ilişkilerin düzenine ve insanların kendi aralarındaki düzene gönderme yapan vedik Hint-Avrupalı *rta, arta* sözcüklerinden kaynaklanmaktadır. İşin ilginç yönü, Türkçe’ye ‘düzen’ olarak çevirebileceğimiz *ordre* (Fr.) ya da *order* (İng.) sözcükleri de aynı kökene dayanır. Latince *ritus* sözcüğü düzenlenmiş olana, yapılması gerekene işaret etmektedir.

Benim Firth, Gluckman ve başkalarına dayanarak, ‘seküler/ lâdin’ yönünü vurgulamak üzere ‘tören’ terimiyle tanımladığım kavramın Batı dillerindeki karşılığı *ceremony* ise, Sanskritçe kökenlidir ve *kar*=yapmak, *môn*=şey’den türetilerek ‘yapılan şey, kutsal şey’i imlemektedir (Rivière, 2005: 81).

Böylelikle *ritus/ritual* (=ayin) ile *ceremony* (=tören) sözcükler, etimolojileri itibariyle benzer gönderimlerle yüklüdürler. Da-

* 31 Ekim 2009 tarihli İstanbul Özgür Üniversite’deki konferans konuşması; Esmer, No:55/10, Ekim 2009; www.yeni-sentez.net; www.postager.com; www.devrimcidemokrat.com/modules.php?name; www.turkiyekomunistpartisibirlik.com; Messages: 4535-4564 of 4564 groups.yahoo.com/group/.../messages; www.gomanweb.com; www.78liler.org/78web/default.asp?Sayfa=iletisim; www.sosyalist-kurd.net; <http://www.ozgurhaber.net/modules.php?name=News&file=article&sid=718>; devrimcitavir.net; <http://www.yeniortam.org/arada903.html>.

¹ H. Poincare.

ha da önemlisi, her ikisi de (insana aşkın) bir düzen ile insan edim(ler)i arasındaki ilişkiye gönderme yapmaktadır; ve bu nedenle ikircimlidir. Hem aşkın bir düzen içerisinde konumlanmış olma durumunun, aşkın (ya da sıradan insanın gündelik deneyimlerinin ve denetim yetisinin dışındaki) güçlerin varlığının bilincine, hem de bu düzeni ve bu kudretleri etkileme iradesine işaret eden bir ikircimdir bu. Bir başka deyişle aynı kalemde, hem düzene tabiyeti hem de onu etkileme iradesini imlemektedir.

Bu ikircim, bizatihî ritüel tanımlarında yansımaları bulmaktadır: “Ritler, insanların belirli bir sonuca ulaşmak amacıyla iletişime girmeye çabaladığı kutsal varlık ya da güçlerin etkin kuvveti inancı üzerine temellenen, simgesel açıdan yüklü, sözel, davranışsal ya da duruşsal düzlemdeki tekrarlayıcı ve kodlanmış, çoğunlukla da gösterişli edim ve davranışlar bütünü olarak kavranılır”, tanımını vermektedir örneğin Rivière (2005: 81).

Dinsel ayının en iyi bilinen tanımlarından birini veren V. Turner’a göre ritüel, “Teknik rutine ait olmayan, her türlü sonucun ilk ve nihai nedeni olarak görülen gizemli (ya da ampirik-olmayan) varlık ya da güçlere gönderme yapan önceden belirlenmiş formel davranış”tır; B. Alexander’a göreyse, “Geleneksel dinsel ayinler, dönüştürücü kudretini açığa çıkartmak üzere gündelik yaşamı nihai gerçekliğe ya da aşkın bir varlık ya da güce açarlar” (akt. Bowie, 2000: 153).

Görüldüğü üzere her üç tanımda da (ve olası pek çok ‘ayin’ tanımı) insan dünyası ile (varsayımsal) ‘aşkın’ bir alem arasındaki ilişkiler söz konusudur ve ayin, insanlarla, ‘olağanüstü’, mahiyetleri bilinmeyen kudret ya da varlıklar arasındaki ilişkinin, giderek bu varlık ya da kudretleri etkileme girişiminin *locus*’udur.

Tanımları çoğaltmak mümkün, ama bu yazının amacı bu değil. Bu yazıda, ayin/ritüel ile tören kavram ve pratikleri arasındaki, antropoloji literatüründe pek fazla değinilmemiş kavramsal süregenlik ve farklılaşmaları kısaca irdelemeyi hedefliyorum.

Ancak dilerseniz, öncelikle ayin/ritüelin işlevleriyle bağlantılı, ilişkin antropoloji literatürünü kısaca özetleyeyim. Ritüel/ayin görüngüsünün kimi ayırt edici özelliklerini şöylece sıralayabiliriz:

- 1) *Bıçımşellik*: Ayinler stilize, klişeleşmiş, tekrar edici edimlerdir. Belirli zaman aralıklarıyla, belirli (kutsal sayılan) mekânlarda, belirli bir litürjik düzen uyarınca gerçekleştirilirler.
- 2) *Toplumsallık*: Katılımcılar ayinin içerdiği mesaj konusunda farklı ölçülerde ikna olsalar da, toplu katılım, bireylerin kendi statülerini aşan ortak bir toplumsal ve ahlâksal düzene katılımlarını sağlar.
- 3) *Düzenleyicilik*: Doğruladığı genel toplumsal düzenin dışında, ayin, mitosta tanımlanan kozmik düzenin doğrulayıcısı ve rahip, salık, mümin gibi rolleri tayin ve hiyerarşize ederek güçlendirir. Mevcut yaşamı ilksel zamana eklemleyerek ya da zaman çevrimini saptayarak zamanı yapılandırır. Bu nedenle ayin, işlemler dizisindeki (*litürji*) en ufak bir hata ya da ihmalin, onu katılımcıları gözünde geçersiz kılacağı ölçüde düzene dayalıdır.
- 4) *Güven Sağlayıcılık*: Malinowski'nin Trobriandlılara, Turner'ın Ndembulara ilişkin olarak gösterdiği gibi, ayin insanın belirsiz durumlar karşısında duyduğu kaygıyı azaltır.
- 5) *Bilgilendiricilik/İletişimsellik*: Toplumsal inancın içeriği hakkında katılımcıları (ve genelde toplumu) bilgilendirir, toplumu yeniden canlandırılan kozmoloji, mitoslar, inanç sistemleri, atalar vb.ne yeniden bağlayarak toplumsal sürdürümü sağlar.
- 6) *Meşrulaştırıcılık*: Toplumdaki mevcut iktidar yapıları, hiyerarşiler ve/veya statülerin meşruluğunu pekiştirir.
- 7) *Dönüştürücülük*: Ayinler katılımcıların zihinlerinde gündelik varoluş düzlemini aşan nihai bir gerçeklik, açkın bir varlık ya da kudrete açan bir dönüştürme işlevini gerçekleştirirler.

Bazıları iç içe geçen bu işlevler, ayin ve/veya törenlerin toplumsal konumların sınırlarını çizmede ne denli önemli bir rol oy-

nadığını vurgulamaktadır. Ayinler (Durkheimci bir okumayla) toplumu ortak bir ahlâksallık anlayışı çerçevesinde bütünleştirmekte, toplumsal hiyerarşileri ve her bir kesimin bu hiyerarşi içerisindeki konumunu onaylamakta, dolayısıyla mevcut iktidar yapılarını meşrulaştırmakta, bireylerin güven duygusunu pekiştirerek, zihinlerinde ‘nihaî’ bir gerçeklin kabulüne yol açan bir dönüşüm yaratarak, entegrasyonun psikolojik zeminini hazırlamaktadır.

Bir başka deyişle ayinler, toplumun mevcut hâlinin sürdürümünde işlevseldirler –hatta Max Gluckman’ın (1966), “toplumsal çelişkileri dışa vurarak çözümlenmelerinde katkıda bulunduğunu”nu vurguladığı, dolayısıyla da nihaî olarak toplumsal entegrasyon aracı olarak gördüğü ‘başkaldırı ayinleri’ de öyle.

İnsan topluluklarının okültik güçlerle ilişkisini imleyen ‘ayinler’ için geçerli olan, toplumlarda insanlar arasında eşitsiz güç/iktidar ilişkilerinin devreye girmesiyle birlikte ayinsel formların seküler yorumları olarak biçimlenen ‘törenler’ için büsbütün geçerlidir. Peki, bu iki kavram arasındaki sınırları çizmek mümkün mü? Kanımca, literatürde genellikle birbirlerini ikame edecek şekilde kullanılmaları yaygın olmasına karşın, evet.

Max ve Mary Gluckman (1977: 231) ‘ayin/ritüel’ teriminin “aktörler açısından gizli kudretlere gönderimde bulunan eylemler”i kapsadığını, bu inançların bulunmadığı yerdeyse ‘tören’ sözcüğünün kullanılmasının daha uygun olduğunu belirtmektedirler. Raymond Firth’ün ayrımı ise, biraz daha farklıdır: “Töreni, vurgunun bir durumu değiştirmeye yönelik işlemlerin etkinliğindense, bir toplumsal durumun simgesel kabulü ve gösterimi üzerinde olduğu bir ayin türü olarak görmekteyim. Diğer ritüel işlemler kendilerine özgü bir geçerliliğe sahip iken törensel işlemlerin, karakterce formel olmakla birlikte, kendiliklerinden bu durumu sürdürme ya da onda bir değişime yol açmaya yetili olmadıklarına inanılır” (Firth 1967: 13).

Benim ‘tören’ kavrayışım, her iki yazarın nüanslar sergileyen yaklaşımlarının kaynaştırılmasına, ama aynı zamanda her iki tanımındaki noksanların aşılmasına dayanıyor.

Kanımcıca tören, Gluckman’ların işaret ettiği üzere “aktörler açısından gizli (*okült*) kudretlere gönderimde bulunmadığı ölçüde, *seküler* bir görüngüdür”. Ve Firth’ün tanımıyla durum karşısındaki insan etkinsizliğine işaret ettiği ölçüde, (dünyevî/seküler) *iktidar* kavramıyla bağlantılı olarak ele alınmalıdır. Yani geniş yorumuyla ‘dinsel’ bir anlam ve içerik taşıyan ayin, insan(lar)ın, yine geniş bir yorumla ‘doğaüstü’ ile ilişkilerini düzenlemeye (insanların doğaüstü varlık ya da kudretleri: ilahları, Tanrı’yı, cinleri, ata ruhlarını ya da mana’yı etkilemeye, onları kendi yararları doğrultusunda harekete geçmeye çağırması) yönelirken (seküler bir görüngü olarak) ‘tören’in aslî ‘locus’u, insanlar arasındaki (eşitsiz) ilişkiler olarak ortaya çıkmaktadır. Ayinlerin etkin (doğaüstü varlık ve/veya kudretleri etkilemeye yönelik) özelliklerinden farklı olarak töreni ‘mevcut durumun kabulü’ olarak tanımlayan Firth’ün vurgusu, ancak bu bağlamda önem kazanmaktadır.

Eğer bu akıl yürütme tarzı doğruysa, tören, özellikle yöneten-yönetilen ikiliğinin görünür hâle geldiği, sınıflı olma özelliği edinmiş toplumlarda iktidar sahiplerini, (olasılıkla bilinçli² olarak imal edilmiş bir *pseudo*) *kutsallıkla* donatarak, onların eline yönetilen sınıfların konumlarını sorgusuz kabullenmelerini sağlayacak (Althusserci anlamda) bir *ideolojik aygıt* verdiğini kabullenmemiz gerekecektir. Bu tipte toplumlarda ayin/tören(ler) öylesine merkezî bir rol oynamaktadırlar ki, örneğin Gurney (1972: 65), askerî seferin komutasını komutanlara bırakıp dinsel ayine başkanlık et-

² ‘Bilinçli’ tanımı, hiç kuşku yok ki, özellikle törenlerin iktidar yapılarının biçimlenip sürdürümünde eşsiz bir rol üstlendiği kadim Ön Asya sınıflı toplumlarında, ‘deneme-yanılma’ yoluyla edinilen bir ‘iktidar bilgisi’ne işaret etmektedir. Daha önceki bir çalışmada, bu toplumlarda iktidarın biçimleniş süreçlerinin ve törenlerin bu süreçlerde üstlendikleri rolün üzerinde durmuştum (Bkz. Özbudun 1997).

mek üzere başkente dönen Hitit krallarından söz etmektedir. Belirgin iktidar yapılarının ortaya çıktığı tüm şeflik ve erken devletlerde yönetici (şef, hükümdar vb.) aynı zamanda topluluğun dinsel inanış ve tapımlarında merkezî bir rol üstlenmekte, dolayısıyla yeryüzündeki iktidarını, doğaüstü güç ve kudretlerle ilişkileri aracılığıyla pekiştirmektedir. Madagaskar Merinalarında, kralın bereketi sağlama ve sürdürme işlevini güvence altına alan ayinsel ‘kralî banyo’ndan (Bloch 1992) Gana Ashantilerinin şeflik hiyerarşisini tekrarlayan *Apo* ritüeline (Turner 1990), Swazilerin krallarına hakaret dolu şarkılarla bağlılıklarını pekiştirdikleri Incwala ayinine (Gluckman 1966), Kadîm Mısır’da ölen firavunların ya da Roma İmparatorlarının tanrı katına çıkartılmasına (Price 2004)... pek çok tarihsel/etnolojik araştırmayla da desteklenen bir durumdur.

Dünyevî ve ilahî iktidarın kaynaklarını birbirinden ayırarak insanlar arası ilişkileri dünyevîleştiren sekülerizm, bilindiği üzere, tarihte oldukça yeni bir olgudur; ilk siyasal biçimlenişi 18. yüzyıl sonlarına, Fransız Devrimi’ne denk düşer.

Ancak sekülerleşmenin ve iktidar kavrayışının ilahî kaynaklarından ayrılmasının, devrim Fransası’nda bir dizi tartışmaya yol açtığını biliyoruz. İktidar kaynağını Tanrı’dan değil de insanlardan, halktan alıyorsa, halk yönetilmeye, yöneticilerine boyun eğmeye nasıl ikna edilecekti? Bir başka deyişle, iktidarın meşruluğu nasıl sağlanacaktı?

İşte burada, Fransız Devrimi önderleri, ‘törenler’i devreye sokmayı önermişlerdir. Mirabeau antik Grek ve Roma törenlerini taklit eden görkemli Cumhuriyet törenlerini önerirken, Talleyrand laik cumhuriyet bayramlarını savunmakta, Rousseau sivil festivaller yaratmanın önemine işaret etmekte, Lakanal, “Devrim’in başlarında gerçekleştirilen büyük eylemlerin tiyatrolaştırılması”nı önermektedir (Duvignaud 1973). Ve 8 Haziran 1794’te Robespierre önderliğinde Paris’te düzenlenen ‘Yüce Varlık Festivali’, “devlet ritlerini düzenleme ve rejimi kutsallaştırma, kilise ve mo-

narşı ritlerinin yerine kutsal bir devrimci devlet ritleri sistemini geçirme girişimlerini” (Kertzer 1988: 157-8) yansıtmaktadır.

Fransız Devrimi’ni izleyen yüzyıl içerisinde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’dan başlamak üzere kurulan bir dizi ‘seküler’ ulus-devlet, böylelikle ulusal entegrasyonu ve de ulus içerisindeki mevcut siyasal-iktisadî sınıfsal yapılanmaları desteklemek üzere böylelikle hızla ‘ulusal tören’lerin imaline girişmiştir.

Bu ‘ulusal törenler’de artık ilahlara yer yoktur. İlahların yeri, içeriği iktidar sahipleri tarafından tanımlanan ulusal birlik ‘ruh’u almıştır. İktidar sahipleri/yöneticiler bu ‘ruh’un biçimlendiricileri olduğu kadar temsilcileri ve tecessümleridir de.

Bu ‘ruh’un serimlendiği ‘ulusal törenler’, aynı zamanda yöneticilerin topluma ilişkin tahayyül ve ideallerinin sergilendiği alanı oluşturmaktadır.

Bunu dilerseniz, uzunca bir alıntıyla, 29 Ekim 1933 yılında, Cumhuriyet’in kuruluşunun 10. yıldönümü vesilesiyle Ankara’da düzenlenen kutlama törenlerinden izleyelim:

Daha gün doğarken şehrin sokakları ile meydanlar hıncahınç dolmuştu. Ankara bir gelin gibi süslü. Her tarafta kurulu takların üzerinde bayraklarımız dalgalanıyor, büyük inkılabın şiarlarını gösteren levhalar parlıyordu. (...) Şehir ve ova davul, trampet, mızık ve boru sesleri ile inliyordu. Meydanın çevresine muazzam sütun ve taklar dikilmiş, hoparlörler konulmuştu. (...) Biraz sonra reisicumhur hazretleri ile refakatlerinde ve maiyetinde bulunan zevatın otomobilleri görününce meydan yerinden oynadı. Bu sırada Ankara radyosu bütün cihana en büyük Türkün merasim meydanına geldiğini ve işitilen seslerin de meydanı kaplayan yüz binlerce halkın selanı ve tezahüratı olduğunu ilan ediyordu. Kafasıyla, yüreğiyle, imanıyla ona bağlı olan bu yekpare ve kaynaşmış halkın alkışları ve haykırışları arasında Gazi Hazretleri kıtaları teftişe başladılar. Teftiş esnasında reisicumhur hazretlerinin yanında Büyük Erkanı

Harbiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri bulunuyordu. Tefriştten hemen sonra reisicumhur hazretleri tribünlerine geldiler. Cumhur riyaseti bandosu İstiklal Marşı'nı çaldı. Bundan sonra reisi-cumhur hazretleri kuvvetli sesleri ve çok yüksek bir heyecan içinde hitabelerini irada başladılar. (...)

Yer yer alkışlarla kesilen hitabeden sonra bando ile birlikte bütün halk, ordu, mekteplileri ve geçit resmine iştirak etmek üzere gelen köylüler tarafından Cumhuriyetin onuncu yıl marşı söylendi ve bundan sonra büyük geçit resmi başladı. (...)

Resmi geçidin en güzel tarafı yeniden verilen alay bayrakları idi,

Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde kahraman ordumuza verilen bu bayrakların askerlerimizin başları üzerinde dalgalanarak geçişi (...)

Askerlerimizden sonra izcilerimizin geçişi başladı. En önde izci Türk kızlarının yer aldığı bu geçişte başta Ankara hukuk mektebi ve İstanbul Üniversitesi ve yüksek mektep mümessilleri, Gazi terbiye ve İsmet Paşa kız enstitüleri ile kız lisesi, Darüşşafaka ve musiki muallim talebelerinin geçişleri takip etti.

Bundan sonra en önde yüzlerce fırka bayrağının dalgalandığı halkın yürüyüşü başladı.

Cumhuriyet halk fırkası, Ankara vilayet idare heyetinin ve Ankara barosu ile doktorlarımız, eczacılarımız ve diğer milli teşekküllerimizin bulundukları ve geçişe Ankara'nın bütün esnaf teşekkülleri halkı ve vilayetin bütün kaza, köy ve nahiyelerinden gelen binlerce köylü, milli kıyafetlerle yaya ve süvari olarak iştirak ediyordu.

Bundan sonra sahayı dolduran seyirci halkın alayı takip edişi başladı. Çok uzun devam eden bu geçiş esnasında Gazi Hazretleri mütemadiyen alkışlanıyor ve mukabelede bulunuyordu.³

³ Cumhuriyet, 30 Teşrinievvel 1933, ss. 1-9. Akt. Çayla, 2005.

Titizlikle hazırlandığı anlaşılan bu töreni bir ‘yeniden-okuma’ya tabi tutacak olursak, merkezinde kurucu figür, M. Kemal ile birlikte dönemin erkân ve ricalinin yer aldığı görülecektir. M. Kemal’e dönemin Genelkurmay başkanı Fevzi Çakmak eşlik etmektedir. İkili, törene katılan askerî birlikleri teftişten hemen sonra protokoldeki yerlerini almışlar, İstiklal Marşı, Nutuk ve Onuncu Yıl Marşı’ndan sonra, geçit başlamıştır.

Geçit sıralaması, ilginç ve açıklayıcıdır, genç T.C. devletinin kendine ilişkin tahayyülünü yansıtır. İlk geçenler, rejimin ‘sahibi ve kollayıcısı’ konumundaki askerlerdir. Protokol tribünündeki M. Kemal’i selamlarken, ona bağlılıklarını ilan etmektedirler dünyaya.

Askerleri, onların ‘epigon’u olarak niteleyeceğimiz izci örgütü izlemektedir. İzcilik, militer nitelikli bir öğrenci-gençlik yapılanmasıdır. Kız izciler ise, yeni rejimin kadınlara sağladığı hakların yanı sıra, ‘Nasıl bir kadınlık?’ sorusuna yanıtının da bir göstergesidir. “Gereğinde savaşmaktan yılmayacak, önderine ve vatanına bağlı, disiplinli bir kadınlık!”

İzcilerin peşinden gelen yüksek ve orta öğrenim öğrencileri ise, geleceğin ‘sivil bürokrasisi’dir. Müzik okulu öğrencileri, rejimin Batı’ya dönük yüzünü, sanata ve sanatçıya verdiği önemi vurguluyor olsa gerektir.

Böylelikle geçide katılan ilk üç unsur, askerler, izciler, öğrenciler, askerî-sivil bürokrasiye yaslanan yeni rejimin mahiyeti konusunda yeterince fikir verirler bize.

Ama bununla da bitmez. Arkasından ‘halk’ın geçidi başlar. Ancak, CHF (Cumhuriyet Halk Fırkası) bünyesinde ve onun önderliğinde örgütlenmiş bir halk imgesidir bu. Avukatlar, doktorlar gibi meslek sahiplerini (‘sivil aydınlar’ diyelim mi?) esnaf kuruluşları izler. Onları da ‘millî giysiler’ içerisindeki köylüler. Böylelikle, ‘imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış’ korporat bir toplum görüntüsü titizlikle yansıtılmaktadır alana.

Onuncu Yıl töreni, aynı zamanda yeni rejimin biçimlendirmeyi hedeflediği toplumun üçlü yapısını da yansıtır bize. Tören alıcıları (yöneticiler; geçidi tribünden izleyen asker-sivil erkân) törenin uygulayıcıları (asker sivil gençlik, yani geleceğin bürokrasisi; CHF önderliğinde örgütlenmiş korporat toplumun temsilcileri; ‘milli giysiler’ içerisinde idealize edilmiş, örgütlü köylülük) ve tören izleyicileri (ancak geçit bittikten sonra törene dahil olabilen, amorf, tanımsız kitle).

Onuncu Yıl töreninin hem simgesel yükü, hem de işlevselliği, görüldüğü üzere çok katmanlıdır. Korporat bir toplum tahayyülü çerçevesinde ulusal entegrasyonun sağlanması, ulusal simgelerin (bayraklar, ulusal marş, Onuncu Yıl Marşı...) dolayısıyla da ulusallık bilincinin topluma mal edilmesi; yeni hiyerarşinin sınırlarının belirtilmesi; rejime yönelik, kendiliğindenliğe mahâl vermeyen bir coşku/onay (tören en ince ayrıntılarına dek CHF kurmaylarınca planlanıp hazırlanmıştır); askerî güç gösterisi;⁴ yöneticilerin geleceğe yönelik irade beyanı (10. Yıl Nutku); merkezî bir toplumsal değer olarak disiplin vurgusu...

Evet, Onuncu Yıl kutlamasını, herhangi bir kutsal’a, doğaüstü’ne atıfta bulunmadığı ölçüde ‘ayin’ olarak değil, ‘tören’ olarak nitelemek doğru olacaktır. Ama ayinin –yukarıda saydığım– tüm işlevlerini, bünyesinde barındırmaktadır: *Biçimsellik, toplumsallık, düzenleyicilik, güven sağlayıcılık, bilgilendiricilik/iletişimsellik, meşrulaştırıcılık ve dönüştürücülük...* Dahası, sıkı sıkıya düzenlenmiş bir düzen/kozmos tahayyülü yaratarak alıcı, uygulayıcıları ve izleyicilerin (mevcut yöneticiler, geleceğin yöneticileri ve yönetilenler) bu düzen içerisindeki konumlarını sıkı sıkıya saptamakta ve payandalamaktadır.

⁴ Nitekim töreni izleyen General Vorosilov’un “Türk Ordusunun çok kuvvetli olduğunu eskiden beri bildiğini, fakat bu kadar yüksek derecede olduğunu tahmin etmediğini” söylediği, aynı haberde aktarılmaktadır.

Ayinden farkıysa, seküler veçhenin yanı sıra, Firth'ün de dikkati çektiği gibi bu düzen/kozmos'u etkilemeye değil, onu sergilemek yoluyla tahkim etmeye yönelik olmasıdır...

Yararlanılan Kaynaklar

Bloch, M. (1992), "The ritual of the royal bath in Madagascar: the dissolution of death, birth and fertility into authority", D. Cannadine & S. Price (der.), *Rituals of Royalty, Power and Ceremonial in Traditional Societies*, Cambridge University Press.

Bowie, F. (2000), *The Anthropology of Religion*, Oxford, Blackwell Publishers, 2000.

Çayla, İ. (2005), *Milliyetçilik: Simgeleri, Törenleri*, HÜ Antropoloji Bölümü, Y. Lisans Tezi.

Duvignaud, J. (1973), *Fêtes et Civilizations*, Paris, Librairie Weber.

Firth, R. (1967), *Tikopia Ritual and Belief*, Boston, Beacon Press.

Gluckman, M. (1966), *Custom and Conflict in Africa*, Oxford, Basil Blackwell.

Gluckman M. & M. Gluckman (1977), "On drama, games and athletic contests", S. Moore & B. Myerhoff (der.), *Secular Ritual*, Amsterdam, Van Gorcum.

Gurney, O.R. (1972), *The Hittites*, Suffolk, Pelican.

Kertzer, D.I. (1988), *Ritual, Politics and Power*, New Haven & Londra, Yale University Press.

Özbudun, S. (1997), *Ayinden Törene, Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri*, Anahtar Yay., İstanbul.

Price, S.R.F. (2004), *Ritüel ve İktidar, Küçük Asya'da İmparatorluk Kültü*, Ankara, İmge.

Rivière, C. (2005), *Socio-anthropologie des religions*, Paris, Armand Colin.

Turner, V.W. (1990), *Le phénomène rituel, Structure et contre-structure*, Paris, PUF.

BİR 'YAPI ÜSTAD'I'NIN ARDINDAN...*

“Herkes, başka birinin beceremediği
bir konuda ustadır.”¹

Claude Lévi-Strauss, 28 Kasım 1908’de bir Fransız ailenin oğlu olarak Brüksel’de dünyaya geldi. Aile, onun doğumundan kısa bir süre sonra Paris’e yerleşecekti.

Sorbonne’da hukuk ve felsefe öğreniminin ardından giriştiği, Fransız taşrasındaki felsefe öğretmenliği serüveni kısa sürecek, Sao Paulo Üniversitesi’nde sosyoloji kürsüsünde bir görevle Brezilya’da bulacaktır kendisini. Etnolojiye ilgisi burada başladı, az sayıdaki alan çalışmasını da burada, Amazon cangılı yolculuklarında tanıştığı yerliler arasında gerçekleştirdi.

Ne ki bu karşılaşmalar, Lévi-Strausse’u hiçbir zaman, sözcüğün gerçek anlamıyla bir etnograf, bir alan araştırmacısı kılmış değildir. Aksine, o, ampirisizmi küçümseyen bir rasyonalist, bir akıl kuramcısıydı. Fransa’ya dönüşünden kısa süre sonra, 2. Dünya Savaşı patlak verdi. Ailesi Yahudi kökenli olan Lévi-Strauss’un ülkesinde barınma olanağı ortadan kalkmıştı; 1941’de savaş sonrasına dek yaşayacağı New York’a göç etti.

* NTV Tarih Dergisi, No: 11, Aralık 2009; Odak, No:2009/3, Aralık 2009; www.halkingunlugu.net/author; <http://www.dusunadasi.org>; www.goman-web.com; www.nasname.com/tr/5457.html; www.devrimecidemokrat.com/modules.php?Bir%20'Yapi%20Üstadı'nın%20Ardından; devrimcitavir.net; www.ivmedergisi.com/bir-yapi-ustadinin-ardindan.html; www.newroz.com/forum/read.php?1,33231,33231; www.sosyalist-kurd.net/.../17932.

¹ Publis Syrevs.

Yirmi yıl boyunca antropoloji ve genelde sosyal bilimlere damgasını vuracak Yapısalcı antropoloji kuramını formüle etmesine olanak sağlayacak tanışıklıkları, bu ikameti sırasında edinecekti: Franz Boas etkisindeki ABD antropolojisi, ama daha da önemlisi, New York'taki Orta Avrupalı sürgün arkadaşları, Prag Dilbilim Okulu kuramcılarının görüşleri...

Savaş sonrası kısa bir süre Fransa'ya dönen Lévi-Strauss, bir kez daha, kültür ataşesi olarak New York'a atandı. Ülkesine kesin dönüşü ise 1947 sonunda olacaktır.

Lévi-Strauss, 1948'de doktora tezi 'Akrabalığın Temel Yapıları'nı Sorbonne Üniversitesi'nde savunur. Ertesi yıl kitap olarak yayınlanan tez, hem uzmanlar hem de entelektüel kamuoyunda bomba etkisi yaratacaktır. Fransız (ve büyük ölçüde Avrupa) toplumbilimleri alanında tahtından, ancak Foucault, Derrida, Bourdieu gibi düşünürlerin 'Post-yapısalcı' eleştirileriyle incek olan 'Yapısalcı Saltanat' başlamıştı.

Lévi-Strauss, Fransa'da önce Etnoloji Enstitüsü'nde, ardından da Uygulamalı Yüksek Öğrenim Okulu'nda ders vermeye başladı. 1959'da Collège de France'a atandı; burada bir antropoloji laboratuvarı kuracak ve Fransa'nın en prestijli antropoloji dergisi *L'Homme*'u (İnsan) yayınlamaya başlayacaktı.

Lévi-Strauss, itibarı doktrininden daha uzun ömürlü olan ender sosyal bilimcilerdendir. Yapısalcılık entelektüel yaşamın ufkunda gözlerden yitğinde dahi, o, Fernand Braudel ile birlikte Toplum Bilimleri Yüksek Okulu'nu kuruyor, Fransız Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi (CNRS)'nden nişan alıyor, pek çok yabancı üniversiteden onursal doktora unvanına layık görülüyordu... 101 yaşını tamamlamasına 25 gün kala, 3 Kasım 2009'daki ölümüne dek, TV programcılarının, gazete-dergi editörlerinin peşinden koştuğu, Fransız sosyal bilimlerinin duayeni konumunu sürdürdü.

Lévi-Strauss yapısalcılığının özünü, bir bakıma ABD antropolojisinin arkaplanında, Fransız etnolog Marcel Mauss'un² *armağan* üzerine görüşleri, Durkheim'ın zıtlıklara (Sağ-Sol, Kut-sal-Dindışı vb.) dayalı sınıflandırma mantığı ve Prag Yapısal Dilbilimini kaynaştırma girişimi oluşturmaktadır. Belki en önemli yönü, o güne değin sosyal bilimlerde paradigmatik bir değer taşıyan organik analogiyi lağvederek sosyal bilimlerin dilbilim modelinde örgütlenmesini sağlamak olmuştur.

Gerçekten de Lévi-Strauss'a kadar sosyal bilimler, büyük ölçüde toplumları yaşayan organizmalar olarak tahayyül etme eğilimindeydi: Evrimciler bu organizmanın süreç içerisindeki karmaşıklaşmasını, yapısal işlevselciler ise organların (sosyal kurumların) verili bir andaki etkileşimi üzerinde odaklaştırmışlardı dikkatlerini. Lévi-Strauss ise, sosyal bilimlerin dilbilim modelinde kavranılmasını öneriyordu. Strauss'a göre insanların pratik yaşamdaki eylemleri, tıpkı konuşma edimi gibi, arkaplandaki evrensel ve bilinçdışı bir yapıya tabiydi; düzenini *Kozmos*'dan alan bir yapı.

Lévi-Strauss, insan aklının şeyleri süregen/değişimleri hâlinde kavrayamayacağını ileri sürüyordu. Kavramak, sınıflandırmak demekti, sınıflandırma eylemi ise, ancak süregenliği 'ikili zıtlıklar' hâlinde kutuplaştırmakla mümkündü. Gecenin gündüze, yaşamın ölüme, beyazın siyaha, soğğun sığa dönüşümü her bir momentini insan havsalasının kodlaması mümkün olmayan, tedrici bir süreçti; bu süreci anlayabilmenin tek olası yolu, onu Gece-Gündüz, Yaşam-Ölüm, Siyah-Beyaz, Soğuk-Sıcak zıtlıkları içerisinde kutupsallaştırarak

² Marcel Mauss (1872-1950), ünlü sosyolog Durkheim'ın yeğeni, Fransız etnologudur. Tüm insan ilişkilerinin "karşılıklılık" ilkesi üzerine temellendiğini savlayan ünlü yapıtı *Le Don* (Armağan) antropoloji, ama genellikle sosyal bilimler literatüründe paradigmatik bir önem taşır.

sınıflandırmaktı. Bir başka deyişle, her bir kutup, ancak zıddıyla var olabilmekte ve anlam yüklenebilmekteydi... Ve ancak bu işlemin ardındandır ki, kutuplar arasındaki zıtlık, üçüncü ve dolayımlayıcı bir unsur tarafından çözümlenebilecekti: örneğin kültürün temeline yerleştirdiği ‘Ben (Biz)-Öteki(ler)’ zıtlığını insan toplulukları birbirleriyle kadınlarını mübadele ederek aşıyorlardı; Yaşam-Ölüm çelişkisi, Din tarafından dolayımılarak aşılmaktaydı vb... Bu zihinsel işleyiş, modern ya da ‘İlkel/yaban’, tüm insanlarda aynı olmakla birlikte en yalın tezahürünü entelektüel tarih katmanlarının çarpıtmalara uğratmadığı ‘İlkel düşünce’de buluyordu.

Lévi-Strauss’un entelektüel çabası, bu kuramın farklı alanlardaki açılanmasından oluşmaktadır. Doktora tezi, yalın toplumlardaki kadın mübadelesinin en yaygın biçimi olan baba-yanlı çapraz kuzen evliliğinin (hâlâ kızı evliliği) insan toplumlarını birbiriyle ilişkiye sokarak kültürü olası kılarak ben-öteki zıtlığını çözümlediğini öne sürmektedir.

Akrabalıktan sonra, her ikisi de 1962’de yayınlanan *Le totémisme aujourd’hui* ve *La pensée sauvage*’da ele aldığı ikinci konu, ‘İlkel sınıflama’dır. ‘İlkel’ insan sanıldığı gibi dolayimsız gereksinimlerinin, maddi görüngülerin esiri değil; tersine, kaos alt etme, dünyasını düzene sokma dürtüsünün yönetimi altındadır ve bu yönelişi ile zıtlıkları birbiriyle ilintili diziler oluşturarak değerler dünyasını biçimlendirir: ‘karanlık-aşağı-sol-dünyevi-dişil/aydınlık-yukarı-sağ-kutsal-eril’...

Lévi-Strauss’un yapıtının üçüncü evresini, insan düşüncesinin en saf, en girişimsiz ürünleri olarak gördüğü mitosların yapısal çözümlemesine giriştiği dört ciltlik *Mythologiques*’i oluşturur: *Le Cru et le cuit* (1964); *Du miel au cendre* (1967), *L’origine des manières du table* (1967) ve *L’homme nu* (1971). Bu devasa girişiminde yüzlerce Amerikan yerlisi mitosunu yapıtaşlarına (*mitem*’ler) ayırıştırarak gerisindeki ortak zıtlık ve dönüştürme

gramerini keşfetmektedir. Böylelikle öyküleri birbiriyle ilişkisiz gözüken mitosların, yapısal analize tabi tutulduklarında nasıl bir zıtlıklar dizilimi içerisine yerleştiklerini göstermeyi umar. Örneğin kayınbiraderiyle kavga ettikten sonra bir ağacın ya da kayalığın tepesinde mahsur kalıp jaguar tarafından kurtarılan ve ondan ateş yakma sanatını öğrenen erkekleri hikaye eden ateşin kökenine dair mitoslar grubu, kadın mübadelesiyle akraba oldukları erkeklerin kendilerinden hakları olan eti esirgemesine kızıp onları yaban domuzu sürüsüne dönüştüren insanüstü varlıklara değgin, etin kökeni üzerine mitos grubu, birbiriyle zıtlık dizilimi içerisine yerleşmektedir. Strauss'un yapısal analizinde, ilk gruptaki 1. İnsan kahraman (üst)/jaguar (alt), yani 2. İyicil hayvan/insan zıtlığı, ikinci grupta yerini 1. İnsanüstü kahraman/insan ve 2. Kötücül insan/hayvan kutupsallığına bırakır.

Bir başka deyişle Lévi-Strauss sistematigi, olaylar ve onların birbirini nasıl izlediği üzerine değil, olayların nasıl bir evrensel mantık üzerine dizildiği üzerinedir. Kùltürlerin konuştuğı diller, farklı sözcük haznelerinden oluşur, ama arkaplanlarında tabi oldukları sistem, evrenseldir...

İSMAİL BEŞİKÇİ İÇİN*

“o sözler ki kalbimizin üstünde
dolu bir tabanca gibi/ ölüp ölesiye taşırız
o sözler ki bir kere çıkmıştır ağzımızdan
uğrunda asılırız.”³

Sevgili İsmail Hoca’mıza ilişkin kısa bir konuşma görevi bana verildi. Bu hiç kuşku yok ki onurlandırıcı, ama önurlandırıcı olduğu kadar zor bir görev.

Zorluğu, bu sade, bu mütevazı, bu sıkılğan insanın canını sıkmadan hak ettiği övgüleri yüzüne karşı söyleyebilmekten kaynaklanıyor.

Biliyorum, adına, kitaplarına, hatta fiziksel varlığına konan onca yasağa, ambargoya karşın, aranızda ‘Sarı Hoca’yı tanımayanınız yok. Yaşı 30’u geçmiş olanlarınız, onun Türkiye’nin en ‘sakıncalı hocası’ olduğunu bilir.

* 31 Ekim 2009’da İstanbul TÜYAP’ta yapılan konuşma metni; Demokrasi ve Özgürlük, No:1, Aralık 2009; www.gomanweb.com; ortaklikicin.blogspot.com; www.atik-online.net/2009/12/25/ismail-besikci-icin1; www.kaypakkkaya-partizan.org/ismail-besikci-icin1; Türkiyekomunistpartisibirlik: Messages: 4785-4814 of 4814, groups.yahoo.com/group/.../messages; www.ivmedergisi.com/ismail-besikci-icin1.html?quicktabs_6=1; www.78liler.com/78web/?Sayfa=Haber-Detay&cid=149; www.devrimcidemokrat.com/modules.php?name=Kose; www.postager.com; kemalvuraltarlan.blogspot.com; http://www.yeni-sentez.net/index.php?option=com_content&task=view&cid=1543&Itemid=207; devrimci-tavir.net; <http://www.dusunadasi.org>.

³ Attılâ İlhan.

Dile kolay, 1971-1999 arası 28 yıllık tarihin 17 yılını cezaevlerinde geçirmiştir İsmail Hoca. 1999 yılında son kez tahliye olduğunda, geride 100 yıllık hapis, 10 milyar lira para cezası ve 32'si yasaklanmış 36 kitap bırakmıştı.

Ünlü sosyal bilimci, Kürdolog Martin van Bruinessen, 'İsmail Beşikçi: Türk sosyologu, Kemalizm eleştirmeni, Kürdolog' başlıklı makalesine şu sözlerle başlıyor:

"İsmail Beşikçi uzun yıllar boyunca Türkiye'de Kürtlerin haklarını yüksek sesle ve açıkça savunan tek Kürt-olmayan kişi oldu. Başka hiçbir Türk aydını Beşikçi gibi neredeyse her demeci için sonsuz bir dava ve mahkûmiyetler dizisiyle karşı karşıya kalmış değildir. Beşikçi'nin Türkiye'nin yasa sistemiyle karşılaşmalarının serüveni, sistemde neyin yanlış olduğunu ve Kürt sorunu söz konusu olduğunda resmen ilan edilen insan hakları ve demokratik değerlerin nasıl geçersizleştiğini her türlü soyut siyasal ya da hukukî analizden daha belagatli bir biçimde gösterir. Kendisini susturmaya yönelik tüm çabalara karşın yazmayı ve konuşmayı sürdüren Beşikçi, Türkiye'de Kürtler ve insan hakları hareketinin güçlü simgelerinden biri hâline gelmiştir. Pek çok Kürdün gözünde kendilerini hiçbir zaman yalnız bırakmayan ve büyük riskleri göze alarak her zaman baskıcı ve zorba devlete meydan okuyan tek Türk olarak, neredeyse insanüstü vasıflar edinmiştir".

İsmail Beşikçi'nin, yaşamının parlak bir akademik kariyeri tepmeyi ve 17 yılını Türkiye Cumhuriyeti cezaevlerinde geçirmeyi göze alarak Kürt ulusal hareketine yaptığı entelektüel katkılar pek çok kez dile getirildi. Onun en iyi bildiğiniz yönü, hiç kuşkusuz ki bu gözü pekliği ve "İran etkisine girerek yozlaşmış bir Türk boyu", "Kart-Kurt-Kürt Türkleri", "dağ Türkleri" vb. olarak yutturulan, adı, dili yasaklı bir halkın 'ulus olma hakkını' savunmadaki vazgeçmek bilmez ısrarı... Ya da 'Kürt Sorunu'nun 1970'li yıllarda henüz Kemalizm etkisinden sıyrılamamış Türkiye

sosyalist hareketinin görmek istediği gibi bir ‘geri kalmışlık’ ya da ‘feodalite sorunu’ndan ibaret olmadığını hepimize öğretmesi...

Onun tüm düşünsel yaşamı, resmi ideolojinin, Kemalizm’in iç-tutarlılığa sahip, metodolojik bir eleştirisi niteliğini taşır.

Ama İsmail Hoca’nın pek üzerinde durulmayan, dillendirilmeyen başka bir ısrarı daha var. Belki de onun tanımlayıcı özelliği bu ısrarı: İsmail Beşikçi, dünyanın en basit görünen sorularını dile getirmeyi ve sorduğu soruların yanıtlarını bir çocuk saflığı ve inadıyla aramayı sürdüren bir bilim insanı... Konsensüsle, dengelere, ‘siyaseten doğruluk’ arayışlarına, özdenetim, oto sansür kaygılarına, sınırlılıklara ilişkin önkabullere boş verip merak ettiğinin peşinden giden, bir türlü büyümeyen bir çocuk.

Aklına yatmayana, ‘münasip midir?’, ‘otoriteler ne der?’ kaygısı duymaksızın oracıkta itiraz eden...

Kendi hatalarına karşı ‘burada yazdıklarım baştan sona yanlıştır’ diyebilecek kadar samimi...

Kısa ömürlü üniversite kariyerinde hocalarını eteklemeyecek kadar uzlaşmasız...

Söylediklerini beğenirsiniz, beğenmezsiniz... Metodolojisini doğru ya da yanlış bulursunuz...

Ama vazgeçmeyen ısrarı, yalnız bırakılmayı, tecrit edilmeyi göze alan boyun eğmezliği, soru sormadaki ve yanıtlarını ararkenki çocuksu yalınlığı, değişmeyen tevazusuyla, onun bu ülke aydınlarının örneği ve onuru olduğunu kimse inkâr edemez.

ABSTRACT/ CONTENTS

CULTURE AND REVOLUTION⁴

SIBEL ÖZBUDUN

It is significant to see that the conception of culture as a web of meanings/symbols related with but apart from “social structure”, with its specific and autonomous dynamics, formulated by Clifford Geertz but reverberating the “division of labor” among social sciences set forth by T. Parsons, is still generally accepted among scholars including those with postmodernist propensities.

We may state that, Geertz’ inheritance to his successors has two implications:

- 1) That culture is a “thing” related to the domain of mentalities/ meanings/symbols; and,
- 2) That since each and every culture consists of a web of meanings/symbols shared by the members of a particular society and only by them; any approach to culture can only be relativistic.

This inheritance which gained a paradigmatic position at least in the domain of cultural anthropology, has led to the conception of culture as a “thing”, as an impersonal *geist* which envelops human beings, which possesses them notwithstanding their will, which guides them in their understanding and interpretation of things and in their behavior.

To ponder upon the relations of “culture” and “revolution” first necessitates objecting to such an “interpretation of culture”. And such an objection must, in my opinion, depart from the idea that cultures are “constructs” constantly produced and reproduced within economical, political and social contexts.

In this respect, Eagleton (2000) in an important work in which he traces the historical track of the idea of culture draws our attention to the

⁴ <http://www.zcommunications.org/znet/viewArticle/22129...>

contiguosness of the original meaning of the concept to nature and labor processes. The concept of culture, deriving from the Latin verb *colere* which has various significations diverging “from agricultural development to dwelling, from worshiping to protecting” is intrinsic to nature “which itself produces the means of its own transcendence” or, to put it more correctly, to the transformation of nature through human agency. “If nature is in a sense always cultural, the cultures consist of their constant interaction with nature, or, more precisely, of what we call labor,” says Eagleton (2005: 11)⁵ while drawing our attention that the concept, once “signifying a totally materialistic process, has at some time “shifted to spiritualistic issues”. And the concept of culture, “in Marxist terms, gathers the super and substructure under the framework of a single concept”. (p. 10)

Yes, culture is shaped through the activities of man –himself a natural species– on nature, to be able to subsist. These activities necessitate that human beings relate to each other, to cohabit, to communicate, to organize, to see that these organizations are stable, to hand on knowledge and experience to forthcoming generations... In other words, human beings “socialize” while providing for their natural needs; transform themselves from a herd to a society. What transforms human groups from herds to societies is precisely culture.

This brief evocation leads us to assert that to isolate the human activities that transform nature from human reflections, beliefs, imaginations, frames of signification, “webs of meaning”, symbol systems, etc. or to isolate culture from the society, though it may seem to provide analytic convenience, is an endeavor which complicates things. Any attempt at analysis which ignores the relations between human praxis and imagination (praxis generates imagination and is shaped by imagination) is not only incomplete, but also illusory.

In other words, it is not possible to treat culture apart from human praxis and agency. The shapers, bearers, transferers of cultures are human beings, men who produce and transform their material conditions.

Besides, men, or more precisely the societies they form are not harmonious organisms free of contradictions and conflicts, working

⁵ The citations are rough translations from the Turkish translation of Eagleton's *The Idea of Culture* (2000).

corporately, but conflicting entities made up of fractions with differentiated access to political, economic and social resources. This “conflictuality” of societies belies the conception of culture as an “integrative”, “harmonious”, “contradiction-free” entity. Culture is actually the domain of conflict between various sections of the society which is its bearer: different social sections select different elements from their cultural repertoire (or import new ones), reinterpret and reconfigure them, and manipulate them in order to defend, consolidate or further their positions. The promotion of a certain cultural configuration to a hegemonic position signifies, among other things, the advance in the economic-political position of the social sector promoting it.

However, the image of an atavistic perpetualness engendered by culture and the coercive/imperative force it conveys (“it is against our culture to do so and so”, “our culture and/or religion prescribes this”, etc.) render it an indispensable domain for struggles of power. It is no doubt an important means for those in power to legitimize their deeds by referring to a “culture” defined as a cohesive and consistent mental content or value system, mores and customs, etc. Hence, to conceive culture, which in its reality is a dynamic and conflicting domain, as a conflict-free, particularistic, “super-organic” phenomenon, a “geist” in and for itself is an endeavour charged with the risk of transforming it into a means and source of inertia, and even into a vehicle of reaction.

Hence, in Parenti’s (1999) words: “Culture, then, is not an abstract force that floats around in space and settles upon us – though given the seemingly subliminal ways it influences us, it can feel like a disembodied, ubiquitous entity. In fact, culture is mediated through a social structure. We get our culture from a network of social relations involving other people: primary groups such as family, peers, and other informal associations within the community or, as is increasingly the case, from more formally articulated and legally chartered institutions such as schools, media, churches, government agencies, corporations, and the military.

Linked by purchase and persuasion to dominant ruling-class interests, such social institutions are regularly misrepresented as politically neutral, especially by those who occupy command positions within them or are otherwise advantaged by them. What Gramsci said about the military might apply to most other institutions in capitalist society: their ‘so-called neutrality only means support for the reactionary side.’”

Yes we get acculturated through formal or informal institutions and/or groups formed in accordance with the ideologies of dominant classes and articulated with them. Our “cultural values” equipped with the sacred aura of the past, and presented as fruits of a centuries old continuity are, in reality, reproduced by the institutions or quasi-institutions which give direction to cultural life and the personnel of which is directly or indirectly connected to the interests of the dominant class(es).

But the control of the dominant classes on culture is never complete and absolute. The life-experiences of the oppressed and the exploited provide them with a cultural content which equips them with pockets of resistance. Hence the means to stigmatize each revolutionary advance as “a plot staged by foreign powers to degenerate, destabilize and disintegrate our national unity,” to present it as “a blaspheme to our mores and traditions, to our religion and national identity”, to trigger reaction with clamors about “religion and/or country being at stakes” are present in culture; or to put it more precisely, in the dominant classes’ definition of culture. Just as the cultural definitions and means of the oppressed which have not evaporated but are still lurking in that repertoire, to be recruited for the next upsurge. (Popular wisdom which says, “after the non-Muslims were gone the blessing of these lands were gone with them”, the communalistic and rebellious tradition of Borkluce Mustafa⁶ are but two examples...)

That is, within culture, there are tools both for the oppressors and the oppressed, both for the revolution and the counterrevolution...

* * * * *

A shortcut definition for “revolution” is the meeting of the (subjective) will of an (organized) group who knows what they want and the (objective) discontent of the masses who know what they do not want. Hence revolution is the product of objective conditions as well as subjective will, or a dialectics of objectivity-subjectivity. The non-

⁶ Borkluce Mustafa is a disciple of Sheikh Bedreddin, a heterodox religious leader who had propagated communalistic ideas in the late 14th and early 15th centuries within Ottoman territories. Borkluce led a popular/peasant revolt against Ottoman rule with egalitarian and emancipatory demands. The revolt was violently repressed, but the event has left a permanent stamp on the popular consciousness, inspiring generations of Alevites and later, young social rebels of the 1970’s.

convergence of discontent and the will to change, or the insufficiency of one or both parts may lead to counter-revolutionary conditions.

The culture gives the critical context of the convergence of mass discontent and the revolutionary organization. A vehicle to transform the abstruse mass discontent to the will to participate to the revolutionary agenda is the effort to render this agenda harmonious with the cultural context of the society. As I have stated above, the cultural content of every society is ambiguous and open to interventions from “below” as well as those from “above” and it consists of elements which may be defined both by revolutionary forces of change as those preserving the status quo.

Hence the revolution is doomed to be a deficient (and hence, reversible) initiative when it only aims at changing economic/political conditions; any attempt at a revolution which does not envision a social/cultural transformation or rather, which fails to redefine the cultural repertoire of society on a pro-labor, pro-peace, pro-brother/sisterhood and pro-participation basis will open the way to the counter-revolutionary forces.

Yes every revolution, in order to be able to perpetuate, has to be, at the same time, a “cultural revolution” - in the sense of transforming the frames of reference through which the masses interpret actuality. But the deed of “transforming the frames of reference through which actuality is interpreted”, when imposed on the society through coercive measures, incites a strong and persistent reaction – as exemplified by the Kemalist reforms in Turkey. Radical and coercive interventions to cultural domain facilitate the presentation of those who intervene as autocrats, “alien” and “external”.

Thus, cultural transformation may be most efficient when realized through the reinterpretation of cultural elements within the repertoire. The participation of the bearers of culture (of course of the subaltern and the oppressed and not of the brokers) to this process of reinterpretation is a sine qua non, if this transformation is to be successful.

* * * *

To resume, I may state that,

* Culture is not a *geist* which envelops us all, but a humane sphere of activity which is as dynamic as it is contradictory. Man reproduces the mental frameworks to interpret the living conditions he produces.

* That culture encompasses not only the actuality but also the historical, in other words, its consisting of the sediments of social praxis,

renders it a source of legitimization from which different social sectors/classes derive support for their political agenda.

* In other words, its “legitimizing” power renders it a critical resource both for the interventions of the oppressors/exploiters to perpetuate the status quo and for the actual and long-term transformative struggles of the oppressed and the exploited.

* But what has been said up to now should not lead to the conclusion that culture is a “derivative” (or a “by-product”) open to arbitrary (or mechanistic) interferences and rough interventions. The transformation of culture is the process of “reinterpretation” of the “things” that consist the cultural repertoire (i.e. ideas, values, styles, modalities, frames, ways, propensities...) And this is a process which necessitates the participation of the bearers/transferees of a culture, and especially of the most “subaltern”, the most oppressed and exploited among them...

REFERENCES CITED

Eagleton, Terry (2000). *The Idea of Culture*. Verso.

Eagleton, Terry (2005). *Kültür Yorumları*. İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Parenti, M. (1999). “Reflections on the Politics of Culture”, *Monthly Review*, vol. 50, no. 9.

CLASS, CULTURE AND IDENTITY: ANTHROPOLOGICAL WRITINGS

CONTENTS

PART I: “NO MORE CLASS LEFT, HOW ABOUT SOME IDENTITY?”

- 1) “IDENTITY” AS A CAPITAL “INPUT”
- 2) NOTES ON CULTURALISM
- 3) AS THE GOBLIN LEAVES THE BOTTLE...
- 4) EUROPEAN UNION: THE CRISIS OF MULTICULTURALISM
- 5) ON POPULAR CULTURE
- 6) ARE CULTURAL RIGHTS INDIVIDUAL RIGHTS?

7) CAN THE EU AGENDA BE A CURE FOR KURDS?

8) “NECİP FAZİL, TATYOS EFENDİ, AHMET KAYA, NÂZİM HİKMET, BERTOLT BRECHT, CHE GUEVARA AND SAİDİ NURSİ...”

9) THOSE MUTED, LONELY WOMEN

10) THE END OF THE MYTH OF “RURAL TEACHERS”:
“TWO LANGUAGES AND A LUGGAGE”

11) FRAME THOUGHTS ON CULTURE AND REVOLUTION

PART II: IMPRESSIONS FROM “THOSE LANDS”

12) BEFORE THE ELECTIONS IN EQUADOR: CONAIE SAYS THAT...

13) INDIGENEOUS MOVEMENTS IN COLOMBIA AND ONIC

14) ANOTHER GOOD NEWS FROM LATIN AMERICA:
ELECTIONS IN EQUADOR

15) ARGENTINA: YESTERDAY, TODAY, TOMORROW

16) TWO BOLIVIAS

17) PARAGUAY IN BETWEEN

18) URUGUAY FROM TUPAMAROS TO “NEOLIBERAL” VÁZQUEZ

19) NOTES FROM “THE FIRST WORLD FESTIVAL OF
DIGNIFIED RAGE” OF EZLN

20) LATIN AMERICA: BLOOD AND MINES

21) MEXICO: EZLN, CARACOLAS AND LOCAL AUTONOMY

22) CAN “EQUALITY” AND “FREEDOM”, “CLASS” AND
“IDENTITY”, “ECONOMY” AND “CULTURE” BE COM-
PATIBLE? OR THE EXAMPLE OF BOLIVIAN CONSTITUTION

PART III: WITH THE EYE OF ANTHROPOLOGY

23) HOW CAN THE ANTHROPOLOGY OF RELIGION BE MADE?

24) CEREMONIES, NATION-STATE AND POWER

25) AFTER “A MASTER OF STRUCTURES”: LEVI-STRAUSS

26) FOR İSMAİL BEŞİKÇİ

ABSTRACT/CONTENTS: CULTURE AND REVOLUTION

ÜTOPYA'DAN

**HERMES'TEN İDRİS'E
BİR DİNSEL GELENEĞİN DÖNÜŞÜM DİNAMİKLERİ**

SİBEL ÖZBUDUN

384 sayfa

KÜLTÜR HALLERİ

SİBEL ÖZBUDUN

428 sayfa

**TÜRKİYE KIRSALI YOKSULLAŞIRKEN...
NİÇİN DİKKULAK OLDUM? (Datça Örneği)**

SİBEL ÖZBUDUN

123 sayfa

LATİN AMERİKA'DA İSYANIN TARİHİ

Hazırlayan: **SİBEL ÖZBUDUN**

551 sayfa

**BİR TAŞ DA SİZ ATIN!
KRİZ VE HAYAT YAZILARI**

Derleyen: **SİBEL ÖZBUDUN**

464 sayfa

**"HAYIR, EVET" TEN ÖNCE GELİR!"
HUKUK(SUZLUK) YAZILARI**

SİBEL ÖZBUDUN – TEMEL DEMİRER

496 sayfa

**"SÖYLENECEK YALAN KALMADI!"
İNSAN "HAK(SIZLIK)LARI"**

SİBEL ÖZBUDUN – TEMEL DEMİRER

510 sayfa

Sibel Özbudun

Antropoloji Gözüyle:

Sınıf,

Kültür,

Kimlik

Yazıları

Bu kitabı oluşturan yazılar, bir “sav” ve bir “ilgi” etrafında toparlanıyor: “Kimlik” ile “sınıf” arasında aşılmaz bir uçurumun olmadığı, her ikisinin birbirini besle(yebil)diği ve insanlığın kadîm düşü “Özgürlük” ve “Eşitlik”in, ya da özgürlükçü bir eşitlik içerisinde kardeşleşmenin, hem farklılık hem de birliği vazgeçilmez sayan bir yaklaşımdan, bir başka deyişle kimlik ile sınıfı bağdaştırabilmeden geçtiği savı; ve bu savın argümanlarının gözlemlenebileceği Latin Amerika toplumsal muhalefet hareketlerine ilgi...

Bu sav ve bu ilginin “kimlik/sınıf” açmazına kısıtılmaya çalışılan bu coğrafyanın kilitlerini açmada işlevsel olabileceği kanaatindeyim. Bence, bu nedenledir ki, üzerlerinde düşünölmeyi hak ediyorlar...

ISBN 9786055580070

9 786055 580070